

**XX ƏSR
AZƏRBAYCAN ŞƏRİ
ANTOLOGİYASI**

(1905-1920-ci illər)

**“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2005**

*Bu kitab "XX əsr Azərbaycan poeziyası" (Bakı, Yazıçı, 1988)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edəni, ön sözün və
şərhlərin müəllifi:

Məmməd Məmmədov

894.361008 - dc21

AZE

XX əsr Azərbaycan şeri antologiyası (1905-1920-ci illər). Bakı,
"Şərq-Qərb", 2005, 432 səh.

Çoxəsrlik ədəbiyyatımızın köklü ənənələri zəminində yaranıb inkişaf edən 1905-1920-ci illər Azərbaycan şerinin poetik mənzərəsinə uyğun olaraq oxuculara təqdim olunan bu kitabda XX əsr poeziyamızın görkəmli nümayəndələrindən Sabirin və onun ədəbi məktəbinə mənsub satiriklərin yaradıcılıq nailiyyətləri əhatə edilir, romantik şairlərin poetik irsindən nümunələr verilir. Yazılma tarixinə görə xronoloji ardıcılıqla düzülmüş nümunələr dövrün poeziyasının mövzu, ideya və surətlər aləmi, həmçinin bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri barədə dolğun təsəvvür yaradır.

ISBN 9952-418-92-X

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

YENİ DÖVR ŞERİMİZİN İDEYA-BƏDİİ AXTARIŞLARI

Klassik poeziyamızın ən yaxşı, mütərəqqi ənənələri zəminində yaranan XX əsr Azərbaycan şeri zaman etibarilə qısa bir dövrü, kəskin inqilabi-siyasi mübarizə və ideya çarpışmaları ilə səciyyələnən 1905-1920-ci illəri əhatə edir. Bu dövrün yaratdığı poetik irs, mövzu, ideya məzmunu, sosial-əxlaqi problemlər baxımından son dərəcə geniş, əhatəli olmaqla yanaşı, ədəbi forma, janr, bədii söz sənətkarlığı, poetik dil və üslub cəhətdən də tamamilə yeni və orijinal xüsusiyyətlərə malikdir. Bu əlvanlıq, bu orijinallıq təkcə yeni şerin, inqilabi-satirik poeziyanın əsas, aparıcı xüsusiyyəti olmaqla qalmayıb, eyni zamanda klassik ədəbiyyatımızdakı romantik xəttə incə, zərif tellərlə bağlanan XX əsr romantik poeziyası üçün də səciyyəvidir.

Milli uşaq poeziyası nümunələri, məktəblilər üçün yazılan və daha çox əxlaqi-tərbiyəvi mahiyyət daşıyan şərqlər, mənzum hekayələr və təmsillər nəzərə alınmazsa, XX əsr Azərbaycan poeziyası əsasən iki xətt üzrə inkişaf edirdi. Onlardan biri 1905-1907-ci illər inqilabi dövründə böyük xalq şairi M.Ə.Sabir tərəfindən əsaslandırılmış inqilabi-satirik şeir məktəbi idi ki, bu məktəbin əhatə və təsir dairəsi az zamanda doğma vətənin hüdudlarını aşmış, inqilabi-demokratik mətbuatımızın parlaq nümunəsi olan məşhur "Molla Nəsrəddin" jurnalı vasitəsilə Yaxın və Orta Şərqi bir sıra ölkələrində də güclü əks-səda doğurmuşdur. Sabir ədəbi məktəbinin təkcə Azərbaycanda onlarca davamçısı yetişmişdir ki, onların sırasında Əli Nəzmi, M.S.Ordubadı, Əliqulu Qəmküsar, Mirzəli Möcüz və başqaları kimi görkəmli poetik söz ustaları var idi. Yaradıcılıq pafosu etibarilə əsasən romantik şair kimi tanınan bir sıra sənətkarlar da Sabir şerinin ecazkar təsir orbitinə düşmüş, lirik-romantik əsərlərlə yanaşı, satirik şeirlər də qələmə almışlar.

XX əsr Azərbaycan satirik poeziyasının mövzu dairəsi son dərəcə geniş, tiplər silsiləsi əlvan, ideya məzmunu inqilabi-demokratik mahiyyətdədir. XX əsrin əvvəllərində xalqın həyat və məişətində, inqilabi-siyasi və beynəlxalq aləmdə baş vermiş əl mühüm hadisə yoxdur ki, satirik şeirdə yeni və orijinal bədii boyalarla əks olunmasın. Bu mənada dövrün satirik poeziyasını mənsub olduğu xalqın dünyagörüşünü, əxlaqi-mənəvi simasını, həyat və mübarizəsini bütün tipik cəhətləri ilə əks etdirən güzgüyə bənzətmək olar.

Çarizmin və mövcud quruluşun tənqidi, sosial ədalətsizliyə, mənəvi və cismani irticaya, hüquqsuzluğa, zülm və istibdada qarşı mübarizə; 1905-ci il inqilabının, demokratizm və azadlıq, xalqlar dostluğu və beynəlmilətçilik ideyalarının tərənnümü; zəhmətkeşlərlə istismarçı təbəqənin, milli düşüncəli və öz kökündən uzaq düşən ziyalı münasibətlərinin dolğun realist lövhələrdə

inikası; inqilabın məğlubiyyətindən sonra ölkəni bürüyən qanlı Stolipin irticasına, mütərəqqi ictimai fikir və mətbuatın, milli mədəniyyət və ədəbiyyatın qabağına sədd çəkən, qabaqcıl ziyalılara divan tutan müstəbid ictimai quruluşa qarşı mübarizə, cəmiyyətdə milli əxlaqa zidd mənəviyyatın, pul və ictimai mənafe qarşılaşmasının doğurduğu düşkünlük, miskinlik kimi mənəvi eybəcərliklərin ifşası; Yaxın Şərq ölkələrində, xüsusilə İran və Türkiyədə yüksələn inqilabi mübarizə və milli-azadlıq hərəkatının təsvir və tərənnümü; dini mövhumat və cəhələtin, gerilik və ətalətin, köhnə zehniyyət və ruhaniliyin, vaxtı keçmiş mürtəce adətlərin, sxolastik təlim-tərbiyə sisteminin tənqidi fonunda qabaqcıl maarif, elm və məktəbin, mütərəqqi təlim üsullarının təbliği, xalqı tərəqqiyə, mübarizəyə çağırış; qadın əsarətinə qarşı mübarizə, çoxarvadlılığı, azyaşlı qızların qoca kişilərə əvə verilməsi kimi eybəcər halların tənqidi; realist ədəbiyyatın, demokratik mətbuatın tərəqqisi, ana dilinin təmizliyi uğrunda mübarizə XX əsr Azərbaycan satiriklərinin yaradıcılığında ən çox işlənən mövzuların, dolğun realist planda ifadəsini tapan sosial-siyasi, ədəbi və əxlaqi-estetik problemlərin tam olmayan siyahısı belədir.

Qədim tarixi, parlaq sənət inciləri və zəngin ədəbi ənənələri olan Azərbaycan poeziyasında inqilabi-satirik şeirin yaranması bilavasitə xalq şairi M.Ə.Sabirin (1862-1911) adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Təsadüfi deyildir ki, minillik poeziyamızın tarixində satira, satirik şeir dedikdə dərhal Sabir adı, Sabir şeiri yada düşür. Sabir satirik söz sənəti, müstəsna qabiliyyət və istedadla malik böyük xalq şairidir.

Sabir öz sələflərinin, ilk növbədə, Xaqani, Nizami və Füzulidən Seyid Əzim Şirvaniyə qədərki doğma Azərbaycan poeziyasının və habelə, Firdovsi və Xəyyamdan başlamış XX əsrin tərəqqipərvər şairlərinə qədərki klassik Şərq ədəbiyyatının ən yaxşı, mütərəqqi ənənələri əsasında yetişmiş, əsrin əvvəllərində çarizmə, istismarçı quruluşa qarşı, azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda ümumxalq mübarizəsinin genişləndiyi vaxt şeirimizdə inqilabi satira məktəbinin əsasını qoymuşdur. Onun inqilabi-demokratik poeziyası öz müasirliyi, xalqiliyi, yüksək sənətkarlığı və dərin realizmi ilə Azərbaycan mədəniyyətinin, ictimai və bədii fikrinin tərəqqisində müstəsna rol oynamışdır.

Düzdür, Sabirə qədərki yazılı və şifahi poeziyada satira üsürləri, tənqid notları var idi. Zəngin xalq yaradıcılığı və aşıq şeiri nümunələrində də, “qəlb şairi” Füzuli yaradıcılığında da, aşıqanə qoşmalar müəllifi Vaqif şeirində də satirik və yumoristik motivlər tapmaq mümkündür. Azərbaycan klassik poeziyasında nəzərə çarpan həmin motivlər XIX əsr realistlərinin yaradıcılığında özünün sonrakı inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Xüsusən Qasımbəy Zakir və Seyid Əzim Şirvani simasında özünün ən yaxşı varislərini tapmışdır. Klassik poeziyadakı satira üsürləri Q.Zakir və S.Ə.Şirvani tərəfindən müstəqil ədəbi cərəyan – tənqidi-satirik şeir cərəyanına çevrilmişdir.

Sabir satirası məhz bu zəngin ədəbi ənənələr üzərində yüksəlmişdir. Söz yox, Sabir ədəbi ənənələrin əsiri olub qalmamışdı. Sələflərindən fərqli olaraq, Sabir şerin ideya məzmunu, sosial fikir çərçivəsini genişləndirməklə yanaşı, ona yeni və orijinal sənətkarlıq xüsusiyyətləri, əlvan satirik boyalar əşiladı. Bədii əsəri, poeziyanı zəhmətkeş insanın maddi və mənəvi ehtiyac-
larının, arzu və istəyinin, dörd və ələminin, azad və xoşbəxt həyat uğrunda mübarizəsinin tərcümanına çevirmək sahəsində böyük şairin doğma ədəbiy-
yata göstərdiyi xidmətləri misilsizdir.

Klassik şerimizdəki satira ənənələrini inkişaf etdirib genişləndirən Sabir, eyni zamanda, satiraya inqilabi məzmun əşilayaraq onu yüksək mərhələyə qaldırdı və beləliklə, poeziyamızda yeni bir məktəb – inqilabi-satirik şer məktəbi yaratdı. Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmkəsar, Mirzəli Möcüz, Məmməd Səid Ordubadi, Bayraməli Abbaszadə Hammal və bir sıra başqaları məhz bu məktəbə – Sabir ədəbi məktəbinə mənsub olan görkəmli satirik şairlər idilər.

Sabir yaradıcılığında diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri şairin mövzu dairə-
sinin genişliyi, tematikasının rəngarəngliyi idi. Mövzu seçməkdə Sabir kimi ustad şairlər o qədər də çox deyildir. Sabir adətən əsərin fikri istiqamətini diqqət mərkəzində saxlayır, oxucuya əşilamaq istədiyi ideyanı qabarıq şəkil-
də əks etdirən hadisə və predmetləri satirasına mövzu seçirdi. İnqilabçı satir-
rikin mövzuları ətrafında düşünən professor Cəfər Xəndan belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, “şairin nə qədər satirası varsa, bir o qədər də mövzusu vardır”. Əlbəttə, professorun bu hökmündə, özünün etiraf etdiyi kimi, mübaligə olsa da, müəyyən həqiqət vardır. Sabir mühüm beynəlxalq hadisələrdən başlamış kiçik məişət məsələlərinə qədər hər şeydən yazmışdır. Həm də seçdiyi möv-
zunu diqqətlə işləyib yüksək bədii səviyyədə həll etmiş, həyat həqiqətlərini xüsusi bir məharətlə sənət həqiqətinə çevirmişdir. Buna görədir ki, şairin əsərlərini mövzu cəhətdən qruplaşdırmağa təşəbbüs göstərən tərtibçi və tədqiqatçılar həmişə müəyyən çətinlik qarşısında qalırlar.

Şerimize fəhlə həyatı və onun inqilabi mübarizəsinin ilk dəfə Sabir tərə-
findən gətirildiyini iftixar hissi ilə qeyd etməliyik. 1906–1907-ci illərdə qələmə aldığı “Bakı fəhlələrinə”, “Fəhlə, özünü...” və “Təraneyi-əsilanə” satiralarında Sabir sahibkarlara qarşı mübarizə bayrağı qaldıran, “hüquq üstə ədavət edən”, “bəyü xanlı çulğaşan” inqilabçı əhval-ruhiyyəli Bakı prole-
tariatının həyat və mübarizəsinə real, bədii boyalarla təsvir etmiş, “həqiqi proletar şairi” (N.Nərimanov) kimi meydana çıxmışdır. Qeyd edək ki, Sabir satirasının inqilabi mahiyyəti onun təkəcə fəhlə və inqilab mövzusunda yaz-
masında deyil. Şairin satirası düşüncələrdə, şüurlarda bir dəyişiklik, inqilab yaradır. Onun inqilabi məzmunu da əslində bununla bağlıdır. Fəhlə mövzusu ilə yanaşı, Azərbaycan kəndlisinin ağır həyat şəraiti, kənddə hökm sürən dəhşətli zülm və istismar, aclıq problemi də şairin yaradıcılığında mühüm yer

tutur. İran inqilabına həsr olunmuş şeirlər silsiləsi ilə Sabir “beş ilin müddətində İran məşrutəsinə bir ordudan artıq xidmət etmişdir” (A.Səhhət). Çarizmin və istismarçı quruluşun ifşası, dini mövhumat və cəhalətin, fanatizm və fatalizmin, qadın əsarətinin tənqidi, gənc nəslin təlim və tərbiyəsi, ana dili, milli mətbuat və realist ədəbiyyat uğrunda mübarizə, ictimai-mədəni tərəqqi problemləri də şairin yaradıcılığında qırmızı bir xətlə gəlib keçir.

Sabirin böyük xalq şairi, inqilabçı satirik kimi yetişməsində, onun mütərəqqi dünyagörüşü və poetik üslubunun ədəbi məktəb səviyyəsinə çatmasında “Molla Nəsrəddin” jurnalı həlledici rol oynamışdır. Sabir də, öz növbəsində, qüdrətli satirik poeziya məktəbi yaradaraq “Molla Nəsrəddin”in inkişaf etdirdiyi inqilabi-demokratik satiraya güclü təkan vermişdir. “Molla Nəsrəddin” Sabir yaradıcılığına zəngin və əlvan material verdiyi kimi, jurnalın aparıcı şəxsiyyətlərindən və əsas yaradıcılarından biri olmaq etibarilə Sabir də “Molla Nəsrəddin”in ideya cəbhəsinin qüvvətlənməsində, bir sıra məsələlərin qoyuluşu və həllində mübariz inqilabi mövqe tutmasında çox böyük əmək sərf etmişdir. “Molla Nəsrəddin” Sabiri bütün Yaxın və Orta Şərqdə tanıtdığı kintə, Sabir əsərləri də “Molla Nəsrəddin” jurnalının geniş yayılmasında, oxucular arasında misilsiz şöhrət qazanmasında mühüm rol oynamışdır.

Ədəbi-tarixi həqiqət naminə onu deməliyə ki, Sabir ilk məlum və məşhur satirasını “Molla Nəsrəddin”in nəşrə başlanmasından təxminən iki ay əvvəl qələmə almış və “Həyat” qəzetində (10 fevral 1906) dərc etdirmişdir. Bu, nəşr tarixi uzun müddət “Hophopname”nin şərhlərində “illəri məlum olmayan əsərlər” sırasında verilən “Bir məclisdə on iki kişinin söhbəti” adlı klassik satiradır. Şairin bütün sonrakı satira yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan ideya-sənətkarlıq xüsusiyyətləri öz başlanğıcını möhz həmin satiradan götürür. Filologiya elmləri doktoru Alxan Bayramoğlu şairin “Bir məclisdə...” satirasını “Sabir satira teatrının proloqu” və şairin gələcək fəaliyyət proqramı hesab edərək yazır: “Satirada (“Bir məclisdə...” – M.M.) ifşa hədəfinə çevrilən tiplər əslində bir-birləri ilə söhbət etmirlər. Sanki onlar ayrı-ayrılıqda rüsvayçılıq kürsüsünə çıxaraq öz iç üzləri haqqında oxucu və dinləyicilərə məlumat verərək, səhnə arxasına çəkilirlər. Bu “məclis” Sabir “satira teatri”nin aləmə “nərilti və gurultu” salan əzəmətli, hay-küylü, yeni nəfəsli tamaşasının proloqu, Sabir satira üslubunun proqramı idi. Təsadüfi deyil ki, on iki kişinin məclisində öz “monoloqlarını” söyləyib “səhnə arxasına” çəkilən bu ictimai tiplər Sabir yaradıcılığının sonrakı dövründə şairin kəskin satira qələminə hədəf oldular. Sabirin bir məclisə topladığı on iki kişinin təmsil etdiyi ictimai zümrələr fəaliyyət meydanlarını genişləndirdikcə şairin satira oxları ifşa hədəfinə daha kəskin qəzəb və nifrətlə sancıldı”.

Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü Əziz Mirəhmədovun da yazdığı kimi, “Molla Nəsrəddin” jurnalının ilk saylarındakı şeirləri görəndə “...bir qədər

əvvəl "Həyat" qəzetində "Bir məclisdə on iki kişinin söhbəti" adlı klassik satirasını çap etdirmiş Sabirin həssas təbiətini, həyəcanlı ürəyini alovlandırmaq üçün bu qığılcımlar tamamilə kifayət oldu: çox keçmədən qığılcım böyük poetik alova çevrildi".

Məlum olduğu kimi, Sabir satiralarının əksəriyyətində tipləri danışdırmaq, onları öz dili, öz ifadələri ilə səciyyələndirmək yolu ilə gedir. Tiplərin daxili aləmini şeir, sənət güzgüsündə əks etdirmək üçün satirik dialoq və monoloqlardan geniş istifadə edir. Professor Mir Cəlalm dediyi kimi, tacir, ruhani, mülkədar, ziyalı, bəy və ya kapitalistin özünü canlı insan kimi dindir-mək və bu üsulla onların xarakterini açmaq Sabir satiralarında ən çox işlənən səciyyələndirmə üsullarından biridir.

Bu üsul Sabirin ilk mətbu satirasından qabarıq şəkildə nəzərə çarpır, "Molla Nəsrəddin", "Böhlul", "Zənbur" kimi satirik jurnalların nəşri ilə əla-qədar olaraq daha da genişlənir, yeni-yeni bədii boyalar, rənglər kəsb edir. Müəllif "Bir məclisdə on iki kişinin söhbəti"ndə dövrün müxtəlif tiplərinin – tacir, vəkil, rövzəxan, molla, dərviş, şair, mühərrir və bir sıra başqa sənət, peşə sahiblərinin parlaq səciyyəsini vermək üçün əsərdə onları "bir məclisə" toplamış, danışdırmışdır. On iki misradan ibarət olan bu məşhur satirada tiplərin dediklərindən başqa heç bir qeyd və ya izah yoxdur. Şairin hadisəyə, tiplərə açıq münasibəti, bilavasitə müdaxiləsi nəzərə çarpmır. O, yalnız tipləri danışdırmaq, həm də məhz özü istədiyi şəkildə danışdırmaqla vəzifəsini bitmiş sayır. Sabir böyük bir ustalıqla hər tipin özünəməxsus, spesifik sözlərini, ifadələrini tapıb işlətməyi və bir misra ilə kamil bədii portret yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Həm də lövhə elə seçilmiş, obrazlar elə səciyyələndirilmişdir ki, şairin tiplərə münasibəti tam müəyyəndir, mənfidir.

İlk nömrələrində dərc etdiyi mənzum satirik parçalarla əsl "Molla Nəsrəddin" şairini axtaran Cəlil Məmmədquluzadə xoşbəxtlikdən öz arzusuna çatmış, axtardığı nadir satirik istedad sahibini vaxtında tapmışdı. Bu da təsadüfi deyildi. Yuxarıda göstərdiyimiz kimi, jurnal çıxmamışdan əvvəl "Bir məclisdə..." satirası ilə Sabir artıq öz yaradıcılıq proqramını və üslubunu müəyyənləşdirərək "Molla Nəsrəddin" şairi olmağa hazır idi. Onun poetik satira köhləni "Molla Nəsrəddin" in təmsalında özünə əlverişli meydan tapmışdı. Odur ki, "Millet necə tarac olur olsun..." şeri ilə "Molla Nəsrəddin" səhifələrində çıxış etməyə başlayan Sabir jurnalın ideya-estetik cəbhəsinin müəyyənləşməsində mühüm rol oynadığı kimi, Azərbaycan şerinin inkişafı tarixində də yeni bir məktəbin – inqilabi-satirik şeir məktəbinin əsasını qoymuş oldu. Çox keçmədən Sabir üslubu şeirdə əsas, aparıcı və istiqamətverici hakim üsluba çevrildi, bu üslubu bəyənib təqdir edən, Sabir yolu ilə gedən satirik şairlər dəstəsi yetişdi. Məhz Sabir qələminin qüdrəti ilə əsrlərdən bəri Azərbaycan poeziyasında əsas janr sayılan qəzəl janrı tədricən hakim mövqeyini

itirdi, zamanın tələblərindən doğan müasir şeir, inqilabi satira sürətlə inkişaf etməyə, əsrin istiqamətverici poetik janrına çevrilməyə başladı. Bu prosesin canlı şahidi və diqqətli müşahidəçisi olan şair Abbas Səhhət qələm dostunun novatorluğundan bəhs edərkən deyirdi: “Molla Nəsrəddin” meydana çıxınca artıq hər sahibi-zövq Sabir əfəndinin ondakı nümuneyi-əşarına məftun olmaqdan kəndini alamadı. O gözəl şeirləri oxuyub da anlayaqlar, o gözəlliklərin zövqünə, fərqiinə varanlar onları hifz etməyə həvəs etdilər. Şairlərimiz, yaxud mütəşairlərimiz o şiveyi-müstəhsəndə yazmağa, təqlidə başladılar. Daha bilmərrə köhnə üslub tərək olundu”.

Sabir kimi onun yolu ilə gedən şairlərin də çoxu “Molla Nəsrəddin”in nəşrinə qədər müəyyən yaradıcılıq yolu keçmiş, az-çox poetik təcrübə əldə etmişdilər. Bununla belə, hələlik onların dünyagörüşləri və poetik üslubları “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinə uyğun və Sabir satira üslubunun ölçü və tələbləri səviyyəsində müəyyənleşməmişdi.

“Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşrə başlanması istər Sabirin, istərsə də onun məktəbinə mənsub şairlərin yaradıcılıq taleyində əlamətdar tarixi hadisə olmuşdur.

Sabir ədəbi məktəbinə mənsub olan şairlər öz ustalarının poetik üslubunu, satirik ifadə tərziini və spesifik yazı manerasını birdən-birə həzm edə bilmir, təcricən mənimsəyirdilər. Müşahidələr göstərir ki, 1906-cı ilin ortalarından başlanan bu dərkətmə, mənimsəmə prosesi təxminən 1907-ci ilin axırlarına qədər davam etmişdir. Sabir satirasının təsiri altında yazılmış bəzi şeirlərə “Molla Nəsrəddin” jurnalının ilk illərində ara-sıra təsadüf edilsə də, bu təsir 1908-ci ildən etibarən özünü daha qabarıq şəkildə göstərməyə başlayır. Diqqətəlayiq haldır ki, Sabir ənənələri ilə bu və ya digər dərəcədə bağlı olan şairlərin çoxu məhz həmin vaxtdan satirik şərə keçmiş, öz mənzum əsərləri ilə “Molla Nəsrəddin” səhifələrində müntəzəm surətdə çıxış etməyə başlamışdılar.

Beləliklə, Sabirin satira ənənələri 1908-ci ildən etibarən onun müasirlərinin yaradıcılığında xüsusi bir qüvvət və ahənglə səslənməyə başlamışdır. “Hərdəmxəyal” imzası ilə yazan Məmməd Səid Ordubadi, “Məşədi Sijimqulu”, yaxud “Kefsiz” imzaları ilə yazan Əli Nəzmi, “Cüvəllağı” imzası ilə yazan Əliqulu Qəmküsar, “Dabanıçatdaq xala” imzası ilə yazan Əli Razi Şəmçizadə, “Qızdırmalı” imzası ilə yazan Məşədi Həbib Zeynalov, “Xortdan bəy” imzası ilə yazan Salman Mümtaz və bir çox başqa şairlər məhz Sabir ənənələri əsasında yetişmiş görkəmli satiriklər idi.

Sabirlə onun məktəbinə mənsub şairlər arasındakı ideya-tematik əlaqələr müxtəlif, rəngarəng formalarda meydana çıxırdı. Hər şeydən əvvəl, əsərlərinin mütərəqqi ideya məzmununa və əlvən satirik boyalarına görə Sabir başçılıq etdiyi ədəbi məktəbin nümayəndələrinin hamısından irəlidə gedir,

mollanəsrəddinçi şairlərin yaradıcılığına qüvvətli təkan və istiqamət verirdi. Müasirləri Sabir şerinin həm məzmun, ideya, həm də bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən öyrənir, bəhrələnidilər.

Xalq şairinin satira ənənələri və ictimai-bədii təsiri bəzi əsərlərdə açıq, çılpaq şəkildə özünü büruzə versə də, müasirləri Sabir şerindən əsasən yaradıcı şəkildə istifadə edir, bu şer in təkrar olunmaz sənətkarlıq sirlərindən, satirik dil və ifadə xüsusiyyətlərindən öyrənməyə səy göstərirdilər.

Sabirin irtica illərində qələmə alınmış şeirləri təkcə ideya, məzmun cəhətdən deyil, habelə satirik dil və üslub xüsusiyyətlərinə görə də seçilirdi. Bu zaman xalq şairi ictimai-siyasi hadisələri səciyyələndirərkən örtülü tənqid üsulundan, rəmz və işarələrdən daha geniş ölçüdə istifadə edirdi. Ana dilinin məna incəliklərini dərinləndirən, əsrlərin sınağından çıxmış zəngin mənəvi xalq sərvətlərindən izlədiyi ideyanın satirik ifadəsində xüsusi bir məharətlə istifadə edən Sabirin həmin illərdə yaratdığı qüvvətli eyhamlı satiraları irtica dövrünün xarakter xüsusiyyətlərini səciyyələndirməklə qalmayıb, eyni zamanda, inqilabi-satirik şeir sahəsində ilk addımlarını atan mollanəsrəddinçi şairlərin yaradıcılıq inkişafında da mühüm rol oynamışdır. Bu cəhətdən təkcə bir şer in, məsələn, “Tömeysi-nəhar” şerinin əks-sədasını, buraxdığı ictimai-bədii təsiri xatırlatmaq kifayətdir.

1907-ci ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Çayda çapan” imzası ilə dərc edilmiş həmin şeir Sabir yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan eyhamlı satiranın bariz nümunəsi, irtica dövrünün dəhşətli hadisələrini örtülü təsvir və ifadə üsullarında əks edən, rəmzlər üzərində qurulmuş məşhur satiralarından biridir. Şeirdə ac toyuğun timsalında ifadə edilən fikir, acı həyat həqiqətləri genişdir. Ac toyuq, bir tərəfdən, o zaman ağır maddi məhrumiyyətlərə və mənəvi işgəncələrə məruz qalan zəhmətkeş kütlələrin dözülməz vəziyyətini əks etdirirdisə, o biri tərəfdən də konkret tarixi-ictimai şəraitin xüsusiyyətləri ilə hesablaşmaq istəməyən, irticanın mahiyyətini dərk etməyən, hay-küy salıb ehtiyatı əldən verən adamların obrazı kimi ümumiləşdirilmişdir.

“Tömeysi-nəhar” xalq şairinin həcmcə yığcam, məna və məzmun cəhətdən dolğun satiralarından biri idi. Bu məşhur şeir mollanəsrəddinçi şairlərdən bir çoxunun ədəbi həyatında dərin iz buraxmış, həlledici rol oynamışdır. Sabir ədəbi məktəbinə mənsub olan Əli Nəzmi, Mirzə Məhəmməd Axundov və bəzi başqa şairlər məhz bu əsərin təsiri altında satirik şərə keçmiş, Cəlil Məmmədquluzadənin sözləri ilə desək, onları “Molla Nəsrəddin” səhifələrində “nəzm ilə danışdıran” böyük şairin “Tömeysi-nəhar”ı olmuşdur.

Əli Nəzmi “Tömeysi-nəhar” satirasına cavab şəklində yazdığı “Çayda çapan, qardaşım, ağlama, ağları gör!” mətləli şerindən başlayaraq Sabir ədəbi məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınmışdı. Bu cavabdan

sonra Əli Nəzmi qırx ilə yaxın davam edib gələn ədəbi fəaliyyəti dövründə, demək olar, Sabir satiralarından həmişə təsirlənmiş və faydalanmışdır.

Əli Nəzmi mollanəsreddinçi şairlər sırasında üslubca Sabirə ən yaxın olan satiriklərdən biri, bəlkə də birincisi idi. İstər seçib işlədikləri mövzu, təbliğ və tərənnüm etdikləri mütərəqqi ictimai ideya, istərsə də satirik dil və üslub xüsusiyyətləri cəhətdən bu iki şairin yaradıcılığı arasında üzvi bir əlaqə və yaxınlıq vardır. Cəlil Məmmədquluzadə Əli Nəzmini “ikinci Sabirimiz” adlandırarkən məhz bu cəhətləri nəzərdə tuturdu.

Sabirin mollanəsreddinçi şairlərə, o cümlədən Əli Nəzmiyə təsirini bu və ya digər mövzuda yazılmış bir və ya bir neçə şeirlə məhdudlaşdırmaq doğru olmazdı. Xalq şairinin dini mövhumat, cəhalət, səbir, təhəmmül, zülm və istibdad əleyhinə yazdığı və habelə, beynəlxalq hadisələrə həsr etdiyi kəskin satiraları müasirlərinin fikri-bədii inkişafında mühüm rol oynamış, onlarca əsərin yaranması üçün mövzu və material vermişdir.

“Molla Nəsreddin” jurnalının ilk nömrələrindən etibarən Sabirin dini mövhumat, cəhalət və ruhanilik əleyhinə dərc etdirdiyi bir-birindən kəskin satiraları şairin yaradıcılığında ayrıca silsilə təşkil edir. Bu silsiləyə daxil olan əsərlərdə Sabir doğma xalqının ictimai-mədəni tərəqqisi və inkişafı namına hər cür gerilik təzahürlərinə, dini mövhumata, cəhalət və nadanlığa qarşı ciddi mübarizə aparır, cənnət və cəhənnəm xülyaları ilə zəhmətkeş kütlələrin zəhnini məşğul edən, onları mövcud ictimai quruluş əleyhinə fəal mübarizədən uzaqlaşdırmağa çalışan riyakar ruhanilərin həyat tərzini, əxlaqi-mənəvi simasını öldürücü satira atəşinə tuturdu.

Bu baxımdan şairin “Ah eylədiyim nəşeyi-qəlyanın üçündür”, “Ax!.. Necə kef çökməli əyyam idi”, “Vəqta ki, qopur bir evdə matəm”, “Atmış niqabi-hüsnün məcmuəyi-təvanger” misraları ilə başlanan satiraları və bir sıra başqa şeirləri diqqəti cəlb edir, müəllifin ruhani obrazlarını yaradarkən istifadə etdiyi bədii təsvir və ifadə vasitələri, rəngarəng satirik səciyyələndirmə üsulları haqqında dolğun təsəvvür verir.

Ruhanilərin tənqidinə həsr edilmiş satiraların hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri, təkrarolunmaz ideya-bədii məziyyətləri olsa da, onların ideya məzmununda ümumi bir cəhət, səciyyəvi bir xüsusiyyət qabarıq nəzərə çarpır. Xalq şairi ruhani tiplərinin əxlaqi-mənəvi simasını dərinlən açıb ifşa etmək, aqgözlülük, tamahkarlığı, qarınqululuq kimi ruhanilərə məxsus çirkin, qeyri-insani sifətləri bütün çılpalıqlığı ilə oxucunun gözü qarşısında canlandırmaq üçün onları qəsdən yoxsul, tavanasız insanlarla, bir tikə yavan çörəyə möhtac olan ac-yalavaqlarla qarşılaşdırır. Bu qarşılaşdırmada satirik şerin nadir ustası başlıca olaraq iki məqsəd izləyir, bir oxla iki hədəfə vurur: bir tərəfdən, həmişə yetim-yesirə kömək göstərməkdən dəm vuran, bu işin savabından ağızdolusu danışan ruhanilərin əsl mənəvi simasını açıb göstərir, onların sözləri

ilə işləri, vədləri ilə əməlləri arasındakı kəskin ziddiyyəti meydana çıxarırsa, digər tərəfdən də istismarçı cəmiyyətin ictimai yaralarını, “acları” və “toxları” dünyasının barışmaz sinfi ixtilaflarını nəzərə çarpdırır.

Bu xüsusiyyəti Sabir satiralarının təsiri altında molla-nəsrəddinçi şairlərin eyni problemə həsr etdikləri əsərlərdə də aydın görmək mümkündür. M.S.Ordubadinin “Müsəlman yığıncaqları” (1906), Əli Nəzminin “Orucluq” (1908) şeirləri və bir sıra digər əsərlər bu cəhətdən diqqəti cəlb edir, din və şəriət mübəlliglərinin səciyyəvi sifətlərini, onların riyakarlığını, xəbisliyini, aqgözlüyünü səciyyələndirmək üçün zəngin material verir.

Bu baxımdan Sabirə ilk səs verən, böyük satirikin yolunu intixab edib, onun bədii tip və obraz yaratmaq üsullarından faydalanan şairlərdən biri M.S.Ordubadi olmuşdur. Sabir ədəbi məktəbinin xüsusiyyətlərindən danışarkən Ordubadinin özü də öz böyük ustadının təsir gücünə, xalq şairinin yaradıcılığında ənənə və novatorluğa yüksək qiymət verərək yazırdı: “Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalında, yaxud kəndisinin divanı olan “Hophopname”dəki mənzumələrini birer-birer diqqətdən keçirər isək, görə bilərik ki, bəzi qafiyələrində Füzuli və ustadı olan Seyid Əzimə təqlid eləmişsə də, fəqət yaratdığı kəlamət və üslubi-ədibənəsilə dəxi bir mücəddid kimi zühur edərək bundan sonra gələn şairləri kəndisinə təqlid etdirəcək qədər bir məqami-əlayə varabilmişdir”.

Sabir poeziyasının ecazkar təsir qüvvəsini çox yaxşı səciyyələndirən bu yığcam və mənalı fikir elə belə, təsadüfi deyilməmişdir. Həmin sətirlərin müəllifi M.S.Ordubadi də Sabir ənənələri zəminində yetişmiş, onun şeir yaradıcılığı və poetik üslubunun formalaşmasında Sabir satirasının qüvvətli təsiri olmuşdur.

M.S.Ordubadi “Molla Nəsrəddin” səhifələrində Sabirdən təxminən iki ay sonra çıxış etməyə başlamış və bu məşhur satira jurnalı nəşr olunduğu bütün illərdə (Təbriz nömrələri çıxılmaq şərtilə) orada fəal iştirak etmişdir. Ordubadi poeziyasının tədqiqatçıları (F.Vəzirova, Ə.Məftun və b.) şairin “Molla Nəsrəddin” jurnalında iştirakını haqlı olaraq onun yaradıcılığında “dönüş nöqtəsi” kimi qiymətləndirirlər. Jurnalda əməkdaşlığının ilk günlərindən etibarən Ordubadinin yaradıcılığında və dünyagörüşündə əsaslı dəyişikliklər yaranır, şairin poetik əsərləri kəmiyyətcə artdığı kimi, keyfiyyətcə də yüksəlməyə, kamilləşməyə doğru inkişaf edir. Şair mühitindəki nöqsanları *passiv müşahidəçi kimi təsvir etməklə qalmır, qələmə aldığı mövzuya nüfuz etməyə, hadisələrə fəal münasibət bəsləməyə çalışır.*

“Molla Nəsrəddin” cərəyanına qoşulduqdan sonra Ordubadi artıq köhnə şeir formalarından da uzaqlaşır. Şairin yeni, müasir mövzulara meyli gücləndikçə, yeni mövzu özü ilə bərabər yeni şəkillər gətirir. O vaxta qədər əsasən aşiqanə şeir parçaları, qəzəl və qəsidələr yazan şair artıq ictimai satiraya

keçir, satirik şeirin bir çox növlərində (taziyanə, bəhri-təvil və s.) şeirin, duzlu əsərlər qələmə alır. “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə əməkdaşlıq nəticəsində Ordubadinin satiralarında yaranan realizm, demokratizm kimi dəyərli keyfiyyətlər, dil sadəliyi, fikir aydınlığı, forma oynaqlığı get-gedə şeirin satiralarının əsas xüsusiyyətləri kimi nəzəri cəlb edir. Bu satiralarda realist-demokratik ədəbiyyatın əsas tənqid hədəflərindən olan mövhumat, cəhalət, xurafat səviyyəsində olan qatı dindarlıq, müftəxorluq, zülm, əsarət tənqid və ifşa olunur, mollalar, seyidlər, bəylər, xanlar, şahlar və sultanlar satira atəşinə tutulurlar. Şair imperialist dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasətini, İran irticasını kəskin qələmlə damğalayır, xalq kütlələrinin azadlıq uğrundakı tarixi mübarizəsini alqışlayır. Fəhlə-kəndli hüququnun müdafiəçisi kimi çıxış edir. Qadın əsarətinə qarşı mübarizə, gənc nəslin təlim və tərbiyəsi məsələsi də Ordubadi yaradıcılığında mühüm yer tutur.

Bütün bu mövzuları işləyərkən Ordubadi çox vaxt Sabir şeirinin təsir dairəsindən kənara çıxma bilməmiş, xalq şeirinin işlətdiyi satirik priyomlar, təsvir və ifadə vasitələrindəki orijinal keyfiyyətlər Ordubadi üçün daim parlaq nümunə olmuşdur. Ordubadinin görkəmli satirik şair kimi yetişməsində, yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə seçilən, fərqlənən bir sənətkar kimi molla-nəsrəddinçi şairlər sırasında özünəməxsus, layiqli mövqə qazanmasında Sabir satirasının səmərəli təsirini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Satirik şeir sahəsində qazandığı parlaq nailiyyətlər üçün Ordubadi birinci növbədə Sabir şeirinə, bu şeirin oyadıcı, tərbiyəedici və istiqamətverici qüvvət və qüdrətinə minnətdardır.

Sabirin öz qələm dostlarına güclü təsir göstərmiş üçüncü qisim əsərləri onun zülm və əsarətə dözmək, itaətkarlıq, ətalət, səbir, istixarə, təvəkkül kimi mürtece görüşlərin tənqidinə həsr olunmuş satiralarıdır. Əsrlər boyu davam edib gələn bu zərərli görüşlər xalq şeirinin yaşayıb-yaratdığı dövrdə, azadlıq hərəkatının genişləndiyi və qüvvətləndiyi bir vaxtda irticanın xidmətində dayanan mürtece təlimə çevrilmiş, əks-inqilabi bir mahiyyət kəsb etmişdir.

Bu mövzuya həsr olunmuş “Qəm yemə!” (1906), “Bimər-həmət əyanlarına şükr, xudaya!” (1907), “Daş qəlbli insanları neylərdin, ilahi?” (1908), “Səbir” (1908), “Səbr eylə!” (1910) və s. satiralarında xalq şairi təvəkkülə, qəzavü-qədərə bel bağlayan, “hər zülmə dözən” insanların faciəli həyatından real lövhələr çəkmişdir. Səhərdən axşamədək işləməkdən “qəddi bükülən”, əhli-əyalı ac-yalavac qalan, əməyinin bəhrəsi molla, bəy və xan tərəfindən mənimsənilən “güclülərin” zülmü qarşısında “Allaha təvəkkül” deyib aciz qul kimi ah-nalə ilə kifayətlənən zəhmət adamlarının acınacaqlı həyatından tipik səhnələr qələmə alanda da (“Qəm yemə!”), yemək-içməkdən başqa iş bilməyən “canlı dəyirmanlardan”, yaxud ölkəni bürümüş cinayətkarlığa qarşı sakit oturub baxan “sahibi-vicdanlardan” söhbət açanda da (“Bimər-həmət əyanlarına...”), illik götür-qoydan sonra tək səbirin gəlməsi ilə bütün işləri

yarımçıq qoyub dağılısan müsəlmanların avamlığını və fəaliyyətsizliyini göstərəndə də (“Səbir”) Sabir eyni məqsədi izləyirdi. Səbir, təvəkkül kimi mürtece ideyaların zəhmətkeş xalq üçün ağır nəticələrini satirik planda təsvir edib göstərməklə şair geniş xalq kütlələrini bu dini-mistik təlimlərin təsirindən uzaqlaşdırmağa, onları əməli işə, haqqı-hüququ uğrunda, azadlıq və demokratiya uğrunda fəal mübarizəyə səsləyirdi.

Xalq şairinin “Səbir” satirası Əli Nəzminin “İstixarə”, “Allaha təvəkkül”, Məşədi Həbib Zeynalovun “Yat” şeirləri və bəzi başqa əsərlər arasındakı ideya-mövzu əlaqələri deyilənləri təsəvvür etmək üçün kifayətdir. Mollanəsrəddinçi şairlər böyük satirikin eyni məsələyə həsr olunmuş şeirlərinin mövzu, ideya məzmunu və sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən təsirlənərək maraqlı əsərlər qələmə almışlar. Doğrudur, onların əsərlərində Sabiri təkrar edən, orijinallıqdan uzaq, təqlidi misra və beytlər də nəzərə çarpır. Bu tipli misra və beytlər, bir tərəfdən davamçıların xalq şairinə bəslədikləri dərin məhəbbətin əlaməti kimi meydana çıxırdısa, bəzən də işlənən mövzunu, real həyat həqiqətlərinin eyniliyindən irəli gəlirdi.

Sabir ilə onun məktəbinə mənsub olan şairlər arasındakı ədəbi əlaqələrin rəngarəng bədii ifadə və təzahür formalarından danışarkən xalq şairinin öz qələm yoldaşlarına yazdığı satirik cavabları da qeyd etmək lazımdır. Çünki satirik cavab, nəzirə və bənzətmələr mollanəsrəddinçi şairlərin ədəbi əlaqələrində mühüm rol oynayır, onların bir-birinə bəslədikləri dərin məhəbbət və qayğı hisslərinin mənalı təzahürü kimi meydana çıxırdı.

Sabir dövrü mətbuatı diqqətlə izləyən, ictimai-siyasi və ədəbi hadisələrə fəal münasibət bəsləyən bir sənətkar idi. O öz müasirlərinin əsərlərini müntəzəm surətdə izləyir, onların mətbuat səhifələrində qaldırdıqları bu və ya digər məsələyə vaxtında münasibət bildirir, həmişə də prinsipial mövqe tuturdu. Xalq şairi heç kəsə, ən yaxın qələm yoldaşlarına belə güzəştə getmir, *onların əsərlərindəki ideya-bədii kəsirləri daim görüb göstərməyə çalışırdı.*

Sabir öz müasirlərinə və məslək dostlarına cavablar yazmağı, onlarla məsləhətləşməyi də unutmurdu. Ümumiyyətlə, mollanəsrəddinçi şairlər ictimai-mədəni tərəqqi, inkişaf naminə bu və ya digər mövzu, vaxtı çatmış problemlər ətrafında tez-tez müzakirələr açıq, ədəbi mübahisə və müzakirələrdə fəal iştirak edirdilər. İstər Sabirin, istərsə də onun mübarizə və məslək dostlarının yaradıcılığında cavab, nəzirə, yaxud bənzətmə şəklində yazılmış satiraların ayrıca silsilə təşkil edərək mühüm yer tutması məhz buradan irəli gəlirdi.

Sabir qələmə aldığı cavablarında da zəmanəsinin istiqamətverici böyük şairi, nüfuzlu və mötəbər bir sənətkarı olmuşdur. O, qələm dostlarının əsərlərinə yazdığı cavablarında adətən həmin əsərin şəkli xüsusiyyətlərini (vəzn, qafiyyə, rədif və s.) saxlayırdı. Lakin hadisəyə, mövzuya başqa mövqedən,

yeni və kəskin münasibətlə yanaşdığından dostlarının görüb-göstərmədikləri cəhətləri də xüsusi bir məharətlə əks etdirirdi. Odur ki, xalq şairinin cavabları əksər hallarda qələm yoldaşlarının əsərlərinə nisbətən ideya-bədii cəhətdən daha dolğun çıxır, ədəbi-ictimai təsiri qat-qat artıq olurdu. Bunun da səbəbi aydın idi; Sabir nəzirə yazdığı qarşısına məqsəd qoymurdu. Maraqlı bədii təsvir və ifadə üsullarından biri olmaq etibarilə satirik cavablardan istifadə edərkən həmişə müəyyən məqsəd izləyirdi; qələm dostlarının toxunduqları bu və ya digər məsələyə münasibət bildirmək, özünün həmin məsələ barədəki yeni, orijinal fikirlərini oxucuya çatdırmaq!

Sabir Şərq ədəbiyyatının Firdovsi, Nizami, Xaqani, Sədi, Hafiz, Xəyyam, Füzuli kimi dahi klassiklərinin ədəbi irsinə dərinlən bələd olmuş, Namiq Kamal, Rəcəzadə Mahmud Əkrəm, Nəfi, Abdulla Cövdət kimi tərəqqipərvər türk şairlərini diqqətlə oxumuş, Seyid Əzim Şirvani, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Əbdülxalq Cənnəti kimi müasiri olduğu onlarca şairin yaradıcılığını izləmiş, bu sənətkarların bəzilərindən tərcümə və təxmislər etmiş, bəzilərinə nəzirə və bənzətmələr yazmış, bir çoxuna isə satirik cavablar vermişdir.

Sabirin öz qələm dostlarına – mollanəsredinci şairlərə yazdığı cavab-satiraları da bu silsiləyə daxildir. Bu əsərlər sayca çox olmasa da, XX əsr satiriklərimizin uğrunda əlbir mübarizə apardıkları ictimai-siyasi ideyaların məna və məzmununu əks etdirmək nöqtəyi-nəzərindən əhəmiyyətə malikdir. Sabir qələm yoldaşlarından Əli Nəzminin “Məsləhət”, Məşədi Həbib Zeynalovun “Yad et”, Salman Mümtazın “Bu da yahu, keçər” adlı şeirlərinə, Əliqulu Qomküsarın bəzi təziyanələrinə və bir sıra başqa əsərlərə cavablar yazmışdır.

“Məsləhət” satirasında Əli Nəzmi çox mühüm bir məsələyə toxunmuş, “Molla Nəsredin” səhifələrində dönə-dönə təsvir və tənqid olunan qadın hüququnun tapdanması, çoxarvadlılıq, qoca kişilərin azyaşlı, məsum qızlara evlənməsi kimi yaramaz hallara qarşı etiraz səsini ucaltmışdır. Eyni mövzuya həsr olunmuş bir çox başqa əsərlərə nisbətən “Məsləhət” şeirinin müvəffəqiyyətini və ədəbi-ictimai təsir dairəsinin genişliyini təmin edən başlıca cəhət budur ki, şair qələm yoldaşları tərəfindən işlənmiş bədii təsvir və ifadə üsullarından qaçmış, izlədiyi qayəni qabarıq surətdə əks etdirən çox maraqlı və yığcam bir süjet qurmuş, münasib satirik priyoma əl atmışdır. Altmış yaş çoxdan keçmiş qoca kişinin nəvəsi yaşında qıza evlənmək kimi çirkin niyyətini şair bu süjet daxilində böyük ustalıqla açıb göstərmiş, ona qarşı oxucuda qəzəb və ikrah hissi oyatmağa nail olmuşdur.

Əli Nəzminin qadın hüquqsuzluğuna, çoxarvadlılıq ideyasını təbliğ edən dini etiqaad və şəriət əhkamlarına qarşı çevrilmiş “Məsləhət” şeirinə yazılmış cavablar arasında Sabirin eyni adlı satirası xüsusi yer tutur. Xalq şairi bu əsə-

yeni və kəskin münasibətlə yanaşdığından dostlarının görüb-göstərmədikləri cəhətləri də xüsusi bir məharətlə əks etdirirdi. Odur ki, xalq şairinin cavabları əksər hallarda qələm yoldaşlarının əsərlərinə nisbətən ideya-bədii cəhətdən daha dolğun çıxır, ədəbi-ictimai təsiri qat-qat artıq olurdu. Bunun da səbəbi aydın idi; Sabir nəzirə yazdığı qarşısına məqsəd qoymurdu. Maraqlı bədii təsvir və ifadə üsullarından biri olmaq etibarilə satirik cavablardan istifadə edərkən həmişə müəyyən məqsəd izləyirdi; qələm dostlarının toxunduqları bu və ya digər məsələyə münasibət bildirmək, özünün həmin məsələ barədəki yeni, orijinal fikirlərini oxucuya çatdırmaq!

Sabir Şərq ədəbiyyatının Firdovsi, Nizami, Xaqani, Sədi, Hafiz, Xəyyam, Füzuli kimi dahi klassiklərinin ədəbi irsinə dərinlən bələd olmuş, Namiq Kamal, Rəcəzadə Mahmud Əkrəm, Nəfi, Abdulla Cövdət kimi tərəqqipərvər türk şairlərini diqqətlə oxumuş, Seyid Əzim Şirvani, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Əbdülxalıq Cənnəti kimi müasiri olduğu onlarca şairin yaradıcılığını izləmiş, bu sənətkarların bəzilərindən tərcümə və təxmislər etmiş, bəzilərinə nəzirə və bənzotmələr yazmış, bir çoxuna isə satirik cavablar vermişdir.

Sabirin öz qələm dostlarına – mollanəsreddinçi şairlərə yazdığı cavab-satiraları da bu silsiləyə daxildir. Bu əsərlər sayca çox olmasa da, XX əsr satiriklərimizin uğrunda əlbir mübarizə apardıkları ictimai-siyasi ideyaların mənə və məzmununu əks etdirmək nöqtəyi-nəzərindən əhəmiyyətə malikdir. Sabir qələm yoldaşlarından Əli Nəzminin “Məsləhət”, Moşədi Həbib Zeynalovun “Yad et”, Salman Mümtazın “Bu da yahu, keçər” adlı şeirlərinə, Əliqulu Qəmkişarın bəzi təziyanələrinə və bir sıra başqa əsərlərə cavablar yazmışdır.

“Məsləhət” satirasında Əli Nəzmi çox mühüm bir məsələyə toxunmuş, “Molla Nəsreddin” səhifələrində dönə-dönə təsvir və tənqid olunan qadın hüququnun tapdanması, çoxarvadlılıq, qoca kişilərin azyaşlı, məsum qızlara evlənməsi kimi yaramaz hallara qarşı etiraz səsinə ucaltmışdır. Eyni mövzuya həsr olunmuş bir çox başqa əsərlərə nisbətən “Məsləhət” şeirinin müvəffəqiyyətini və ədəbi-ictimai təsir dairəsinin genişliyini təmin edən başlıca cəhət budur ki, şair qələm yoldaşları tərəfindən işlənmiş bədii təsvir və ifadə üsullarından qaçmış, izlədiyi qayəni qabarıq surətdə əks etdirən çox maraqlı və yığcam bir süjet qurmuş, münasib satirik priyoma əl atmışdır. Altmış yaş çoxdan keçmiş qoca kişinin nəvəsi yaşında qıza evlənmək kimi çirkin niyyətini şair bu süjet daxilində böyük ustalıqla açıb göstərmiş, ona qarşı oxucuda qəzəb və ikrah hissi oyatmağa nail olmuşdur.

Əli Nəzminin qadın hüquqsuzluğuna, çoxarvadlılıq ideyasını təbliğ edən dini etiqad və şəriət əhkamlarına qarşı çevrilmiş “Məsləhət” şeirinə yazılmış cavablar arasında Sabirin eyni adlı satirası xüsusi yer tutur. Xalq şairi bu əsə-

rində “mömin” donuna girərək “ildə bir arvad alan” pullu məşədi və hacıları öldürücü satıra hədəfinə çevirmiş, çoxarvadlılığın, qadına kölə münasibəti bəsləyən, ona cansız əşya, adi oyuncaq kimi baxan dini-feodal əxlaqının ittihamçısı kimi meydana çıxmışdır.

Sabirin cavab satıralarına dair nümunələr, bir tərəfdən şairin mütaliə dairəsinin genişliyinə, dövrü mətbuatı diqqətlə izlədiyinə dəlalət edirsə, digər tərəfdən də böyük satirikin öz fikrini oxucuya çatdırmaq üçün işlətdiyi rəngarəng bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə heç vaxt kifayətlənmədiyinə, daim orijinal priyomlar, seçdiyi mövzunun xarakterinə uyğun daha münasib ədəbi üsullar tapıb işlətmək yolundakı yaradıcı axtarışlarına parlaq sübutdur.

* * *

XX əsrin əvvəllərində sürətlə inkişaf edən Azərbaycan şerində ikinci mühüm istiqamət lirik-romantik şeir xətti idi. Əsasən Abbas Səhhət, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid və Abdulla Şaiq kimi qüdrətli qələm sahiblərinin yaradıcılığında təmsil olunan mütərəqqi romantik poeziya özünəməxsus orijinal xüsusiyyətləri ilə, həm mövzu, ideya və surətlər aləmi, həm də əlvan poetik boyaları, forma, janr, bədii dil və üslub, təsvir və ifadə vasitələri baxımından seçilir, milli şerin panoramını ahəngdar şəkildə tamamlayırdı. Düzdür, mövzu və ideya məzmunu baxımından inqilabi-satirik şeirlə romantik poeziya arasında kəskin sədd çəkmək doğru olmazdı. Satiriklərlə romantiklər eyni dövrdə və eyni mühitdə çiyin-çiyinə yazıb-yaratdıqlarından onların işlədikləri mövzular, ifadə etdikləri sosial-siyasi, etik və estetik problemlər arasında yaxın, müştərək cəhətlər çox idi. Lakin həmin ideyaların bədii ifadə tərzini, təsvir və təqdim üsulları bambaşqa olub, biri digərindən əsaslı şəkildə seçilirdi. Bu da təbii idi; tənqidi realizm ilə romantizmin, realist satirik şeirlə romantik poeziyanın özünəməxsus ideya-estetik prinsiplərindən irəli gəlirdi.

XX əsr Azərbaycan romantizmi, onun tarixi kökləri, ideya-bədii qaynaqlarından tutmuş milli romantik fikrin Şərqi, rus və Avropa romantizmi ilə əlaqələrinə, M.Hadi, A.Səhhət, H.Cavid, A.Şaiq kimi romantik sənətkarların həyat və yaradıcılıq yolundan, ədəbi-estetik və nəzəri görüşlərindən başlamış ayrı-ayrı mühüm əsərlərinə qədər, – bir sıra problem məsələlər son onilliklərdə ədəbiyyatşünaslıq elmimizin diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. Mir Cəlal, C.Xəndan, M.Cəfər, Ə.Mirəhmədov, K.Talıbzadə, M.Əlioğlu, Y.İsmayılov, Y.Qarayev, Ə.İbadoğlu, Z.Əkbərov, V.Osmanlı, R.Zəka, T.Əfəndiyev, İ.Həbibov, K.Əliyev və başqaları kimi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının müxtəlif mərhələ və nəsillərini təmsil edən alimlərimizin tədqiqlərində 1905-1920-ci illərdə müstəqil ədəbi məktəb şəklində formalaşmış, ədəbi həyat və hərəkətdə mühüm rol oynayan Azərbaycan romantiklərinin həyat və yaradıcı-

lıq problemləri diqqətlə araşdırılmış, elmi-nəzəri səviyyəsi və ədəbi materialın zənginliyi ilə seçilən onlarca məqalə, bir çox monoqrafik əsər nəşr olunmuşdur.

1905-1907-ci illər inqilabı nəinki tənqidi-realistlərin, Sabir və Cəlil Məmmədquluzadə başda olmaqla mollanəsreddinçi sənətkarların, həmçinin Səhhət, Hadi, Cavid və Şaiq kimi romantiklərin də yaradıcılıq təkamülündə dönüş nöqtəsi oldu. Bu vaxtdan etibarən romantik şeirin lirik qəhrəmanı öz taleyini bütünlüklə mənsub olduğu xalqın, doğma vətənin taleyi ilə bağladı. Vətən məhəbbətinin, milli-azadlıq mübarizəsinin tərənnümü, ictimai-milli zülmün, müstəmləkə əsarətinin tənqidi, işıqlı sabaha, istiqbala dərin inam, parlaq gələcək arzusu, humanizm, beynəlmiləçilik, millətlər qardaşlığı ideyalarının tərənnümü, mədəni geriliyə qarşı mübarizə, tərəqqi və intibaha çağırış, elm və maarifin təbliği – romantiklərin tərənnüm etdikləri əsas ideya motivləri oldu.

Realist satirik şeir kimi, lirik romantik poeziyanın da mövzu dairəsi geniş və əhatəlidir. Araşdırıcılar mövzu və ideya məzmunu baxımından romantik şeirin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirərkən adətən oradakı üç cəhəti – sosial-fəlsəfi, əxlaqi-tərbiyəvi və lirik-aşıqanə cəhətləri ön plana çəkirlər. Humanizm və vətənpərvərlik, azadlıq, bərabərlik və millətlər qardaşlığı ideyaları bütün görkəmli Azərbaycan romantikləri tərəfindən hərarətlə təsvir və tərənnüm edildiyi kimi, maarifpərvərlik qayəsi, aşiqanə-məhəbbət motivləri də onların yaradıcılığında mühüm yer tutur. Həm də bütün bu məsələlər mü-tərəqqi romantizmin ideya-estetik prinsipləri əsasında romantiklərin sənətə münasibəti, ədəbi-estetik və nəzəri görüşləri baxımından bədii təhlil və təsvir obyektinə çevrilirdi. Belə bir cəhəti də unutmaq olmaz ki, romantiklərin əsərlərində təsvir hədəfi seçilən sosial problemlərin, həyat həqiqətlərinin əhatə dairəsi onların estetik mülahizələrində irəli sürdükləri məsələlərdən qat-qat geniş və tutumludur.

Vətənpərvərlik, vətənə məhəbbət ideyası romantik şeirin ruhunu, canını təşkil edir. Romantik şairə yaradıcılıq ilhamı verən, onun ruhunu coşdurub təlatümə gətirən məhz vətən və xalq məhəbbəti, millət sevgisidir. Doğma vətəni sevməyi, ona həqiqi övlad məhəbbəti ilə xidmət etməyi romantik şeirin lirik qəhrəmanı özünün yüksək ideali, müqəddəs və vicdani borcu hesab edir.

Könlümün sevgili məhbubu mənim,
Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.
...Vətənim verdi mənə nanü nəmək,
Vətəni, mənəcə, unutmaq nə demək?!
...Vətənin sevməyən insan olmaz,
Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz.

A.Səhhətın məşhur “Vətən” şeirindən gətirilmiş bu misralar vətənpərvərlik ruhu ilə mayalanmış XX əsr romantik poeziyamıza mənalı epigraf sayıla bilər.

Vətənə məhəbbət pafosu ilə aşılınmış lirik-epik şeir nümunələri Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında ayrıca silsilə təşkil edir. Elə bir görkəmli romantik sənətkar görüb-göstərmək çətindir ki, onun vətən mövzusunda, vətənpərvərlik ruhunda yazılmış bir və ya bir neçə şeri olmasın. Vətənpərvərlik ideyası romantiklərin estetik-nəzəri mülahizələrində əks olunduğu kimi, onların poetik yaradıcılığında da qırılmaz xətlə gəlib keçir. Romantiklər özlərinin ən coşqun, səmimi və hərarətli sözlərini vətən haqqında deyir. Vətənin tarixi keçmişi, müstəmləkə şəraitindəki ağır, dözülməz vəziyyəti, onun işıqlı sabahına inam, vətən övladının ətəfət və cəhaləti – lirik qəhrəmanın zəhnini məşğul edən problemlərdəndir.

XX əsr Azərbaycan romantizmini, bu romantizmin Hadi, Səhhət, Cavid və Şaiq kimi qüdrətli yaradıcılarının ədəbi irsini araşdıranlar onların yaradıcılığında vətənə məhəbbət ideyasının bədii təzahür və ifadə formalarını daha çox iki tip osərlərdə: a) doğma vətənin təbii gözəlliklərinin şairənə təsvirini verən peyzaj lirikasında; b) vətənin taleyindən, onun azadlığı uğrunda mübarizəsindən bəhs edən şeirlərdə axtarırlar. Belə bir bölgü prinsip etibarilə etiraz doğurmasa da, vətənpərvərlik ideyası və onun realist-satirik, yaxud romantik şeirdəki təzahür şəkilləri diqqətli araşdırma tələb edən geniş mövzudur və dərin tədqiqə möhtacdır.

Vətən sevgisi romantik sənətkarların hər birində özünəməxsus səciyyəvi, təbii və rəngarəng boyalarla vəsf edildiyindən onların bədii təsvir və tərənnüm üsulları da bir-birindən seçilir. Vətən məhəbbəti ideyasının, məsələn, Səhhət şeirindəki ifadə şəkillərinin timsalında bu əlvanlığı, rəngarəngliyi aydın görmək olur. İncəlik, gözəllik, zəriflik vurğunu olan Səhhət ana yurdun zəngin təbiətini vəsf edəndə də (“Vətən”), vətən yolunda canından keçməyə hazır olduğunu bildirəndə də (“Tərcümeyi-halım...”), “viran olmuş” vətəni azad etmək üçün silaha sarılan, Səttarxan fədailərinə qoşulub, şah qoşunlarına qarşı vuruşan Əhməd kimi gənclərin şücaət və fədakarlığını alqışlayanda da (“Əhmədin qeyroti”), həqiqi vətəndaşın – Şəhərlinin dili ilə şairi “fəlakətdə qalan millətə” kömək göstərməyə, xalqın “dərdinə tərcüman” olmağa çağıranda da (“Şair, Şeir pərisi və Şəhərli”), milli simasını itirmiş, vətənsiz, yurdsuz ziyalıları tənqid atəşinə tutanda da (“Müsəlman ürəfaları”, “Alimnümələr”), rus şairlərindən tərcümə üçün onların vətən məhəbbətini əks etdirən şeirlərini diqqətlə seçəndə də (Lermontovun “Vətən”, İ.İ.Kozlovun “Vətəni yada salmaq” və s.) – Səhhət oxucunun nəzərində doğma diyarı odlu məhəbbətlə sevən, saf, səmimi vətən məhəbbətini tərənnüm edən əməlpərvər, vətənpərvər bir şair kimi canlanır.

Romantik şerin lirik qəhrəmanının nəzərində vətən anadır. Ana məhəbbəti ilə vətən sevgisi bir-birindən ayrılmazdır. Doğma anasını sevmək hər kəs üçün məhəbbət hissi ilə öz vətənini də sevməli, ana üçün də, vətən üçün də layiqli övlad olmaqdır. Lirik qəhrəmanın vətəni Azərbaycan isə dünyanın gözəl, təbiətə zəngin ölkələrindən biridir. Onun “torpağı qızıldan yaranmış”, “hər küncündə bir xəzinə” yatır. *Romantik sənətkar doğma yurtdun zəngin təbii sərvətlərini, başı buludlara dəyən uca dağlarını, quşqonmaz qayalarını, şəfəverici sığınacaq çeşmələrini, olvan çiçəklər açan bağı-bəhərli düzlərini, ətir saçan güllərini coşqun, şairanə ilhamla təsvir və tərənnüm edir. C.Cabbarlının “Ölkəm” şerində olduğu kimi:*

Şiş ucları buludlarla döyüşən
Dağlarında buzları var ölkəmin.
Göy otlardan ipək paltar geyinən
Tarlaları, düzləri var ölkəmin...

Romantik şerin qəhrəmanı passiv müşahidəçi, seyrçi deyil. O, vətənin müqəddəsliyini həmişə uca tutan, vətən yolunda, xalq yolunda hər şeydən, canından belə keçməyə hazır olan fəal ziyalı, vətəndaşdır. Övladı olduğu xalqın, doğma vətənin gələcəyinə inandığı üçün öz məsləkində, yolunda möhkəm və mətanətlidir. Onun qayəsi, tərcümeyi-halı da Səhhət şerindən oxucuya bəllidir:

Şişə çəksöz də diriylən ötimi,
Atmaram mən vətəni millətimi.
Məsləkim tərcümeyi-halımdır,
Lütfi-həq qayeyi-amalımdır.

Vətənə məhəbbət ideyasının atəşin tərənnümü Hadi və Şaiq lirikası üçün də sosiyyəvi motivdir. Vətəni “dünyada ən müqəddəs və ən sevgili şeylərdən biri deyil, ən birincisi” sayan Hadi vətən yolunda çalışdığı hər bir vətəndaşın müqəddəs borcu sayır, “vətənin abad və övladı-vətənin dilşad” olacağına dərin inam bəsləyir. Düzdür, “gülşəni-rənəsi” solmuş, “şanü-şərəfi” gözənlənməyən, başbəlahlı vətənin ağır günləri romantik şairi bəzən fikir deryasına qarş edir, onun şeirlərinə hüzn, kədər notları da gətirir. Vətən qarşısındakı borcunu yerinə yetirmək imkanı olmayan qələm sahiblərini (“ərbabi-qələm”) Hadi qəfəsdəki bülbülə bənzədir, onların nəğməsinin dövlət-sərvət sahiblərinə, daşqəlblilərə (“səngdilanə”) təsirsiz qaldığından acı-acı şikayətlənir.

“Zülmə, möhnətə həmdəm” olan vətənin ağır, dözülməz vəziyyəti şeir, sənət sahəsində ilk addımlarını atan Şaiqin də lirik qəhrəmanını düşündür-

məyə başlayır. Vətəni ağır vəziyyətə salan hakim təbəqələrə, “övladı-naxələfə” qarşı mübarizə Şaiq şerinin mərkəzi motivlərindən birinə çevrilir. 1905-ci ilin sonlarında yazılmış “Vətən” şerindən başlayaraq həmin motiv Şaiq yaradıcılığında canlı lirik boyalarla əks olunur.

Romantik lirikada zəhmətkeş kütlələri çapıb talayan, tərəqqi və azadlıq ideyalarını boğmağa çalışan burjua-mülkədar cəmiyyəti, hakim və istismarçı sınıflar kəskin tənqid olunurdu. Vətən mövzusunda həsr olunmuş şeirlərin ideya məzmununda diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri də möhz bu idi. Realist-satirik şerinin yaradıcıları kimi, romantiklər də oxucunu ədalətsiz ictimai quruluşa qarşı mübarizəyə çağırır, cəmiyyəti bürümüş sosial haqsızlıqları, zülmü, istibdadı qamçılıyır, hakim zümrələrlə məhkumlar arasındakı ziddiyyətləri, əməkçi insanların ağır, faciəli həyatını əks etdirir, zəhmət adamlarına məhəbbət hissi təlqin edirdilər.

Romantik şeirdə vətənə, onun tarixi və taleyinə həsr olunmuş əsərlər silsiləsindən danışarkən bu silsilənin ayrılmaz tərkib hissəsi olub, doğma diyarın ecazkar təbii mənzərələrinin təsvirini verən peyzaj lirikası barədə də bir-iki söz demək lazımdır.

İstər xalq-aşıq şerində, istərsə klassik poeziyada peyzaj lirikasının tarixi qədim, poetik ənənələri zəngindir. XX əsr Azərbaycan romantikləri təbiətin təsvirini verərkən bu ənənələrə istinad etməklə yanaşı, onun məna və məzmun dairəsini xeyli genişləndirmiş, təbiətə yeni və fəal poetik münasibət göstərmişlər. Romantik şair üçün təbiət təsviri özlüyündə bəlkə də məqsəd deyildi, bu və ya digər sosial-siyasi problemin, konkret ədəbi-estetik vəzifənin həllinə xidmət edən vasitələrdən biri idi. O da təsadüfi deyildir ki, romantizm cərəyanına mənsub olan sənətkarlar adətən “peyzaj lirikasının yaradıcıları” hesab edilirlər. Bu baxımdan Azərbaycan romantiklərinin, xüsusən Səhhotin təbiət mənzərələrinin təsvirini verən şeirləri diqqətəlayiqdir.

Səhhət Azərbaycan təbiətinin ilhamlı tərənnümçüsü, bədii sözün qüdrəti ilə unudulmaz poetik lövhələr çəkən şair kimi məşhurdur. Mühüm sosial-siyasi ideyaları, estetik-əxlaqi fikirləri təbiətin təsviri fonunda əks etdirmək – Səhhətin romantik şeir üslubunda nəzərə çarpan xüsusiyyətlərdəndir. “Dərya kənarı”, “Yay səhəri”, “Əkinçi nəğməsi”, “Yay gecəsi”, “Yaz”, “Qış” şeirləri peyzaj lirikasının gözəl nümunələrindən hesab oluna bilər. Məram və üslubuna uyğun olaraq, Səhhətin klassik rus poeziyasına bu istiqamətdə maraq göstərməsi, Koltsov, Nikitin, Belousov, Smirnov kimi rus şairlərindən peyzaj lirikasının yaxşı nümunələri olan bir silsilə şeir tərcümə etməsi də təsadüfi deyildir (“Taxıl biçini”, “Çay kənarı”, “Yay səhəri”, “Qış gecəsi” və s.). Şairin

təbiətin təsvirini verən orijinal şeirləri ilə tərcümələri arasında səsləşən, müştərək ideya-bədii motivlər çoxdur.

Beləliklə, romantik şeirdə peyzaj lirikasından məqsəd təkə ana təbiətin, doğma vətənin gözəlliklərini təsvir və tərənnümdən ibarət olub qalmamış, eyni zamanda mühüm sosial-siyasi ideyaların, etik və estetik problemlərin ifadəsinə xidmət etmişdir.

Romantik şeirdə vətən məhəbbəti ideyası təkə doğma diyarın füsunkar təbiətinin, onun zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlərinin təsvir və tərənnümü ilə məhdudlaşmır və məhdudlaşa da bilməzdi. Müasirləri olduqları realist ədəbiyyat xadimləri kimi, romantikləri də ən çox düşündürən məsələ vətənin müstəmləkə əsarətindən xilas olması, azadlıq və milli istiqlaliyyət qazanması, coşqun tərəqqiyə, sosial-mədəni inkişafa nail olması idi. 1905-ci il inqilabi ideyalarının, az sonra biri digərinin ardınca baş verən mühüm ictimai-siyasi hadisələrin (Birinci Dünya müharibəsi, 1917-ci il fevral burjua-demokratik inqilabı və Oktyabr sosialist inqilabı, Azərbaycanda cümhuriyyət hökumətinin qurulması uğrunda mübarizə və s.), birinci rus inqilabının təsiri ilə Yaxın Şərq ölkələrində alovlanan milli-azadlıq hərəkatının romantiklərin yaradıcılığında geniş əksini tapması, lirik qəhrəmanın arzu və düşüncələrinin mərkəzində dayanması məhz buradan irəli gəlir, romantik şeirin vətənpərvərlik qayəsi ilə bağlanırdı.

Bəzi fikir ziddiyyətlərinə, tərəddüdlərinə baxmayaraq, Azərbaycan romantikləri bəşəriyyəti fəlakətə, ölümə sürükləyən imperialist müharibələrinin ittihamçısı, milli-azadlıq mübarizəsinin, inqilabların atəşin tərənnümçüsü kimi çıxış edirdilər. Müharibə mövzusunun işlənməsi sahəsində milli poetik fikrin müəyyən təcrübəsi və ənənəsi olsa da, XX əsrin əvvəllərində bu məsələ romantiklərin yaradıcılığında daha mühüm yer tutur, onların humanizmini, insana dərin məhəbbətini əks etdirirdi. Müharibə və bəşəriyyətin taleyi barədə düşünən mütərəqqi romantik sənətkarlar odalətsiz müharibələrin, nahaq qan tökülməyin əleyhinə idilər.

Müharibədə bilavasitə iştirak edən və onun dəhşətlərini öz gözləri ilə gören M.Hadinin yaradıcılığında imperialist müharibələrinin tənqidi daha kəskin və ardıcıldır. Canlı, real müşahidələr əsasında yazılmış “Qanlı sətirələr və qaileyi-həyat”, “Meydani-hərb xatirələrimdən”, “Ulduzlu bir gecədə müharibə tamaşası...”, “Vətəni-nohayəyə doğru”, “Qürbət ellərdə yadı-vəton” şeirlərində və bir sıra başqa əsərlərində şair müharibənin törətdiyi fəlakət və təxribatdan, hərb cəlladlarından fəryad edir, müharibəni törətmiş “mədəni vəhşilərə” dərin nifrətini bildirirdi. “İnsanların tarixi faciələri, yaxud əlvahi-

intibah” poemasında da müəllifin şər qüvvələrə, müharibə qızıqırdıcılarına nifrəti kəskindir. Hadi doğma vətəndən çox-çox uzaqlarda, müharibə alovları içərisində olduğu vaxtlarda belə, bir an da olsun vətənin taleyini yaddan çıxarmır, “Qürbət ellər əgərçi oldu yerim; – Sənə aid bütün düşüncələrim!” – deyə yazırdı.

İmperialist müharibələrinin tənqidi H.Cavid yaradıcılığı üçün də səciyyəvidir. Humanist şair bir sıra əsərlərini, o cümlədən məqalə və lirik şeirlərini, həmçinin ədalətsiz, işğalçı müharibələrin çirkin mahiyyətini dərinlən açıb ifşa edən məşhur “İblis” faciəsini məhz bu mövzuya həsr etmişdir. Bilavasitə müharibə mövzusunda həsr olunmuş “Hərb və fəlakət”, “Qürubə qarşı”, “Hərb ilahı qarşısında” şeirlərində Cavid humanist şair-vətəndaş kimi bəşəriyyətin taleyini düşünür, işğalçılıq məqsədi güdən imperialist müharibələrinə qarşı kəskin etirazlarını bildirir. Həm də şairin etirazları daha çox qorxu-həyəcan, ah-fəryad bildiren bədii sual və nidalar şəklində təzahür edir.

Mütərəqqi romantiklərin yaradıcılığında humanizm imperialist müharibələrinə qarşı çevrilmiş əsərlərlə yanaşı, eyni zamanda məzlumların, bəşəriyyətin acınacaqlı həyatına, məişətinə həsr olunmuş əsərlərdə də qabarıq nəzərə çarpır. Bu, XX əsr Azərbaycan romantizminin ümumbəşəri əhəmiyyətinə, onun dərin insanpərvərlik qayəsinə dəlalət edən cəhətlərdən biridir. Bu baxımdan M.Hadinin “Dad istibdaddan”, “Qış günlərində odlu fəğanlar”, “Bir işsiz qış düşüncələri”, “Ey zavallı bəşər”, H.Cavidin “Bakıda”, “Kiçik sərsəri”, “Öksüz Ənvər”, “Türk əsirləri”, “Məzlumlar üçün”, “Sevinmə, gülüm, quzum”, A.Səhhətin “Yay gecəsi”, “Qış” şeirlərinə diqqət etmək kifayətdir. Əsərlərin müəllifləri məzlumların, qayğı və nəvazişə möhtac olan insanların müdafiəçisi kimi çıxış edir, qələmə aldıkları müsibətlərin, acınacaqlı həyat hadisələrinin səbəbkarlarını lənətlə damğalayır.

Azərbaycan romantiklərinin milli ayrı-seçkiliyə qarşı mübarizəsi, dostluq, beynəlmilətçilik ideyalarını təbliğ etmələri də onların yaradıcılığında humanizmin parlaq təzahürü idi. Milliyyətindən etiqadından, irqindən asılı olmayaraq bütün insanları birliyə çağırmaq, bəşər övladının qardaşlığı ideyasını təbliğ və tərənnüm etmək milli romantik şerin keyfiyyət göstəricilərindən biri, ümumən romantizmin ideya-estetik prinsipləri ilə bağlı olan mühüm cəhətlərdəndir. M.Hadinin “Fəzaili-insaniyyə”, A.Şaiqin “Həpimiz bir günəşin zərrəsiyiz” kimi romantik lirikanın yaxşı nümunələrindən sayılan şeirlərdə humanizmin bu cəhəti qabarıq şəkildə əks olunmuşdur. Hadi deyirdi:

Bir gözdə, bir nəzərdə tutulsun görək mülk,
Ta meyvə bəxşi-ələm ola şaxeyi-əməl.

XX əsr Azərbaycan poeziyasının həm mövzu, ideya və surətlər aləmi, həm də forma, janr və sənətkarlıq xüsusiyyətləri barədə təsəvvürü tamamlamaq üçün uşaq şeiri nümunələri üzərində də dayanmaq lazımdır.

Uşaq ədəbiyyatı ümumi ədəbiyyatın tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, özünəməxsus keyfiyyətləri ilə fərqlənən xüsusi yaradıcılıq sahəsidir. Uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin, maraq dairəsinin və idrak səviyyəsinin tələblərini nəzərə almaq zərurəti onun spesifikasını müəyyənləşdirən əsas cəhətlərdəndir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən əsas və aparıcı qolu uşaq poeziyasıdır. Uşaq poeziyası XIX əsrin 80-ci illərindən təşəkkül tapmağa başlamışdır. Bu illərdə maarifçilik hərəkatının genişlənməsi ədəbi və pedaqoji fikrin də sürətli inkişafına təkan vermiş və bu həm də uşaqların milli ruhda tərbiyəsi uğrunda aparılan mübarizə mahiyyəti kəsb etmişdir. Beləliklə, yeni tipli məktəb uğrunda mübarizə uşaq ədəbiyyatı uğrunda mübarizə ilə üst-üstə düşdü, paralel şəkildə və qarşılıqlı əlaqədə inkişaf edərək səmərəli nəticələr verdi.

XIX əsrin 80-90-cı illərində çap olunmuş bir çox dərslik və qiraət kitabçalarında (A.O.Çernyayevski, R.Əfəndiyev, M.Ə.Növrəs, S.M.Qənizadə və b.) verilmiş şeirlər öz dünyəvi məzmunu ilə birlikdə uşaqların müxtəlif yaş səviyyələrinin, anlaq və maraq dairəsinin nəzərə alınması baxımından əlamətdar hadisələr oldu. Bu şeirlər vasitəsilə təbiət mövzusu uşaq poeziyasının ən aparıcı mövzularından biri kimi təsdiq olundu. Uşaq poeziyası janr baxımından da zənginləşdi. Təmsil, mənzum hekayə, didaktik nəsihətlərlə yanaşı, təbiət mövzulu lirik və süjetli şeir də aparıcı janrlara çevrilməyə başladı. Mənzum nağılın ilk nümunəsi yarandı.

Lakin XIX əsrin 80-ci illərindən 1905-ci ilə qədər uşaq poeziyasının təşəkkülündə müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdisə də, bütövlükdə bu sahə çox ləng inkişaf edirdi. Bu da, hər şeydən qabaq, mətbuat sahəsində qarşıya çıxan çətinliklərlə bağlı idi. Uşaqlara məxsus bir mətbuat orqanının olmaması vəziyyəti çətinləşdirən əsas səbəblərdən idi.

1905-1907-ci illər rus inqilabı ərəfəsində və ondan sonrakı illərdə isə vəziyyət qismən yaxşılaşdı. Bu illərdə Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatının son dərəcə qüvvətlənməsi ilə əlaqədar olaraq milli mətbuat və milli dil uğrunda mübarizə də kəskin şəkildə aldı. Milli mətbuat uğrunda aparılan mübarizə müxtəlif istiqamətli mətbuat orqanları ilə yanaşı, üç uşaq mətbuatı orqanının – “Dəbistan”, “Rəhbər” və “Məktəb” jurnallarının da yaranması ilə nəticələndi. Milli dil uğrunda aparılan mübarizənin əsas nəticələrindən biri isə məktəblərdə ana dilinin əsas fənn kimi keçilməsi və buna kifayət qədər saat ayrılması haqqında qərar verilməsi oldu. Bununla əlaqədar, uşaqların təlim və tərbiyəsinə müsbət təsir edə və günün tələblərinə cavab verə biləcək qiraət

materialları yaratmaq zərurəti yeni bir qüvvə ilə ortaya çıxdı və bu məsələ Azərbaycan müəllimlərinin 1906-1907-ci illərdə keçirilən I və II qurultaylarında geniş müzakirə olundu. Bütün bunlar isə uşaq poeziyasının inkişafında müsbət rol oynadı və onun tamamilə yeni bir məcrə ilə, kəmiyyət və keyfiyyətə irəliləyişini təmin etdi.

Birinci rus inqilabı illərində və ondan sonrakı vaxtlarda Azərbaycan uşaq poeziyası əsasən iki yolla inkişaf edirdi. Birincisi, ibtidai məktəb dərslikləri və qiraət kitablarında çap olunmaq yolu ilə; ikincisi, uşaq mətbuat orqanları vasitəsilə.

Bu mərhələdə uşaq poeziyasının inkişafında oynadığı rol baxımından "Birinci il" (M.Mahmudbəyov, 1907), "İkinci il" (S.Əbdürrəhmanbəyov, M.Mahmudbəyov və başqaları, 1908), "Yeni məktəb" (M.Mahmudbəyov, A.S.Mehdizadə, 1909), "Uşaq gözlüyü" (A.Şaiq, 1910), "Ana dili", I və II kitab (Qəmərinski, M.Nərimanbəyov və başqaları, 1911), "Gülzar" (A.Şaiq, 1912), "Son türk əlifbası" (A.Əfəndizadə, 1919) dərsliklərini, A.Şaiqin "Tıq-tıq xanım", "Yaxşı arxa", "Tülkü həccə gedir" (1911) mənzum nağıllarını, M.Nasehin "Hədiyyətül-otfal" (1911) kitabında toplanmış çoxlu şeir və tomsilləri, Ə.Müznibin "Çəkmə silən" (1911), M.T.Sidqinin "Kəblə Nəsir" (1912), C.Əsgərzadənin "Qızılı yarpaq, yaxud zəkali Ənvər" (1913), həmçinin bir sıra digər mənzum hekayələri fərqləndirmək lazımdır. Bu dərsliklər və qiraət kitablarında çap olunmuş poetik nümunələr uşaq poeziyasını mövzu-məzmun cəhətdən zənginləşdirirdi. Bu illərdə həyatın ən zəruri problemləri uşağın dərk etmə səviyyəsinin imkanları daxilində öz poetik təcəssümünü tapdı. Uşaq şeiri nümunələri ilk dəfə olaraq sözün həqiqi mənasında bir küll halında bu dərsliklərin səhifələrindən uşaq aləminə daxil oldu. Uşaq şeirlərinin mövzu-mündəricə zənginliyi ilə yanaşı, sənətkarlıq keyfiyyətlərini də əsas götürmək spesifik yaradıcılıq qayğısına çevrildi. Təmsil, mənzum hekayə, lirik və qısa süjetli şeir, mənzum nağıl, şərqi kimi müxtəlif janrlarda yazılmış bu əsərlərin mövzu dairəsi də rəngarəng idi: Vətən təbiətinin gözəlliyi və əsrarəngizliyi, heyvanlar və quşlar aləminin təsviri, zəhmət və əmək həyatının tərənnümü, elm və təhsilə çağırış, dostluq, yoldaşlıq, ana-övlad münasibətləri, yetim uşaqların təhsili və tərbiyəsi, folklor mövzuları və s.

Göründüyü kimi, dərsliklər uşaq şeirini mövzu-məzmun cəhətdən zənginləşdirdiyi kimi, onu janr baxımından da əlvanlaşdırmışdır. Əvvəlki mərhələdə yalnız S.M.Qənizadənin "Tülkü və Çaq-çaq bəy"i mənzum nağılın yeganə nümunəsi kimi mövcud idisə, XX əsrin əvvəllərində A. Şaiq yuxarıda adlarını çəkdiyimiz əsərləri ilə onu uşaq şeirinin aparıcı janrlarından biri mövqeyinə qaldırdı. Şərqi janrının da əsas janrlardan birinə çevrilməsi bu illərin uşaq poeziyasının xarakterik əlamətlərindən idi. Həmin dərsliklərdə çap olunmuş A.Səhhətin "Cücələr", "Ata və oğul", "Quşlar", M.Ə.Sabirin "Uşaq

və buz”, “Yaz günləri”, A.Şaiqin “Məktəbdə” şerqləri uşaq poeziyasına ritm, ahəngdarlıq, oynaqlıq, dil sadəliyi, musiqililik, oyun elementləri və s. xüsusiyyətlər aşılması baxımından əlamətdar hadisə oldu.

Uşaq poeziyasının inkişafında “Dəbistan”, “Rəhbər” və “Məktəb” jurnallarının da mühüm rolu olmuşdur. Uşaqlar üçün ilk milli mətbuat orqanı kimi yaranan və çox az bir müddətdə (1906-1908-ci illərdə) nəşri davam edən “Dəbistan”ın cəmi 27 nömrəsi çıxsada, uşaq poeziyamızın tarixinə bir sıra yaddaqalan uşaq şeirləri verə bilmişdir. Jurnalın 1906-1907-ci il nömrələrində A.Şaiqin “Ananın oğluna laylay deməsi”, Y.Əfəndizadənin “Ana nəsihəti”, M.Ə.Sabirin “Məktəb şerqi”, R.Əfəndizadənin “İlin dörd fəslı”, A.Səhhətin “İt və kölgəsi” əsərləri çap olunmuşdur. Həmin əsərlər, hər şeydən qabaq, öz zəngin mündəricələri, rəngarəng poetik formaları ilə diqqəti çəkir. Əgər bu şeirlər kiçikyaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdusa, jurnal M.H.Qüdsinin “Ata və oğul”, A.Əfəndizadənin “Rüstəmin yuxusu” mənzum hekayələrinə, A.Səhhətin “Firdövsül-ətfal, yaxud çocuqlar bağçası”, “Ana və oğul”, R.Əfəndizadənin “Bəxtəvər balalar”, “Qələm”, “Yazıq balalar” şeirlərinə öz səhifələrində orta yaşlı məktəblilər üçün müvafiq nümunələr kimi yer ayırmışdı. Bu şeirlərdə müəlliflər artıq balaca vətəndaşlara vətən və xalq qarşısında üzərlərinə düşən vəzifələri xatırladır və onlara oxumaq, savadlanmaq, həyatda özünə münasib mövqə tutmaq lüzumundan danışırdılar.

1906-1907-ci illərdə nəşr olunan və cəmi beş nömrəsi çıxan “Rəhbər” jurnalı da A.Səhhətin millət və vətən dərdlərini nəzmə çəkən “Dəvət”, “Nidayi-millət, yaxud amali-vətənpərvorano”, “Təbliğ, yaxud kütbeyinlərə cavab” və bu kimi başqa əsərləri çap etməklə millətin “məişət meydanında, elm və mərifət yolunda irəli getməsinə və milli ədəbiyyatdan xəbərdar olmasına” əlindən gələn qədər kömək etmək məqsədini əsas götürmüşdü.

Azərbaycan uşaq poeziyasının istər ideya-məzmun, istərsə də bədii keyfiyyətlərlə zənginləşməsində “Məktəb” jurnalı (1911-1920) daha mühüm rol oynamışdır. Jurnalın redaktor və nəşirləri Qafur Rəşad Mirzəzadə və Əbdürəhman Əfəndizadə yalnız uşaqlar üçün yazmaqda müəyyən təcrübəsi olan şairlərin əsərlərini çap etməklə kifayətlənmir, poetik istedadlı müəllim, müxtəlif ixtisas sahibi ziyalılardan, hətta yuxarı sinif şagirdlərindən ibarət geniş müəlliflər kollektivi yaratmağa və jurnalın ətrafında cəmləşdirməyə çalışırdılar.

Jurnal uşaqların yaş dövrlərini, bu dövrlərə müvafiq maraq və tələblərini nəzərə almağa çalışır, həm azyaşlı, həm də məktəbyaşlı uşaqlar üçün şeirlər çap edirdi. A.Səhhətin kiçikyaşlı uşaqlar üçün jurnalının 1912-ci il nömrələrində çap olunan “Əylən bahar”, “İki uşaq”, “Köç”, “Ana və bala”, “İki dana” əsərləri sənətkarlıq mükəmməlliyi ilə daha çox seçilir.

XX əsr Azərbaycan uşaq poeziyasının inkişafında M.Ə.Sabir, A.Səhhət və A.Şaiqin daha mühüm xidmətləri vardır. Hər üç sənətkarın bu sahədəki

yaratıcılıq işi pedaqoji fəaliyyətləri ilə bilavasitə bağlı olsa da, onlar uşaq poeziyasının ideya-bədii cəhətdən zənginləşməsi üçün çox iş görmüşlər.

M. Ə. Sabirin uşaqlar üçün yazılmış ilk şeri “Məktəb şərqi”dir (“Dəbistan”, 1906, №17). Bunun ardınca şair “Uşaq və buz”, “Yaz günləri” (“Birinci il”), “Ağacların bəhsi” (“İkinci il”), “Cütçü” (“Yeni məktəb”) şeirlərini yazmışdır. 1910–1911-ci illərdə şairin bu sahəyə diqqəti daha da qüvvətlənmiş və o, “Səda”, “Həqiqət”, “Günəş”, “Yeni həqiqət” qəzetlərində və “Milli nəğmələr” məcmuəsində bir-birinin ardınca çoxlu mənzum hekayə və təmsillərini nəşr etdirmişdir.

Sabirin uşaq şeirlərinin mövzu dairəsi olduqca rəngarəngdir. Uşağın təbiətlə ünsiyyəti, təbiətə həssas münasibəti, zəhmətdə keçən həyatın ülviliyi, elmə, təhsilə çağırış, məktəb həyatının tərənnümü, valideyn-övlad münasibətləri, düzlük, doğruluğun təbliği, acgözlüyün və yalançılığın, bədxahlığın tənqidi və s. keyfiyyətlər onun uşaq şeirlərinin leytmotividir.

Təbiət mövzusunda yazılmış “Yaz günləri” şərqişində uşağın poetik çağırışları əsas ifadə forması kimi seçilmişdir. Şeirdə uşağın yazıya müraciətində, fəslin tez gəlişini arzulamasında dərin bir səmimiyyət hissi vardır:

Gəl, gəl, a yaz günləri!
İlin əziz günləri!..

M. Ə. Sabir öz uşaq şeirlərini yazan zaman folklorun ideya-bədii keyfiyyətlərindən çox təsirlənmişdir. Folklorşünas alimlərin qeyd etdikləri kimi, Sabirin “Təbib ilə xəstə”, “Molla Nəsrəddinin yorğanı”, “İsgəndər və fəqir”, “Azarlı kəndçi”, “Molla Nəsrəddin və oğru” mənzumələri xalq lətifələrindən iqtibas yolu ilə yaranmışdır (“Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər”, IV kitab, Bakı, 1973, səh. 86). Şairin “Məktəb şərqi” şeri “Kəklik” xalq mahnısının melodiyasına uyğun yazılmışdır. “Uşaq və buz” şerində isə “Qarı və buz” adlı uşaq oyun nəğməsinin həm məzmun, həm də bədii təsiri aydın görünür.

XX əsr uşaq şerinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri də A. Səhhətdir. O, uşaqlar üçün ilk əsərini 1907-ci ildə yazmış (“Firdövsül-ətfal, yaxud çocuklar bağçası”) və həmin vaxtdan bu sahədə məhsuldar fəaliyyət göstərmişdir. Pedaqoji fəaliyyəti ilə əlaqədar o, bir çox şeirlərini ilk dəfə “Birinci il”, “İkinci il” və “Yeni məktəb” dərsliklərində nəşr etdirmişdir. Şairin uşaq şeirlərinin müəyyən bir qismi isə “Dəbistan” və “Məktəb” jurnallarında çap olunmuşdur.

A. Səhhətin uşaq şeirlərinin mühüm bir qismi təbiət mövzusunda. Bunların müəyyən hissəsi məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulduğuna görə, şair onlarda ilin fəsiləri, müxtəlif təbiət hadisələri, quşlar və hey-

vanlar aləmi haqqında sadə və aydın bir dillə yığcam məlumat verməyi lazım bilmişdir. “Cücələr”, “Qaranquş balaları”, “Yaz”, “Quşlar”, “Ot biçini”, “Əylən, bahar”, “Köç” şeirləri bu qəbildəndir. “Yaz” şeirində şair yaz fəslinin əsas əlamətlərindən hesab edilən gecə ilə gündüzün bərabərləşməsini, havada istiliyin artması ilə əlaqədar qarın əriməsini, çayların daşmasını, bahar müjdəçisi qaranquşun gəlməsini qısa və lakonik misralarda ifadə edir. Hiss olunur ki, bütün bu məlumatlar şərə sünə yolla gətirilməmişdir. Şairin güclü poetik istedadı şəri bitkin bir lövhə kimi təqdim etməyə imkan vermişdir.

Şairin bir çox əsərləri isə konkret bir əxlaqi ideyanın bədii təcəssümü kimi mənalıdır. Məsələn, “İki uşaq” şeirində şair eyni məsələdə bir-birinə zidd mövqe tutan iki uşağın obrazını yaradır və belə bir fikri bədii cəhətdən əsaslandırmağa çalışır ki, oxumaq da, oynamaq, istirahət etmək də eyni dərəcədə vacib olsa da, əvvəlcə lazımı işləri görmək, sonra isə istirahət etmək lazımdır. Buna müvafiq olaraq, məktəb həyatının gözəlliyi, məktəbə getməyin zəruriliyi (“Ana və oğul”, “Ata və oğul”), həyata ayıq münasibət göstərmək, tədbirlə hərəkət etmək lüzumunun təbliği (“Gün və külək”), tənbelliyin (“Tənbellik”), oğurluğun (“Oğru və anası”), tamahkarlığın (“Ayı və Şir”), nadanlığın (“Ulaq və Aslan”) zəruri əxlaqi keyfiyyətlər kimi tənqidi onun şeirlərində ifadə olunan əsas əxlaqi notlar idi.

A.Səhhətin uşaq şeirlərinin xarakterik əlamətlərindən biri də onların folklorə söykənmə yolu ilə yaradılmasıdır. Diqqətli müşahidələr göstərir ki, şairin elə bir uşaq şəri yoxdur ki, orada folklorun təsiri bu və ya digər dərəcədə görünməsin. O bəzən folklorə mövzu və süjet mənbəyi kimi yanaşmış (“Qarı və qulluqçuları”, “İt və kölgəsi”, “Oğru və anası”, “Gün və külək” və s.), bəzən isə onun bədilik elementlərindən təsirlənmişdir (“Əylən, bahar”, “İki uşaq”, “Köç”, “Ana və bala”). Bəzi folklor nümunələrini özününküləşdirmək, onları istər məzmun, istərsə də bədii cəhətdən daha dolğun şəkildə uşaqlara çatdırmaq da onun yaradıcılığı üçün sənəyyəvi üslubi keyfiyyət hesab edilə bilər. “Cücələr” və “Quşlar” şeirləri bu üsulla yaradılmışdır.

XX əsrin əvvəllərində uşaq poeziyası sahəsində ardıcıl fəaliyyət göstərən üçüncü görkəmli sənətkar A.Şaiqdir. Onun uşaq şeirlərinin bir qismi müəlliflər kollektivinin tərtib etdiyi (bu kollektivə A. Şaiq özü də daxil idi) “İkinci il”, əsas hissəsi isə özünün “Uşaq gözlüyü” və “Gülzar” dərsliklərində toplanmışdır. O, uşaq şeirləri ilə “Dəbistan” jurnalında da çıxış etmiş, yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz mənzum nağıllarını isə ayrıca qiraət kitabçaları kimi çap etdirmişdir.

R.Əfəndiyev, A.Səhhət və M.Ə.Sabirin bir sıra şeirlərindən sonra A.Şaiqin “Dovşan”, “Xoruz”, “Uşaq və dovşan”, “Yetim cücə”, “Keçi” və b. şeirləri azyaşlı uşaqlar üçün yazılmış ən müvəffəqiyyətli əsərlərdəndir. Bu şeirləri yazan zaman şair hər şeirdə bir quşun və ya heyvanın tam aydın surətini ya-

ratmaq məqsədini əsas götürmüşdür. Müəllif təsvir obyektini konkretləşdirdikə, bu quş və heyvanların xarakterik keyfiyyətlərini daha canlı və emosional verməyə nail olmuşdur. “Səhər”, “Payız gecəsi”, “Payız” şeirləri isə uşaqlar üçün peyzaj lirikasının yaxşı nümunələri kimi diqqəti cəlb edir.

A.Şaiq “Əkin nəğməsi”, “Əkinçi”, “Təpəl kəlim” şeirlərində xalq şerinin qədim janrlarından olan əkinçi nəğmələrinin mövzu və məzmunundan, ritm və ahəngindən, melodik axarından istifadə etməklə əmək həyatının nikbin ruhda səciyyəsinə verən və şən əhvali–ruhiyyə ilə müşayiət olunan şeirlər yaratmışdır. “Çoban mahnısı” və “Yeni kəməkçi” şeirlərində isə A.Şaiqin fiziki əməyə rəğbətli münasibəti görünən uşaq obrazları diqqəti cəlb edir.

A.Şaiqin uşaqlar üçün yaradıcılığında folklor süjetlərindən istifadə yolu ilə yaratdığı “Tıq-tıq xanım”, “Yaxşı arxa” və “Tülkü həccə gedir” mənzum nağılları müstəsna əhəmiyyətə malikdir. A. Şaiq yaxşı bilirdi ki, folklor süjetlərini nəzmə çəkib, müvafiq əxlaqi nəticələrlə birlikdə uşaqlara təqdim etmək onların mənəvi tərbiyəsi baxımından çox əhəmiyyətli olsa da, bu tərbiyəedici motiv həmin əsərlərin uşaqlar tərəfindən sevilə–sevilə oxunmasına tam təminat vermir. O bu əsərləri ilə əslində elə bir yol açmışdı ki, bu yolla həm öz əxlaqi fikirlərini təbliğ etsin, həm də onları uşaq təfəkkürünə sezilmədən qəbul edərsin. Bunun üçün o, əsərlərinə bir–birilə üzvi şəkildə bağlı olan daha çox həyat materialı, maraqlı hadisələr daxil edir, obrazların parlaq, canlı və emosional çıxmasına nail olurdu. Son dərəcə lakonik, aydın bir dildə yazılmış bu əsərlərdə dövrün, ictimai mühitin eybəcərlikləri, zorakılıq, dini fanatizm tənqid hədəfi kimi götürülmüş, lovğahq, özündən bədgümanlıq, hiyləgərlik, hədsiz sadələvhlük kimi sifətlər tənqid edilmişdir.

* * *

1905–1920–ci illərdə yaranıb inkişaf edən Azərbaycan şerinin poetik mənzərəsinə uyğun olaraq, oxuculara təqdim olunan bu antologiyada biz həm Sabirin və onun ədəbi məktəbinə mənsub olan satiriklərin yaradıcılıq nailiyyətlərini əhatə etməyə, həm də romantik şairlərin poetik irsindən ən yaxşı, seçmə nümunələri verməyə çalışmışıq.

1920–ci ilə qədər buraxılan ilk şeir toplularını nəzərə almasaq (“Hophopnamə”, “Sınıq saz”, “Qəflət”, “Bahar şəbnəmləri” və s.), XX əsr şairlərimizin zəngin poetik irsi keçmiş sovet hakimiyyəti dövründə dəfələrlə nəşr olunmuşdur. Lakin bu sözləri onların yaradıcılığında ən yaxşı, seçmə nümunələrin toplanılması, poetik məcmuələr, antologiya və ya müntəxəbatlar halında nəşr olunması barədə demək çətindir.

XX əsr Azərbaycan poeziyasının mövzu, ideya və surətlər aləmi, həmçinin bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri barədə oxucularda dolğun təsəvvür ya-

ratmaq üçün biz yaradıcılığında nümunələr verdiyimiz şairlərin poetik irsini diqqətlə nəzərdən keçirib saf-çürük etmiş, onların bu və ya digər mövzuya həsr olunan, ideya-bədii cəhətdən ən sosiyyəvi əsərlərini seçib, antologiyaya daxil etmişik. Nümunələri seçərkən Sabirlə onun məktəbinə mənsub olan şairlər arasındakı ideya-tematik əlaqələri, mollanəsrəddinçi şairlərin bir-birinə yazmış olduqları “cavab-satiralar”ı da nəzərə almışıq. Bu və ya digər şairin yaradıcılıq yolunu izləmək, eyni mövzuya həsr olunmuş əsərlər arasındakı ideya-bədii inkişaf barədə oxucuda konkret təsəvvür yaratmaq məqsədilə tarixilik prinsipini gözləmiş, əsərləri yazılma tarixinə görə, xronoloji ardıcılıqla vermişik.

Antologiya şəxs, kitab, əsər və s. adlarının izahına dair yığcam qeydlərlə təchiz edilmişdir.

Məmməd Məmmədov
filologiya elmləri doktoru,
professor

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR

SATİRALAR

BİR MƏCLİSDƏ ON İKİ KİŞİNİN SÖHBƏTİ

V ə k i l

Həqsizə həqli deyib, bir çox günaha batmışam.

H ə k i m

Dərdi təşxis etməyib, qövm-əqraba ağlatmışam.

T a c i r

Mən həlal ilə hərəmi bir-birinə qatmışam.

R ö v z ə x a n

Ümmətin pulun alıb, mən gözlərin islatmışam.

D ə r v i ş

Nerdə bulsam soq açıb, min-min yalan söz satmışam.

S o f i

Ruzü şəb həq-həq deyib, mən hər kəsi oynatmışam.

M o l l a

Gündə bir fitva verib, məxluqu çox aldatmışam.

33

E l m

Qəti-ümmid etmişəm, yeksər bu qövmi atmışam.

C ə h l

Ortada keyf cüləyib, mən həm məramə çatmışam.

Ş a i r

Bülbülə, eşqə, gülə dair yalan fırlatmışam.

Ə v a m

Anlamam hərgiz, cəhalet bəstərində yatmışam.

Q ə z e t ç i

Mən cəridəm dolmaq üçün mətləbi uzatmışam.

**MİLLƏT NECƏ TARAC OLUR OLSUN,
NƏ İŞİM VAR?!**

Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!
Qoy mən tox olum, özgələr ilə nədi karim,
Dünyavü cahan ac olur olsun, nə işim var?!

Səs salma, yatanlar ayılar, qoy hələ yatsın,
Yatmışları razı deyiləm kimsə oyatsın,
Tək-tək ayılan varsa da, həq dadıma çatsın,
Mən salim olum, cümlə cahan batsa da, batsın;
 Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
 Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

Salma yadıma söhbəti-tarixi-cəhani,
Əyyami-sələfdən demə söz, bir də filani,
Hal isə gətir meyl eləyim dolmanı, nani,
Müstəqbəli görmək nə gerek, ömrüdü fani;

Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

Övladi-vətən qoy hələ avare dolansın,
Çirkabi-səfalətlə əli, başı bulansın,
Dul övrət isə sailə olsun, oda yansın,
Ancaq mənim avazeyi-şənim ucalansın;
Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

Hər millət edir səfheyi-dünyadə tərəqqi,
Eylər hərə bir mənzili-məvadə tərəqqi,
Yorğan-döşəyimdə düşə gər yadə tərəqqi,
Biz də edərək aləmi-röyadə tərəqqi;
Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!
Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

BAKI FƏLƏLƏRİNƏ

Bu çərxi-fələk tərsinə dövrən edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

Olmaz bu ki, hər əmrə dəxalət edə fələ,
Dövlətli olan yerdə cəsaret edə fələ,
Asudə nəfəs çəkməyə halet edə fələ,
Yainki hüquq üstə ədavət edə fələ...

Bu çərxi-fələk tərsinə dövrən edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

Fələ, mənə bir söylə, nədən hörmətin olsun?
Axır nə səbəb söz deməyə qüdrətin olsun?
Əl çək, bala, dövlətlilərə xidmətin olsun,
Az-çox sənə verdiklərinə minnətin olsun!..

Bu çərxi-fələk tərsinə dövrən edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

Dövlətli, amandır, özünü salma bəlayə,
Fələ sözü həqq olsa da, baxma o sədayə,

Yol vermə nəfəs çəkməyə hərgiz fūqərayə,
Öz şənini puç eyləmə hər bisərü payə!..
Bu çərxi-fələk tərsinə dövran edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

Aldanma, fəqirin olamaz əqli-zəkası,
Çün yoxdur onun sən kimi pakizə libası,
Yox sərvəti, yox dövləti, yox şalı, əbası,
Var köhnə çuxası, dəxi bir təkçə qəbası...
Bu çərxi-fələk tərsinə dövran edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

İstərsən əgər olmağa asudə cəhanda,
Ta olmayasan qəmlərə aludə cəhanda –
Fələ üzünə baxma bu bihudə cəhanda,
Öz fikrini çək, ol dəxi fərsudə cəhanda...
Bu çərxi-fələk tərsinə dövran edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

Gör millətinin dərđini, axtarma dəvasın,
Əl çəkmə yetimin başına, kəsmə sədasın,
Zinhar qoyub dəhrdə bir xeyr binasın
Yad eyləmə, şad eyləmə millət fūqərasın...
Bu çərxi-fələk tərsinə dövran edir imdi,
Fələ də özün daxili-insan edir imdi.

TƏHSİLİ-ELM*

Təhsili-ülum etmə ki, elm afəti-candır,
Həm əqlə ziyandır;
Elm afəti-can olduğu məşhuri-cəhandır,
Mərufi-zəmandır;
Pəndi-pədəranəm eşit, ey sadə cəvanım,
Yaxma qəmə canım!
Xoş ol kəsə kim, vel dolanıb, dağda çobandır,
Asudə həmandır!

* Üstündə işarəsi qoyulmuş sözlərə cildin sonunda izah verilmişdir.

Elm içrə xəta olduğun ondan bilirəm kim,
Bilsə nola hər kim,
Elmə gəzənin küfrü zəbanlarda bəyandır,
Təkfirə nişandır.
Məktəb sənə xoş gəlməsin, ol cayi-xətərnək,
Girmə ona çalak;
Məktəb dediyin qeydi-dilü bəndi-zəbandır,
Qarətgəri-candır.
Çənil nədir? Ol qəlbi qara hoqqeyi-dilxun,
Olma ona məftun!
Ağ günlərini etmə qara, Allah, amandır!
Bu rəng yamandır.
Dəftər nədir? Ol hərzələrin həmdəmi-razi,
Cövfü dolu yazı;
Şairləri naqqal edib, avarə qoyandır,
Bu mətləb əyandır.
Ol başı kəsilmiş qələmin tutma belindən,
Xövf eylə dilindən;
Axırda çalar canını, bir əfi ilandır,
Əfisə çalandır;
Kağəz sənə ağ göstərir öz sineyi-safın,
Guş eyləmə lafın;
Çox tez qaralar qəlbi, mürebbisi yamandır,
Bir xırdaca yan dur.
Ol zahiri sürxün ürəyi qarə qarandaş,
Mirzalərə yoldaş,
Qəlbində xəfi sirrini bildikcə yazandır,
Əyyari-zəmandır.
Derlər oxumuşlar: oxumaq yaxşıdır, əmma
Var bunda müəmma...
Yaxşı nəzər etdikcə sərəncamı yamandır,
Hər addımı qandır;
Lağlağı*, amandır,
Qızdırmalı*, yan dur!
Sırtıq*, Mozalan*, dur!
Hop-hop dilə düşdü,
İş müşgülə düşdü,
Çünki belə düşdü,
İmdi balabandır...

AH EYLƏDİYİM NƏŞEYİ-QƏLYANIN ÜÇÜNDÜR*

Ah eylədiyim nəşeyi-qəlyanın üçündür,
Qan ağladığım qəhveyi-fincanın üçündür.

Vəz eylədiyim hədyəvu ehsandan ancaq,
Ümdə qərəzim kisəvu həmyanın üçündür.

Sərgəştəliyim xərməni-buğdalar ucundan,
Aşuftəliyim sərvətü samanin üçündür.

Fərş eylədiyim sinəmi hər gün qədəmində, –
Kəskin təmənim süfrədəki nanın üçündür.

Bimar tənim küftəvu bozbaş ələmindən,
Xunun ciyərim dolma-badımcanın üçündür.

Ağzım dolusu neməti-firdovs dedikdə,
Boşqabda qara gözlü fisincanın üçündür.

Vəsf eylədiyim zövqlə ənhari-behişti
Kövsər məzəli, şərbəti-reyhanın üçündür.

Gördüm ki, plov bişmədədir, aclığa dözdüm,
Bildim bu tədarük şəbi-ehsanın üçündür.

Ax, bircə görədim səni, ey sevgili varis,
Meylim sən ilə dəsti-zərəfşanın üçündür.

Münimlərə can ver, könül, uyma fəqərayə,
Sinəmdə səni bəslədiyim anın üçündür.

Ahın şərəri etməz əsər bir kəsə, Hop-hop,
Bu od sənə ancaq alışan canın üçündür...

Yan, dinmə, sən Allah!
Qan, dinmə, sən Allah!
Həq söyləmiş olsan,
Dan, dinmə, sən Allah!..

ADƏTİMİZ DAŞ İDİ DƏVA GÜNÜ

Adətimiz daş idi dəva günü,
Tullarıdıq əldə sapan qıjhaqıj!

Hər kəsə dəysəydi, edərdi haman
Bir neçə gün ahü fəğan, ufhauf!

Məlhəm olurdu, sağalırdı yara,
Əldə qalırdı yenə can sapbasağ.

İmdi revolverdi, dönüm başına,
Nagəh olur gülləfəşan partapart!

Onda görürsən yıxılıb yanbayan
Bir neçə növrəstə cəvan laybalay!

Tüf belə dövrənə ki, bədtər olur
Seyri-fələk, dövri-zəman ilbəil!

Milləti-islam qırır bir-birin,
Allah, aman, bu nə yaman qırhaqır!

Qardaşa bax, qardaşını öldürür,
Vəhşi olub əhli-cəhan sərbəsər!

Milləti gördükcə belə hərcü mərəc
Könlüm olur dopdolu qan qatbaqat.

Böylə gedərsə, Bakı əldən gedər,
Qalmaz o məvadə aman hiç, hiç!

Bari, xudaya, özün islah qıl,
Ta edələr pirü cəvan sülh, sülh!

EYLƏ BİLİRDİM Kİ, DƏXİ SÜBH OLUB

Eylə bilirdim ki, dəxi sübh olub,
Mürği-səhər tək bir ağız banladım.
Səng şikəst eylədi balü pərim,
Banlamağın hasilini anladım.

Övci-fəzadə görərək bayquşu
Səhndə qaqqıllayırım indi mən.
Bir də məni vurma, aman, səngdi!
Rəhm elə, nıqqıllayırım indi mən.

Ay çalağanlar, məni qorxuzmayın,
Mən sizə tərki eyləmişəm lanəni!
Seyr eləyiz, övci-həvada uçuz,
Mən də gəzim səhnəçeyi-xanəni.

Ağlamayın, ağlamayın, cücələr,
Banlamaram, banlamaram bir daha!
Banlamamaqdır sizə əhdim mənim,
Söyləmirəm: anlamaram bir daha!..

EY FƏLƏK, ZÜLMÜN ƏYANDIR...

Ey fələk, zülmün əyandır, bu necə dövri-zəmandır ki, işim ahü fəğandır, məni yandırma amandır, gözümün əşki rəvandır, ürəyim dop-dolu qandır, hamı qəmdən bu yamandır ki, neçə əhli-qələmlər, buraxıb canıma qəmlər, qarışib dərd bəhəmlər, ürəyim indi vərəmlər, qəzetə, jumala bu küfrşiyəmlər necə cürətlə rəqəmlər yazıb, islamə sitəmlər eləyirlər ki, gərək aləmi-islamda, hər ölkədə, hər şəhrdə dinarü dirəmlər saçılıb, məktəbi-nisvan açılıb, qız balalar məktəbə hazır olalar, elmdə mahir olalar, fəzldə bahir olalar, başdan-ayağə geyələr don, gə-dələr məktəbə on-on, dutalar şiveyi-bidət, oxuyub nəhvlə hikmət, alalar dərsi-təbabət, bilələr cümlə kitabət, edələr yazmağa adət, itə ismət, bata iffət... aman, ey vah! Ay Allah! Bu qövm oldu nə gümrah! Bu nə şiveyi-ikrah! Bu nə zümreyi-bədxah! Sahib aləmə pərxaş, bular lal ola ey kaş, düşə başlarına daş! Xudaya, bu nə güftar, nə rəftar, nə murdar, nə biar, fəna karə bizi sövq eləmək fikrinə amadə olublar!

Qıza lazımdır əgər bilmək: o da ev işi, paltar tikişi, köhnə yumaq, yun daramaq, don yamamaq, səhnü sərani süpürüb, kasəni, qabı üfürüb, küftə, kələm dolması, mət halvası, ət bozbaşı, ya lobyalı aş, bir dəxi təndir lavaşı eyləməyindəndir ibarət ki, əgər bunları da bilməsə eyb eyləməz, ancaq qıza ən lazıməli bir, iki, üç məsəlini bilməyidir, bilsə olur əmrə kifayət: biri oldur ki, gəlin gətədiyi evdə bacarıb qaynataya, qaynanaya çımxıra bilsin ki, ona söz deməyə etmiyə bir kimsə də cürət, biri də qaynı ilə sahibi mabeyninə bir hadisəyi-təfriqədir kim, ona dair edə hiylət ki, beş-üç gündə çox ildən qazanılmış bu qədər mehrü məhəbbət ola təbdili-ədavət; biri, həm axırı, ən ümdəsi dam-dabacanın, həm xoxunun, xortdanın adlarını bilməkdə gərək səy edə övrət, nə qədər fəidəsi var bu işin gər ola diqqət ki, əgər ağlaya, yainki dəcellik edə bir tiftl, nəhayət, anası söyləsə bu adları filfövr edər övladını rahat və qalar əqli səlamət, başı çəkməz də məlamət...

Budur aləmi-nisvan!
Budur hali-müsəlman!
Gərəkdir edə məhdud
Öz övladını insan!

Sən, əmma, hələ qanma!
İnanmırsan, inanma!
Fərəhlən əməlindən,
Utanmırsan, utanma!..

AMALIMIZ, ƏFKARIMIZ İFNAYİ-VƏTƏNDİR*

Amalımız, əfkarımız ifnayı-vətəndir,
Kinü qərəzü hirs bizə ziynəti-təndir,
Əfal yox, ancaq işimiz lafi-dəhəndir,
Dünyədə əsarətlə bütün kam alırıız biz,
Qafqazlılarıız, yol kəsiriz, nam alırıız biz!

Əqrəb kimi neştər gücü var dırnağımızda,
İslam susuz olsa, su yox bardağımızda,
Hər küncdə min tülkü yatıb çardağımızda,
Min hiylə qurub, rütbəvü ikram alırıız biz,
Qafqazlılarıız, yol kəsiriz, nam alırıız biz!

Qafqazlı adı aləmə ikrah-rəsandır,
Quldur, qoçumuz zülmədə məşhuri-cəhandır,
Kim dersə tərəqqi edəriz, mənəcə, yalandır,
Büxlü həsədə adət edib, kam alırıız biz,
Qafqazlılarıız, yol kəsiriz, nam alırıız biz!

Biz xoşlamanıq dərsi ki, min məktəb açılısın,
Gör min də məarif sözü dünyayə saçılısın,
Məktəbdə nə hörmət ki, o samənə qaçılısın?
Meyxanədə votqa vurarıız, kam alırıız biz,
Qafqazlılarıız, məst olarıız, nam alırıız biz!

Avropalı öz millətin ihya edir, etsin,
Şənü şərəfi-qövmünü ila edir, etsin,
İnsanlıq adın dəhrdə iqba edir, etsin,
Qəflətdə yatıb, ad batırıb, nam alırıız biz,
Başə yumuruq zollardıırıız, kam alırıız biz!..

SƏRHESAB

Səs ucalaşdı, qoymayın!
Millet oyaşdı, qoymayın!
Riştəyi-dərsə, məktəbə...
Cümlə dolaşdı, qoymayın!
İş yavalaşdı, qoymayın!

El uyuşub azanlara,
Gündə qəzet yazanlara,
Od vurulub qazanlara,
Qaynadı, daşdı, qoymayın!
Həddidən aşdı, qoymayın!

Tərk eləyin cavanları, –
Zərrəcə yoxdu qanları,
Sözləri doğru isə də,
Başları saşdı, qoymayın!
Çöhrə tərəşdı, qoymayın!

Sehri, füsunu xoşlayın,
Şairi, şeri boşlayın,
Məktəb ilə bu firqənin
Bağrı badaşdı, qoymayın!
Nikbəti var, səsin kəsin!
Qarğa, dolaşdı, qoymayın!
Çox pis ulaşdı, qoymayın!

Kafir olub, vurun, vurun!
Riştəyi-ülfətin qırın!
Yazdığı şerini cırın!
Dinə sataşdı, qoymayın!
Küfrə bulaşdı, qoymayın!

Əqli, şüuru, fəhmi yox,
İrzü həyədə səhmi yox,
Məzhəbi, dini, rəhmi yox,
İşləri yaşdı, qoymayın!
Lap danabaşdı, qoymayın!
Qırıldı qaşdı, qoymayın!
Gözdən uzaşdı, qoymayın!..

TÖMEYİ-NƏHAR

Çığırma, yat, ay ac toyuq, yuxunda çoxca darı gör!
Sus, ay yazıq, fəzadəki üqabi-canşikanı gör!

Hinində daldalanma çox, həyətdə də dolanma çox,
Yiyəndəki bıçağə bax, o tiği-abdanı gör!

Gətirdiyin yumurtadan nəticə cücə gözləmə,
Qazanda qəyqanağə bax, ocaqdakı şərari gör!

Taxıl, taxıl deyib də çox çığırma zəngəzurlu tək,
Bəyin, xanın, xanın, bəyin əlində ehtikarı gör!

Mənəm-mənəm deyənlərin inanma çox da qövlünə,
Gərəkli gündə onların qıçındakı fərarı gör!

Amandır, uyma vaizin həlavəti-kəlamına,
Əba-qəbanı qovza bax, içində zəhrmanı gör!

Bu əğniyələrin üzün görünəcə ehtiyacda,
Get, ey fəqiri-binəva, kəfən bürün, məzarı gör!

Bu intelleklərin* sözün gətirmə heç aralığa,
Oları görmək istəsən, şərabi gör, qumarı gör!

Palıqadır hər işləri, alışları, verişləri,
Olarda bir əməl fəqət quru, boş iftixarı gör!

HƏ, DE GÖRÜM, NƏ OLDU BƏS, AY BALAM, İDDƏALARIN?

Hə, de görüm, nə oldu bəs, ay balam, iddəələrin?
Dutmuş idi yeri, göyü nalələrin, nəvalərin...
Yoxsa qanıb da eybini boşlamısan ədalərin?
Şimdi, hərif, söz həman mən deyən oldu, olmadı?

Sən demədinmi sağlamam, yox bədənimdə bir mərəz?
Mən demədimmi cövhəri-nəfsinə hirs olur ərəz?
Sən demədinmi şəxsinə əl tapa bilməyib qərəz?
Ta ki, olundu imtəhan, mən deyən oldu, olmadı?

Əncümən əhlinin, qoçaq, sən demədinmi, bir tək
Verməyəcək riza gələ ölkəmizə Ətabəki?!*
Noldu ki, tez boşaldı bəs iş görən əncümən də ki?
Köhnə qarı, həman daban, mən deyən oldu, olmadı?

Sən o deyilmidin, dedin: dumdur ümidgahımız?
Mən demədimmi, var buna dumduru iştibahımız?
Bakı vəkili getdimi, oldumu dadxahımız?
Get, hələ xamsən, dolan, mən deyən oldu, olmadı?

Sən demədinmi dumada rəf olur ehtiyacımız?
Mən də dedimmi çox yemə, tez pozulur məzacımız?!
Qara buludlar oynasır, indi nədir əlacımız?
Çulğalayır bizi duman, mən deyən oldu, olmadı?

Sən o deyilmidin, dedin: var bizim ittihadımız?
Mən də, yadında var, dedim: yox buna etimadımız,
Büğzə, nifaqədir bizim qeyrətü ictihadımız?!
Pərdə açıldı nagəhan, mən deyən oldu, olmadı?

FƏLƏ ÖZÜNÜ SƏN DƏ BİR İNSANMI SANIRSAN?!

Fələ, özünü sən də bir insanmı sanırsan?!
Pulsuz kişi, insanlığı asanmı sanırsan?!

İnsan olanın cahü cəlali gərək olsun,
İnsan olanın dövləti, mali gərək olsun,
Hümmət demirəm, evləri ali gərək olsun;
Alçaq, ufacıq daxmanı samanmı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanmı sanırsan?!

Hər məclisi-alidə soxulma tez arayə,
Sən dur ayaq üstə, demə bir söz ümərayə,
Caiz deyil insanca danışmaq fūqərayə,
Dövlətlilərə kəndini yeksanmı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanmı sanırsan?!

Fəqr ilə ğina əhlinə kim verdi müsəvat?!
Mənədə də, surətdə də var bunda münafat,
Öz fəzlini pulsuz edəmöz kimsənə isbat,
Bu mümtənəi qabili-imkanmı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanmı sanırsan?!

Get vur çəkicin, işlə işin, çıxma zeyindən,
Məqsud müsəvat isə ayrılma ceyindən,
Var nisbətəin ərbabi-ğınayə nə şeyindən?!
Bir abbasi gün mizdunu milyanmı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanmı sanırsan?!

Dövlətliyik, əlbəttə, şərəfət də bizimdir,
Əmlak bizimdirsə, əyalət də bizimdir,
Divan bizim, ərbbabi-hökumət də bizimdir,
Ölkə dərəbəylük deyə xan-xanımı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanımı sanırsan?!

Asudə dolanmaqda ikən dövlətimizdən,
Azgınlıq edirsiniz də hələ nemətimizdən,
Boylə çıxacaqsızımı bizim minnətimizdən?!
Ehsanımızın şükrünü küfranımı sanırsan?!
Axmaq kişi, insanlığı asanımı sanırsan?!

Heç bir utanırsan?!
Ya bir usanırsan?!
Əlminnətü-lillah,
Odlara yanırsan!

MƏZLUMLUQ EDİB BAŞLAMA FƏRYADƏ, ƏKİNÇİ!

Məzlumluq edib başlama fəryadə, əkinçi!
Qoyma özünü tülkülüyə, adə, əkinçi!

Bir üzrlə hər gündə gəlib durma qapımda,
Yalvarma mənə, boynunu kəc burma qapımda,
Gahi başına, gah döşünə vurma qapımda,
Ləğv olma, ədəb gözlə bu məvadə, əkinçi!
Lal ol, a balam, başlama fəryadə, əkinçi!

Xoş keçmədi il çöllüyə, dehqanə, nə borcum?
Yağmadı yağış, bitmədi bir danə, nə borcum?
Əsdi qara yel çəltiyə, bostanə, nə borcum?
Getdi mənə nə fələhiyin badə, əkinçi?!
Lağ-lağ danışıb başlama fəryadə, əkinçi!

Aldı dolu əldən sərü samanını, neylim?
Yainki çəyirtkə yedi bostanını, neylim?
Verdin keçən il borcuna yorğanını, neylim?
Ol indi palaz satmağa amadə, əkinçi!
Lal ol, a balam, başlama fəryadə, əkinçi!

Söz açma mənə çox çalışıb, az yeməyindən,
Canın bəcəhənnəm ki, ölürsən, deməyindən!
Mən gözləmənəm, buğda çıxar, ver bəbəyindən!
Çəltik də gətir, arpa da, buğda da, əkinçi!
Yoxsa soyaram lap dərinə, adə, əkinçi!

Sən hey de yoxumdur, çıxarıb canını, allam!
Vallahı ovub didəyi-giryanını, allam!
Şallağə tutub peykəri-üryanını, allam!
Öz halını sal indi özün yadə, əkinçi,
Lağ-lağ danışib başlama fəryadə, əkinçi!

Cütçü babasan, buğdanı ver, darı yeyərsən,
Su olmasa, qışda əridib qarı yeyərsən,
Daşdan yumuşaq zəhrə nodur, marı yeyərsən,
Öyrəşməmişən ət-yağa dünyadə, əkinçi!
Heyvan kimi ömrə eyləmişən sadə, əkinçi!

Lakin mənim insanlıq olub vəzi-mədarım,
Bəyzadəyəm, asayişədir cümlə qərarım,
Məysiz, məzəsiz bitməz olur şamü nəharım;
İştə belədir haləti-bəyzadə, əkinçi!
Bəyzadələrin rəsmi budur, adə, əkinçi!..

FƏXRİYYƏ*

Hərçənd əsirani-qüyudati-zəmanız,
Hərçənd düçarani-bəliyyati-cəhanız,
Zənn etmə ki, bu əsrdə avareyi-nanız,
Əvvəl nə idiksə, yenə biz şimdi həmanız...
Turanlılarız, adiyi-şügli-sələfiz biz!
Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

Zülmətsevər insanlarız üç-beş yaşımızdan,
Fitnə göyərər torpağımızdan, daşımızdan,
Tarac edərək, bac alırıq qardaşımızdan...
Çıxmaz, çıxma bilməz də bu adət başımızdan...
Əslafımıza çünki həqiqi xələfiz biz!
Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

Ol gün ki, Məlikşah Büzürg* eylədi rihlət,
Etdik iki namərd vəzirə təbəiyyət,
Qırdıq o qədər bir-birimizdən ki, nəhayət,
Düşmən qatıb əl, taxtımızı eylədi qarət...
 Öz həqqimizi gözləməyə bitərəfiz biz!
 Turanlılarız, adiyi-şügli-sələfiz biz!

Bir vəqt olub ləşkəri-Çingizə tərəfdar,
Xarəzmləri* məhv elədik qətl ilə yekbar,
Xarəzmlərin şahı fərar eylədi naçar,
Məscidləri, məktəbləri yıxdıq yerə təkrar...
 Həqqa ki, səzavari-nişanü şərəfiz biz!
 Öz dinimizin başına əngəlkələfiz biz.

Bir vəqt də dəvayi-Səlib oldu mühəyya,
Dəvadə firəngilərə qalib gəlib, əmma
Dincəlməyib etdik yenə bir faciə bərpa,
Öz tiğimiz öz rişəmizi kəsdi sərəpa...
 Guya ki, biyabanda bitən bir ələfiz biz!
 Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

Bir vəqt dəxi Qaraqoyun, Ağqoyun olduq,
Azərbaycana, həm də Anadoluya dolduq,
Ol qədr qırıb bir-birimizdən ki, yorulduq,
Qırdıqca yorulduq və yorulduqca qırıldıq...
 Turanlılarız, adiyi-şügli-sələfiz biz!
 Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

Bir vəqt salıb təfriqə olduq iki qismət,
Teymur şahə bir paramız etdi himayət,
Xan İldırına bir paramız qıldı itaət,
Qanlar saçılıb, Ankarada qopdu qiyamət...
 Əhsən bizə! Həm tirzəniz, həm hədəfiz biz!
 Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

Teymur şahı-ləngə olub tabeyi-fərman,
Xan Toxtamışı eylədik al-qanına qəltan,

Ta oldu Qızıl Ordaların dövləti talan,
Məsko şahına fəidəbəxş oldu bu meydan...
Əlyövm uruslaşmaq ilə zişərəfiz biz!
Öz dinimizin başına əngəlkələfiz biz!

Bir vəqt Şah İsmayilü Sultan Səlimə*
Məftun olaraq eylədik islamı dünimə,
Qoyduq iki tazə adı bir dini-qədimə,
Saldı bu təşəyyö, bu təsənnün bizi bimə...
Qaldıqca bu halətlə səzayi-əsəfiz biz!
Öz dinimizin başına əngəlkələfiz biz!

Nadir bu iki xəstəliyi tutdu nəzərdə,
İstərdi əlac eyləyə bu qorxulu dərddə,
Bu məqsəd ilə əzm edərək girdi nəbərdə,
Məqtulən onun nəşini qoyduq quru yerdə...
Bir şeyi-əcibiz, nə bilim, bir tühəfiz biz!
Öz dinimizin başına əngəlkələfiz biz!

İndi yenə var tazə xəbər, yaxşı təməşə,
İranlılıq, osmanlılıq ismi olub ehya,
Bir qitə yer üstündə qopub bir yekə dəva,
Meydan ki qızışdı, olarıq məhv sərəpa...
Onsuz da əgərçənd ki, yeksər tələfiz biz!
Öz qövmümüzün başına əngəlkələfiz biz!

QORXURAM

Payi-piyadə düşürəm çöllərə, –
Xari-mügilan görürəm, qorxmuram.

Seyr edirəm bərrü biyabanları, –
Quli-biyaban görürəm, qorxmuram.

Gah oluram bəhrdə zövrəqnişin, –
Dalğalı tufan görürəm, qorxmuram.

Gah çıxıram sahilə, hər yanda min
Vəhşiyi-ğüran görürəm, qorxmuram.

Gah şəfəq tək düşürəm, dağlara, –
Yanğılı vulkan görürəm, qorxmuram.

Gah enirəm sayə tək ormanlara, –
Yırtıcı heyvan görürəm, qorxmuram.

Üz qoyuram gah neyistanlara, –
Bir sürü aslan görürəm, qorxmuram.

Məqbərəlikdə edirəm gah məkan, –
Qəbrdə xortdan görürəm, qorxmuram.

Mənzil olur gah mənə viranələr, –
Cin görürəm, can görürəm, qorxmuram.

Bu küreyi-ərzdə mən, müxtəsər,
Müxtəlif əlvan görürəm, qorxmuram.

Xarici mülkündə də hətta gəzib
Çox tufah insan görürəm, qorxmuram.

Leyk, bu qorxmazlıq ilə, doğrusu,
Ay dadaş, vallahi, billahi, tallahi,
Harda müsəlman görürəm, qorxuram!..

Bisəbəb qorxmayıram, vəchi var:
Neyləyim axır, bu yox olmuşların
Fikrini qan-qan görürəm, qorxuram,
Qorxuram, qorxuram, qorxuram!..

MƏN BELƏ ƏSRARI QANA BİLMİRƏM

Mən belə əsrarı qana bilmirəm,
Qanmaz olub da dolana bilmirəm!..

Axtaxana, dağda dana böyüdü,
Mən böyük ollam haçana, bilmirəm!..

Derlər utan, heç kəsə bir söz demə, –
Həq sözü derkən utana bilmirəm!..

Neyləməli, göz görür, əqlim kəsir,
Mən günəşi göydə dana bilmirəm!..

Şiddəti-seylan ilə baran tökür,
Bir koma yox, daldalana bilmirəm!..

Derlər usan, hərzövü hədyan demə, –
Güc gətirir dərd, usana bilmirəm!..

Derlər, otur evdə, nedim, kasibəm,
Kəsb eləməzsən, qazana bilmirəm!..

Derlər, a qanmaz, de yıxıl, öl, qutar!
Hə, balam, doğrusu, ay dadaş, mən dəxi
Məsləhət ondan o yana bilmirəm!..

SUAL-CAVAB

- Görmə! – Baş üstə, yumaram gözlərim.
- Dinmə! – Mütiəm, kəsərəm sözlərim.
- Bir söz eşitmə! – Qulağım bağlaram.
- Gülmə! – Pəkey, şamü səhər ağlaram.
- Qanma! – Bacarmam! Məni məzur tut,
Boyləcə təklifi-məhalı unut!
Qabili-imkanını olur qanmamaq?
Məcməri-nar içrə olub yanmamaq?
Eylə xəmuş atəşi-suzanını,
Qıl məni asudə, həm öz canını!

DAŞ QƏLBİ İNSANLARI NEYLƏRDİN, İLAHİ?!

Daş qəbli insanları neylərdin, ilahi?!
Bizdə bu soyuq qanları neylərdin, ilahi?!

Artdıqca həyasızlıq olur el mütəhəmmil,
Hər zülmə dözən canları neylərdin, ilahi?!

Bir dövrdə kim, sidqü səfa qalmayacaqmış, –
Bilməm belə dövranları neylərdin, ilahi?!

Məzlumların göz yaşı dərya olacaqmış, –
Dəryaları, ümmanları neylərdin, ilahi?!

Səyyadi-cəfakardə rəhm olmayacaqmış, –
Ahuləri, ceyranları neylərdin, ilahi?!

Bağın, əkinin xeyrini bəylər görəcəkmış, –
Toxm əkməyə dehqanları neylərdin, ilahi?!

İş rəncbərin, güc öküzün, yer özünükü, –
Bəyzadələri, xanları neylərdin, ilahi?!

Hökm eyləyəcəkmış bütün aləmdə cəhalet, –
Dildadəyi-irfanları neylərdin, ilahi?!

Surtuqlu müsəlmanları təkfirə qoyan bu
Döşdüklü müsəlmanları neylərdin, ilahi?!

Yaxud buların bunca nüfuzu olacaqmış, –
Beş-üç bu süxəndanları neylərdin, ilahi?!

Qeyrətli danosbazlarımız iş bacarırkən, –
Tənbəl, dəli şeytanları neylərdin, ilahi?!

Ərlər hərə bir qız kimi oğlan sevəcəkmış, –
Evlərdəki nisvanları neylərdin, ilahi?!

Tacirlərimiz Sonyalara bənd olacaqmış, –
Bədbəxt Tükəzbanları neylərdin, ilahi?!

Sübhanəkə, sübhanəkə, sübhanəkə, ya rəb!
Baxdıqca bu hikmətlərə heyran oluram həp!..

SƏBİR

Ta gəlirik biz də bir az anlayaq, –
Məhzəri-irfanda vurur tək səbir.
Ya deyirik işləri samanlayaq, –
Məclisi-əyanda vurur tək səbir.

İstəyirik bir iş açmaq filməsəl,
Söyləşirik bir-iki il laəqəl,
Ta deyilir pul verin, aşsın əməl, –
Ölkədə, hər yanda vurur tək səbir.

Yalxı bizi eyləməyib mübtəla:
Səfheyi-Qafqazı tutub bu bəla;
Qaxda, Qazaxda, Şəkiddə bərməla,
Şişədə, Şirvanda vurur tək səbir.

Lakin o yerlərdə gedir, durmayır,
Bir elə layiqli kələk qurmayır,
Gəncədə derlərsə vurur, vurmayır,
Oylə ki, Səlyanda vurur tək səbir.

Andıra qalmış nə yaman səslənir!
Söz deməyə vermir aman, səslənir!
Ox atılır, sanki kaman səslənir!
Sahəti-meydanda vurur tək səbir.

Hərzə nə şura və nə məclis bilir,
Nə düşünür yaxşı, nə bir pis bilir,
Qorxmur, utanmır, nə də bir his bilir,
Hücrədə, dükkanda vurur tək səbir...

FİSİNCAN

Sanma əzdikcə fələk bizləri viranlıq olur.
Un təmənnası ilə buğda dəyirmanlıq olur!

Qarışıqdır hələlik millətin istedadı, –
Ələnirsə, safi bir yan, tozu bir yanlıq olur!

Çalxalandıqca, bulandıqca zaman nehrə kimi,
Yağı yağ üstə çıxır, ayrıanı ayrınlıq olur!

Kim ki, insanı sevər, – aşıqi-hürriyyət olur,
Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur!

Ey ki, dersen, ürəfa rahi-xətadə bulunur,
Elmi-məntiqə bu söz bəhreysi-nadanlıq olur!

Ürəfa dersen, özün əhli-xəta dersen özün,
Düşünürsənmi bu sözdə necə hədyanlıq olur?

Gözünü xirələdirmə günəşi irfanın?
Haydı, xəffəşifət, buncamı xulqanlıq olur?!

Tarıq biz sizi artıq, demə ha, biz beləyik,
Tanılır ol kişi kim, tutduğu meydanlıq olur!

Baxmasız guşeyi-çəşm ilə fəqirənə tərəf,
Yüyürürsüz ora kim, dadlı fisincanlıq olur!..

BİZƏ NƏ?!

Gər bu il xəlqi təbah etdi giranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

Biz məgər aclara vəqf eyləmişik malımızı?
Ta ki, hər müstəhəqə bəzl edək əmvalımızı?
Biz müraat edərək, ancaq öz əhvalımızı,
Daima bəsləyərək naz ilə ətralımızı;
Atasız tiffləri basdı poranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

Bu da sözdürmə, qazandıqlarımız parələri
Hey verək boğmalasın Zəngəzur avarələri?
Bizlərə dəxli nədir, – yoxdur əgər çarələri
Qoy ağarsın füyəra gözlərinin qarələri!
Çəksin onlar gecə-gündüz nigəranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

Boşla, ay Molla dayı, sən də bizi çəkmə zora!
Biz sənin hiylən ilə düşmərək əsla bu tora!
Baxmarıq guşeyi-çəşm ilə daha Zəngəzura!
Qarlı dağlarda soyuqdan ölənün canı gora!
Olmadı qismət o bədbəxtə aranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

Bizə göstərmə, əzizim, o qəm oynağlarını,
Yazda çox gəzmişik al güllər açan dağlarını,
Yığmışıq dəhyekini, boşlamışıq bağlarını,
Qış üçün xoşlamışıq Tiflis oyuncağlarını;
Çulğayıb Zəngəzuru indi boranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

Hələlik tullamışıq xaneyi-viranələri,
Dolanıb kişvəri-Tiflisdə kaşanələri,
Tapdıq axır Lizalar tək neçə cananələri,
Çilçiraqlarla işıqlandırırıq xanələri,
Zalxalar daxmasına çökdü qaranlıq, bizə nə?!
Tapmayı ac-yalavaclar güzəranlıq, bizə nə?!

BƏXTƏVƏR

Oğlumuz, ay Xansənəm, bir yekə pəlvan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Durmuş idim kuçədə, bir də nə gördüm, həman
Ağrısını aldığım Feyzi gəlir lap piyan,
Çatcaq urub bir qoca saili, qusdurdu qan,
Gözlərinə döndüyüm sanki bir aslan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Sən öləsən, qoy hələ olsun əməlli cəvan,
On beşə çatsın yaşı, cürətin etsin əyan,
Bir qoçu olsun bu kim, aləmə salsın fəğan,
Hər kəs ona söyləsin: Rüstəmi-dastan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Yaxşı olub mən bunun bəxtini çöndərmədim,
Bir para pis işlərə fikrini döndərmədim –
Qonşumuzun oğlu tək məktəbə göndərmədim,
Doğrusu, məktəb demək guşeyi-zindan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Məktəbə getsəydi bu, boylə qalırdı məgər?!
Dərs ilə olmazdımı bir ala-gic dəngəsər?
Axşamacan mırt-mırt, heyvərəlik, əlhəzər!
Məktəbə məxsus olan hərzəvü hədyan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Həm də olurdu uşaq dərs ilə bədetiqad,
Məzhəbə rəxnə vurub, dinə salırdı fəsad,
Dininə, ayininə etməz idi etiqad,
Oğlumuzun, şükr kim, zətı müsəlman imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Nəslimiz insan imiş!
Elmü ədəb qan imiş!
Baisi-xizlan imiş!
Doğrudan, ay Xansənəm,
Can sənə qurban, Sənəm,
Nəslimiz insan imiş!..

OSMANLILAR, ALDANMAYIN, ALLAHİ SEVƏRSİZ!

Osmanlılar, aldanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Şad olmayın, ev sevgili millət vükəlası,
Osmanlıda cari ola qanuni-əsasi!
Qanuni-əsasi demə, iranlı əzasi,
İranlıların başlarının qanlı bəlası,
Oğlanları ölmüş analar matəmi, yası,
Derlərsə sizə var bu işin sonra səfasi, –
Aldanmayın, aldanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Əvvəlcə verirlər sizə hüriyyəti-əfkar.
Yeni danışib fikrinizi eyləyin izhar;
Vəqta ki, danışdız, vüzərə oldu xəbərdar,
Mütləq görəcəklər, cibişdanə zərər var;
Hər fənn ilə olsa qovacaqlar sizi naçar,
Çünki bu yığıncaqda olur, həqqiniz inkar,
Yaxşı budu toplanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Girəm ki, təərrüzlər edib də vüzərayə
Bir növ ilə öz fikrinizi soxduz arayə,
Ta çatdı xəbər bir para müfsid üləmayə,
Mirzə Əli Əkbərlər* əlin açdı duayə,
Təkfir oxu, lənət topu dəydi ürəfayə,
Varmı elə bir şəxs edə əhrarı vıqayə?
Bu əmri əbəs sanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Ya liləcəb, osmanlılar, aya, nə qanırsız?
Qanuni-əsasi verilib ya inanırsız?
Mir Haşimü Fəzlullahınız* yoxmu sanırsız?*
Əskik deyil onlar, vəli, sizlər nə tanırsız!
Bir gün tanıyıb onları labüd usanırsız,
Ancaq usanırsızsa da, qanə boyanırsız!
Qansıqları gic qanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Bir vəqtdə bizlər də olub xürrəmü xəndan,
Sandıq ki, veriblər bizə hüriyyəti-vidan,
Şükr etdik, adamcılar olub daxili-insan,
Övladımızı saxlamadıq xanədə pünhan,
Hac Mirzə Həsən* qırx lotuya verdi bir oğlan,
Bu mollanümalər desələr: bizdə var iman,
Yox, yox, ona tovlanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Yaxşı olub mən bunun bəxtini çöndərmədim,
Bir para pis işlərə fikrini döndərmədim –
Qonşumuzun oğlu tək məktəbə göndərmədim,
Doğrusu, məktəb demək guşeyi-zindan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Məktəbə getsəydi bu, boylə qalırdı məgər?!
Dərs ilə olmazdımı bir ala-gic dəngəsər?
Axşamacan mirt-mirt, heyvərəlik, əlhəzər!
Məktəbə məxsus olan hərzəvü hədyan imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Həm də olurdu uşaq dərs ilə bədetiqad,
Məzhəbə rəxnə vurub, dinə sahrdı fəsad,
Dininə, ayininə etməz idi etiqad,
Oğlumuzun, şükr kim, zətı müsəlman imiş!
Bəxtəvər olsun başın, bəxtimiz oğlan imiş!

Nəslimiz insan imiş!
Elmü ədəb qan imiş!
Baisi-xizlan imiş!
Doğrudan, ay Xansənəm,
Can sənə qurban, Sənəm,
Nəslimiz insan imiş!..

OSMANLILAR, ALDANMAYIN, ALLAHİ SEVƏRSİZ!

Osmanlılar, aldanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Şad olmayın, ev sevgili millət vükəlası,
Osmanlıda cari ola qanuni-əsasi!
Qanuni-əsasi demə, iranlı əzasi,
İranlıların başlarının qanlı bəlası,
Oğlanları ölmüş analar matəmi, yası,
Derlərsə sizə var bu işin sonra səfasi, –
Aldanmayın, aldanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Əvvəlcə verirlər sizə hüriyyəti-əfkar.
Yəni danışib fikrinizi eyləyin izhar;
Vəqta ki, danışdız, vüzərə oldu xəbərdar,
Mütləq görəcəklər, cibişdanə zərər var;
Hər fənn ilə olsa qovacaqlar sizi naçar,
Çünki bu yığıncaqda olur, həqqiniz inkar,
Yaxşı budu toplanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Girəm ki, təərrüzlər edib də vüzərayə
Bir növ ilə öz fikrinizi soxduz arayə,
Ta çatdı xəbər bir para müfsid üləmayə,
Mirzə Əli Əkbərlər* əlin açdı duayə,
Təkfir oxu, lənət topu dəydi ürəfayə,
Varmı elə bir şəxs edə əhrarı viqayə?
Bu əmri əbəs sanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Ya liləcəb, osmanlılar, aya, nə qanırsız?
Qanuni-əsasi verilib ya inanırsız?
Mir Həşimü* Fəzlüllahınız* yoxmu sanırsız?
Əskik deyil onlar, vəli, sizlər nə tanırsız!
Bir gün tanıyıb onları labüd usanırsız,
Ancaq usanırsızsa da, qanə boyanırsız!
Qansızları gic qanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Bir vəqtdə bizlər də olub xürrəmü xəndan,
Sandıq ki, veriblər bizə hüriyyəti-vicdan,
Şükr etdik, adamcılar olub daxili-insan,
Övladımızı saxlamadıq xanədə pünhan,
Hac Mirzə Həsən* qırx lotuya verdi bir oğlan,
Bu mollaünəmələr desələr: bizdə var iman,
Yox, yox, ona tovlanmayın, Allahı seversiz!
İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz!

Gözlərini bir kərə silməzdi el,
Qəztəyə, jurnalə əyilməzdi el,
Daim eşitdikləri övham idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi!

Ölkədə bunca yox idi eybcu,
Neyləridiksə görünürdü niku,
Xəlqdə didarimizə arizu,
Bizdə var idi nə gözəl abirü,
Hörmətimiz vacibi-islam idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi!

Millətə çatdıqca qəm, əyyaş idik,
Hakimə yar, amirə qardaş idik,
Qibleyi-taətgəhi-övbaş idik,
Harda aş olsaydı, ora baş idik,
Hər gecə, hər gün bizə bayram idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi.

Gərçi riyə idi bütün karımız,
Kar ilə bərəks idi kirdarımız,
Leyk həman var idi miqdarımız,
Höccət idi hər kəsə göftarımız,
Xəlqin işi bizlərə ikram idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi.

Eybimizi çulğalamışdı əba,
Hər nə gəlirdi boşalırdı qaba,
Kim nə qanırdı, – nədi zöhdü riyə?
Naxoşa xaki-dərimizdən şəfa,
Söməəmiz kəbeyi-ehram idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi!

Bizlər idik xəlqin inandıqları,
Piri-hidayət deyə qandıqları,
Nur görürdülər qaranlıqları,
Bizdə idi cümlə qazandıqları,
Kim bizə pul verməsə bədnam idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi!

İndi adamlar deyəsən cindilər,
Cin nədi, şeytan kimi bidindilər,
Lap bizi ovsarladılar, mindilər,
Ay keçən əyyam, olasan indilər!..
Onda ki, övladi-vətən xam idi,
Ax!.. Necə kef çəkməli əyyam idi!

ZAHİDA, GƏL SOYUNAQ BİR KƏRƏ PALTARIMIZI

Zahida, gəl soyunaq bir kərə paltarımızı,
Çıxaraq zahirə batindəki əfkarımızı,
Pişgahi-nəzəri-xəlqə dutaq varımızı,
Görüb onlar dəxi təhqiqləsin karımızı,
Hər kimin ağrı qara isə utansın, a balam!
Bəlkə illərcə yatanlar bir oyansın, a balam!

Hələlik gəl unudaq, filməsəl, öz lafımızı,
İddiamızca açaq ayineyi-safımızı,
Alaq ayinəyə qarşı bütün əsnafımızı,
Göstərək onlara, insaf üçün, insafımızı,
Hər kimin ağrı qara isə utansın, a balam!
Bəlkə illərcə yatanlar bir oyansın, a balam!

Nola bir ləhzəlik olsun ataq əlqabımızı,
Çıxaraq hörməti calib olan əsvabımızı,
Toplayaq bir yerə ədamızı, əhbabımızı,
Məhzəri-nasə qoyaq sirətü adabımızı,
Hər kimin halı fəna isə usansın, a balam!
Bəlkə illərcə yatanlar bir oyansın, a balam!

Gəl yazaq şərt üçün öz tərcümeyi-halımızı,
Həm doğru olaraq şərh edək əhvalımızı,
Xəlq tətbiq ələsin halımıza qalımızı,
Anlasınlar da, nolur, qayeyi-amalımızı,
Hər kimin qəlbi qara isə utansın, a balam!
Bəlkə illərcə yatanlar bir oyansın, a balam!

ŞAHNAMƏ*

Şəhim, tacidarım, qəvi şövkətim!
Mələk – ehtişamım, fələk – rüfətim!

Əgər lütfə sorsan əhvalımı,
Bu naməm sənə bildirər halımı.

O gün ki, hüzurundan ətfi-inan
Edib, suyi-Təbrizə oldum rəvan,

Bu əzm ilə kim, şir tək cəng edəm,
Mücahidlərə ərəsəni təng edəm,

Fədailəri öldürəm Xan* ilə,
Biyabanları dolduram qan ilə.

Rikabımdır bir tövsəni-badpa,
Açılmış başım üstə zərrin liva;

Yəminü yəsarımda sərhənglər,
Nə sərhənglər? – Rüstəmi-cənglər!

Qoşun seyl tək rubərüdə rəvan,
Həşəm xeyl tək hər tərəfdə dəvan;

Boynlarda yeksər qətari-fişəng,
Revolverlər əldə, həmayil tufəng.

Çalınmaqda şeypurlər, naylor,
Ucalmaqda ləşkərdən urraylar.

Çəkilməkdə ərəradədə tuplər,
Təbillərdə fəryad gup-guplər...

Bəli, mən bu fərxəndə iqbal ilə,
Bu şövkətlə, sətəvtə, iclal ilə

Ötüb qatdadam yolların az-çoxun,
Gəlib ta ki, Təbrizə oldum yoxun.

Buyurdum: çalınsın neyü kuslər,
Və getsin xəfi şəhrə casuslər.

Bu iş, fikr edirdim ki, bir dolmadı,
Ha mən söylədim, bir gedən olmadı;

Gəlib qeyzə hökm eylədim ləşkərə,
Açın şəhrə üç yandan od bir kərə.

Açıldıqda atəş edərdin güman
Ki, göydən yerə od yağır naghəhan.

Fədailərin tənğə düşdü işi,
Ölüb ordaca qaldı doqquz kişi.

Görüb çün bu övzai Səttar xan,
Urub şir tək nərə çəkdi fəğan:

– Mücahidlər, ey qeyrətin kanları,
Qənimət bilin boylə meydanları!

Həyatın qalır bizdə son saəti,
Ağırdır bu son saətin qiyməti!

Nə bir xidmət etmişsəniz millətə –
Bütün bəstədir işbu bir saətə!

Bu söz boylə təsir edib ləşkərə,
Hamı canü dildən dedi bir kərə:

– Nə ölmək? Biz öldürməyə hazırıq!
Gər ölsək də bu əmrdə şakirik!

Deyib bu sözü şəhərdən çıxdılar,
Elə qızdılar, təhrdən çıxdılar.

Mücahidlərin cümbüşündən həman
Deyərdin ki, bir məhşər oldu əyan.

Düşüb səcdəyə cümlə ixtlas ilə,
Niyaz etdilər niyyəti-xas ilə;

Durub bir sağa, bir sola getdilər,
Qəfildən bizə bir hücum etdilər.

Yəmini yəsərə qatıb vurdular,
Bizi əzdilər, döydülər, qırdılar.

Dədəm vay, məgər boylə də cəng olur?
Hələ lap uzaqdan nəfəs təng olur!

Xüsusən məgər boylə də Xan olur?
Bu sətvətlə də mərđi-meydan olur?

Bu halı görüb xirələndi gözüm,
Cəhənnəm qoşun, ölmüş idim özüm!..

Dedim, yaxşıdır bir dağa dırmaşım.
Əlimdə səlamət qala ta başım;

Qaçıb mərđü mərđanə çıxdım dağa,
Baxırdım o yerdən sola, həm sağa;

Nə gördüm, qaçır tülkü nisbət qoşun,
Özün də görəydin gələrđi xoşun!

Haray basdım, ax, vay, aman, qaçmayın!
Davam eyləyin bir zaman, qaçmayın!

Sözüm batmadı ləşkərin beyninə,
Ox, ox!.. Batdı ox dövlətin eyninə!*

Qoşun qaçdı, boşlandı meydanı-cəng,
Bütün getdi yəğmayə tupü tufəng.

Çü gördüm olur vəzi-halım təbah –
Gətirdim iyirmi qazağə pənah;

Yanan qəlbimə sanki su saçdılar,
O yerdən alıb da məni qaçdılar.

Budur surəti-ərzi-halım mənim,
Mücahiđlər ilə cidalım mənim!

Qəvi şövkətim, indi fərman nədir?
Buyur, hazıram, baş nədir, can nədir?!

Əgərçi qaçarkən atı yormuşam,
Yenə hər nə hökmün ola, durmuşam.

ARZU

Nə dərs olaydı, nə məktəb, nə elmü sənət olaydı!
Nə dərsə, məktəbə, elmə, filanə hacət olaydı!

Nə səndəli, nə qarandaş, nə lövhü miz, nə təbaşir,
Nə dəftərə, qələmə, kağəzə bu rəğbət olaydı!

Nə mədrəsə, nə müəllim, nə bu üsuli-cədidə
Və nə uşaqlarımızda bu qabiliyyət olaydı!

Nə əhlimizdə ayıqlıq əlaməti görünəydi,
Nə bir para oxumuşlarda bu zəkavət olaydı!

Nə hiss olaydı cəvanlarda əmri-millətə qarşı,
Nə bu cəvanlar olaydı və nə bu millət olaydı!

Düşəydi daş o günə kim, qazet-mazet sözü çıxdı,
Qazet işin törədən nabəkarə lənət olaydı!

Nə gündə, həftədə, ayda çıxan qazet və nə jurnal,
Nə mətbəə, nə mühərrir və nə təbabət olaydı!

Nə Şərq olaydı, nə Əqsayi-şərq, həm də Japonya*,
Nə onların hünəri xəlqə dərsi-ibrət olaydı!

Nə nəfxi “Sur”i*-Cəhangir* və nə Məlik-Mütəkəllim*,
Nə bəzi kişvəri-İranda bu ləcaçət olaydı!

Nə Türkiyədə bu qanun-əsasi nəşr olunaydı;
Nə biədəb yeni türklərdə* bunca cürət olaydı!

Nə xortlayaydı bu şəkli ilə “Molla Nəsrəddin”, ey kaş!
Nə kalba Səbzalılarda bu xovfü vəhşət olaydı!

O köhnələrdən əcəb kim, utanmayıb da deyirlər:
Gərək bu əsrə görə boylə, boylə adət olaydı!

Bu bişüurların əqlinə, kəmalına bax bir!
Qadam kəmalınıza! Barı sizdə qeyrət olaydı!..

İSTİQBAL BİZİMDİR*

Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!
Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Hanı, dərən: “Girizandır vətəndən leyli-istibdad?”
Məgər görməzmişən ətrafı tutmuş xeyli-istibdad?!
Bu gün İrani yeksər qaplamışdır seyli-istibdad,
Yazıq ölçməkdədir xuni-cəhanı geyli-istibdad,
Hələ Təbrizə də var iştəhayi-meyli-istibdad!

Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!
Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Demə: “Tiği-rəşadət xiyrəsazi-çəşmi-inkandır!”
De kim, təkfir üçün tiği-zəban hər yerdə bürrandır!
Deyən kafir müsəlmanə sanır kəndi müsəlmandır;
Bu gün həq söyləyən hər kəs olursav küfrə şayandır;
Gözəl bir əsrdir: qəhti-şüürü əqlü vicdandır!

Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!
Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Mücahid qalxızıb, dərən, şükuhin mülki-İranın, –
Buna təmkin edərmi çəkəranı şahı-zişanın?
Buna razı olarmı qeyrəti, namusu əyanın?
Bu yol bir şanlı qurbangahdır insafın, imanın!
Nə iman vəqtidir?! Ancaq gözət xeyrin cibişdanın!

Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!
Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Əvət, “səhrayi-İran doğrudan bir odlu meydandır”,
Fəqət ol odlu meydanda duran bir şiri-ğürrandır*,
Vəli, min hiyləgər, tülkisifət hər yan nümayandır,

Yatıb iranlılar, nagəh görərlər ölkə virandır,
Hələ qoy söyləsinlər də – mücahid namüsəlmandır;
Hələ qoy eyləsinlər büsbütün təkfiri-hürriyyət!
Desinlər də – bizə lazım deyil təmiri-hürriyyət!

MƏNİMكى BELƏ DÜŞDÜ!*

Qəm rahnümün oldu, mənimki belə düşdü!
Dil vətəyi-xun oldu, mənimki belə düşdü!
El döndü cünun oldu, mənimki belə düşdü!
Tale mənə dun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən, Məmdəli, qorxma!
Qəm çəkmə, darıxma!
Dövrən özünüdür!..

Qafilmişəm əhvalimə sövdayi-sərimdən,
Sövdayi-sərim etdi məni taci-zərimdən,
Rişəm kəsilməmiş demə kəskin təbərindən,
Məşrutəyi salmaqda ikən mən nəzərimdən –
Ol nurülyun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən, Məmdəli, qaçma!
Nəhlə əl açma!
Meydan özünüdür!..

Heç fəidəbəxş olmadı tədbirlərim, heyf!
Kəşf oldu bütün aləmə təqsirlərim, heyf!
Bərəks əsər eylədi təbirlərim, heyf!
Aldatmadı bu milləti təzvirlərim, heyf!
Yıldızdakı... Yıldızdakı təmirlərim*, heyf!
Həp kün-fəyəkun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən, Məmdəli, bərk dur!
Torbaları doldur!
Xırman özünüdür!..

67

Şeypur deyil, təbl deyil, sur çalındı,
Əks eylədi surun səsi hər qəlbə salındı,
Bir şəbdə otuz illik ümüratım alındı,
Osmanlıların şahı vətəndən qovulandı,
İş döndü oyun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən, Məmdəli, qorxma!
Qəm çəkmə, darıxma!
Tehran özünüdür!..

Sən vur işini, durma geri məkrü hiyəldən!
Mən topladığım şeyləri hər qapdılar əldən,
Bunlar keçər, amma hələ var qorxum əcəldən,
Sən qarnı yoğun bir şey idin ruzi-özəldən,
Boynun da yoğun oldu; mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən nehrəni çalxa!
Heç baxma bu xalxa!
Ayrı özünüdür!..

Etdim qəsəm, amma özümü səhvde sandım,
Kamil paşalar* çidə edən fikrə inandım,
Baxdım sənə öz əhdimi, peymanımı dandım,
İllərcə, zəmanlarca, bu gün dandığım andım,
Tarixi-qürun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü!”

Sən, Məmdəli, qorxma!
Qəm çəkmə, darıxma!
Meydan özünüdür!..

Məzumlərin tutdu məni ahı axırda,
İncitdi xəyanətlərim Allahı axırda,
Oldum Salanik qələsinə rahi axırda*,
Mənfalar ara türklərin şahı axırda,
Məcburi-sükun oldu, mənimki belə düşdü!
“İqbal zəbun oldu mənimki belə düşdü!”

Qaç, Məməli, durma!
Çox sinəyə vurma!
Məndən götür ibrət,
Sülh eylə, qudurma!
Vallah və billah,
İnsan, inan, ah,
Fərman gedər əldən,
Saman gedər əldən,
Yalnız nə ki, Tehran,
İran gedər əldən!..

VAH!.. BU İMİŞ DƏRSİ-ÜSULİ-CƏDİD?!

Vah!.. Bu imiş dərsi-üsuli-cədid?!
Yox... x! Yo... x! Oğul, məktəbi-üsyandı bu!
Molla deyil bundakı təlim edən!
Əlhəzər et, bir yeni şeytandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Gör necə alt-üst eləyib şeyləri,
Döndərib “a-ba”yə “əlif-bey”ləri,
Bidətə bax, “ya” oxudur “yey”ləri,
Sanki hürufat ilə düşməndi bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Diqqət edib baxsan əgər dərsinə –
Hər sözü təlim eləyir tərsinə;
Dəyməz o bir paslı dəmir ərsinə –
Min də desə dürci-zərəfşandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Verdiyi dərsi uşağa yazdırır,
Hüccə demir, hər əməlin azdırır,
Gah oxudur, gah çıxarıb gəzdirir,
Bir demir övladi-müsəlmandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Bir də görürsən ki, olub heyvərə --
Əlli uşaq banladı birdən-birə,
Dərs demə, gülməli bir məsxərə!
Molla demə, məsxərəcünbandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Düz yeri bir yuqyumuru şey qanır,
Həm də deyir sutkada bir fırlanır,
Ay dolanır, göy dayanır, gün yanır,
Kafirə bax, gör nə bədimandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Bundan əzəl boylə deyildi səyaq,
Dərs oxudan mollada vardı ləyaq,
Molla qoyardı başına şiş papaq;
Oylə ki, bir fazili-dövrandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

İndi bütün iş dolanıb lağlağa,
Dərs oxudur hər başı fəsli çağa,
Etdiyi tədrisi ilan, qurbağa,
Dərs deyil, hərzəvü hədyandı bu!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!..

Mən dəyişib şiveyi-əcdadımı,
Boylə oda salmaram övladımı!
Eyləmərəm dinsiz öz əhfadımı!
At çölə getsin, nə dəbistandı bu?!
Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!
Elm adına bir quru böhtandı bu!..

Nifrətə şayandı bu!
Hərzəvü hədyandı bu!
Müslimi kafir qılan
Xaneyi-küfrandı bu!..

SATIRAM*

Moldayı, salmadı el dil boğaza...
Eybi yox, gərçi qoyulduq loğaza,
Yaz bu elanımı da bir kağıza:
Açmışam Reydə geniş bir mağaza,
Çox ucuz qiymətə hər şey satıram,
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

Mağazamda tapılır hər cürə zad:
Cami-Cəm, rəyəti-Key, toxti-Qubad;
Gərçi bazarımı etməkdə kəsad
Səy edir bir para İrani nəjad,
Leyk mən baxmayıram, hey satıram!
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

Nə gərəkdir mənə bir munca ümur
Ki, edə qəlbimi bihissü hüzur?
Babama vermədi əl "abəki-şur"*,
Deyiləm naxələfū nabəşüur;
Qəsri-Şirin*, əsəri-Key satıram!
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

İstəməm nuri, qaranlıq sevirəm,
Mülki-İranı dumanlıq sevirəm,
Boşlayıb şəhri, yabanlıq sevirəm,
Bədi şahlıq, dəxi xanlıq sevirəm,
Səbzəvar ilə məyamey satıram!
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

Söz mənim, ev mənim, əsrar mənim,
İrzü namus mənim, ar mənim,
Mal mənim, məsləhəti-kar mənim,
Satıram, dövləti-Qacar mənim;
Kimə nə dəxli ki, mən şey satıram?!
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

Şah məşrutə-pənah olmaq isə,
El qoyan vəzlə şah olmaq isə,
Guş bər əmri-sipah olmaq isə,
Şah olub həmdəmi-ah olmaq isə,
Xan olub, nuş eləyib, mey satıram!
Ay alan!.. Məmləkəti-Rey satıram!

EY ANNIN AY, ÜZÜN GÜNƏŞ, EY QAŞLARIN KƏMAN!

Ey annın ay, üzün günəş, ey qaşların kəman!
Ceyran gözün, qarışqa xətin, kakilin ilan!

Alma çənən, çənəndə zənəxdan dərin quyu,
Kırpıqların qamış, dodağın bal, təninin kətan!

Boynun sürəhi, boy-buxunun bir uca çinar,
Əndamın ağ gümüş, yanağın qırmızı ənar!

Xalın üzündə buğda, başında saçın qürab,
Qah, qah!.. Qərribə gülməlisən xanıman xərab!..

BURA SAY!*

Cəmaət

Zilli-Sultan*, bura say döydürüb aldıqlarını!
Söyüb aldıqlarını, söydürüb aldıqlarını!

Zilli-Sultan

Tövbə, əttövbə, xəta rahinə gətdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

Cəmaət

Sən ki, Avropada idin, niyə yorta-yügürə
Cumdun İranə, bu viranədə düşdün də giro?

Saldın axır öz əlinlə özünü ağzıbirə,
Vec bitirməz sənə, dönmə dəxi daşə, dəmirə,
Boş danışma, bura say qapdırıb aldıqlarını!
Çapıb aldıqlarını, çapdırıb aldıqlarını!

Zilli-Sultan

Tövbə, əttövbə, xəta rahinə getdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

Cəmaət

Birbəbir yadına sal cümlə unutduqlarını,
Millətin qanın alıb şişəyə dutduqlarını,
Qış üçün axtalayıb yayda qurutduqlarını,
Gözlərin köllənə də çıxsa, qus udduqlarını!
Boş danışma, bura say öldürüb aldıqlarını!
Bölüb aldıqlarını, böldürüb aldıqlarını!

Zilli-Sultan

Tövbə, əttövbə, xəta rahinə getdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

Cəmaət

Əlli il ölkədə vurmuşdun, a zalım, işini,
Sən ki hazır eləmişdin çiyini, bişmişini,
Təməin indi nədir ya qıcadırsan dişini?
Aç belindən dəxi şəmşiri-müzəffərkeşini!
Boş danışma, bura say satdırıb aldıqlarını!
Atıb aldıqlarını, atdırıb aldıqlarını!

Zilli-Sultan

Tövbə, əttövbə, xəta rahinə getdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

Cəmaat

Əhli-İranı uşaqdır deyə saldıız beşiyə
Ki, məbada ayılıb ağılıya, durduz keşiyə,
Ta ki, açdı gözün iranlı, soxulduz deşiyə,
İş çətinləşdi, daduş, yığdığını çək eşiyə!
Boş danışma, bura say asdırıb aldıqlarını!
Basıb aldıqlarını, basdırıb aldıqlarını!

Zilli-Sultan

Tövbə, əttövbə, xəta rahinə getdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

YAŞAMAQ İSTƏR İSƏK SİRF ƏVAM OLMALIYIZ!

Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!
Atıb insanlığı, bilcümlə həvəm olmalıyız!

Yaşamaq istər isək dəhərdə əmniyyət ilə,
Elmə, fənnə, üdəbəyə baxalım nifrət ilə,
Uyalım fitnələrə əldəki vəhşiyət ilə,
Yatalım bəstəri-qəflətdə uzun müddət ilə;
Püxtəlikdən nə yetər, biz hələ xəm olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmayız!

Balışa baş qoyalım, yorğanı bərduş edəlim,
Pənbeyi-qəfləti yox, zeybəqi dərguş edəlim,
Xəbi-övham görüb, seyl kimi cuş edəlim,
Qeyrətü himməti-islamı fəramuş edəlim;
Dusta mayeyi-qəm, düşməyə kam olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

Fikr tədris edən əşxası kənar etməliyiz,
Hər nasıl olsa bu bədinləri zar etməliyiz,
Ölkədən bunları məcburi-fərar etməliyiz,
Tez zamanda vətəni, milləti xar etməliyiz;
Boyləcə naili-məqsudü məram olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

Başqalar çox da balonlarla edir seyri-həva
Biz bu seyri edirik xabdə hər sübhü məsa,
Qövli-axundu unutdunmu ki, vəz etdi sənə:
Dəhr fanidir, əzizim, ona uyma əbədə!

Tərki-dünya ilə firdovs xüram olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

Nə bilirsən hələ sən səhneyi-röyadə nə var?!
Əhli-zahir nə qanır aləmi-mənada nə var?!
Hər nə var – xabdə var, yoxsa bu dünyadə nə var?
Yaxşı yat, qol-qanad aç, uç, gör o məvadə nə var?!

Həzzi-röya ilə məşğuli-mənam olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

Yat, dolaş cənnəti-oladəki rizvanlar ilə,
Qol-boyun ol, məzələş huriyü qılmanlar ilə,
Ye, iç!.. Artıq kefə bax cümlə müsəlmanlar ilə,
Qoy bu dünyanı bu kafirlərə şeytanlar ilə,

Biz mələklərlə uçub ali məqam olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

Qoy olar kəşfi-bədaye eləsin sənət ilə,
Paraxod, ya vaqon icad eləsin zəhmət ilə,
Biz verib pul minərik, yol gedərik rahat ilə,
Nə münasib ki, rəqabət edək hər millət ilə?!

Bizə ağalıq edən əhlə qulam olmalıyız!
Yaşamaq istər isək sırf əvam olmalıyız!

ADƏMİ ADƏM EYLƏYƏN PARADIR

Adəmi adəm eyləyən paradır,
Parasız adəmin üzü qaradır!

*Qoy nə əslin, necabətin olsun,
Nə necibanə halətin olsun,
Baş-ayaq eyb içində olsan da –
Tək bu aləmdə dövlətin olsun;
Adəmi adəm eyləyən paradır,
Parasız adəmin üzü qaradır!*

Olmasın fəhmin, əqlin, idrakın,
Var nə qəm, ta ki, vardır əmlakın;
Atəşi-xansuzi-millət ikən –
Hər kəsin səcdəgahidir xakın;
Adəmi adəm eyləyən paradır,
Parasız adəmin üzü qaradır!

Olmayır, olmasın da insafın,
Dut qanın şişə içrə əsnafın,
Ta ki, var əldə beş buçuq quruşun –
Mötəbərsən gözündə əşrafın;
Adəmi adəm eyləyən paradır,
Parasız adəmin üzü qaradır!

KİM NƏ DEYƏR BİZDƏ OLAN QEYRƏTƏ?!

Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!
Qeyrətimiz bəlli bütün millətə!..

Biz qoca qafqazlı igid ərlərik,
Cümlə hünərməndlərik, nərlərik,
İş görəcək yerdə söz əzbərlərik,
Aşiqik ancaq quru, boş söhbətə,
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Çırmanarıq keçməyə çay gəlməmiş,
Başlayarıq qızmağa yay gəlməmiş,
Söz verərik indi – bir ay gəlməmiş,
Asta qaçıb dürtülərik xəlvətə,
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Cümlə cəhan yatsa da, biz yatmarıq,
Qeyrəti-milliyəmizi atmarıq,
Əhlimizi başqalara satmarıq
Bir quruşa, bir pula, ya bir çetə,
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Bizdə görünməz nə fəsadü nifaq,
İşləmədə bir-birimizdən qoçaq,
Bax, budur islamı gətirrik qabaq;
Boyləcə xidmət olunur millətə,
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Bir işə min hümmətimiz var bizim!
Bax, neçə cəmiyyətimiz var bizim!
Bunda gözəl niyyətimiz var bizim;
Ay barakallah, bu gözəl niyyətə!
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Hansı məkatib ki, onu açmadıq?
Hansı sənaye ki, para saçmadıq?
Verdiyimiz sözdən uzaq qaçmadıq;
İşlərimiz mindi bütün surətə!..
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Bax, neçə darüləcəzə, dari-elm!
Bir neçə məktəb, neçə asari-elm!..
Bizlərik, əlbəttə, xəridari-elm!
Çatmışıq ondandı belə hörmətə!..
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Bizdə nə fələ tapılır, nə gəda,
Bizdə nə sail və nə bir binəva,
Bəxtəvər övladımıza mərhəba!
Baş aparıb hər biri bir sənətə!..
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!

Etməmişik ifa atalıq mehrini,
Çəkmişik övladımızın fikrini,
Ömrümüz olsa görərik bəhrini,
Onda ki, onlar uyacaq sirqətə,
Həbsdə məşğul olacaq işrətə,
Fəxr edərik biz də bütün millətə!
Kim nə deyər bizdə olan qeyrətə?!
Ay barakallah, bu gözəl niyyətə!..

ÜRƏFA MARŞI

İntelgentik, gəzərik naz ilə,
Ömr edərik nəşeyi-dəmsaz ilə,
Həftədə bir dilbəri-tənnaz ilə
Həmdəm olub işləri samanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!

Xoşlamırıq bir para nadanları,
Şiveyi-nisvani-müsəlmanları,
Neyləyirik Fatma-Tükəzbanları?!
Annaları, Sonyaları yanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..

Bir para biəqlü fərasət bizə
Eyloyir isnadi-qəbahət bizə,
İstəyir etsin nə nəsihət bizə,
Bir bunu qanmır ki, biz irfanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..

Kimsəyə yox dəxli ki, biz işrəti
Xoşlayırıq; boşlayırıq külfəti,
Guşeyi-qəstində olan ləzzəti
Xaneyi-viranda haçaq anlarıq?!
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..

İntelgentik, bu ki, böhtan deyil,
Türki danışmaq bizə şayan deyil,
Türk dili qabili-irfan deyil,
Biz buna qail olan insanlarıq!
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!

Türk qəzeti versə də əqlə ziya,
Mən onu almam əlimə mütləqə,
Çünki müsəlmanca qonuşmaq bana
Eybdir! Öz eybimizi anlarıq!
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..

Yox işimiz məcməi-islam ilə,
Püxtə nasıl söhbət edər xam ilə?
Çünki klublarda sərəncam ilə
Hər gecə bir mətəbi ünvanlarıq,
Ay barakallah, nə gözəl canlarıq!..

PULA TƏVƏCCÖH

Nuri-çəşmanımmısan, ey pul, ya canımmısan?
İsmətim, namusum, irzim, qeyrətim, qanımmısan?
Hörmətim, fəxrım, cəlalım, şövkətim, şanımmısan?
Müşəfım, Məkkəm, Mədinəm, qibləm, ərkanımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

Keçdi ömrüm süğli-təhsilinlə mövqufi-mələl,
Dərdə düşdüm, bəstəri-həsretdə qaldım xəstəhal,
Səndədir könlüm yenə etsəm cəhandan irtihal,
Sən mənim ömrüm, həyatım, cövhərim, canımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

Ah, zalım, ah kim, oldum yolunda cənfəda,
Bir doyunca qıymadım səndən alam zövqü səfa,
İndi varislər hücumavər olub yeksər sana,
Varisin, yaxud mənim mali-cibişdanımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

Eyləməz varislərim mən tək səni sənduqə dərc,
Hər biri eylər səni bir növ ilə min yerdə xərc,
Restoranlarda, klublarda olarsan hərcü mərə,
Hər yetən çeynər səni, bilməm otım, qanımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

Sevdiyim, bundan belə hini-zəvalındır sənin,
İşbu vəch ilə könül cayı-mələlindir sənin,
Xatirim, qəlbim, sərım vəqfi-xəyalındır sənin,
Sən məni məftun edən nazəndə cananımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

Səndən əl çəkməzdim olsaydı əlimdə iqtidar,
Lakin icbarən əcəl eylər məni səndən kənar,
Canım ağızımdan çıxınca söylərəm biixtiyar:
Nuri-çəşmanımmısan, ey pul, ya canımmısan?
Məzhəbim, dinimmi, ayinimmi, imanımmısan?

RƏDD OL QAPIDAN, AĞLAMA ZAR-ZAR, DİLƏNÇİ!

Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!
Vaqqıldama bayquş kimi, idbar dilənçi!

Bu məclisimiz məclisi-ehsandır əgərçi,
Düzdüklərimiz neməti-əlvandır əgərçi,
Ehsan füqərə kəslərə şayandır əgərçi,
Bir adəti-irsiyyə dəxi var, dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

Dövlətiləriz, məqsədimiz eyşü səfədir,
Mehmanlarımız büsbütünərbabi-qınadır,
Kökdür, yekədir, boynuyogundur, nücəbadır,
Bəydir, ağadır, ağızı dualı üləmadır,
Bişmişlərimiz min cürə ləzzətli qidadır,
Dikmə gözünü mətbəxə, biar dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

Dəxli bizə nə boşda qalıb dəsti-süalın?!
Yainki acından mələşir əhlin, əyalın?!
Bax, bax, necə çirkindir o mənhus cəmalın!
Hax-tüf üzünə, surəti murdar dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

Dövlətli neçin sərf edib öz bəzmü səxasın,
Əyanı qoyub, doydura şəhrin füğərasın?
Töksün görüm Allah üzünün şərmü həyasın!
Əl çək yaxamızdan, itil, idbar dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

Bir dəfə fəqir olduğunu anla da, zinhar,
Dövlətlilərin bişmişinə olma həvəskar,
Yoxsa yeməyə bir zadın, öl, canını qurtar!
Etmə bu qədər bizlərə azar, dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

Fəqr əhli qənilərlə mülaqat edə bilməz,
Dövlətliyə insanlığın isbat edə bilməz,
Dövlətli fəqir ilə müsavat edə bilməz,
Nöqsan gətirər şəninə bu kar, dilənçi!
Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi!

OXUTMURAM, ƏL ÇƏKİN!

Oğul mənimdir əgər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Gərçi bu bədbəxt özü elmə həvəskardır,
Kəsbi-kəmal etməyə səyi dəxi vardır,
Məncə bu işlər bütün şiveyi-küffardır,
Dinə zərərdir, zərər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Bəs ki, uşaqdır hələ, yaxşı-yaman sanmayıır,
Elmin əbəs olduğunu anlamayıır, qanmayıır,
Sair uşaqlar kimi hər sözə aldanmayıır,
Eyləyir ömrün hədər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Eyləməyəm rəhm onun gözdən axan yaşına,
Baxsın özündən böyük öz qoçu qardaşına,
Ölsə də verməm riza şapqa qoya başına,
Kafir ola bir nəfər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Uşaq mənimdir, baba, dəxli nədir sizlərə?
Kim sizi qəyyum edib hökm edəsiz bizlərə?

Yatmaram əsla belə dinə dəyər sözlərə!
Bir kərə qan, müxtəsər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Qoysanız öz oğlumu mən salım öz halimə,
Sənətimi öyrədib, uydurum əhvalimə,
Dün bu oxutmaq sözün ərz elədim alimə,
Söylədi: “Haza kəfər...”, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Bəsdı, cəhənnəm olun, bunca ki, aldatmışız,
İndı beş ildir tamam dinimə əl qatmışız,
Sevgili övladımı kafirə oxşatmışız,
Duydum işin sərbəsər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Satmaram öz əqlimi siz kimi laməzhəbə,
Razıyam oğlum gedə qəbrə, – nə ki məktəbə!
Məktəb adın çəkməyin, – mələbədir, mələbə!..
Əlhəzər, ondan həzər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Bəsdır o bildikləri, kaş onu da bilməsə!
Canıma olsun fəda bir də üzü gülməsə!
Ta ki, o zəhnindəki fikrləri silməsə,
Sanma ola bəxtəvər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!

Fikrimi verməm əbəs siz kimi nadanlara,
Sövq edəsiz oğlumu bir para hədyanlara,
Çünki xəyanətçisiz cümlə müsəlmanlara,
Mənzilinizdir səqər, oxutmuram, əl çəkin!
Eyləməyin dəngəsər, oxutmuram, əl çəkin!
Dinə zərərdir, zərər, oxutmuram, əl çəkin!

BƏLAYİ-FƏQRƏ DÜŞDÜN, RAZI OL, BİÇARƏ, SƏBR EYLƏ!

Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!
Üzün oldisə gər külfət yanında qarə, səbr eylə!

Əsiri-qeydi-fəqr oldun, yazıq, təslimi-hirman ol!
Çalışma, bir işə getmə, fəqət məyusü nalan ol!
Qəzayə çarə yox, gıryan ol, üryan ol, pərişan ol!
Səbur ol, şakir ol, yəni müsəlman ol, müsəlman ol!
Çatar öz rizqi-məqsunun, dolan avarə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Məaşın ta ki, təng oldu, ənis ol dərdü möhnətlə!
Boş ol, süst ol, ümidin qət qıl, yar ol ətalətlə!
Bunu təqdirə nisbət ver, yaşa daim rəzalətlə!
Həvadə seyr edən insanə baxma çeşmi-qeyrətlə!
Burax kəsbi, unut səyi, yapışma karə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Yctərkən zalimin zülmü sənə, dövri-qəzadan bil!
Çatarkən amirin zəcri, onu seyri-səmadən bil!
Özün öz əczinə bais olurkən, məsəvadən bil!
Bu məşumiyyəti biganədən gör, aşınadən bil!
Əzil, pamal ol, axtarma buna bir çarə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Əgər çox təngdil olsan bu işdən, qıl fəğan, ağla!
Girişmə başqa bir tədbirə, ancaq hər zaman ağla!
Bütүн dünyadən əl çək, aşikar ağla, nihan ağla!
Qapansın gözlərin, fikrin, düşünmə, görmə, yan, ağla!
Tüpür namusa, baxma nəngə, gəlmə arə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Fəqət bir iş də görmək istər isən, gör müsəlman tək!
Təhəmmül eylə cövri-mülkədarə, işlə heyvan tək!
Çalış, ək, biç, aparsın bəy, evin qalsın dəyirman tək!
Ayılma, haqqını qanma, xəbərdar olma insan tək!
Darılma, incimə, tab eylə hər azarə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Vəgər az-çox var işə qeyrətin, kafirlərə baxma!
Bir asan kəsə məşğul olmaq ilə dindən çıxma!
Uşaqların çörək çıxsin deyə, ha din evin yıxma!
Vəbalın boynuma, get fəlakət et, qəlbini sıxma!
Sənə iş sahibi pul verməsə, yan narə, səbr eylə!
Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçarə, səbr eylə!

Və yaxud gər əsər varsa canında zürü qüvvətdən,
Qolun güclü, üzün qansız, dilin xalisə rəhmətdən,
Qutar bir dəfəlik dərdü ələmdən, bari-möhnətdən,
Quduzluq işte bir pişə, gözəl hər dürlü sənətdən:
Bas al, kəs al, vur al, yıx al, qoşul fuccarə, fəxr eylə!
Məqami-hörmətə çatdın, dəxi həmvərə fəxr eylə!
Yanaş əşrərə, fəxr eylə!
Bulaş hər karə, fəxr eylə!
Tutulma nəngə, namusə,
Utanma arə, fəxr eylə!..

AY CAN! AY CAN!..

Düşdü bütün qəzetlər hörmətdən, ay can! Ay can!..
Xəlqin canı qutardı töhmətdən, ay can! Ay can!..

Qıl yaymayırdı əsla zalımların gözündən,
Rüsvay idik cahanda məlunların sözündən,
Ax, ax! Nə yaxşı oldu iş düşdü öz-özündən,
Əlleşməmiş qutardıq zəhmətdən, ay can! Ay can!..
Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən, ay can! Ay can!..

Badi-səba, apar ver Molla Qəvama müjdə,
Yazsın, de, Lənkəranda Molla Səlamə müjdə,
Söylə, o da yetirsin cümlə əvama müjdə:
Minbərde rəqsə gəlsin behcətdən, ay can! Ay can!..
Düşdü bütün qəzetlər hörmətdən, ay can! Ay can!..

Ərz et bəşarət ilə Qafqaydakı vücuda:
Jurnal, qəzet qapandı, durma, yıxıl sücudə,
Hər nə bilirsən eylə qeybətə, rübərudə,

Yazmaz dəxi yazanlar bidətdən, ay can! Ay can!..
Xəlqin canı qutardı töhmətdən, ay can! Ay can!..

Get Qubbəyə, səlam et Molla Hacı Babayə*,
Söylə tutuldu cümlə jurnal, qəzet vəbəyə,
Mömin müridlər ilə dur qoş səda-sədayə,
Ümmətlərin yığılsın hər kətdən, ay can! Ay can!..
Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən, ay can! Ay can!..

Yatdı yazı yazanlar, fürsət dəxi sizindir,
Qarşıda var orucluq, söhbət dəxi sizindir,
Məsciddə minbər üzrə lənət dəxi sizindir,
Ayrılmayın ölüncə lənətdən, ay can! Ay can!..
Düşdü bütün qəzetlər qiymətdən, ay can! Ay can!..

ŞURƏ GƏLİB ŞAD OLUN, İRANLILAR!

Şurə gəlib şad olun, iranlılar!
Qüssədən azad olun, iranlılar!

Aləmə təsir elədi ahınız,
Doğdu yenə behcət ilə mahınız,
Yada salır sizləri öz şahınız,
Günbəgün abad olun, iranlılar!
Qüssədən azad olun, iranlılar!

Yar olacaq sayeyi-sultan sizə,
Eyləyəcək lütfi-firavan sizə,
Çün gələcək Məmdəli mehman sizə,
İndidən irşad olun, iranlılar!
Qüssədən azad olun, iranlılar!

Dərdü qəmi, qüssəni bir yan atın,
İstəyəcək məqsədə yeksər çatın,
İndi dəxi həşrə qədər bərk yatın,
Xab görüb şad olun, iranlılar!
Qüssədən azad olun, iranlılar!

DERLƏR, İRAN GÜNƏGÜNDƏN XAR OLUR, ƏLBƏTTƏ Kİ!

Derlər, İran günbəgündən xar olur, əlbəttə ki!
Səhhətin hişz etməyən bimar olur, əlbəttə ki!
Bir diyarın ki, olur əyanı yeksər cibdust,
Zilli-Sultan çağrılır, sərdar olur, əlbəttə ki!

Kamiran mirzalərin* təşviqidir ki, "bəst"də
Əyləşənlər büsbütün biar olur, əlbəttə ki!

Söyləyir bunlar ki, şah Qacar ikən naib ona,
Bizcə, həmnəslı olan Qacar olur, əlbəttə ki!

Məndən olsa Məmdəli layiqlidir naibliyə,
Onda İran bir gözəl gülzar (?) olur, əlbəttə ki!..

AVROPADA MƏMDƏLİNİN EŞQBAZLIĞI*

Məmdəli

Rəhm et mənə, can madmazel!
Könlüm olub qan, madmazel!
Birbaş Ədesdən gəlmişəm
Ardınca, canan madmazel!
Gör hali-biaramımı,
Dil bisükundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

Madmazel

Rədd ol, a zalim Məmdəli!
Şahi-məzalim Məmdəli!
Artıq həyasız görməyə
Yoxdur məcalim, Məmdəli!
Get, get ki, zülmündən vətən
Dəryayi-xundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

Məmdəli

Mən öz yerimdə şah idim,
Şahi-fələkxərgah idim,
Şənim, cəlalım var idi,
Axır nə zillullah idim;
İranda çox yerdə yenə
Şənim məsundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

Madmazel

Sən bir dəni mərdudsən,
Hər şəndən mətrudsən,
Bir müstəbid Şəddadsən*,
Bir müstəqil Nəmrudsən*,
Mən dəfə onlardan dəxi
Zülmün füzundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

Məmdəli

Zənn etmə, İran sərbəsər
Olmuş mənimlə kinəvər;
Əlyövüm İranda yenə
Var nökrəm min-min nəfər;
Onlar bütün gürgi-əcəl,
Millet qoyundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

Madmazel

Doğru bu, lakin əhli-kar
Az olsa da İranda var;
Məncə, bu xain niyyətin
Etməz isabət zinhar;
Çünki sənün halın cünun,
Şəxsin zəbundur, gəlmənəm!

Bəxtin nigundur, gəlmənəm!
Fikrin də dundur, gəlmənəm!
Kərin oyundur, gəlmənəm!
Söz müxtəsər, bir dəfə qan:
Boynun yoğundur, gəlmənəm!..

YUXU

Heyvərə*, ey müdiri-əhli-fusun,
Bir yuxu görmüşəm, de, xeyr olsun!

Görürəm mən dünən gecə yuxuda
Yenə də sakin olmuşam Bakuda.

Bakudə, leyk lap uzaqlarda,
Gəzirəm bir para soxaqlarda;

O soxaqlar ki, ruzi-fitrətdən
Ari idi bütün nəzafətdən;

İndi, səd mərhəba, səfalənmiş,
Nuri-fanus ilə ziyalənmiş;

Yox ikən sabiqən gediş-gəlişi,
İndi bir başqa rəng alıbdır işi;

Qapılardan çıxış, giriş vardır,
Bunda, əlbəttə ki, bir iş vardır...

Görürəm bunda bəzi əyanı,
Həpsinin var nəcabəti, şanı;

Qapını birbəbir döyür, danışır,
Bəzisi ilə hələ təzə tanışır.

Söz alır, pul verir, rica ediyor,
Ayrıla-ayrıla dua ediyor;

Bəzinə iştəhayi-mədə verir,
Bəzinə başqa-başqa vədə verir...

İstədim anlayam – nə işdir bu,
Nə alışdır bu, nə verişdir bu?

Məni xısl basdı fərti-heyvətdən,
Heyf, oyandım o xabi-rahətdən!

İndi, ey Heyvərə, varımsa hünər,
Söylə təbirini bilirsən əgər?!

O soqaqlar, o şəxslər, yahu,
Kimdir aya, nədir, nə işdir bu?

Nizədar

Təbir

Nizədara* edib yuxun təsir,
Guş ver, mən edim onu təbir:

Gördüyündür Bakı qılsınları
Ki, təmizlətdilər kuçə-bazarı;

Gecələr göst edib yığırlar “səs”,
Arifə bir işarə olmuş bəs!..

AĞLADIQCA KIŞI QEYRƏTSİZ OLUR

Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur,
Necə ki, ağladı İran oldu.

O zaman ki, bezikib şah qaçdı,
Mürtəcelər dəxi pünhan oldu;

Parlaman parladı əzası ilə,
Dedik, İran yenə İran oldu;

Məclis içrə ümənayi-millət
Nami-milliyyətə şayan oldu;

Düzəlib işlərin əskik-gərəyi,
Millətin dərdinə dərman oldu.

Leyk biz işbu təmənnadə ikən,
Bax ki, İranda nə dəstan oldu!..

Hər yetən keçdi cəməət başına,
Hər ötən silsiləcünban oldu;

Yetdi bir mərtəbəyə surəti-kar, –
Parlaman qəhvəçi dükkən oldu;

İçilən çay, yeyilən yağlı plov,
Çəkilən hoqqavü qəlyan oldu.

Parlamandır, balam, axır burada,
Kim danışdı, nə söz ünvan oldu?

Hansı bir məsələdən bəhs edilib,
Həsili millətə elan oldu?

Yox, əfəndim, yanlış zənn etmə,
Sanma iş layiqi-vicdan oldu;

Doğru, gərçi üfüqi-İrandan
Şəmsi-məşrutə dirəxşan oldu;

Yəni millət işi millət əlinə
Verilib, məsələ asan oldu;

Şimdi öz işlərini icrayə
Dəsti-millətdə bir imkan oldu?

Leyk bildinmi büzürgani-vətən
Belə iş gördü ki, şayan oldu?!

Çırmanıb iş görəcək yerdə, yazıq,
Vay, dədəm, vay! – deyə giryan oldu;

Gözlülər başladılar ağlamağa,
Kurlər də ona xəndan oldu.

İş yatıb qaldı arada ölü tək,
Nə ona meyl, nə iman oldu.

Əsl mətləb unuduldu, lakin
Fəri-kari hamı cuyan oldu.

Gördü meydanı adamdan xali --
Hərə bir əzmə şitaban oldu.

Hər kəs ancaq bacarıb aldı ləqəb,
Daxili-zümreyi-ərkan oldu;

Dürtülüb soxdu özün parlamana, --
Parlaman məcməi-irfan (?) oldu.

Pah, nə çoxdur bütün İranda ləqəb,
Kimi bəy oldu, kimi xan oldu...

Çıxdı meydana müləqqəb kişilər,
Bəxtəvərlər hamı əyan oldu.

İş necə oldu, onu alma xəbər,
Bayaq ərz etdim, o nisyan oldu...

Bir deyən olmadı, ey xanəxərab,
Məmləkət xak ilə yeksan oldu!

Siz hələ aşıqi-şeydayi-ləqəb,
Bu da mi layiqi-insan oldu?!

Ləqəb iş görməz, əfəndim, kişinin
Adı ya Samü Nəriman* oldu,

Kişidən istənilən işdir, iş,
Kim ki, iş yaptı, o zişan oldu!

De görək, şimdi müqəddəs vətənin
Hansı bir müşkülü asan oldu?

Ancaq iş gördü ləqəb “fabrikası”,
Bütün işlər ona qurban oldu.

İndi qandınsa işin əngəlini,
Demə İran niyə viran oldu?!

TAZIYANƏLƏR

DİNDİRİR ƏSR BİZİ, – DİNMƏYİRİZ

Dindirir əsr bizi, – dinməyirik,
Açılan toplara diksinməyirik;
Əcnəbi seyrə balonlarla çıxır,
Biz hələ avtomobil minməyirik;
Quş kimi göydə uçar yerdəkilər,
Bizi gömmüş yerə minbərdəkilər!

ARİF ÇALIŞIR Kİ, MİLLƏT AZAD OLSUN

Arif çalışır ki, millət azad olsun,
Zahid çığırır ki, məscid abad olsun.
Söz boynu qraxmallılarından ki, deyir:
– Bir madmazel olsun ki, pərizad olsun!

BAŞQA MİLLƏTDƏN HÜQUQUN ALMAQ ÜÇÜN HƏR ZAMAN

Başqa millətdən hüququn almaq üçün hər zaman
İnqilabiyyun, səlahiyyun, rəşadiyyun çıxar!
Bizdən isə satmağa namusü irzi-milləti
Etidalıyyun, himariyyun, fəsadiyyun çıxar!

KİMDİR ARİF? – DEYƏ SORDUM, DEDİLƏR, ƏSRƏ GÖRƏ

Kimdir arif? – deyə sordum, dedilər, əsrə görə:
Arifin indi nə dini və nə imanı olur.
Bunu bildim, tanıdım, zahidi sordum, dedilər:
Zahidin heç şeyi olmazsa, cibişdanı olur.

“SƏDA”NIN 162-Cİ NÖMRƏSİNƏ*

Şairəm, əsrimin ayinəsiyəm,
Məndə hər kəs görür öz qaş-gözünü;
Necə kim, dün “Birisi”* baxdı mənə,
Gördü ayinədə ancaq özünü.

QLASNI SEÇKİSİNİ QOYDU DUM MÜZAKİRƏYƏ

Qlasni seçkisini qoydu dum müzakirəyə,
Çatır sızon ki, yenə əlbəəl gəzə rüşvət.
Qlasni olmaq iki şərtə bağlıdır ancaq:
Birinci rüşvət, ikinci hədə, fəqət xəlvət.

MÜLKI-ŞİRAZƏ ZİLLİ-SULTANIN

Mülki-Şirazə Zilli-Sultanın
Yenə hakimliyi müqərrər isə,
Kim deməz ömrü bitdi İranın –
On min ildən daha müəmmər isə?!

MÜRTƏCELƏR, SEVINİN, KIŞVƏRİ-İRANƏ YENƏ

Mürtəcelər, sevinin, kişvəri-İranə yenə
Tanıyıb bildiyiniz sayeyi-sultan gəlir!

Pişvazə yüyürün, gələcək öpün əllərini,
Çünki bu zati-mükərrəm sizə mehman gəlir!

Hələlik dinməyəcək, oylə ki, bərkizdi yerin
Verməyə hürrlərin qətlinə fərman, gəlir!

Mülki-Təbrizdə kəsdirdiyi qurbanlardan
İndi Şirazda kəsdirməyə qurban, gəlir!

ZİLLİ-SULTANA, AMANDIR, VERMƏYİN İRANA YOL

Zilli-Sultana, amandır, verməyin İrana yol,
Rəhm edin bir kərrə xəlqüllaha, Allah eşqinə!
İşbu millət xainin mən, sən deyil, aləm tanır,
Yalxı xəlqüllah deyil, Allah satar şah eşqinə!

SAXTƏ BİR XƏTTİ-XAM İLƏ MƏNƏ KAĞIZ YAZIB*

Saxtə bir xətti-xam ilə mənə kağız yazıb,
Ey məni təhdid edən min dürlü təkidat ilə!
Boylə: “Xortdan gəldi, dur, qaç!” sözlərin get tiftlə de!
Zatını Sabir tanırkən qorxmaz övhamat ilə!..

HATİF DEYİR Kİ:*

Bəs Şəmaxidə məktəbi-nisvan
Açacaqdın, buna güman çox idi...

Müdür əfəndi deyir ki:

Bəli, onda müəllimə qızımın
Bakudə çünki məktəbi yox idi!

Ə.QƏMKÜSAR BƏRADƏRİMƏ CAVAB*

“Təhvili-ibarət” sözünü “tərcümə” qanmaq, –
Məktəbli çocuqlar da bilir kim, bu xətdir;
Bir boylə xəta kəlmə mühərrir qələmindən
Cari olur isə, ədəbiyyatə bələdir!..

ŞAMAXIDA

Əsri-bistümdür, səhab altında qalmaz şəmsi-elm,
Bir zəman tələt açar, pərtöv saçar, zülmət qaçar;
Məktəbi-nisvan lüzumu hər kəsə məfhum olar,
Şeyxzadəm açmaz isə, xahərim Gövhər açar*.

...LAM DEYİR Kİ

Şeyxül-islamların müftiyi-islamların
Hankısı satmadı on müslümi bir tərsayə?
“Satdı gülzarı-behişti iki buğdayə babam,
Satmasam naxələfəm mən onu bir arpayə”*.

MÜXABİRƏ

Məmdəli

Sevgili sultan babam söylə, sənın halın nədir?
Mən ki, bir şux madmazel eşqində əldən getmişəm!
Şəhrdən şəhrə gəzib, Avropanı uğraşmışam,
İt qızı ram olmadı, hər dürlü ilhah etmişəm!

Həmid

Məmdəli, artıq maraqlıq məraqlım qalmamış,
Kərki, mişarı yığıb başqa evə göndərmişəm!
Ölkədə tək-tək vəba var, derlər, ondan qorxmuşam,
Xanəmə daru yığıb bir aptekə döndərmişəm!

ABBAS AĞA* DEYİR Kİ:

Can verib millətə, ali, əbədi nam alırsız,
Nə ziyan eyləyiriz, can veririz, kam alırsız.
Qətlimiz yövmü bizə sanma müsibət günüdür,
Biz o gün həzrəti-həqdən yeni bayram alırsız.
Qan deyil nəşimiz üstündə qızıl tək qızaran,
Əsgəranız ki, hünər göstərib, ənam alırsız.

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ:

Rusiyyə diplomasyasına bağladım ümid,
Zənn eylədim ki, dərdimə bundan dəva olur;
Umdum ki, şah edər məni İrana yənə,
Gec-tez nasıl olursa da kamım rəva olur;

95

Xassə nəzərdə vardı Potsdam görüşməsi,
Bundan əmin idim ki, mənə etina olur;
Lakin mənim bu fikrlərim xam imiş bütün...
Söz yox, müxəbbətin işi boş xülya olur...
Rusiyyə sanki şahlığıma olmadı riza,
Almanya diplomasiyası şayəd riza olur;
Tərk etdim bu xatirə Rusiyyə mülkünü,
Artıq Frankfurtda işim cəbəca olur...

TƏBRİZDƏN "MOLLA NƏSRƏDDİN"Ə GÖNDƏRİLƏN KAĞIZLARIN MÜFƏTTİŞİNƏ

Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox,
Hökmi-təftiş eləyən əşxası get təftiş qıl;
Qorxma, yavrum, Molla Nəsrəddin əmin xain deyil,
Xaini-millət olan hükkəmdən təşviş qıl!

MÜHƏRRİRLƏRƏ

Təlimə dair odlu yazılmış məqalələr,
Zənn etmə, mültəhib olaraq xəlqi yaxmayır...
Yox, yox, cəmət anlamış elmin məziyyətin,
Amma nə çarə, daldakı məlun buraxmayır!..

EY PULLULARIN SƏFASI, NOVRUZ!

Ey pulluların səfasi, Novruz!
Tacirlərin aşınası, Novruz!
Bir millətə eyd ikən, nədən bəs
Oldun füğərə əzası, Novruz?!

BAYRAM TÖHFƏSİ

Ey tökən mollaların kamına şərbət, Novruz!
Əğniyalarla quran məclisi-işrət, Novruz!
Səndə hər kəs sevinir, bəs niyə ancaq füğərə
Çəkir övladını gördükdə xəcalət, Novruz?!

OYLƏ BİR TƏRCÜMƏ KİM, RUHI-ŞEKSPİR GÖRCƏK*

Oylə bir tərcümə kim, ruhi-Şekspir görcək
Ağladı ruhi-Otelloyla bərabər özünə.
“Ax, mütərcim!” deyə bir odlu tüfürçək atdı,
Şübhəsiz, düşdü o da tərcüməkarın gözünə.

TANRI HƏR YERDƏ PULU BİR ÜRƏYİ SƏXTƏ VERƏR

Tanrı hər yerdə pulu bir ürəyi səxtə verər,
Mərifət müftədi çün, kasibi-bədbəxtə verər.

Hacı Rüstəm əmiyə yeddi oğul, cümlə qəni,
Leyk baqqal Cəbiyə yeddi qızı süftə verər.

Yekə saqqal kişiye il uzununu gündə plov,
Leyk abdal Kosaya həftədə bir küftə verər...

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

RƏHGÜZARİ-MƏXLUQATDA BİR MÖHTACİ-MƏSARİF

Ey dərbədən gəzib ürəyi qan olan çocuq!
Bir löqmə nan üçün gözü gıryan olan çocuq!
Əşkilə abrusu da rızan olan çocuq!
Mətlubi nan, qazandığı hirman olan çocuq!

İnsan kimi bilinse idi qədrü qiymətin,
Açmış olırdı məktəbi-milli cəmətin,
Dərək etmək istəmir hələ bu feyzi millətin,
Qalsın nihan vədieyi-fitri-məharətin;
 Ey ehtişami-milləti talan olan çocuq!
 Ey dərbədən gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey gövhəri-fitadə-bəgil, qal nihan hənuz,
Sərrafi-qədrdən deyil islamiyan hənuz,
Məşğul xurdü xabdırərbabi-şan hənuz,
Var ortalıqda söhbəti-də'vayi-nan hənuz,
 Yox gövhəri-səadətə xahan olan çocuq!
 Ey dərbədən gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Həqli deyil o kim sənə der: var qəbahətin;
Məncə qəbahət isə olur həli millətin...
Etseydi tərbiyə sənə əhli-vilayətin,
Sailliyə qalımıdı hərgiz də rəğbətini?!
 Başsız qalıb ayaqlara üstən olan çocuq!
 Ey dərbədən gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey naxleyi-vətən, əsəf olsun bu halına
Kim, bəxşi-tərbiyə edənə yox nihalına!
Bilməm nələr gəlir şu qaranlıq xəyalına...
Baxdıqca yalü balına yandı mələlinə!
 Ey vadiyi-səfaləti puyan olan çocuq!
 Ey dərbədən gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Olsun əsəf o millətə kim, bixəyaldır,
Yaxud xəyalı kəndinə təksiri-maldır;
Yavrum, quzum, yatanlar ayılmaz, məhaldır,
Ancaq mənimki nalə, səninki süaldır...

Ey mən kimi tənəffürə şayan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

TƏRANEYİ-ŞAIRANƏ

Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?
Vətənpərəstə bu məslək rəva deyil də, nədir?

Nasıl da əsrə görə məzhər olmasın şair?!
Füadı lövheyi-giytinüma deyil də, nədir?

Xəyalı məsədətü etilayi-əhli-vətən,
Şüarı millətə mehrü vəfa deyil də, nədir?

Səriri-səltənəti-şairanə malikinin
Livayi-himməti izzətgüsa deyil də, nədir?

Vəleyk caizəculuqla vəsfgu şair
Şu məsləkində yavuncu gəda deyil də, nədir?

Pula sitayiş edən şairin bu qəhbəliyi,
Nəhayət, əqbəh olan bir əda deyil də, nədir?

Düri-xəzineyi-əhli-kəmal ikən əşar,
Xəzəf bəhasına satmaq cəfa deyil də, nədir?

Mədihəgülorin əşarı abruları tək
Nisari-xaki-dəri-əğniya deyil də, nədir?

Təməllüqətə yaqışmaz təbiəti-şair –
Bu şivə məsləki-əhli-riya deyil də, nədir?

Riyanı tərək edəlim zahidi-riyakarə,
Dürənglik bizə nisbət xəta deyil də, nədir?

Təbəsbusatlə hasil olan beş-on günlük
Ömürdən isə bir ölmək səza deyil də, nədir?

Qulami-himmət olan şairi-qəzəlxanın
Zəbanı, nitqi həqiqədə deyil də, nədir?

Deməm ki, şair olub həcvi-nasə aç dilini,
Əminə həcv, kəməli-əza deyil də, nədir?

Qərəzlə bir kəsə ithami-ləğvkarane –
Zəhi qəbahəti-əqlü zəka deyil də, nədir?

Deməm ki, fasidi vəsf et, sakın fəsadından!
Yamanə yaxşı demək nasəza deyil də, nədir?

Vəleyk cadəyi-insafdən kənar olma
Ki, rahi-ədl sirati-hüda deyil də, nədir?

Rizayi-həqqi gözət, get rəhi-həqiqətlə,
Bu yolda gəlsə bəla, həq riza deyil də, nədir?

Əli, işgənceyi-əhli-diyarə ol Sabir,
Bəlayi-hübbi-vətən lilməla deyil də, nədir?

ŞƏKİBAİ

Yar getdikcə təhəssür dili-şeydədə durar,
Ömr varıqca həvəs aşiqi-risvadə durar!

Seyli-tən oylə təməvvüclə alıb dövrü bərim –
Bənzərəm bir qocaman dağə ki, dəryadə durar!

Döysə də canımı minlərcə məlamət ləpəsi,
Zövrəqi-himmətim əvvəlki təmənnadə durar!

Bisütun sinəsinə dəysə də min tişə, yənə
Cövrə təmkin edərək durduğı məvadə durar!

Nəqdi-can isə bəhayi-tələbi-yar, iştə,
Can bəkəf aşiqi-sadiq belə sövdadə durar!

Nə qəm, uğratsa da bir gün məni ifnaye zəman,
Mən gedərsəmsə məramım yenə dünyədə durar!

Durmuşam pişü pəsi-təndə, Sabir, necə kim,
O əliflər ki, pəsü pişi-ətənadə durar!*

NƏ YAZIM?

Şairəm, çünki vəzifəm budur əşar yazım,
Gördüyüm nikü bədi eyləyim izhar, yazım,
Günü parlaq, gündüzü ağ, gecəni tar yazım,
Pisi pis, əyrini əyri, düzü həmvar yazım,
Niyə bəs boylə bərəldirsən, a qare, gözünü?
Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünü?!

Şerə məşğul edərək xatiri-qəmmayilimi,
Qoyuram qənsərimə kağızimi, çernilimi,
Gəlirəm yazmağa bir kəlmə, – tutursan əlimi,
Qorxuram, ya nə üçün, – çünki kəsirsən dilimi!
Ey əcəb, mən ki, sədaqət yolunu azmayıram,
Hələ gördüklərimin dördədə birin yazmayıram!

Hələ mən dördədə birin yazmayıram, kərimə bax,
Üstümə gündə söyürsən bu qədər, arına bax,
Özün insaf elə, əfkarına, ətvarına bax,
İstəmirsən yazam? Öz eybli kirdarına bax!
Kişi, sən eybini qan, mənle əbəs cəng eləmə!
Özünü, həm məni bu barədə diltəng eləmə!

Görür ərbabi-qələm qayeyi-amalımızı,
Məndən atıq yaza bilməkdə ikən halımızı, –
Yazmır onlar dəxi on dördədə bir əfalımızı,
Özünüzsüz olara yazdıran əhvalımızı...
Yoxsa bu eybdən aləmdə mübərdir olar,
Boylə alçaq yazıdan min kərə əladır olar!

Necə mən dördə birin yazmağa eymən deyiləm,
Qorxur on dördə birin yazmağa həm əhli-qələm;
Sən əgər söz verəsən: “Qorxma, qıl əhvali rəqəm”,
Vəzi-halın yazılırsa zili-zilü bəmi bəm,
Elə bir halə düşərsən ki, tükün biz-biz olar,
Əyninə geyməyə şey tapmasan, astar üz olar!..

SƏTTARXANA*

Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir,
Nəreyi-şuridəmi zənn etmə bir əfsanədir,
Şairəm, təbim dəniz, şeri-tərim dürdanədir,
Bəhcətim, eyşim, sürurim, vəcdim əhraranədir,
İncizabim cürəti-mərdaneyi-mərdanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Ta ki, millət məcməin Tehrandə viran etdilər,
Türklər Səttarxan ilə əhdü peyman etdilər,
Zülmü istibdadə qarşı nifrət elan etdilər,
Millətə, milliyyətə can nəqdi qurban etdilər,
Ayeyi-“zibhi-əzim” itlaqı ol qurbanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Həq mədədkar oldu Azərbaycan ətrakına,
Ali-Qacarın protest etdilər Zöhhakına*,
Ol şəhidanın səlam olsun rəvani-pakına
Kim, tökülmüş qanları Təbrizü Tehran xakına,
Onların cənnət deyildir mənzili, aya, nədir?
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız, bir növ iqdamat edib,
Bir vəzirü şahı yox, dünyanı yeksər mat edib,
İrzi-islami, vətən namusunu yüz qat edib,
Hörməti-heysiyyəti-milliyyətin isbat edib,
İndi dünyanın təvəccöh nöqtəsi İranədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız, İrani ihya eylədi,
Türklük, iranlıq təklifin ifa eylədi,
Bir rəşadət, bir hünər göstərdi, dəva eylədi,
Dövlətin bir eynini* dünyədə risva eylədi,
Qaçmayıb pərvanə tək oddan, demə, pərvanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Afərin təbriziyan, etdiz əcəb əhdə vəfa!
Dustü düşmən əl çalıb eylər sizə səd mərhəba!
Çox yaşa, dövlətli Səttarxan, əfəndim, çox yaşa!
Cənnəti-ələdə peyğəmbər sizə eylər dua,
Çün bu xidmətlər bütün islamədir, insanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

EY DİLBƏRİ-HÜRRİYYƏT, OLANDAN BƏRİ AŞIQ

Ey dilbəri-hürriyyət, olandan bəri aşiq
Könlüm sənə, çarpışmadadır ruzü şəb ilə!
Dərlərsə əgər işbu səbəbdən mənə fasiq,
Pək müftəxirəm mən də bu ali ləqəb ilə!

DƏHR BİR MÜDDƏT OLDU MƏNZİLİMİZ

Dəhr bir müddət oldu mənzilimiz,
Onda həll olmaz oldu müşkilimiz;
Yaşadıqca çoxaldı düşmənimiz,
Nə edək, doğru söylədi dilimiz!..

ANALAR BƏZƏYİ

Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil,
Cəvahirat bu gün ziynəti-həyat deyil.

Nədən cəvahirə fəxr eyləsin gərək nisvan?
Cəmadə fəxr isə şayani-ümməhat deyil.

Həqiqi validənin ən şərəfli bir bəzəyi
Ədəbli, uslu çocuqdur, təcəmmülət deyil.

O maderin ki, yox övladə hüsni-tərbiyəsi,
Səzayi-məkrəməti-nami-validat deyil.

Həyata layiq olan ziynət – elm gövhəridir
Ki, boylə bir dirilik qabili-məmat deyil.

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

MƏKTƏB ŞƏRQİSİ

Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən,
Cənnət, cənnət desəm səzasən.
Şadəm, şadəm təfərrücündən,
Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!

Ətrin, ətrin güli-cinandır,
Feyzin, feyzin həyati-candır,
Qünçən, qünçən səfayi-vicdan,
Nurun, nurun ziyafəşandır!

Tahir, zahir hünərlərin var,
Bahir, zahir səmərlərin var,
Dərya-dərya təməvvücündə
Parlaq-parlaq gühərlərin var!

Dəftər-dəftər xəbərlərin var,
Rəhbər-rəhbər əsərlərin var.
Mişgin-mişgin qələmlərində
Ahu-ahu nəzərlərin var!

Himmət, himmət səninlə ali,
Xaki-vətən səninlə hali,
Sənsən, sənsən ümum nasın
Nitqi, fikri, dili, məqali!

Gülşən-gülşən lətafətin var,
Rövşən-rövşən səadətin var,
Vazeh-vazeh bəyanlarında
Şirin-şirin hekayətin var!

Olsun, olsun səninlə xoşhal,
Yetsin, yetsin kəmalə ətfal,
Görsün, görsün pəsərlərində
Sabir, Sabir pədərlər iqbal!

MƏKTƏBƏ TƏRGİB

Mənim bağım, baharım!
Fikri ziyalı oğlum!
Məktəb zamanı gəldi,
Dur, ey vəfalı oğlum!
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Gün çıxdı, sübh açıldı,
Qaranlıqlar qaçıldı,
Pəncərədən gün düşdü,
Otaqlara saçıldı.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Oğul, oğul, amandır,
Çox yuxlamaq yamandır.
Çox yuxlamaq – şeytandan,
Tez durmaq – Allahdandır.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Nəsihət al, nəsihət,
Qıl kəsb-i-elmə qeyrət!
Elmsizlik bəlası
Müşkül olur, həqiqət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Məktəbdə var şərəfət
Dəftərdə var lətafət.
Cari olur qələmdən
Şirin-şirin hekayət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Allah olsun sədiqin,
Məktəb sənin şəfiqin;
Dur məktəbə get, oğlum,
Dəftər sənin rəfiqin.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Müəllimin kəlamın
Al, saxla ehtiramın;
Həqdən edər təmənnə
Məktəbinin dəvamın.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Elm öyrən, imtəhan ver,
Öz fəzlini nişan ver;
Qədrin bil elmü fəzlin,
Elmin yolunda can ver.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

ELMƏ TƏRGİB

Elmin izzəti payidar olur,
Cəhlin nıkbəti canşıkar olur;
Hər kəs elm oxur, bəxtiyar olur,
Millət elm ilə bərqərar olur.
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Elm ilə sərfəraz olmasaq biz,
Cümlədən biniyaz olmasaq biz, –
Bizdə fəxrü mübahat olurmu?
Qeyrilərlə müsəvat olurmu?

Hər bir taifə bir səyaq ilə
Çatdı izzətə ittifaq ilə,

Düŝdük zillətə biz nifaq ilə,
Məktəb açmalı iŝtiyaq ilə.
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi niŝanıdır!

Sidq ilə əl-ələ çatmasaq biz,
Qəfləti bir tərəf atmasaq biz, –
Bizdə hərgiz səadət olurmu?
Səbqət etməkdə qüdrət olurmu?

İslamiyyətə iftixarımız –
Sünni-ŝiəlik oldu, karımız,
Getdi ŝənimiz, etibarımız,
Varmı rütbəmiz, iqtidarımız?
Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi niŝanıdır!

Doğru bir ittihad etməsək biz,
Birliyə etiqad etməsək biz, –
Bizdə ŝərti-üküvvət olurmu?
Dini-islamə xidmət olurmu?

UŞAQ VƏ BUZ

Dərsə gedən bir uşaq
Çıxdı buz üstə qoçaq;

Sürüşdü birdən-birə
Düşdü üz üstə yerə.

Durdu uşaq, neylədi?
Buza belə söylədi:

“Sən nə yamansan, a buz!
Adam yıxansan, a buz!

Az qalıb ömrün sənin,
Yaz gələr, artar qəmin:

Əriyib suya dönərsən,
Axıb çaya gedərsən!”.

YAZ GÜNLƏRİ

Gəl, gəl, a yaz günləri!
İlin əziz günləri!

Dağda ərıt qarları,
Bağda ərıt qarları:

Çaylar daşıb sel olsun,
Taxıllar tel-tel olsun.

Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək-ləçək.

AĞAQLARIN BƏHSİ

Alma, palıd, şam ağacı hal ilə
Eylədilər bəhs bu minval ilə:

Başladı tərifə palıd qamətin,
Öydü özün, zorbalıqın, halətin;

“Yetməz olur, – söylədi, – dağlar mənə,
Layiq olur fəxr edə bağlar mənə;

Az qala başım yetişir göylərə,
Şax budağım kölgə salıb hər yerə;

Əssə külək, qopsa da tufan, yenə
Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə;

Canlıcadır, zorbacadır baldırım,
Sındıra bilməz məni heç ıldırım!”

Alma ağacı ona verdi cavab:
“Eyləmə tərif özünü, ey cənab!

Zorbadı hərçənd ki, qəddin sənin,
Yox mənə tay olmağa həddin sənin;

Səndə bitər bir neçə vecsiz qoza,
Ancaq o da qismət olur donquza.

Məndə, vəli, yaxşı, gözəl alma var,
Rəngini hər kim görə heyran qalar!

Dadlı, lətafətli, məlahətlidir,
Saplağı incə, özü ləzzətlidir!”

Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti,
Söylədi: “Bəsdir, buraxın söhbəti!

Boş danışığıdan nə çıxar, ay balam?
Qış günü siz çıpaq olursuz tamam;

Leyk mənim qışda dəxi yaz kimi,
Yaşıl olur paltarım atlas kimi;

Lazıməm ev tikdirən insanlara,
Həm dirəyəm, həm qapı eyvanlara;

Qış sobada xəlq məni yandırar,
Mənfəətim xəlqə mənim çox dəyər”.

CÜTÇÜ

Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə,
Cütçü sürür tarlada cüt şur ilə.

Atlar, öküzlər kotana güc verir,
Gah yüyürür, gah yıxılır, gah durur.

Cütçü batıb qan-tərə, yer şumlayır,
Şumladığı tarlasını tumlayır.

Olsa da artıq nə qədər zəhməti –
İşləməyə var o qədər qeyrəti.

Cünki bilir rahət əziyyətdədir,
Şad yaşamaq səydə, qeyrətdədir.

İndi əgərçi ona zəhmət olar,
Qışda əyali, özü rahət bular:

Cəm edəcək tarlasının hasilin,
Bəsləyəcək ailəsin, həm elin.

QARĞA VƏ TÜLKÜ

Pendir ağzında bir qara qarğa
Uçaraq qondu bir uca budağa.

Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi,
Endirib baş ədəblə, çömbəldi.

Bir zaman həsrət ilə qarğa sarı
Altdan-altdan marıtdı baş yuxarı;

Dedi: “Əhsən sənə, a qarğa ağa!
Nə nəzakətlə qonmusan budağa!

*Bəzədin sən bu gün bizim çəmənini,
Şad qıldın bu gəlməyinlə məni.*

Nə gözəlsən, nə xoşliqəsən sən,
Yeri var söyləsem – hūmasən sən.

Tüklərindir ipək kimi parlaq,
Bədnəzərdən vücudun olsun iraq!

Bu yəqindir ki, var sevimli səsin,
Oxu, versin mənə səfa nəfəsin!”

Boylə sözdən fərəhlənib qarğa
Ağzını açdı ta ki, etsin – ğa,

“Ğa” edərkən hənuz birçə kərə
Pendiri dimdiyindən endi yerə.

Tülkü fövrən havada qapdı, yedi,
Qarğaya tənə ilə boylə dedi:

“Olmasaydı cəhanda sarsaqlar,
Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar”.

MƏKTƏB ŞAGİRD LƏRİNƏ TÖHFƏ

Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı, –
Gələn əyyamın ondadır kami.

Kim ki, qeyrətlə zəhmətə alışar,
Kəsbi-irfanə ruzü şəb çalışar, –

Zəhməti mayeyi-səadət olar,
Yaşadıqca həmişə rahat olar.

Kim ki, tənbəlliyə məhəbbət edər,
Daim əyləncələrlə ülfət edər,

Keçirir vaxtını cəhalet ilə,
Bütün ömrü keçər şəfalət ilə.

İştə, övlad, siz bu halı görün,
Bu iki vazeh ehtimalı görün;

Vaxtdən daim istifadə edin,
Elm təhsilini iradə edin;

Çalışın, biniyaz olun, çalışın!
Elm ilə sərfəraz olun, çalışın!

Gələcək günlərin səadətini –
Qazanın fəzlü fəxrü izzətini.

Sizdədir millətin ümid gözü, –
Hal ilə söyləyir sizə bu sözü.

Dinləyin yangılı sədalərini!..
Eşidin atəşin nəvalərini!..

Oxuyun, millətin nicatı olun!
Ta əbəd baisi-həyatı olun!

QARINCA

Gördülər bir qarınca bir mələxi
Daşıyır qarşısında sürət ilə;

Dedilər: “Murə bax ki, bunca yükü
Qaldırır bir zəif qüvvət ilə”.

Dedi: “Sus, qüvvəti bədənə deyil,
Çəkərəm qüvvəti-həmiyyət ilə”.

Ey oğul, murdən götür ibrət,
Get ağır işdə işlə qeyrət ilə!

Ufacıq işləri hünər sanma,
Boylə işlər keçər sühulət ilə.

Hünər oldur ki, bir böyük əməli
Edəsən həll min süubət ilə.

Kişilər himməti dağı qoparır,
Kişi ol, dağ qopar həmiyyət ilə!

Xassə, icrayi-əmri-millətdə
Pişkəm ol kəməli-cürət ilə!

Vətən uğrunda, millət eşqində
Bəzli-can et xülusi-niyyət ilə!

İş apar, baş gedərsə qoy getsin...
Ad qalır, bəs deyilmi, millət ilə?!

MOLLA NƏSRƏDDİNİN YORĞALI

Gecə yatmaq zamanı çatmış idi,
Molla Nəsrəddin evdə yatmış idi.

Nagəhan küçədən ucaldı səda,
Vurharay düşdü, qopdu bir qovğa.

Molla, çiyində yorğanı, dərhal
Küçəyə çıxdı müztərib-əhval.

Gördü bir yanda bir ağır dəstə,
Sanki minmiş adamlar üst-üstə.

İstədi dəstəyə tərəf getsin,
Bu yığıncaq nədir, – sual etsin.

İşbu əsnədə bir nəfər tərər
Yorğanı qapdı nagəh, etdi fərar,

Molla bu qissədən pərişanhal
Evinə döncək övrət etdi sual:

“De görüm, küçədə nə var, a kişi?
Bu nə dəvadır, anladınmı işi?”

Dedi: “Yorğan üçün imiş bu təlaş,
Aldılar yorğanı, kəsildi səvaş”.

ÖRÜMÇƏK VƏ İPƏK QURDU

Bir örümçək özün öyüb durdu,
Dedi fəxr ilə: “Ey ipək qurdu,

Nə kəsəletlə iş görürsən sən?
Niyə bunca ağır hörürsən sən?”

Gəl mənim sənətimdə sürətimi
Görüb, iqrar qıl məharətimi...

İşə gircək tamamını hörürəm,
Az zamanda necə çox iş görürəm”.

Baxdı, güldü ona ipək qurdu,
Sərzəniş etdi, tənələr vurdu;

Dedi: “Bərfərz olsa hər yerdə
Toxuyursan böyük, kiçik pərdə.

De görək, onların nədir səməri?
Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri!..

Leyk məndə yox isə də sürət,
Yapdığım işdə var ağır qiymət.

Aləmə faidə verir karım,
Hər kəs istər ola xəridarım!”

YALANÇI ÇOBAN

Bir çoban bir gün etdi dağda haray:
“Canavar var, – dedi, – gəlin, ey vay!”.

Əhli-qəryə yüyüdü dağ tərəfə,
Getməsin ta qoyun, quzu tələfə.

Bunları müzterib görünəcə çoban
Gülməyə başlayıb dedi: “Yaran,

Siz bunu sanmayın həqiqətdir,
Damağım gəldi, bir zərəfətdir!”

Binəvalər qayıtdı, leyk çoban
Yenə bir gün dağ üzrə qıldı fəğan:

“Canavar var!” – deyə bağırdı yenə,
Qəryə əhlin kömək çağırırdı yenə.

Kəndçilər etdilər dübarə hücum,
Yenə oldu yalanlığı məlum.

Doğrudan bir zaman bəzmi-şikar
Qoyuna gəldi bir neçə canavar.

Hərçi dad eylədi çoban, yahu!
Eşidənlər dedi: yalandır bu!

Bu səbəbdən hərəyə getmədilər,
Ona heç etina da etmədilər.

Canavarlar yedi bütün qoyunu,
İştə, oğlum, yalançılıq oyunu!

Bax, yalançı tanındı çünki çoban,
Doğru derkən sözü göründü yalan.

Hərgiz, oğlum, yalan demə ki, xuda
Dust tutmaz yalançını əbəda!

Həm də xəlq içrə hörmətin olmaz,
İzzətin, qədrü qiymətin olmaz.

“Evi yandı yalançının, – derlər, –
Ona bir kimsə etmədi bəvər”.

ƏLİ NƏZMİ

SATİRALAR

CAVAB*

(Çayda çapan)

Çayda çapan* qardaşım, ağlama, ağları gör,
Fikr elə bir, yaz qadam, xəlqi, sora karı gör.
Bilmirəm axır nolub, bircə quzum, bizlərə
Evdəcə gizlənməyə, çıxmayıban düzlərə.

Cami-səfahət, atam, kim içirib sizlərə,
Bir bunun əqvalını, yazdığı əşarı gör.
Zəngəzura bircə bax, gör hara, sən hardasan,
Əpməgi çox, dərdi yox, sən niyə qur-qurdasan?
Cümlə əbəs ağlaşır, qəm yemə heç, burdasan.
Əzm elə Yevlağa sən, orda vaqonları gör.
Neyləsin ay qardaşım, mollalar axır belə,
Çərxi-zəbun onları, saldı belə əngələ.
Əqlini yığ başına, rəhm elə, insaf elə,
Məxrəci-pakindəcə, yağlı plovları gör.
Milləti-nadanının, işləri canın alıb,
Cümlə müridi qaçıb, ərsədə yalnız qalıb.
Tayifeyi-bivəfa, bunları yemdən salıb.
Taxçada tozlar basan ağca səmavarı gör.
Bilmirəm axır, nədir fikrin, a Çayda çapan?
Müflis olaq bizdəmi, halımız olsun yaman?
Onda deyərlər bizə, vot tebe, başqa saman;
Yox, lələ, vallah məni əfv elə, əğyarı gör.
Neyləyib axır sizə intilgentlər, balam,
Sən danışan sözlərə səbr eləyir kim, adam?!
Ta ki peşiman olur, bir lütə vermir səlam,

İndi t maş y  g l, h rz ni, g ftarı g r.
Tari də şahid, bular kim, n  cəfa  ekdil r,
Millət adın  ld c  dami-hiy l tikdil r.
Ac adına pul yıgıb, qoltuğa b rkitdil r.
İndi ac-ucdan g l n ah  f ğanları g t.

İSTİXARƏ

Fikr edirik biz də bir iř bařlayaq,
Eyl yirik istixarə, bəd gəlir.
Səbr edirik ki, bir saat xořlayaq,
Xořlayırıq, istixarə bəd gəlir.

İstəyirik biz Övladi- mm t ,
A ıb məktəb  ataq dadi-millətə.
Cəmiyyətin təşkilinə, himm t ,
Qalxırıřıq, istixarə bəd gəlir.

Cəm oluruq bir məclisə yüz nəfər,
İřl dirik ne e batman çay-ř k r,
Danıřırıq, bitıřirik... müxtəsər
Eyl y nd ... istixarə bəd gəlir.

Sonra bir də eyl yirik məsləhət,
C ml řirik həm çay olur, həm də  t.
T sbih  də molla edir m řv r t,
Andır genə istixarə bəd gəlir.

 c ay, beř ay gedib genə yatırıq,
 aysız, ařsız lakin itib-batırıq.
Ortalığa tazə bir söz atırıq
Ki, etməyin istixarə bəd gəlir.

Sebar  biz bu řuraya c ml řib,
 n lazımlı məktəb iřin s sl řib
D z ldirik: zəhmət  ekib  ll řib
Pul deyəndə istixarə bəd gəlir.

Söyləyirik: elm, məktəb, ittihad,
Saylayırıq cümləsini adbaad,
Boylə edir neçə məclis iniqad,
Axırında istixarə bəd gəlir.

KİŞİLƏRİMİZ

Biz almışıq arvad, alaq çəkməyə,
Almamışıq, zülfə daraq çəkməyə.
Biz almışıq, arvad ola cariyə,
Almamışıq, xanım olub yariyə.
Biz almışıq övrəti iş görməyə,
Almamışıq, gündə saçın hörməyə.
Biz almışıq qayınana saxlasın,
Almamışıq, gecə-gündüz yuxlasın.
Biz almışıq övrət əppək yapa,
Almamışıq, düzməyə mıncıq sapa.
Biz almışıq saqqala rəng yaxmağa,
Almamışıq, qızıl, şəvə taxmağa.
Biz almışıq övrəti ev saxlaya,
Almamışıq, vel gözə, sarsaqlaya.
Biz almışıq yırtıq-yamaq sağlaya,
Almamışıq ağlaşmada ağlaya.
Biz almışıq arvadı duz əzməyə,
Almamışıq gündə gedə gəzməyə.
Biz almışıq qulluq edə quş kimi,
Almamışıq bannıya bayquş kimi.
Biz almışıq övrəti oğlan doğa,
Almamışıq, qız doğa bərbadlığa.
Biz almışıq, başmaqları cütdəsin,
Almamışıq, hey özünü bitdəsin.
Biz almışıq, tək oturub gözləsin,
Almamışıq, xala-mama cəmləsin.
Biz almışıq, nehrəmizi çalxasın,
Almamışıq, uşaqlara qarğasın.
Biz almışıq, gül bəzəsin güldana,

Almamışıq baldıza donquldana.
Biz almışıq övrəti gülsün, desin,
Almamışıq, it kimi zingildəsin.
Biz almışıq övrəti, bozbaş yesin,
Almamışıq, gündə qazan aş yesin.
Biz almışıq övrəti can-baş desin,
Almamışıq, hey bizə külbaş desin.
Biz arvad aldıq ki, olaq bir kişi,
Almamışıq, pis bişirə bişmiş.
Biz almışıq övrət, olaq bəxtəvər,
Almamışıq, gündə çəkək dərd-sər.
Biz almışıq övrət ola doğrusu,
Almamışıq, olsun evin oğrusu...

MƏSLƏHƏT*

Molla!* Sənə eyləyirəm məsləhət:
Söylə görüm, evlənim, evlənməyim?
Altmışı sinnim eləyibdir güzəşt,
Bir qız alım, evlənim, evlənməyim?

Evde varımdır biri lap köhnədən,
Sonra da aldım birini tazədən,
Boşlamışam tazəni hərçənd mən,
Bir de, gülüm, evlənim, evlənməyim?

Var tamahım, doğrusu, bir düxtərə,
Elçi də saldım Məşədi Səfdərə,
Həm də vurub mollaları bir-birə,
De, mən ölüm, evlənim, evlənməyim?

On ikicə sinni qızın var tamam,
Öz nəvəm Əsmər kimicə, vəssalam.
Yaşlı ola, bil ki, yəqin almanam,
Bircə büküm, evlənim, evlənməyim?

Molla dayı! Oğluma bax sən hələ,
Gör nə deyir bircə bu kərtənkələ.
Kim, mənə bu qız yaraşar, ay lələ,
Sənə ölüm, evlənim, evlənməyim?

And verirəm mən səni imanına,
Saqqalına, şalına, həm canına;
Yazma bu cür kağızı jurnalına,
Xəlvət oxu, evlənim, evlənməyim?

NƏ İDİ?

A kişi, andıra qalmış bu dəbistan nə idi?
Saldılar ortalığa, bu ədəbistan nə idi?
Nədi bu tazə üsul ilə oxu, yazı, kitab?
Dosqa, istollu, yeni məktəbi-ürfan nə idi?
Mağıl əyyami-sələfdə var idi mədrəsələr,
Belə bir bijxana, bir məktəbi-şeytan nə idi?
Gətdilər, yoxdu müəllim deyib, İstambuldan,
Burada, bəs bu yekə molla Süleyman nə idi?
Kisəmizdə dəxi pul qalmadı, aldı ürəfa,
Məktəbə əlli manat hədyə və ehsan nə idi?
Molla Yusif, sən öl a... Yoxdu əlacım, yoxsa
Gədəni qoymaz idim uşqola, viran nə idi?
Oxunur coğrafiya orda, təvarixü hesab,
Babadan qalma bu “Əbvab”*, “Gülüstən” nə idi?
Fırlanır Yer, yeriyr Gün, durur əncüm derlər,
Yerin altında öküz var, nə də heyvan, nə idi?
Zərəbə Zeyd nədir, cəmi bu tərhi təqsim
Bundan ötrü çəkə zəhmət, mægər insan nə idi?
Molla Sadıq verməzdi bizə bu cür məşq fəqət;
Yazdırardı: Əli bir fund, quluncan nə idi?
Çün dua yazmağa lazımdı hesabı-əbcəd,
Öyrədirdi daha təsbih ilə asan, nə idi?
Evini yıxdıla xəlqin, a canım, bu ürəfa,
Beylə cəmiyyəti-məktəbdə müsəlman nə idi?

Pak, pakizə, qaraqaş, alagöz səbyanı,
Bu mürebbilər edib münsəlib iman, nə idi?
Heç xoşlanmayıram məktəbi-ruhanidən,
Sünnidir cümlə müəllimləri topdan, nə idi?
Daha qorxum budur işlər ola bundan bedtər,
Bamüsavi ola həmmal ilə əyan, nə idi?
Becəhənməm, hələ bunlar, ay axund, ağrın alım,
Açılır indi də bu məktəbi-nisvan, nə idi?

EVLƏNMƏZ İDİM

Molla, bilsəydim işi, adı mən evlənməz idim!
Gər biləydim ki, budur dadı, mən evlənməz idim!

Getdi əqlim mənim əyyami-cəvanlıq dəminə
Ki nədir, mən dözərəm zövcələrin hər qəminə,
Bilsə idim ki, dözəməm buların çəmxəminə,
Heç qoyub üstümə bu adı, mən evlənməz idim!

Mən dedim: evlənərəm, ta iki arvadım olar,
Biri fikr ilə xəyalım, biri övradım olar,
Az keçər, hər birisindən neçə övladım olar,
Qansa idim hamı bicadı, mən evlənməz idim!

Bilmədim, tazə gələn köhnəyə hədyan deyəcək...
Köhnə də tazəyə "heyvan qızı heyvan" deyəcək,
Axırı bir-birinə min cürə böhtan deyəcək,
Gülecək qonşusu, həm yadı, mən evlənməz idim!

Nə bilim, Zalxa dua yazdıracaq at nalına,
Tazə arvad da bunun əl qatacaqdır yalına,
Söyəcək hər ikisi mən yazığın saqqalına,
Sinnimin saleyi-həftadı, mən evlənməz idim!

Bilmədim dərdi-vərəmdən ürəyim partdıyacaq,
Qocalıqdan bədənimdə sümüyüm xartdıyacaq,

Madəxərlər qızixıb, nərrə xəri tapdıyacaq,
Döyəcəklər qoca damadı, mən evlənməz idim!

Molla, rəhm eylə mənə, hali-pərişanıma bax!
Ağaran saqqalıma, əngimə, dəndanıma bax!
Qövlümə, felimə, təsbihimə, qəlyanıma bax!
Oxusaydım əgər "İrşad"ı, mən evlənməz idim!

YAZIM, YAZMAYIM

Molla! İşim yaşdı, yazım, yazmayım?
Huşu başım çaşdı, yazım, yazmıyım?

Əqlimi puç etdi kitabət, yazı,
Xaməni atdım, buraxıb kağızı;
Sən də sevirsen hələ çoxdan azı.
İndi buyur, baqqalı, ya bəzzazı.
Bir yekə fərraşdı yazım, yazmıyım?
Qəbləri daşdı, yazım, yazmıyım?

Kari buraxdım, kefimə başladım,
Jurnalını, həm qəzeti daşladım;
Halvanı çaldım, həmi lavaşladım;
Bir neçə molla qarını aşladım,
Yekcə kələmbaşdı, yazım, yazmıyım?
Cümləsi qardaşdı, yazım, yazmıyım?

Getdi rəcəb, indi də şəban gəlir,
Cisminə kor mollaların can gəlir,
Məclisə ancaq ağa, bəy, xan gəlir,
Ac gözü qan-yaşdı, yazım, yazmıyım?
Qəmlərə yoldaşdı, yazım, yazmıyım?

Doğrusu, baxdıqca müsəlmanlığa
Az qalırım üz qoyum ormanlığa,
Bənzəməyir yurdumuz insanlığa,

Cümlə verib özünü yovşanlığa,
Vohşətə ağnaşdı, yazım, yazmıyım?
Zillətə uğraşdı, yazım, yazmıyım?

Bax, necə insan qanı su tək axır;
Mənzərəsi ruh ilə canı yaxır,
Halva qapanlar ölümlər tək baxır,
Var ağa, oyanlarımız bir naxır,
Leyk palanbaşdı, yazım, yazmıyım?
Sarıqə sirdaşdı, yazım, yazmıyım?

Mənə, əbəsdür bu qəzet-məsxərə;
Beynimə batmaz, ha oxu min kərə;
Kər elməz möcüzə gəvə, xəvə,
Üz dəxi öyrəşdi tükürəklərə
Qeyrət uzaqlaşdı, yazım, yazmıyım?
Məzhəb iraxlaşdı, yazım, yazmıyım?
Canım alovlaşdı, yazım, yazmıyım?

ALLAHA TƏVƏKKÜL

Hər yerdə dolandım, dedim, Allahə təvəkkül,
Atəşlərə yandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Qoydum başımı əllərimin üstünə yadım,
Meyyit tək uzandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Çalındı döhül, köçdü bütün qafilələr, mən
Köçdən aralandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Lap daldə qalan qafilələr də gəlib ötdü,
Tozlara bulandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Pamalı-süturanı xəran oldum özüm də,
Odlara qalandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Sail donu tək əlli yerimdən büzələndim,
Şılvərə yamandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Atlara saman, itlərə yal, malə yem oldum,
Xanlarə talandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Girdabi-cəhalətdə gözüm kölləmə çıxdı,
Görqə yaxalandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Meydani-mübarizdə qılıncım yavalandı,
Başdan yaralandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Aslan kimi meydani-şəhadətdə yıxıldım,
Mərgimə inandım, dedim, Allahə təvəkkül!

İmdadə çağırımsa da millət vükəlasım,
Sağdan paralandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Çün gəlmədi molla, ağa, dövlətli hərayə,
Canımdan usandım, dedim, Allahə təvəkkül!

Filcümə, nə gəldi başıma səbr elədim mən,
Hər rəngə bulandım, dedim, Allahə təvəkkül!

OLACAQMI

Zənnincə sənin, millətimiz şad olacaqmı?
Viranə qalan mülkümüz abad olacaqmı?
Talanə gedən haqqımız, insanlığımız tək
Quldur adı da puç və bərbad olacaqmı?
Şərh et, mən ölüm, sən mənə bu sirti bəyan et,
Bu köhnə papaqlar yeni icad olacaqmı?
Peysərlərimiz ləbləbi tək qırmızı, göy, boz
Malidə yeri olmağa münqad olacaqmı?
Daim qalacaq qeydi-əsarətdə müsəlman?
Ya birçə bu zəncirdən azad olacaqmı?

Hər gün ürəfayə tükülən lənətə qarşı,
Heç olmasa bir dəfə də irad olacaqmı?
Barani-bəla üstümüze hey yağacaqmı?
Ya gün doğaraq bizlərə imdad olacaqmı?
Hürriyyət, ədalət və müsavət cəmalı
Bu ölkədə də cıvələnilib dad olacaqmı?

EY FÜQƏRA

Ey fūqəra, boş yerə ağlaşmayın;
Hər kəsi görcək ona sallaşmayın;
Şeyxə, bəyə, pulluya sarmaşmayın;
Qışdı deyib, bunca qırılmaşmayın!
Qarğa kimi çox da qağılmaşmayın;
Ay cücələr, bəsdı, cırılmaşmayın!

Kiş! Kiş! Ay andır, yeri, get, gir hinə!
Baxma, şişərsən, hacının ənginə!
Pul hamı versin sizə hər gün dənə.
Borclu deyildir ki, a heyvan, yenə!
Bunca qabağında cıvılmaşmayın!
Ey cücələr, bəsdı, cırılmaşmayın!

Söyləmə, acdır uşağım, arvadım,
Ağlır acından Nəcəfim, Hurzadım,
Qış qatıdır, örtməyə yox bir zadım,
Çarə nədir, mətləbini annadım.
Səbr eləyin, şükr eləyin, çaşmayın,
Ney kimi hər yerdə sızılmaşmayın!

Şamü səhər xan qapısın kəsməyin,
Gah həyəti, gah bacanı pısmayın;
Taleyinizdən hələ bir küsməyin,
Müftə, söyüd yarpağı tək əsməyin,
Titrəməyin, bəsdı, zığılmaşmayın!
Qışdı, deyib, bunca qırılmaşmayın!

Olmayınız pullulara çox ümid,
Kibr, qururi onlarındır məzid.
Çox da nə lazım belə göftü şənid,
Hali-şüma taqətü səbrəm borid*.
Kefsizi ağlatdınız, ağlaşmayın,
Ney kimi hər yerdə sızıldaşmayın!
Titrəməyin, bəsdi, zığıldaşmayın!

ALDANMAYIN

Ay yazıq iranlılar, aldanmayın!
Hər sözə, hər vədəyə tovlanmayın!

Tez elə tovlanmayınız hər sözə,
Bir tələdir bəlkə qurullar sizə
Çıxmasa asari-sədaqət üzə,
Hər sözə, hər vədəyə tovlanmayın!
Atəşi-zülme yaxılıb yanmayın!

Dam üzərində görərək danəni,
Verməyin əldən dili-divanəni,
Yadə sahib məclisi-viranəni
Aqidbətəndiş olun, aldanmayın!
Ay yazıq iranlılar, odlanmayın!

Görmədinizmi hələ Tehranı da,
Məclisi-millidə axan qanı da,
Parçalanan ayeyi-Quranı da,
Bir daha icmaə qığıldanmayın!
Ay yazıq iranlılar, aldanmayın!

Ey vətən övladı, nədir bu şitab?
Bu nə kəşəkəşdi, bu nə inqilab?
Ax, nə parilman, nə hesabü kitab?
Ədl, ədalət deyə odlanmayın!
Ay yazıq iranlılar, aldanmayın!

Ey vükəla! Sizdə nədir bu həvəs,
Ölməyə amadəsiniz hər nəfəs.
Qorxuram axır sizə olsun qəfəs.
Gülşəni-Tehranə qanatlanmayın!
Dərdü-qəmi-millətə qatlanmayın!
Ay yazıq iranlılar, atlanmayın!

TAZƏLƏR

Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazələrin,
Qarışdır yenə əhvalı bizim tazələrin.

Qarışib bir-birinə, işləri vıran görünür,
Alınıb ruqları, cümləsi bican görünür,
Ölüb a... dinmə, nə var ruhi, nə də can görünür;
Qırılıb rışteyi-amalı bizim tazələrin,
Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazələrin.

İstəyirlərdi ki, iğva edərək bu ürəfa
Doğru yoldan azıdıb eyliyələr cövrü cəfa,
Leyk, səd şükr ki, zəhmətləri həp oldu həba;
Sındı bilcümlə pərü balı bizim tazələrin,
Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazələrin.

Gəh "Təkamül", gəhi "İrşad"ü "Dəbistan" yazılır,
Gəh "Füyuzat", gəhi "Rəhbər"ü "Bustan" yazılır,
Gəh "Tərəqqi", gəhi "Yoldaş", gəhi dastan yazılır.
Gəhi də bəd gətirir falı bizim tazələrin,
Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazələrin.

Salmıyıldırımı, de bunlar ələ öz-özlərini
Ki, deyirlər qəzetə xəlqin açır gözlərini?
Hardadır? Onlara mən göstərəm öz sözlərini
İşləmir, yerdə qalıb mahı bizim tazələrin.
Quruyub gün-günə əfahı bizim tazələrin,
Həmdülillah, dönüb iqbalı bizim tazələrin!

QORXURAM

Bilmirəm, bunca nədir ah ilə əfğanın sənin,
Söyləməkdən az qalıbdır ki, çıxsa canın sənin,
Bitmədi, qurtarmadı bu hərzə, hədyanın sənin,
Getdi bir dibli əlindən dinü imanın sənin,
Qorxuram, molla, tökülsün axırı qanın sənin.

Qan içənlərdən saqın, gəzmə, o yerlərdən çəkil,
Can alanlardan həras eylə, kühənlərdən çəkil,
Laf uranlardan da imən olma, onlardan çəkil,
Görməyirsənmi dolub qurd ilə hər yanın sənini?

Çıxmısan meydana, yalqızsan, tərəfdarın hanı?
Həmsüxən, həmrəy, həmkarü həməfkarın hanı?
Can verib xof etməyən yarı-vəfadarın hanı?
Ya hanı simin, zərin, hoştad milyanın sənini?

Dəsti-istibdad hər gün qarparaq arifləri,
Tərd edir el, yurd içində qarparaq arifləri,
Həm edir təhqir hər kəs qalxaraq, arifləri,
Qəlbini incitməsin nahəqəcə vicdanın sənini!

Eylər istibdadə indi pişvalar xəfyəlik,
Zalimə, cəbbarə indi kəndxudalar xəfyəlik,
Həm danosbazlıq edir mollanümələr xəfyəlik,
Keçməsin çəngəlinə gözlə giribanın sənini!

Sanma zülmatı-cəhəfət içrə el avarədir,
Öylə fikr etmə ki, həp nadan, həmi bikaşədir,
Yox, bütün şeytan xəyal, on firqədir, yüz parədir,
Parə-parə eyləyərlər qəlbi-büryanın sənini!

Dinmə vallahi, dinənlərtək alarlar canını,
Vəslinə həsrət qoyarlar yarını, əvanını,
Tərkə məcbur eyləyərlər xanəni, övtanını,
Çox güvənmə kim, barındır ibn-Nemanın* sənini!
De, hanı indi Nərimanov Nərimanın sənini?

OD TUTUB ODLANDI VƏTƏN...

Şahidi-hürriyyət əzakar imiş,
Ax, bu gözəl türfə dilazar imiş!

Dil verə kim dilbəri-hürriyyətə,
Bəlkə düşərmiş ələmə, möhnətə!
Bilsə idim uymaz idim söhbətə
Vəsli ilə düşməz idim niyyətə!
Mən nə bilim böylə cəfakar imiş!
Ax, bu pərivəş nə dilazar imiş!

Aşiqi-rüxsarı o hurin məgər,
Etməlidir təki-bədən, canü sər?
Od tutub odlandı vətən sərbəsər,
Olmadı evladi-vətən bəxtəvər.

Nəxli-ümid bibərü bibar imiş!
Şahidi-hürriyyət əzakar imiş!
El hələ məşrutəni təqdir edir,
Aşiqi-hürriyyəti təhqir edir.
Molla çıxır minbərə təkfir edir,
Babi, bəhayi deyə təbir edir.
Ax, bu yazıqlar özü bidar imiş!
Yekcə xuda bəndəsi, dindar imiş!
Nəxli-əməl gəlməyəcək hasilə,
Kəştiyi-qəm çıxmayacaq sahilə,
Yüz ilə durmaz hələ bu qafilə,
Dursa da yetməz, bilirəm mənzilə;
Mollanüma millətə sərdar imiş!
Ax, bu kühənlər necə biar imiş!

A QIZLAR

Ey elmsiz aləmdə yanan narə, a qızlar!
Tələləri mənhus, günü qarə, a qızlar!

Həm dəmsizi gördükcə bu növ ilə ləkənti,
Biclmü ədəb, yeksərə murdar və pinti,

Gah evdə, gəhi küçədə işsiz, səpələnti,
Veylanə, zəlilanə və avarə, a qızlar!
Yannam belə gördükcə mən odlarə, a qızlar!

Ey milləti-islamın cdən nisfini təşkil,
Etməzsiniz siz bu fəna şivəni təbdil.
Olduqca belə elmü hünərsiz, qara məndil
Təsir edəcək pisliyiniz yarə, a qızlar!
Ey qəsb olunan həqləri, biçarə, a qızlar!

Təhsilinizə mədrəsə təyin edirikmi?
Ayəndənizi biz hələ təmin edirikmi?
Bu fikri bütün millətə tələqin edirikmi?
Yox! Millət uyuşmaz belə göftarə, a qızlar!
Lənət oxunur sahibi-əfkarə, a qızlar!

Çox sinədə var daği-siyəhrəng, çü lələ,
Çün həli-bədəvət sizi yetirdi zəvalə,
Bundan da yaman hal gəlirmi, de, xəyalə?
Heyvan kimi çəkdik sizi bazarə, a qızlar,
Satdıq sizi hər köhnəyə, kaftarə, a qızlar!

İstəkli vətən gülləri! Sizsiz yaz açılmaz,
Siz elmsizin nuri-məarif də saçılmaz,
Gün çıxmasa zülmati-şəbistan qaçırılmaz,
Sizdən umulur çarə bu azarə, a qızlar!
Həm tərbiyə, təlim uşaqlarə, a qızlar!

VİRAN GÖRÜRƏM

Baxıram hər tərəfə, işləri viran görürəm,
Gedirəm hər yana, əhvalı pərişan görürəm.
Batili həqq, həqqi batil, işi əyri, düzü pis,
Aləmi-Gəncədə nadanları sədr-i-məclis,
Elmsiz firqəni varlı, qələm əhlin müflis,
Ürəfani, üdəbanı belə heyran görürəm.
Baxıram hər tərəfə, işləri viran görürəm.

Hər tərəfdə durur işlər elə əvvəlki sayaq:
Əski dövr, əski rəviş, əski həmam, əski çanaq,
İstəmir bir qədəm atsın iləri üzdən iraq
Ermənilər kimi bəri, bu müsəlman görürəm,
Baxıram hər tərəfə, işləri viran görürəm.

Hər kimə neql eləyirsən mədəniyyət sözünü,
Qabarıb üstünə, hiddətlə bərəldir gözünü,
Əğniyə məktəb üçün xərcə salammaz özünü,
Onların malına mollanı nigəhban görürəm,
Baxıram hər tərəfə, işləri viran görürəm.

Əlqərəz, işlərimiz məsxərəyə şayandır,
Millətin qibləsi molla ilə bəydir, xandır,
Afiyyət bəxş deyil, illəti bidərmandır,
Molla baziçəsidir, xeyli müsəlman görürəm,
Adəmiyyət yolunun səddini şeytan görürəm.
Aşkar eyləmirəm, yaxşısı pünhan görürəm...
Baxıram hər tərəfə, işləri viran görürəm.

NİSGİL

Sən deyirsən, Molla, mən biçərə arvad almayım?
Evdə bir ifritə vardır, bir pərizad almayım?

Neyləyim bəs, almayım bir dilbəri-məhparə mən?
Gəlmişəm bu adi arvadın əlindən zarə mən,
Olmuşam pabənd bu heyvanə, bu kaftarə mən,
Yanmışam, vallah, sənin başın üçün, odlara mən.
Bəs gedib bir dilbəri-xoşru alıb, dad almayım?
Evdə bir ifritə vardır, bir pərizad almayım?

Molla! İnsaf eylə, yarım-yoldaşım evləndilər,
Tazə arvad aldılar, aldıqda siğələndilər,
İş görüb ad aldılar, zövqə baxıb kefləndilər,
Bir pəriru tapdılar, ifritədən iyrendilər,
Mən hələ onlardan artıq iş görüb, ad almayım?
Evdə bir ifritə vardır, bir pərizad almayım?

Gəlmişəm tənğə əlindən, bil ki, canə doymuşam,
Yarmışam başın vurub, qıç-qolların sındırmışam,
Bu yavuqlarda hələ bir qat gönündən soymuşam,
Əngini laxlatmışam, həm gözlərini oymuşam,
İndi bir siminbədən, mən xanəbərbad almayım?
Evdə bir ifritə vardır, bir pərizad almayım?

Gün deyil, həftə deyil, bir ay deyil, bil il deyil,
Bir belə dərdə, qəmə dözmək məgər müşkül deyil?
Ömr azaldı, bel büküldü, Molla! Bəs nisgil deyil?!
Nazı küsmək, söhbəti acı, dili bir dil deyil,
Dilbilən, bir canalan, bir qəddi şümşad almayım?
Ömrümün axır dəmində olmayıb şad, almayım?
Evdə bir ifritə vardır, bir pərizad almayım?

GÜLMƏYİM GƏLİR

Gördükcə qilü qalınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Gördükcə elmə, sənətə sizdə birudəti,
Duyduqca qəlbinizdəki kini, küdureti,
Bir yanda ittifaqı, o biri yanda xüsuməti,
Bir yanda da zəvalınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Gördükcə hökmran sizə alimnümäləri,
Zülmətə sövq edən cühələ rəhnümäləri,
Düzdi-təriqi, rast olan hər kəcnümäləri;
Həm də yeni xəyalınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Söylə, bica deyilmi edəm xəndə, qəhqəhə,
Etdikcə sən sitayiş özündən də əbləhə?
Həm aldanıb quru sözlə, bisud pəhpəhə
Verdikcə mülkü malınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Cadu, duanəvisilə etdikcə iftixar,
Etdikcə tasbaz və cindarə etibar,
Əfsaneyi-qələndərə olduqca güşdar,
Açdıqca molla fahınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Gördükcə sizdə sirqətü qətlü dənəəti,
Pamali-zülm, irzü hüquqi-cəməəti...
Həm bir tərəfdə zöhd, nə mazü itaəti,
Həm xirqə, həm də şalınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı gülməyim gəlir!

Bir yanda pənd, moizə, bir yanda girdar,
Hər yan nifaqü təfriqə, hər yanda intihar,
Minbərdə molla, yerdə də cibgirü hiyləgər,
Gördükcə infialınızı, gülməyim gəlir!
Həm söhbətü səvalınızı, gülməyim gəlir!
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

Zülm ilə irtihalınızı, gülməyim gəlir,
Çox müxtəlif məqalınızı, gülməyim gəlir,
Dağlar qədər vəbalınızı, gülməyim gəlir,
Şümrü keçən cəlalınızı, gülməyim gəlir,
Dustaq olan əyalınızı, gülməyim gəlir,
Boş kisə, boş çuvalınızı, gülməyim gəlir,
Etdikcə seyr halınızı, gülməyim gəlir!

YORĞUNLAMİŞİQ

Hər sözü söyləmişik, hər işi sahmanlamışiq,
Salmışiq qaidəyə, düzləmişik, yanlamışiq,
Gecəni, gündüzü əlləşmədə buzğunlamışiq,
Ölən öldü, qalanın dərđini dərmanlamışiq,
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışiq.

Budur indi neçə ildir elə gündə çalışıb,
Bulaşıb zəhmətə, nari-qəmü dərdə alışıb,
İşləyib, can çürüdüb, yaxşı-yamanə qarışıb,
Yetirib milləti sərmənzilə, samanlamışıq!
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışıq.

Qayeyi-fikrimiz əhyayi-dili-ümmət idi,
Pişrəftü bəqayi-vətənü millət idi,
Cəhdimiz, himmətimiz mətləb idi, sənət idi.
Arzu aşı bişib, dəmdədi, qazğanlamışıq,
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışıq.

Neçə məktəblərimiz var, neçə cəmiyyətimiz,
Zərimiz, zivərimiz, qüvvətimiz, qüdrətimiz,
Oldu bu yolda bütün sərf bizim qeyrətimiz.
Şükr, sərf oldusa da müşkülü asanlamışıq,
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışıq.

Bitirib şəhrlərin hər cürə iş-güclərini,
Yığmışıq kəndlilərin məktəbə biveclərini,
Oğru, əyri, dələduz, giclərini, biclərini,
Can alan, qan axıdanlarını zindanlamışıq,
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışıq.

Bir nəfər zalimə məzlumdan olmubdu zərər,
Əğniyəyə fəqərədən nə olub xofü xətər,
Adət üzrə yetişib gündə bizə qanlı xəbər,
Öləni qulamışıq, öldürəni danlamışıq,
Gücsüzü tapdamışıq, güclünü mehmanlamışıq.

Qalmayıb bir işimizdə deyəsən zərrə qüsür,
Etməşik gözlərini düşməni-bədbinin kur,
Cümləmiz elmlə, sənətlə, xüdəvəndi-şüur
Mədəniyyət nə, tərəqqi necədir? Anlamışıq,
Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlamışıq.

İKİ SƏS

Nədir, ah, ah, bilməm, genə bu sədayi-dilkəş,
Bu nəvayi-dilxəraşü o simai-sövti-sərkəş,
Bu inilti, bu sızıltı, bu qiyafəti-müşəvvəş,
O büsati-dilgüşai, sərə, xaneyi-münəqqəş,
Bu nə cangüdaz sədir, eşidənlər eliyir gəşş.
O büsat içində hazır, bütün eyş, pak, biğəş
O həzin, o ac kimdir!
Belə xoşməzac kimdir?!

Düzülüb süfufi-məhman, gediyor şətarət ilə,
Geyinibdir ağ molla, yeriyr nəzakət ilə.
Tələbə, mürid, gəllə dahda məharət ilə.
Neçə hacı, kərbəlayı, məşədi təharət ilə.
Dəxi birçə dilşikəstə sürünür nə halət ilə.
Edilir hücum, yarəb, nərəyə, cəmaət ilə.
Bu zəlilü ac kimdir?
O əmmamə, tac kimdir?

Genə, şübhəsiz, bir evdə olunub tedarük əhsan,
Yenə dəmlənib səmavər, qurulubdu qəhvə-qəlyan,
Salınıbdı süfrə, səngər, çəkilib plov, fisincan,
Hamıda sürürü behcət, hamı məst, şadü xəndan,
Hamı süfrəyə müqərrəb, hamıda təlaş, həyəcan.
“Buyurun” xodu veriləcək, düşəcək işə dəyirman.
Füqəranı mən üçün var qapıda iki nigəhban.
Bu həzinü ac kimdir?!
O əmmamə, tac kimdir?

Sənin, ey fələk, cahanda nə çəkilməz işlərin var,
Nə duyulmayan əməllər, nə ecəb gəzişlərin var?
Neçə Molla Qəhrəmanın, neçə hacı məmişlərin var,
Bəyə, xanə, əğniyəyə yeməyə yemişlərin var,
Füqərayi-bipənəhə məşədi qəmişlərin var,
Ona qatletin, kəbabın, buna sərzonişlərin var.
O pilovturac kimdir?!
De, bu lələc kimdir?!

GÜLÜŞMƏ

(Molla və mürid)

Molla: – Eşidibsənmi, balam, tazə xəbər?

Mürid: – Nə, axunda, nə olubdur ki, mægər?

– Gözün aydın ki, qəzetlər qapanıb!

– Mən ölüm! Hankısı, hankı qapanıb?

– Bağlanıbdır o “Həqiqət” və “Səda”.

– Həmdülillah!.. İkisi ha... xa, xa, xa!..

– Di sevindirməmi ver, şad oldun!

– De ki, qəm-qüssədən azad oldun!

Mürid: – Ax, nə Allah tərəfi oldu bu iş!

– Çox olar, qəlbini sən saxla geniş!

– Nə səbəb oldu ki, bağlandı bular?

– Baisi oldu “zabastovqa”çılar!

– Qanmıram, söylə “zabastovqa” nədir?

– Yeni işçiləri tətillədi!

– Elə tətillə tətillə olunub?

– Bəli, tətillə tətillə olunub.

Məyusanə: – Elə bildim ki, hökumət qapayıb,

Dadı yox, indi ki, millət qapayıb.

Ax! Bu qəzətlərdə necə heyfim var!

Gər hökumət qapaya keyfim var.

SEYİD ƏZİMƏ BƏNZƏTMƏ

Səni məşrutəçi bilmişdim, ay gic, bəd ədasənmiş,
Üzərdə xoş, vəli batində bir mərdi-dəğasənmiş.

Rəyasət şövqi imiş başını gərm eyliyən əvvəl,
Həvayi-zülmi-istibdad ilə beyrəqgüsasənmiş.

Səni əvvəlləri gördükdə, əhsənlər oxurdum mən,
Qələtlər etmişəm, şayəsteyi-bəd, bədduasənmiş.

Səni mirati-amali-vətən bildi yazıq millət,
Bərabər durdu, amma əyri gördü, kəcnümasənmiş

Səni iranlılar adəm bilib, qəndardılar sədrə,
Fəqət adəm deyilsənmiş, gəda oğlu gədasənmiş.

Eşitcək adını əvvəl, soruşdum kimdi bu? Yaran!
Sükut etdi hamı, bildim ki, bir əhli-cəfasənmiş!

Səni hansı ana doğmuşsa da, İran böyütmüşdür,
Həram olsun sənə əmdiklərin, mədər-xətasənmiş!

Əcəb hürr oldu İran, əhdinə yaxşı vəfa qıldın,
Səhabi-zülm, istibdadə bərqi-bəlasənmiş!

Qarışdırdın, pozuşdurdun, tutuşdurdun, vuruşdurdun,
Əcəb namərd, namərbüt, bimehrü vəfasənmiş!

YADİ-MAZİ

Getdt mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.
Ol səid əyyamı, ol dövranı gözlər gözlərim.

Keçdi ol izzətli, həm hörmətli, şanlı günlərim,
Kərbəlayı, hacılı, həm bəyli-xanlı günlərim,
Qəhvəli, qəlyanlı, aşlı, çaylı, dənli günlərim,
Dəmbədəm, qazmaq ilə dolmanı gözlər gözlərim,
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

Ah, o günlər hardadır kim, hər işə sərkar idim,
Olsa hər iş, hər yığıncaq, lazımü dərkar idim.
Mürşid idim, molla idim, xan idim, sərdar idim,
Sədr idim hər məclisə, əyanı gözlər gözlərim.
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

Baş əyərdi, diz çökərdi şah mənə, sultan mənə,
Səslənəndə – can, bəli, – söylərdilər bəy, xan mənə,
Səcdə eylərdi bütün cahil mənə, nadan mənə,
İndi də ol firqeyi-godanı gözlər gözlərim.
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

Var idi başımda on mindən ziyadə xərmürid,
Həm olurdu izzəti, şanı gün-gündən məzid.
Hər günü mehman naharə, həm də axşama ümid.
Töhfəni, peşkəşləri, ehsanı gözlər gözlərim.
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

İznsiz daxil olamazdı bir adəm yanıma,
Töhfəsiz, pajsız çıxardı kim mənim eyvanıma?
Kimse cürət eyləməzdi girməyə meydanıma.
Girsə idi kim, axardı qanı, gözlər gözlərim.
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

Çevrilib dövran, mənı birdən-birə xar cələdi,
Başıma dünyanı arıflər mənım dar cələdi.
Bu qəzet, jurnal yazanlar xalqı bidar eylədi,
Saldılar dərde, hələ halvanı gözlər gözlərim,
Getdi mazi, ah, öluncə anı gözlər gözlərim.

DİRHƏMÜ DİNARDƏN ÖZGƏ

Yox bir əməlim, dirhəmə dinardən özgə
Vardır nə qədim möhnəti-didardən özgə.

Dünyədə həvəskariyəm ol simü zərin mən,
Dildadəsiyəm dürr ilə ləlin, göhərin mən.
Pərvərdəsiyəm valideyi-bəxtəvərin mən,
Yox dildə qızıldan yana, göftardən özgə,
Yox bir əməlim, dirhəmə dinardən özgə.

Tək bir quruşa aləmi tarac edərəm mən,
Min-min ürəyi oxlara amac edərəm mən.
Yüz millət ola kəndimə möhtac edərəm mən.
Qoyma qala əynindəki şalvardan özgə,
Yox bir əməlim, dirhəmə dinardən özgə.

İnsanlara hörmət nədi, rəhmət nədi, bilməm,
Miskinlərə, yoxsullara xidmət nədi, bilməm,
Bu canlara ülfət nədi, rəfət nədi, bilməm,

Biganəliyimdir, mənim əşrərdən özgə,
İstəklilərım yoxdu bədəfkərdən özgə.

Quldur-qoçular mərhəmətimdən iraq olmaz,
Qatil, qan içənlər də evimdən uzaq olmaz.
Hörmət bu qədər bəsdı, daha artırağ olmaz,
Zalimlərə, fasiqlərə, bədkərdən özgə,
Hər şey varımızdır, quru bir ərdən özgə,
Yox bir əməlim, dirhəmə dınərdən özgə.

TAPMACA

Kimdir o ki, qurban günü bayram edə bilməz?
Ta kəsməsə qurbanlığının başın əfəndi.
Zibh etməsə molla, iki-üç gün də kəsilməz,
Hatif! Nə üçündür? Mənə şərh eylə bu fəndi.

MÜSƏLMANI YARATDIN

Yarəb, sənə min şükr ki, dünyanı yaratdın,
Bir dəfə dedin: ol! Yeri, eyvanı yaratdın.
Adəmdən əzəl tayifeyi-canı yaratdın.
Ondan sora da Adəmə Həvvanı yaratdın.
Nuhu, Zəkəriyyəni, Süleymanı yaratdın,
Fironu, həmi firqeyi-Musanı yaratdın,
Buddilər ilə qövmi-Məsihanı* yaratdın.
Bir hikməti var, cümlə ki, heyvanı yaratdın,
Ancaq nədi sirri ki, müsəlmanı, yaratdın?

Vardır yer üzündə neçə məzhəb, neçə millət,
Hər firqə götürmüş özünə bir cürə adət.
Hər kəs çalışır etməyə təmini-məişət,
Fənn öyrənir, kəsb eləyir elm ilə sənət.
İstər yaşasın cümləsi dünyadə fərağət.
İnsanlığa, rahatlıyə var cümlədə rəğbət.
Ancaq ki, müsəlmanın olub sənəti sirqət,
Elmi qan axıtmaq, evi viranı yaratdın,
Yarəb, nədi nəfi ki, müsəlmanı yaratdın?

Cahil, qaniçən, qəlb müsəlmanları, rəbba!
Bunca yaradınca, yaratsaydın da qarışqa!
Əfzəlmə deyildir, belə bir firqədən, aya?
Xanə, meşə heyvanları, ya vəhşiyi-səhra?
İslam deyirlər bizim adımıza, amma,
İnsan deyiliz biz nə ki, islam, sərəpa.
Bu adı alıb üstünə bu təifə, heyfa.
Dünyanı bəzəndirməyəmi anı yaratdın?
Sirri nədi yəinki, müsəlmanı yaratdın?

Hər gün tökülür xakə müsəlman qanı, guya
Kim, etməli imiş qanımız yerləri əşka.
Bu hala hökumət də edir məhz tamaşa –
Laqeyd, fərəhnək baxır həzrəti-molla.
Bəylər, ağalar, qalibi-biruhü müqəvva,
İnsan ürəyi tab eləməz bu işə haşa.
Ey bizləri yoxdan yaradan xaliqi-yekta!
Pisliklər üçünmi bu qədər canı yaratdın?
Hikmət nədi nəinki, müsəlmanı yaratdın?
Qəm çəkməyəmi bu dili-şeydanı yaratdın?
Qan tökməyəmi didəyi-giryanı yaratdın?

MOLLA ARİFƏ DEYİR...

Sanma getmişdir əlimdən izzətim, şanı mənə,
Bilmə ki, keçmişdir əsrü vaxtı dövrən mənə!

Eylə fikr etmə ki, köhnəlmiş, bucaqda qalmışam,
Kimsə işlətmir, batıbdır həm adım-sanım mənə!

Lovğalanma kim, səni həmfikrin artır gün-günə,
Əskilir yarım, müridim, bəndəfərmanım mənə!

Çox da şişmə ki, varındır tazə üç-beş məktəbin,
Var hələ mindən də çox köhnə dəbistanım mənə!

Bir-iki jurnal, qəzet, çapxanəyə fəxr eyləmə,
Var ikən yüz mindən dilavər mərsiyəxanım mənə!

Ev mənim, doqquz mənim, məscid mənim, məclis mənim,
Bağ mənim, bostan mənim, minlərcə heyvanım mənim!

Söz mənim, fərman mənim, fitva mənim, qüvvət mənim,
El mənim, ahil mənim, cahil müsəlmanım məni!!

Pul mənim, paltar mənim, millət mənim, qismət mənim,
Aş mənim, dolma mənim, hər yerdə ehsanım mənim!

Adını arif qoyubsan, yox cibində bir qəpik,
Bax ləbaləbdir qızıl, kağız cibişdanım mənim!

Bu qədər şeylər mənim, sən de, nəyin var, ay lotu,
Şöhretim var, işləyir dingim, dəyirmanım mənim!

Gözlərin batmış, çöküb ordun, dönüb boynun çöpə,
Sürxdür rəngim, kefim kök, sağdır canım mənim!

Qoy canın çıxsın, tək işlə, var iki-üç arvadım,
İşratim, eyşim, damağım, qəhvə-qəlyanım mənim!

Əskinasım, saz əsasım, dürü mərcanım mənim,
Axirətdə cənnəti hur ilə rizvanım mənim!

DUR

Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!
Yoruldu məsxərə yazmaqdan, ey divanə millət, dur!

Yolunda getdi dinim, məzhəbim, ayinü imanım,
Məqamı, abruyım, ehtiramı, izzətim, şanı,ım,
Yanında kafir adlandı, halal oldu sənə qanı,ım,
Səninçün qorxmaram ölməkdən, ey divanə millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!

Gahi babi, gahi mürtəd, gahi kafir adlandım,
Döyüldüm, şaşqalandım, güllələndim, bəlkə odlandım,
Qığılımlar kimi qopdum, ocaqlartək alovlandım,
Yorul bircə mənə söyməkdən, ey divanə millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!

*Sənin üstündə məndən oldu rəncidə həci Səfdər.
Mənə bidin, laməzhəb dedilər mollalar yeksər,
Qənim olsun sənə, vursun səni Allah, peyğəmbər,
Evin olsun görüm Şirvan kimi viranə, millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!*

*Sənə molla çalır laylay, yatırdır xabi-qəflətdə,
Səni yar eyləyir hurilər ilə bağı-cənnətdə,
Fəqət dünyədəki huriləri kəndisi xəlvətdə,
Çəkilmir bircə gün öpməkdən, ey divanə millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!*

*Ayıl! Bir bunca da yatmaq olurmu, içməmişən ki?
Verib dünyanı düşmənlər əlinə, köçməmişən ki?
Yaman da, yaxşı da birdir yanında, seçməmişən ki?
Utan bir abru tökməkdən, ey divanə millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey divanə millət, dur!*

*Səni təxrib edir həkimnümələr, hər zaman, hər il,
Dedim pisdür sənə cəhl, anlamırsan, anlama, sən bil,
Üzünə özgülər bir gündə min dəfə tüpürsün, sil,
Kədərlənmə tüpürçəklərdən, ey divanə millət, dur!
Usandım üstünə gülməkdən, ey biçarə millət, dur!*

İDEAL

*Qafqazlıyam, əlbəttə, qaçaqlıqdı xəyalım,
Dindar müsəlmanəm, açıqdır pərü balım.
Dünyədə igidlikdə mənim yoxdu misalım,
Öyrənməmişəm elm, ola kim, vizrü vəbalım,
Puç olmağıdır millətin ancaq idealım.*

*Dünya başabaş elm ilə gər dolsun, işim yox,
Ətfali-vətən elmsizin solsun, işim yox.
Xud millət özü nasıl olur olsun, işim yox,
Qısqaqmaram, od düşsə, bütün yansa mahalım,
Puç olmağıdır millətin ancaq idealım.*

Yalım ağarıbdır, yetişib yetmişə yaşım,
Düşmən qəməsilə çapılıb min kərə başım,
Rəngin edib ağ saqqalımın qırmızı, yaşım,
Ta hal fəqət olmayıb ağ əqlü kəmalım,
Puç olmağıdır millətin ancaq idealım.

Birlik sözünü atmışam, əsla ona baxma,
Min pislik ola qatlaşaram, hiç darıxmam.
Artdıqca yamanlıq dözerəm, qəlbimi sıxmam.
Gər olsa bu iş baisi–ifnayı zəvalım,
Puç olmağıdır millətin ancaq idealım...

Kəndimi yəhudilərə oxşatmamışam mən,
Gürcülərə, bil ki, özümü qatmamışam mən,
Rus, ermənitək kəndimi aldatmamışam mən,
Məktəb qapısın görməyib a, əhli–əyalım,
Puç olmağıdır millətin ancaq idealım.

Dəxli mənə yoxdur ki, qəzetlər yubanırlar,
Pulsuz qapanırlar, dayanırlar, usanırlar,
Hərçənd ki, odlarə yaxır onları halım,
Mən sevmirəm onları fəqət, ay qadan alım,
Puç olmağıdır onların ancaq idealım...

KÜSMÜŞƏM

Başına and olsun, ay Molla, cahandan küsmüşəm,
İnciyib iyrənmişəm, bu karvandan küsmüşəm.

Köç edib aləm təmənən yetdilər sərmənzilə,
Durmayıb andırlara qalmış bizim bu qafilə.
Bir sürü camuş tək dolmuş təmənən bir gölə,
Hərçi qışqırdım çıxan olmadı, ondan küsmüşəm,
İnciyib iyrənmişəm, bu karvandan küsmüşəm.

Çox çağırdım gəlmədilər cüt ikisi bir yerə,
Ağzını bir yanə tutdu hər birisi yeksərə,
Çıxdı dörd çaqqal kiçik bir meşədən birdən–birə,

Ürküdüb qovdu, çıxartdı hər məkandan, küsmüşəm,
İnciyib iyrenmişəm, bu karvandan küsmüşəm.

Gözləri ilə görürlər əjdahayı-qəfləti
Kim, çəkir kaminə bircə-bircə cahil ümməti,
Çəkməyirlər əl cəhalətdən bu heyvan milləti,
Annamazlar, hiç, az-çox anlayandan küsmüşəm,
Başına and olsun, ay Molla ki, cahandan küsmüşəm.

Boynu sınımışlara söz batmır, deyirsən daşdılar,
Lap Hacı Molla Baba ilə elə qardaşdılar,
Qanmamazlıqda daha Molla Babadan başdılar,
Mollaların laylası ilə yatandan küsmüşəm,
İnciyib iyrenmişəm, bu karvandan küsmüşəm.

Hər biri ağzın açanda əjdahalartək açır,
Üstünə məktəbçi, maarifçilərin odlar saçır,
Əcnəbi bir şapqalı gördümü, şırp rəngi qaçır,
Özgəyə tülkü, bizə aslan olandan küsmüşəm,
Elmsiz, cəhl atəşi ilə yanandan küsmüşəm,
İnciyib iyrenmişəm, bu karvandan küsmüşəm.

QIZ VƏ DƏDƏSİ

Ey mənə dünyada tək, bircə nigəhban dədə!
Həm anamın, həm mənim cismimizə can dədə!
Bıqları, saqqalı qıpqırmızı, mərcan dədə!
Kuçenin ağsaqqalı, kəndlilərə xan dədə!
Məktəbə göndər məni, can sənə qurban, dədə!

Ey işığı didəmin, sevgili dilbər qızım!
Bülbülü ağuşumun, telləri ənbər qızım!
Məktəbə qoymam səni, sinəsi mərmər qızım!
Molla Vəli inciyər, söhbəti şəkkər qızım!
Yepyekə qızsan, sənə çox yaraşır ər, qızım!

Vah, bu nə sözdür, ata, çıxmayır ondan başım,
Annamıram, çün mənim yox hələ səkkiz yaşım,

Var ikən evlənməli iyirmi yaşar qardaşım,
Mən hara, söylə, hara ər kimi heyvan, dədə!
Məktəbə göndər məni, can sənə qurban, dədə!

Məktəb adın dut, əgər istəməyirsən məni,
Məktəbə göndərmərəm, nazlı qızım, mən səni.
Qoy çağırım mollanı, ta oxusun siğəni.
Elçi sahibdir bu gün məşədi Qənbər, qızım!
Yepyekə qızsan, sənə çox yaraşır ər, qızım!

Oy... oy... amandır, dədə getməyirəm mən ərə!
Vermə, sən Allah, məni sən məşədi Qənbərə!
Rəhm eləməzmi ata nazlı qızı Əsmərə?!
Adını çəkmə ərini, könlüm olur qan, dədə!
Məktəbə göndər məni, can sənə qurban, dədə!

Qız nədi, məktəb nədi, ay qızım, axmaqlama!
Biz deyilik ki, cuhud, erməni, sarsaqlama!
Gözlərini ovma heç, ağlama, dırmaqlama.
İstəyin olmaz sənə heç müyəssər, qızım!
Yepyekə qızsan, sənə çox yaraşır ər, qızım!

Qonşumuz Anna, Nina qızları Ter-Kəspərin
Dərs oxusun, olmasın tayı ədəbsizlərin,
Bilməsin ancaq əlib-bey necədir düxtərin,
Qalsın ölünce belə cahilə, nadan, dədə!
Məktəbə göndər məni, can sənə qurban, dədə!

Kəs səsini naxələf, ağzı yekə heyvərə,
Oxşarı verdin məni axırı da Kəspərə?!
Anla, dedim, vermişəm söz məşədi Qənbərə!
Dönməm o sözdən, əgər qopsa da məşhər, qızım
Yepyekə qızsan, sənə çox yaraşır ər, qızım!

Ah... nə vaxtımdır, ay Tanrı, mənim imdidən,
Arvad olum bir yekə saqqala cəbr ilə mən?
Qıyma, yazıqdır, ola qızcıgazın xəstə tən.
Rəhm elə, qoyma olum didəsi giryan, dədə!

Qalmayım avarə və halı pərişan, dədə!
Məktəbə göndər mənə, can sənə qurban, dədə!
Şah dədə, sultan dədə!
Qoy olum insan, dədə!
Cahilə, insan deyil,
Söyləmə hədyan, dədə!
Qanmadığın bəsdə ta
Etmə firavan, dədə!
Qəlb evi viran dədə!

YEDDİ YAŞINDAKI QIZIMA

Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!
Ol ağ ürəyin ilə, qara xalına, ay qız!

Ey annasının gülşəni-ağuşuna bülbül,
Vey dişləri inci, gözü nərgis, yanağı gül.
Bənzər olamaz qarə ipək saçına sünbül,
Söylər mələk, hər kim baxa şəhbalına, ay qız!
Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!

Lazımdır əgərçi sənə həm tərbiyə, təlim,
Elmi hünər öyrətməyə məktəb və müəllim,
Amma... bunu ata-baba bizlərdə görüb kim?
Kim, mən də baxım surəti-əhvalına, ay qız!
Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!

Zülfün kimi bəxtin də qararsın, nə işim var,
Çöhrən dəyişib rəngi sararsın, nə işim var.
Qəlbən də düşündükcə dararsın, nə işim var?
Yanmaz ürəyim bircə tikə halına, ay qız!
Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!

Doqquz yaşa yetməkliyini gözləyirəm mən,
Bu yaşa çatarsan iki ildən iləri sən.
Onda olacaqsan, bala, bir yaz kimi şən,
Hər yanda xridar olacaq malına, ay qız!
Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!

On yaşda evimdə edərəm mən səni pünhan,
Evdə ev olur, küçədə çarşaf sənə zindan,
On birdə olur ər sənə bir sahibi-iman,
Zənciri təsəttür qoyulur yalına, ay qız!
Bəndəm sənə ancaq o rüxi-əlina, ay qız!

İstərsən o vəqt ol bağı açmaq, açamazsan,
Qurtarmaq üçün canını, qaçmaq, qaçamazsan.
Azadə uca yerlərə uçmaq, uçamazsan.
Kar etmiş olur bənd pərü balına, ay qız!
Bir sevmədiyin çıxmış olur falına, ay qız!
Qəlbindəki qəm bitmiş olur salına, ay qız!
İştə, daha bir qız çocuq al dahna, ay qız!
Bax yavruna, ah et!
Yan halına, ay qız!

VİRAN ÜÇÜN

Yazmayım bir kəlmə, etmişdim qəsəm, İran üçün!
Etməyib bir parça kağız sərf ona, dərman üçün!
Səpməyib bir damla su, yansa əgər, ehsan üçün!
Etməyir rahat fəqət qəlbim bu vəhşistan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Fikr qıldıqca, olur bu qəmli könlüm bir də qan,
Nəhs qanından bitir bir zalimin min can alan.
Oldu zalimlər əlində alət Azərbaycan.
Qul yaranmış sanki hər təbrizli bir xan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Əhli-Təbrizə xudadırmı Şücaüs-səltənə?
Ya ki, zillüllah bir şah, irticaüz-səltənə?
Baisi-ifnayı-İrani Ziyaüs-səltənə.
Düşməni-həqq, hökmfərma firqeyi-şeytan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Bir qəribə xəlqdir məxluqi-Azərbaycan,
Hankı soy, hansı irqdəndirlər, iştə, bu nihan,

Gah edər məşrutəyə, hürriyyətə qurbani-can,
Gah canından keçər bir xani-büman üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Eyləyir məclisdən indi əhli-Təbriz ictinab,
Etməyirlər məclisi-Tehrane məbus intixab.
Yekdilü yekrəydir əsnaf, molla, şeyx, şab,
Bir-birin təhrik edir düşmənliyə ixvan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Halbu kim, təbrizlilər bir neçə il əvvəlləri,
Qarşı durmuşlardı istibdadə, əldə sərləri.
Şanda keçmişlərdi hətta Gaveyi-ahəngəri.
Canfəda olmuşdular el, yurd üçün, vicdan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

Görsənir, qəflətdə imiş ol zəman iranlılar,
Bilməyirmişlər nədir məşrutə, xan, iranlılar,
Anlamışlar indi mənasın həman iranlılar,
Tövbə, istiğfar edirlər: məğfərət, güfran üçün!
Axtarırlar bəxşü əfv, etdikləri üsyan üçün!
Ağlayır qəlbi-həzinim milləti-nadan üçün!
Bumi-təbim banlayır bu kişvəri-viran üçün!

PUL

Hər kəsə mayeyi-əməl, hər kəsə zövqü yar, pul!
Hər əmələ, işə təməl, hər ürək içrə nar, pul!
Aşiqə nazü qəmzəli dilbəri-işvəkar, pul!
Qüvvətü şani-məmləkət, sətvətü iqtidar, pul!
Hər şey: ədəb, bilik, hünər, namü nəcabət, ar, pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Vasiteyi-şərəf, fərəc, izzətü abru, məram,
Baisi-mədh, mənqəbət, rəğbətü meylü ehtiram,
Qiblənümayi-mərifət, səcdəgahi-xasü am,
Tək edilir rüku ona, tək verilir ona səlam,

Fəzl, kərəm, səxa, vücud, ismətü etibar, pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Baş-ayaq iltifat qıl, hər quru cismə can budur,
Yer yüzini dutan bütün, sahibü həmkaran budur,
Mürdə cəhaniyan, fəqət, zindeyi-cavidan budur.
Amirü şahmir, xan, çin, ləqəb, nişan budur.
Qorxmaz ürək, iti qılınc, qəleyi-iztirar pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Yer üzərində şahların başlarına işıqlı tac,
Ac, gəni, gəda və şah aləti-rəfi-ehtiyac,
Mərhami-tişi-əndərun, cümlə mərəzlərə əlac,
İlləti-eşq üçün şefa, ruh, həyatü izdivac.
Bəxtin uğurlu yıldızı, taleyi-xoşnigar, pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Təbi-lətifi şairin, göz bəbəyi mühərririn,
Şeirlərin təəsürü, hissləri süxənvərin,
Fikri ədibi-əzəmin, zaiqəsi müsəvvərin,
Çəmxəmi, gənci arvadın, labə, təməllüqü ərin,
Nəşə və rəngi badənin, həmdəmi meyküsar, pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Şiri qılan gədasifət, etdirən onu payimal,
Suduran adlı natiqi, eylədən ortalıqda lal,
Hür yigitləri qılan qul yarananlara misal,
Halü dil əhlini edən həmdəmi-ğeyr əhli-hal,
Safdil, ağ yüzlini asi və şərmsar pul!
Ah... bu sikkədar pul, hamısı bu zəhrimar pul!

Bu yüzi qarədir verən adəmə hər məziyyəti,
Məktəbü elmü sənəti, qüdrəti zurü şövkəti.
İşrəti istirahəti, huri-qüsuri-cənnəti,
Vay ona kim, mənim kibi yoxdur onun da qisməti
Eylər o başı daşını halına əşkbar pul!
İştə bu nabəkar pul, iştə bu zəhrimar pul!
Ay gidi, sikkədar pul!

İRSİ-PƏDƏR

Bizləriz o ki, müsəlman deyəriz adımıza,
İftiyar eyləyəriz şöhrəti-əcdadımıza.

Şövkətü şanını əslafımızın söyləyiriz,
Qalibiyyətlərinin sirrini kəşf eyləyiriz,
Hökmrandı hamı millətlərə onlar, deyiriz,
Söz satır, həzz alırız nabeləd əfradımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

Lovğalıqdır, quru göftardır ancaq işimiz,
Babalar söhbətidir, bir yerə gəlsək beşimiz.
Həp deyir, dinləyiriz: parlaq imiş keçmişimiz,
Bir dönüb baxmayırız milləti-bərbadımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

Yox quru fəxr cləməkdən bizə hərçənd səmər,
Karımız yox, əlimizdən nə gəlir özgə hünər?!
Halımız eyləyəcək də deyil irasi-zərər,
Qoysayız irsi-pədər oyləcə övladımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

Gündə bir fənn qoyur ərsəyə əfkari-bəşər,
Min qəraib çıxarır əqli-ziyadari-bəşər,
Gül açır, ətr saçır səhneyi-gülzari-bəşər,
Biz fəqət xar əkiriz güləşəni-abadımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

İxtiraat, fünün nasıl olur? Bilməyiriz,
Xaki-qəflət qapamış çeşmimizi, silməyiriz,
Baş əyir hər kəsə, ar eyləyib əskilməyiriz,
Bağlayır boyləcə yoxluq suyu bünyadımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

Biz hələ etməmişik kəsb özümüz namü şərəf,
Adlı əcdadımıza olmamışıq xeyr xələf,
Büsbütün məstü xərabi-meyi-əyyami-sələf,
Şu yazıq halımızı salmayırız yadımıza,
İftixar eyləyiriz şöhrəti-əcdadımıza.

Əcnəbilər yükü altında bütün kam alırsız,
Qəhrəmananə çəkib dərd, böyük nam alırsız,
Can verir, uf deməyir, faidə, düşnam alırsız,
Tapmayırsız zərrəcə yol qəm dili-naşadımıza,
İftixar eyləyirsiniz şöhrəti-əcdadımıza.

Afərin ustadımıza,
Həqmi var iradımıza?
Yox gələn imdadınıza,
Əldə həman əyri qılınc
Bəlkə sabalar verə səs
Bir daha feryadımıza,
Qəhr edə cəlladımıza.

GÜLÜRƏM

Millətin halına bən hey gülürəm,
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

Fikr, zəhn, əql bu gün həp çaşıyor,
Qurtuluş üçün üməm uğraşıyor,
Adəm övladı bütün ağlaşıyor,
Söyləyir bən dəxi vaxsey, gülürəm;
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

Mülki-Daradə* alır atəş ara,
Matü heyran, mütərəddid, ümərə.
Dəyşilir gündə rəisül-vüzərə.
Oynayırsız məmləkəti-Rey, gülürəm;
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm!

Üç yüz illər uyuyanlar oyanır,
İskeletlər də durub qurdalanır;
Andır İran da özün zində sanır;
Tərpanir Rəşt, Meyamey, gülürəm;
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

Bir tərəfdə görürəm qüvvətü zur,
Ol biri yanda bilik, fənn, şüur;
Əhli-İrani də dutmuş yeni şur,
Başlayır imdi əlif, bey, gülürəm,
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

Gəh gülür, gəhi də ağlamsınırım;
Gəhi pöhrələnirəm, gəh sınıram,
Qorxmayır, ürküyürəm, diksinirəm,
Çəkirəm ah peyapey, gülürəm,
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

Xəlv bilməz də deyil qəflətini,
Xoşlayır o özü öz zillətini;

Yoxluğa doğru qoyub niyyətini,
Eyləyir mərhələlər tey, gülürəm;
Bənzəyir içmişə o mey, gülürəm;
İlk bahar olmuş ona dey, gülürəm;
Sızlayır bin dil ilə ney, gülürəm;
Xoş gəlir təbimə hər şey, gülürəm.

POLİS İDARƏLƏRİ

Gətirmiş aləmi təngə polis idarələri,
Baxır nə arə, nə nəngə polis idarələri;
Dolub qılınca-tüfəngə polis idarələri;
Dönüb qabanə, pələngə polis idarələri;
Girib bu xəlqlə cəngə polis idarələri.

Bütün idarələr içrə əgərçi yox məzmun,
Olur baxanda əlif qəmətin bükülmüş nun,
Xüsusən, anlamayırlar vəzifə, nə qanun,
Boyaqlı köhnəcə rəngə polis idarələri,
Gətirmiş aləmi təngə polis idarələri.

Görəndə kəndlini bazarda polis nəfəri,
Atır zavallıya hər günə töhmət ilə şəri,

Qatır dama, alır ondan nə varsa simü zəri;
Nə ari, qeyrəti var, nə vəzifədə dəyəri,
Dönüb dənizdə nəhəngə polis idarələri,
Gətirmiş aləmi tənqə polis idarələri.

Gəlibdi canə əlindən biçərə əhli-bazar;
Hər yoxsulü fəqirə etməkdə rəncü azar;
Bircə polisdə yoxdur xalq ilə yaxşı rəftar;
Çünki naçalnik ilə xəlvətdə alveri var;
El sərbəsər talansa ciblər dolur ki, təkrar,
Yeksər Topal Həsənli quldurları polisdür!
Qatillər, oğruların murdarları polisdür!
Qalmış əsir əhali – yox zorları – polisdür!

OLARMIŞ

Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?
Hürriyyətə bu ölkədə də rəğbət olarmış?

Düşməzdi yada uyquda da bu qılıq işlər
Kim, dəyişilir axır, deyər idi, bu gedişlər?
Xəlqə demiş idi bunu molla, nə keşişlər,
Görsənməmiş aləmdə də bir bidət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Ondan ki, təmə dişlərimi çəkmiş idim mən,
Derdim ki, cahan dolsa da, düşməz mənə bir dən,
Hürriyyət umardım necə bir evdə ögeykən,
Vallah, nə bilim, müftəcə də qismət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Bir çömçə dünən qonşu İran vermiş idi pay,
Pəh-pəh, necə hürriyyət, ona bal olamaz tay!
Bir barmaq alıb ağzıma qoydum, dedim: oxqay!
Dünyədə də bu təmidə bir nemət olarmış?!
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Bildim bu gün ancaq ki, hamın əski hökumət,
Xalqa nə imiş – verməməyində bunu – hikmət,

Kim dadsa, qəbul etməz imiş qeyri-əsarət,
Çarlar, vüzərə heyəti biqiymət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Rusiyyəlilərdən belə pis iş də çıxarmış?
Yüz illər ömr edən asarı yıxarmış?
Çarı qovaraq, ovnesini həbsə tıxarmış?
İnsanda da, matəm, bu qədər qeyrət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Çarlar üzünə görməmiş idik olan el ağ,
Dünya yaranandan ağı qarə, qaranı ağ,
Qurda göz ağartınlr, əcəbdir, quzu, oğlaq,
Millətdə, cəməətdə də bu cürət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Hərdən düşünürəm, edərək keçmiş mən yad,
Azadı müqəyyəd görərək, qullanı azad,
Bixud ürəyimdən ucalır göylərə fəryad
Taledə də bax, bir bu qədər nikbət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

Kim derdi, bu işlər belə asan olur, olsa,
Hürriyyətin aşıqları xəndan olur, olsa,
Əşxasi-hökumət hamı heyran olur, olsa,
Hər qüvvətin üstündə də bir qüvvət olarmış?
Vah-vah, adə, Ursetdə də hürriyyət olarmış?

MUXTAR

Molla, bu zəmanə bizi məhzun edəcəkdir,
Pürxəndə olan qəlbimizi xun edəcəkdir.

Bilməm bu bəlalar haradan düşdü cəhanə?
İrqlər dəyişildi hamısı, döndü zəmanə.
İnsan kimi fəhlə, kölə də gəldi zəbanə,
Bu hadisə əyanları məğbun edəcəkdir.

Hər yanda mütəntən qurulur birgə qurultay,
Lüt fələb, cırıq kəndli alır həqq, aparır pay,
Bəylər lüt olub, müflis olanlar olacaq bəy,
Əlaları bu qəhbə fələk dun edəcəkdir.

Hürriyyət oyatmış hamı sinfi yuxusundan
Yoxsul da, əkinçi də sayır kəndini insan.
Xan, bəy, kölə, muzdur ilə hər həqqdə yeksan,
Azadlıq əhvalı didərgun edəcəkdir.

Mömin kişi dörd arvad ala bilməyəcəkdir,
Bir qız ələ o gündə sala bilməyəcəkdir.
Bir hür əsarətdə qala bilməyəcəkdir,
Bu tazəlik aqilləri məcnun edəcəkdir.

Hər həqqdə yeksan olacaqdır kişi-arvad,
Hətta olacaq Zalxa da, Məsumə də azad.
Qızlar gedəcək məktəbə, çarşaf olacaq yad,
Qüسسə bu əlif qəddimizi nun edəcəkdir.

Qanuni-ədələt sürəcək hökmünü həmvar,
Məzlum eləyə bilməyəcək zalimə azar,
Bir millət olur qul, o biri hakimü muxtar,
Güclü yenə gücsüzləri mədfun edəcəkdir.

Qafqazda müsəlman dəxi muxtar olacaqdır,
Başında nə dəstar, nə əfsar olacaqdır.
Güclülərə də böylə cahən dar olacaqdır,
“O”* şerini bunlar ilə mövzun edəcəkdir.

DİL MƏSƏLƏSİ

Dil var ikən gəlin lisan deməyək,
Döndərib farscaya, zəban deməyək.
Hər kəsin var sözü, dili, ağızı,
Ağıza and içək, dəhan deməyək.
Ərəbi göndərək öz evlərinə,
Farsa, qal bizdə mehman, deməyək.

Göz dururkən yazaq nə eyn, nə çeşm,
Gizlini gizlədib, nəhan deməyək.
Var ikən türklərin oxu, yayı,
Kirpiyə tir, qaşa kaman deməyək.
Ya günə ruz, ruzigar yelə,
Gecələr söyləyək, şəban deməyək.

Buğdaya kəndüm, arpayaya dəxi co,
Əkməyə, suya ab, nan deməyək.
Tazə bir kəlmə çıxmış, istismar,
Türkcədir cılxa lap, yalan deməyək.
Rüx üzə, sər başa, zənəx çənəyə,
Burma altun saça ilan deməyək.
Şeir yazdıqda türkcəyi gözədək,
Mu tükə, ortaya miyan deməyək.
Bir neçə qafiyə düzəltmək üçün,
Yuvamız vardır, aşıyan deməyək.
Ya bu kim, bir rədif uğrunda,
Yerə ərz, göyə asiman deməyək.
Səət olsun hövür, dəqiqə çimir,
İsnişək, əsnəşək, yaman deməyək.
Gülməyə xəndə, giryə ağlamağa,
Bəkçiyə heç də pasiban deməyək.
Birliyə ittihad, bilgiyə elm,
Qızlar, arvadlara zənan deməyək.
Kışitək söz verək hamı birdən,
Kim dönüb qaçsa, pəhlivan deməyək.
Dilçilər gülməsin bu təsfiyəyə,
Pozulub Kefsizin də başı, deyə.

MƏMMƏD SƏİD ORDUBADI

SATİRALAR

AĞLAR

Asudə bizik, bizləri görcək sitəm ağlar,
Qəmdidəliyim görsə, yəqin et ki, qəm ağlar,
Birdəm görən əhvalımızı dəmbədəm ağlar,
İslam adı yazdıqca əlimdə qələm ağlar.

Yoldaş, qapını çalma, anaxtarsız açılmaz,
Çox səyi təlaş etmə ki, qəlbində su durmaz,
Yüz top vurasan başına, bu yatmış ayılmaz,
Daşlara da mən, dərdimi gör söyləsəm, ağlar.

Hər töhməti bas bağına, çox söyləmə, lal ol,
Saldat nə soruşsa dilini anlama, mal ol,
Qafqazda qoyunlar kimi hər cinsə həlal ol,
Hər tayfə də şad olsa da axır əcəm ağlar!

Qoyma yerə boş gəlməyi aləm sənə gülsə,
Get işrətə, gər başına min qüسسə tökülsə.
Fikir eyləmə, bir zərrəcə qəddin də bükülsə
Kafir də səni görsə, xudayə qəsəm, ağlar.

Üstün yana əl vurmayıb et bircə təvəkkül,
Sel gəlsə durub qaçma, əgər olsa da müşkül,
Hər nə desələr, bax, özünü eyləmə yüngül,
İslam adı yazdıqca əlimdə qələm ağlar.

MÜSƏLMAN YIĞINCAQLARI

Ey yağlı pılov, sən hamı aşıqlərə cansan,
Dillərdə bəyansan.
Lakin bizə bir sevgili məşuqi-zamansan,
Məşhuri-cahansan.
Gördükcə səni buğlana-buğlana gələndə,
Taqət hanı məndə.
Ətrin gəlir işpaz səni boşqabə çəkəndə,
Qovurmanı səpəndə.
Ağlım dağılır, ruhum uçur nimçəni görcək,
Cana, səni görcək.
Gəl söhbət edək mən səni, sən də mənə görcək,
Biganədən əl çək.
Səndən dəxi mən kəsmərəm heç vəchlə ülfət
Ey işvəli nemət.
Bir loğma əgər səndən ola aclara, qismət,
Bidət qalı, bidət.
Həsret qalacaq vəslinə dərvişilə sail,
Ey nikşəmayil.
Rəhm eylə mənə-zarə ki, oldum sənə mayil,
Ey nimçeyi-kamil.
Hər yerdə sən olsan iki min verst, sürünnəm
Təklifimi billəm.
Səndən yana mən ağlayaram, gah da gülləm
Ta görməsəm ölləm.
Ol gün ki, sən oldun küreyi-ərzdə zahir,
Ey teyyibi-tahir.
Yanımda varam indiyədək haziri-nazir,
Əmrində mübaşir.
Heyhat ki, mən eşqini bir ləhzə unutmam,
Ey yari-dilaram.
Səndən çəkib əl bozbaşı, ya küftəni tutmam,
Ülfət gərək itmam.

Xam,

Avam,

Həməm,

İslam.

VAR

Vah, bu şəhrin nə əcəb sərvî-dîlaraları var,
Hər tərəf tazə açılmış güli-rənaları var,
Açılıb tazəvü tər laleyi-həmraları var,
Yəni Təbrizin əcəb mütribi-zibaları var,
Ey könül, seyr elə kim, türfə tamaşaları var.

Üzləri pərtövü mehr cahanara kimidir,
Səfheyi-sinələri simi-müsəffa kimidir,
Ləzzəti-ləhcələri nitqi-Məsiha kimidir,
Əlləri möcüzeyi-həzrəti-Musa kimidir,
Dilrübaliqda əcayib yədi-beyzaları var.

Yeddi hammam, nə hammam ki, sərmənzili-hur,
Müşt cənnət kimi hər guşəsi bir mətləi-nur,
Bir əcəb abi-rəvan, gərm qılıb onda zühur,
Şükr təqdirinə, ey qadirü qəyyumü qəfur,
Lütfünün bəndələrə neməti-üzmaləri var.

GÖZƏL

(Vaqifə bənzətmə)

Bu dünyada varsa əgər bir dilbər,
Onda bu nişanlar müəyyən gərək:
Əndamı ayinə, qəddi mötədil,
Siyah zülfü qamətinə tən gərək.

Yanağı lələtək, bahari kimi,
Ləbləri yaqutun kənarı kimi,
Bir danə nasüftə mirvari kimi
Başdan-ayağatək ağ bədən gərək.

Təmizliyə ola bir az həvəsi,
Olmaya aşiqə nazü qəmzəsi,
Soğan qoxa danışanda nəfəsi,
Amma sarımsağı az yeyən gərək.

Qövli sadıq ola, hər feli halal,
Bilməyə ki, fitnə nədir, məkr, al,
Qultək dura qabağında, nitqi lal,
Kəsilsə də başı dinməyə gərək.

Növrəsidə: on dörd, on beş yaşında,
Eyb olmaya kirpiginə, qaşında,
Əgər olmasa da ağı başında,
Şert budur, bəyəne Hac Həsən gərək.

KEFSİZƏ* NƏZİRƏ

Yarəb, sənə min şükr ki, dünyanı yaratdın,
Bir dəfə dedin “ol!” – çayı, qəlyanı yaratdın,
Heyvandan əzəl yağlıca büryanı yaratdın,
Ondan sora da dadlı fisincanı yaratdın,
Aşı, çilovu, bozbaşı, dolmanı yaratdın,
Boz qovurma ilə küftəni, şorbanı yaratdın,
Xər mömini, biəqli-müsəlmanı yaratdın,
Bir hikməti var – məscidi, ehsanı yaratdın,
Ancaq nə səbəb oldu ki, mollanı yaratdın!

Varsa yer üzündə neçə məzhəb, neçə millət,
Hər firqəyə təqsim elədin bir neçə nemət,
Qoydun belə təqsimdə insanlara minnət,
Heyfa ki, bütün müftəxor oldu bizə qismət,
Mollalarımı ruzi yaranmışdı bu ümmət?
Kəşf olmayacaq bizlərə bu qəmli həqiqət,
Çox yaxşı, sözüm yox, var imiş bunda bir hikmət.
Aya, niyə bəs bir bu qədər canı yaratdın,
Ancaq nə səbəb oldu ki, mollanı yaratdın!

Təzvire girən qırmızısaqqalları, rəbba
Mən anlamam insan yaradıbsanmı, həyula?
Biməğzdir, aludeyi-biddətdi sərəpa.
İnsafdı min rəng ilə kəsb eyləsin, aya?
Gün qarşısı, qar altı da olsa yata, amma

İnsanlığımı qanmaya, maltək çəkə xurna.
Düşdükcə qazandıqlarımı əxz edə molla.
Ağbaşlara eşşəkmi müsəlmanı yaratdın?
Ancaq nə səbəb oldu ki, mollanı yaratdın?

Hər gün verilir yağə müsəlman pulu guya,
Kim, etməli imiş yağımız nimçəni əsqa.
Xan, bəy buyura, sail ola əhli-tamaşa,
Bir yanda tənəvül eləyə həzrəti-molla,
Dərviş, dilənçi hamı biruh müqəvvə,
Daş olsa ürək tab eləmöz bu işə haşa,
Ey mollanı ağbaş yaradan, xaliqi-yekta,
Cib kəsmək üçünmü bu qəder canı yaratdın?
Bilməm nə səbəb oldu ki, mollanı yaratdın?

NƏLƏRİZ BİZ

Mən anlamıram, dəhrdə axır, nələriz biz?
Məvayi-məkan yoxdu bizə, dərbədəriz biz!

İslamız əgər, harda bəs ol şanlı şəfiət?
İnsanız əgər, yoxdu şüuri-bəşəriyyət!
Bilməm, nədi bəs bizdə bu surət, bu hüvəyyət?
Hər sinifdən avare düşən bixəbəriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Yox zərəcə fərqi bizə millət dala qalsa,
Biganə qarıncaşək ayaq altına salsa,
Diksinməriz hərgiz yanımızda top atılsa,
Zira həpimiz bircə yığın kurü kariz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Əlminnətillillah, yığılıb bir neçə molla,
Heybətli olan milləti yapmışla həyulla,
Biganələrə olmuşuq əsbabi-tamaşa,
Ağa desə gər, sür dəreyə, tez sürəriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Doydu gözümüz, həsrətimiz çıxdı şitildən,
Bu iki şitil dadlıdı bişək keçən ildən,
Vurdu o qədər düşdü şitilçi özü dildən.
Yox zərrə darılmaq şitilə, şiri-nəriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Möhtac deyil millətimiz topü tüfəngə,
Sərf cəlməz pulları bu hərdi-cəfəngə.
Verdik pulu həp nəşəli tiryak ilə bəngə,
Tiryakı atıb, gül kimi bəngi çəkəriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Aqilsən əgər, söylə, nədir cifeyi-dünya,
Biz tərək eləyib olmuşuq aludeyi-üqba,
Cənnətdə bizi gözləyir indi neçə hura,
Allah tərəfindən olara çünki əriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

Get cənnətə, gör bircə nələ vardır, a külbaş,
Qılmanları bir dəstə çiçək, huri qələmqaş,
Möminsən əgər, qorxma, sənindi bacı-qardaş,
Üqbədə, sözün doğrusu, çox mütəbəriz biz,
Mən anlamıram, dəhrdə axır nələriz biz?

QÜRBƏTDƏN MƏKTUB

Viranə vətən, seyri-gülüstan nə gərəkdir?
Bülbülsüz olan səhni-xiyaban nə gərəkdir?

Ömrüm nə qədər var isə qürbətədi məkanım,
Hər qədr əziyyət gələ, rahatdı bu canım.
Ən doğrusu, var bir saritel-sərvi-rəvanım,
Minbəd mənə sərvi-xuraman nə gərəkdir?
Rofkasız olan sünbülü reyhan nə gərəkdir?

Dünya ki mənimdir, hamı dünya da mənimdir,
Fanka demə, bir candı, mənim canü tənimidir,
Nura ilə ünsiyyətim həbbülvətənimdir.

Xülyayi-vətən, sərvəti-saman nə gərəkdir?
Rofkasız olan sünbülü reyhan nə gərəkdir?

Bilsəm ki, əgər ac yatıyor köhnə əyalım,
Zənn eyləmə, bir zərrə digərgun ola halım,
Ölsün də anam, qoy dağıla malü mənəlim,
Ev, bağça nədir, dıngü dəyirman nə gərəkdir?
Rofkasız olan sünbülü reyhan nə gərəkdir?

Artır səri-pürşuridə sevdayi-cəhalet,
Dilşad edir hər ləhzə təmənnayi-cəhalet,
Bu növüledir çünki təqazayi-cəhalet,
Cananəsiz insanə dilü can nə gərəkdir?
Ema mənim olmazsa, bu iman nə gərəkdir?

Dövlət mənə mənzıldəki bir köhnə mitildir,
Altımda salom matrasım on yeddicə ildir,
İslam olanın rahatı qürbətə şitildir,
Yaylı krovat, gül kimi yorğan nə gərəkdir?
Fankası olan şəxsə Tükəzban nə gərəkdir?

RAMAZANA VİDA

Çıxdı ramazan, çıxdı sənin canın, a molla!
Başlandı sənin şami-qəribanın, a molla!

Kül başına, ağla, qapanır məclisi-ehsan,
Getdi işinə bəxti, günü qarə müsəlman,
Pulları alıb verdin ona vədeyi-rizvan,
Getdi, yenə qaldı sənə rizvanın, a molla!
Söylə nə girib kisəsinə anın, a molla?

Mən anlamam, axır necə bir yerdi bu cənnət,
Olmuş sizə yarmarka kimi cayı-ticarət,
Huriləri etdin hələ möminlərə övrət,
Bəddi, nəyə lazımdı bu qılmanın, a molla?
Əqli irişirmi buna insanın, a molla?

Çıxdı əliniz bir neçə ay yağlı pilovdan,
Qəm çəkmə əgər düşdüsə işdən bu dəyirman,
Olmaz daha siğə sənə nisvani-müsəlman,
Düşməz toruna Fatma, Tükəzbanın, a molla!
Qaldı özünə hərzeyi-hədyanın, a molla!

Bu ayda şikəm mülkünü təmir eləyirdin,
Münimləri min tövr ilə təqdir eləyirdin,
Arifləri, şairləri təkfir eləyirdin,
Sordun zəlitək sən hamının qanın, a molla!
Aldın canını xəstə müsəlmanın, a molla!

Qorxma, ramazan çıxdı, yaxınlaşdı məhərrəm,
Yaz bir neçə təsnif, qıl əsbabı fərahəm,
Məcbur elə vursun başına şiə dəmadəm,
Ağlat onların didəyi-giryanın, a molla!
Tək qeyrətini gözdən o nalanın, a molla!

Mənbərdə bacardıqca verib ləhninə təğyir,
Avazi-hümayunla qılın millətə tədbir,
Mənbərdə yalandan özün olduqca gilovgir,
Bir çarə qılın halına İrənin, a molla!
Heç dərdinə qaldınmı o viranın, a molla?

OLSUN

Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədən olsun,
Dəryaçeyi-xun içrə üzüb qutəvər olsun.

Can versə acından hamı, tox gözsün əyalım,
Həp ayandı cahən, tapmadı, nöqsən bu cəlalım,
İnsan azalırsa, çoxalır malü mənalım,
Millet qırılırsa, çocuğum bəxtəvər olsun.
Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədən olsun.

Yayda məni məşğul elədi bağdakı işrət,
Qışda başımı qatdı klublarda məsərrət,
Heç anlamadım, lotulular çəkdi nə zillət,

Bais budu, eys əhli gərək bixəbər olsun,
Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədər olsun.

Qoy Ərdahan əhlindən ucalsın göyə əfğan,
Alsın onların tabını təsiri-zəmistan.
Amma mən özüm isti otaq, xürrəmi-xəndan,
Qars acları fəryadə gəlib xunciyər olsun,
Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədər olsun.

Yersiz qalan ətfal soqaqlarda dolansın,
Biganə də görse oları qəlbi bulansın,
Qoy mən sağ olum, cümlə cahan atəşə yansın,
Ölsün hamı, qalsın çocuğu bipədar olsun,
Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədər olsun.

Ətfaldən əflakə çıxan ahi-cahansuz
Göydə görünür çeşmimə bir mahi-şəbəfruz,
Zirə mənə yardımçıdı bu talei-firuz,
Tutsun qulağın varlı gərək kur, kar olsun,
Övladi-vətən qoy dağılıb dərbədər olsun.

BİR SÖYLƏ GÖRÜM

Bir söylə görüm, məktəbi-ürfan nəyə lazım?
Təhsili-ədəb, dərsi-dəbistan nəyə lazım?

Millətdə, nə lazım, de görüm, fənni-sənəət,
Şeytan işini anladı dinsiz bu cəmaət,
Get bağla həna xəttinə həmmamda rahat.
Xəttində həna olmasa insan nəyə lazım?
Saqqalı qızarmazsa müsəlman nəyə lazım?

Məktəb nədi, qoy seyri-səfa eyləsin oğlun,
Bikar gəzib nəşvü nüma eyləsin oğlun,
Düşükdə yeri səfki-dima eyləsin oğlun,
Ayda çocuğun etməsə bir qan, nəyə lazım?
Axırda yeri olmasa zindan, nəyə lazım?

Xaliq sənə bəxş etsə əgər bir qız əyalı,
Qoy qalsın onu elmü ədəbdən əli xalı,
Cəhd et ona kəsb eyləməsin vizrü vəbalı,
Nisvanda ədəb, məktəbi-nisvan nəyə lazım?
Biçərə qadın olmasa heyvan, nəyə lazım?

Övladına təlim elə qızlıqdan əsarət,
Tab etsin ərindən nə qədər çəksə həqarət,
Vur başına, düşsün gözü, ta eyləsin adət,
Qız taifəsi xürrəmə xəndan nəyə lazım?
Fəryada gəlib olmasa giryan, nəyə lazım?

Zillətlə gərək can verə nisvani-müsəlman,
Çal ağzına, zira budur hürriyyəti-nisvan,
Sındır qıçını, ta qala evlərdə nigəban,
Döyməklə onu zərrəcə nöqsan nəyə lazım?
Göz yaşı töküüb düşməsə bican, nəyə lazım?

Övrət odu kim, ömr edə zindan arasında,
Tutsa qəzəbin tapda özün də, balasın da,
Söy taifəsin də, atasın da, anasın da,
Çal ağzına, düşsün yerə dəndan, nəyə lazım?
Yol zülfünü, bu zülfi-pərişan, nəyə lazım?

QIZI QOCALMIŞ ÖVRƏT ƏRİNƏ DEYİR

Xaliq sənə bəxş eylədi bir düxtəri-ziba,
Gülçöhrə, Tükəzban.
Sədheyf, qalıb evdə, solub bu güli-rəna,
Bu qonçeyi-xəndan.
Kül başına on bir yaşına yetdi əyalın,
Qızlartək ucaldı.
Bimehrsən, hərgiz balanın sormadın halın,
Bu evdə qocaldı.
Bədbəxt qızın çəkmişəm on bir sənə nazın,
Saçlarım ağarmış.

Min zəhmət ilə tutmuşam gər dürlü cihazın,
Bircə əri qalmış.
Bədbəxt, ləin dəhr siyah cələdi bəxtin,
Dəhrin üzü dönsün.
Əymiş qədi-rənasını dövrən bu dirəxtin,
Bais, balan ölsün!
Müşküldü, ola hər kəsin həmsayəsi bədxu,
Hərgiz, üzü gülməz.
Gülüzlü Tükəzbanə gedib etdilə cadu,
Bir kəs bunu bilməz.
Bais budu, yar-yoldaşı həp kamə yetişmiş,
Övrətdi, gəlindir.
Bundan iki yaş xırdıca qızlar ərə getmiş,
Qızlıq nə çətindir!
Bir kimsə adın çəkmədi, on bir sənə bitdi,
Böylə sitəm olmaz!
Sərvətli kişi, qaldı qızın, şöhrətin itdi,
Heç böylə qəm olmaz.
Pis-yaxşı ərə getməlidir, evdə qalınca,
Düşmüş belə adət.
Düşmən gözü var, saxlamaq olmaz qocalınca,
Həm vardı şəriət.
Bundan da sora vardı mənim başqa xəyalım,
Var qəlbədə həsrət.
Bir qız toyu cəlim də açılısın pəru balım,
Bərpa edim işrət.
Vallah, kişi, bu ömrlərin yoxdu vəfası,
Var nisgilim axır.
Mən də yazığam, başa yaxım bir qız hənası,
Var bunda təfəxür.
Qalsın qızım ağlar,
Doğsun da çocuqlar.
Pulsuz kişi, boş ev,
Bəhələti-naçar...
Olmuş hamı islam,
Bu dərdə giriftar,
Kül başına, millət,
Yıxdı səni bidət...

BU MİLLƏT

Pəh-pəh, nə əcəb xürrəmi xəndandı bu millət,
Ərbabi-xirəd, sahibi-ürfandı bu millət,
Min-min sağ ola, əhsənə şayandı bu millət,
Qeyrətləri var, sevgili insandı bu millət,
İran kimi hər işdə pərişandı bu millət,
Baziçə deyil, milləti-İrandı bu millət.

Bir eylə xəlayiqdi bu biçarə cəmaət,
Bilməzlə nədir indi də, mənayi-səyasət,
Heç kəslə işi yoxdu, edir qüslü təharət,
Əynində dörd min sənəlik köhnə qiyafət,
Aləm də bilir, quli-biyabandı bu millət,
Baziçə deyil, milləti-İrandı bu millət.

Dünyalara fəxr etməlidir qiteyi-İran,
Zira ki, çıxıb bu meşədən hacı Səməd xan,
Bu dağda gəlib ərsəyə hər şəkildə heyvan,
Vəhşi yeridir, yoxsa bu dəhşətli biyaban?
Hər tərbiyəsiz, bisərü samandı bu millət,
Baziçə deyil, milləti-İrandı bu millət.

Bir qövmüdi, yox himməti, var səbrü təvanı,
Çıxmaz səsi, vursan başına, çıxsın da canı,
Haq bunlara ərzan eləsin rəngü hənarı,
İnsanda hüquq olmasa da yoxdu ziyarı,
Beşgünlük olan dəhrdə mehmandı bu millət,
Baziçə deyil, milləti-İrandı bu millət.

İslah eləmiş millətin əxlaqını daim
Ağbaşı, qara fikirli ərbabi-əmayim,
Səy ilə bütün milləti qılmışla bəhayim,
Durmazla bəhayim kimi bir fikrdə qaim,
Hər başladığı kardə heyrandı bu millət,
Baziçə deyil, milləti-İrandı bu millət.

ŞİRİ-JƏYANIZ

Səd şükr ki, biz ziynəti-tarixi-zamanız.
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Bir künci-fəraqətdə yatıb nazilə rahət,
Daim qılalım şöhrəti-tarixə qənaət,
Axırda dirildən bizi bu əski sələbət,
Yatmaqla cahən əhlinə həp lərzərəsanız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Tərpənmə yerindən, hərəkət qılsa da aləm,
Laylayları məsciddə gedib dinlə dəmadəm,
Məhşər günü görsə babamız həzrəti-Adəm,
Bilsin, bizi Həvva necə doğmuşsa həmanız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Bu əsri-xətərnəkdə səy eylə, fəqir ol,
At izzətü namusunu hər ləhzə həqir ol,
Salsınla şətil boynuna ol qədr ki, sir ol,
Tab eyləriz hər zillətə, təzyiqə, cavanız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Qurban gözüne, ləfzi-siyasət nədi, qanma,
Hər kəs desə, adın batar axırda, inanma,
Laqeyd olaraq dəhrdə bir fikrə bulanma,
Sən baxma acıq, kafəmiz aludəyi-nanınız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Məktəb adını versələr, hər yerdə oturma,
Dik gözlərini vəizə, kirpik belə vurma,
Molla evi olsun yerin, öldürsələr durma,
Çünki buradan azimi-gülzari-cinanız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Məhv olmayacaq bu mədəniyyətlə müsəlman,
Həşrə kimi sabit qalacaq kəlməyi-İran,
Axır görəcəksən bütün aləm olub əyan,
Zira həpimiz bəy, həpimiz zadəyi-xanınız,
Səhrayi-sələbətdə gəzən şiri-jəyanız.

Beşgünlük olan üsrətə çox olma mükəddar,
Xaliq özü qalmış sənə bir ruzi-müqərrər,
Acdır hələlik milləti-mərhumə sərəsər,
Səd şükr, bu acliqda bütün dəkdüli camız,
Səhrayi-sələbətde gəzən şiri-jəyanız.

GAP

Birdən-birə dünyayə böyük gülgülə düşdü,
Bu gülgülədən ali-Roman* müşkülə düşdü.

İnsafına, vicdanına "lənət" bu cahanın,
Yıxdı evini zülm ilə övladi-Romanın,
Yummuşdular üç yüz sənə ağzın füğəranın,
İmdisə bu iş bəs necə dildən-dilə düşdü,
Övladi-Roman bax necə bir müşkülə düşdü!

Rusiyyətdə üç yüz sənə bir arzi-mütləq,
Birdən-birə başı gicəlib vurdu məlləq,
İnsaf idi, aya, pozula bir belə rövnəq?!
Hürriyyət olub da "dayımız" əngələ düşdü,
Bilməm bu nasıl atəş imiş məşələ düşdü?!

Saxlardı məhəbbətlə bizi əski hökumət,
Doxsan sənə qoymuşdu əsarət bizi rahət,
Viranlığı cəhlilə sanırdıq mədəniyyət,
Heyvan kimi əfsarimiz əldən-ələ düşdü,
Çarə nədü, keçmişdə bizimki belə düşdü!

Bir parça havavü həvəs olmuşdu hökumət,
Şeytanlar ilə həmnəfəs olmuşdu hökumət,
Zalimlərə imdadrəs olmuşdu hökumət,
Axırda palan əydi, dalından şələ düşdü,
Məhv oldu, bizimtək evinə vəlvələ düşdü.

Əlhəqq bu hökumət bizi təzim eləyirdi,
Dinsizliyi, dilsizliyi təlim eləyirdi,
Həqqin verərək hər kəsi təkrim eləyirdi,
İmdisə nədən bəs başımız cəncələ düşdü?
Can verdi hökumət sürüşüb məzbələ düşdü.

OLURSA

Naxçıvan, İrəvan xan, bəylərinin, Ordubad qurumızısaqqallarının, Bakı, Quba başıqırıcıqlarının və Kürdəmir başı hanalı cavanlarının əhaliyə müraciəti:

VƏTƏNDAŞLAR!

Açma gözünü, yüz belə hürriyyət olursa,
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

Bir söylə, nə lazım sənə hürriyyəti-vicdan,
Hürriyyəti-vicdan ilə tökməkmi olur qan?
Xof etmə halaldır sənə ol xuni-müsəlman,
Əqrəb kimi vur nişini hər millət olursa,
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

Hürriyyət ikən zülmə tüğyan elə, qorxma!
Məzlumu əzib hali-pərişan elə, qorxma!
Dutsa qəzəbin bir-iki də qan elə, qorxma!
Var ləzzəti bir az kişi biqeyrət olursa,
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

Azadlığı sevmə, camaatla uyuşma,
Hər ləhzə mücərrəd yaşa, millətlə uyuşma,
Cahilliyi sev, məktəbi-sənətlə uyuşma,
Haşa bu müsəlmanda əgər sənət olursa!
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

Rəhm eyləmə, zira ki, vəfasızdı camaat,
Gördük Nikolaya necə endirdilə zərbət,
Bir bax, necə gör can veriyor əski hökumət,
Dünyanı yıxar xəlqdə gər taqət olursa,
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

Bəy-xanə nə lazım, de görüm, ləfzi-müsavat?
Bəysən yeyib-iç, işləmə, rahatca uzan yat,
Yoldan çıxarar milləti axırda bu adət,
Hürriyyət işi xalqda gər adət olursa,
Yat, yat, maralım, yat, nə qədər fürsət olursa!

ADAMIMSAN

Yat bəstəri-naz içrə, ay oğlan, adamımsan!
Yat hər işi oldun ki, müsəlman, adamımsan!

Kəs qardaşının başını, tök yerlərə qanın,
Sor qanını daim zəlilərtək füqəranın,
Salsan cibinə onca manat gör üləmanın,
Məskəndi sənə cənnəti-rizvan, adamımsan!
Bas bağına yüz huriyü qılman, adamımsan!

Yıx xanəyi-milliyəni, bərbad elə, qorxma,
Güldür özünə, düşməni dilşad elə, qorxma,
Səy eylə, bu ənbanımı abad elə, qorxma,
Assın qazanı Fatma, Tükəzban, adamımsan!
Hazır eləsin dolma, badımcən, adamımsan!

Səy eylə, fəsad əhlinə ol sidqilə məluf!
Çal ağzına, hər kimse qıla əmr bəməruf,
Hər kəs qıla əsrarını bir kimsəyə məksuf,
Yar başını, axsın üzünə qan, adamımsan!
Qansın ki, gərək lal ola insan, adamımsan!

Qorxma, hər iki dəhrdə fərman da bizimdir,
Rizvan da bizim, huriyü qılman da bizimdir,
Pul verməyəni yaxmağa niran da bizimdir,
Xövf eyləmə, yaxmaz səni niran, adamımsan!
Zira ki, vara orda da dərban, adamımsan!

Qoy can verə zillətlə bu dəhşətli müsəlman,
Qan ağlasın aləmlərə qan ağladan İran,
Tarixi yanıb məhv ola gör şöhrəti-Sasan,
Fikr eyləmə, İran ola viran, adamımsan!
Əfqan eləsin naləvü əfqan, adamımsan!

İranda olan şöhrəti-Dara nəyə lazım?
Sudan, Tarablis, Buxara nəyə lazım?
Sultanlığı at, bu quru sevda nəyə lazım?
Ondan sonra ol quşbəyi, işan, adamımsan!
İranda dəxi olgilə bəy, xan, adamımsan!

Ən müxtəsəri, hər nə ki üsyan eləyirsən,
Hər nə ilə islamı pərişan eyləyirsən,
Hərdən ki, bizə müxtəsər ehsan eyləyirsən,
Şəksiz qurtarar canını ehsan, adamımsan!
İstərsən elə gündə otuz qan, adamımsan!

Qanma, nədir aləm, çək xurna dəmadəm,
Hər başda ağ olsa bil şəxsi-müəzzəm,
Yat evdə, xuruldat qəlyan, adamımsan!
Çək başına bircə yorğan, adamımsan!

BƏRADƏRANƏ BİR TÖVSIYƏ

Qəm çəkmə, gülüm, bir quru canın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Dinlə sözümü, sülhünə aldanma cahanın,
Arşın malı yox, saxla ikiəlli tumanın,
Əmmaməsi yox bəzi yarımçıq üləmanın,
Axır olacaq köhnə tumanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Halında nə təğyir zühur etsə də qorxma,
Ərbabi-sitəm haqqına zor etsə də qorxma,
Tumanını molla alıb ur etsə də qorxma,
Səbr et, gözəlīm, səbrə tavanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Gündən-günə qonşun sənə artırsa da kinin
Ar eyləmə, çək tənəsin hər sinfi-ləinin,
Yox mal-mülkün, qaldı fəqət bir quru dinin,
Şimdise gedir bircə hamanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Qurtardı sənə hər nə qədər kin eləmişlər,
Hər tövr ilə yüz tənəyi-rəngin eləmişlər,
Şimdise, buyur, qəbrini təyin eləmişlər,
Puç oldu şu ümmidi-nəhanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Meydani-siyasətdə yerin qalmadı, heyhat...
Qaz torpağı, şol xaki-siyah içrə gömül yat,
Əfsus ki, mat etdi səni bu yeni şahmat,
Getdi azacıq namü nişanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Tarix bu zillətlə səni yad edəcəkdir,
Əhfadına min il sora dilşad edəcəkdir,
İslamda min təziyə bünyad edəcəkdir,
Afaqda hər əksi-fəğanın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

Qalma bu cahan içrə ki, bir hücrədi viran,
Cənnətdə varındır, neçə yüz qəsri-zərəfşan,
Ağbaş sənə vəd etmişdi huriyü qılman,
Gözlər səni bir çox nigaranın ki, qalıbdır,
Bil qədrini, bir canə gümanın ki, qalıbdır.

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

XABI-QƏFLƏT

Dur, ey qafil yatan könlüm, oyan bu xabi-qəflətdən,
Sənə yoxdur səmər hərgiz bu bica istirahətdən!
Tamamən xalq olub bidar avazi-müəzzinətdən,
Dur, ey aludeyi-qəflət, göz aç bir dəm kəsalətdən.
Üluləbsar olan sübh olmamış bidar olur bişək,
Deyil insani-kamil durmayan xabi-cəhalətdən.
Gözün var isə hürriyyət ziyasından götür hissə,
Yaşa insanca, insanlartək azad ol əsarətdən!
Tələş oyyamı, hürriyyət müstərih olmuş səfalətdən?
Nə yatdın, ey müsafir? Sübh açıldı, karvan köçdü,
Özün tək, püxətər mənzil, səmər yoxdur bu rahətdən.
Demə mən şir idim, həm mən şücaətdə arslan idim,
Tökərlər başına elm ilə bu xaki məzəllətdən.
Qarışqa elmidən dərk etsə baxmaz zuri-bazuya,
Bir alim kimse xoy etməz bir aləm zorü qüvvətdən.
Gör olsa əksəriyyətlə cəmət hakimə məfkum,
Bir hikmət alimi xof etməz ali bir hökumətdən...
Gəl, qardaş, ataq qəfləti bilmərrə kənarə,
Bir az da bu qəflət qala olmaz dəxi çarə...
Hər bir işimiz getdi, qalib qəlbə həsrət,
Avara qoyan bizləri qəflətdi, bu qəflət!

VƏTƏNİMİZƏ BİR NEÇƏ SÖZ

Bahar oldu, ey sinədağlı çəmən!
Göz aç qəmədən, ey xaki-paki vətən!
Çıxıb gün sabah oldu, dur xabdən,
Çəkil sahilə sarı girdəbdən.
Açarmı lisani-ədəb bülbütün,
Bahar oldu, noldu bəs açmaz gülün?!
Neçin səndə var daimi bir xəzan,
Haçan gül açarsan, sən ey bəstan?!
Məgər sən deyildin səfalı çəmən?

Məgər səndə yox susənü nəstərən?
Açıb nərgiz ol məstü şəhla gözün,
Qızılgül həyadan qızardır üzün,
Göz aç, sən də alqışla bu işrəti,
Verər bülbül elani-hürriyyəti!
Alar qumri məşrutə təlimini,
Bənövşə verər dərsi-təzimini.
Girər bağa tuti quşu bavüqar,
Oxur nitqlər, parlamanı açar.
Qurar intixabatı əhli-çəmən,
Durub sədri-məclis olar yasəmən.
Olar rəsmi-talari-gül payıdar,
Hamı yerdə icrayi-kari-bahar.
Çıxam yüz bahara, görəm yüz çəmən,
Gözüm səndədir, səndə, ah ey vətən!
Kim etdi səni dərd ilə həmkənar?
Kim etdi çəməngahını xaksar?
Cəhi tarmar etdi İran səni,
Gəhi basdadı ali-Osman səni.
Olan dəmdə hər zihəvəs tacıdar,
Qıldadı səni fəth əvvəl qərar.
Verərdin sən əğyarə, ey xaki-pir,
Nə qədri həyadidə qızlar əsir!
Zamanlarca aləmə amac idin,
Ərəblər əmudilə tarac idin.
Yanıb səndə Netron, Teymurləng,
Batı xanü Çingiz, saları-cəng...
Edib səndə milyon xəlayiq zaval,
Adın qalsa xoşdur məhəlli-qıqta!
Rəiyyətdə yox əqlü elmü vüqar,
Özün dami-qəflətdən etsin kənar...
Bu əlvat-birəhm alimnüma,
Salan dəmdə təsbihü şalü əba,
Çəkər milləti dara təzvir ilə,
Rəsədbənd edər qanlı zəncir ilə.
Bənilər kərəmsizdi, millət fəqir,
Yorulduq cəfalardan, olduq yesir.

Bu aləmdə gülməz fəqirin üzü,
Yalandır fəqirin səadət sözü.
Səida, dəxi qoyma əldən qələm,
Qələm əldə candan keçib ol ədəm...

LOĞMANIN VƏSİYYƏTİ

Əshabına bir gün dedi Loğmani-həqiqət:
Etdi məni hübbülvətənim mətleyi-hikmət.
Bildin vətənin qədrini etdim də sədaqət,
Çünki çatar insana sədaqətlə şərəfət.
Hübbülvətən övladıma məndəndi vəsiyyət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət.

İnsan oluban bil nədi qüdsiyyəti-insan,
Mənsəb haradır, ya ki nədir mənbəyi-iman.
Hübbülvətən olmaz, gedər iman ilə ərkan,
Ondan sora bilməzlər, heyvanmısan, insan,
İnsan olan etsin gərək həmnövinə xidmət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət.

Baş ver vətən uğrunda gər əbnayi-vətənsən!
Baş verməsən insan nə ki, bir zağü zəğönsən!
Ey ol kişi, sən ki, vətən aları çəkənsən,
Əhsən sənə, sən millətə nəzhətli çəmənsən,
Olsun gərək hər fərdi-yaranmışda həmiyyət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət.

Loğmana dedi bir kişi, key arifi-kamil,
Bu əql ki, var məndə nədir bundakı hasil?
Bu növ cavab aldı ki: əql olmasa zayıf,
İnsan eləməz qeyrəti-millətdə təğafil!
Əql olmasa olmaz tənə-insanidə qeyrət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət!

Yatdın nə qədər naz ilə indisə ayılmaq,
Başdan keçib həysiyyəti-milliyə qazanmaq,
Can ilə təlaş eləyibən qana boyanmaq,

Bir əmri-müqəddəsdə vətən qeydinə qalmaq,
Qoy qanını töksünlər, qıl isbatı-şəhadət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət!

Baş verməyən insanın hüquqatı verilməz,
Yüz kimsə əgər ölməsə min kimsə dirilməz,
Millətdə tifaq olmasa asayiş edilməz,
Əfsus ola bir millətə öz qədrini bilməz,
Bilməz nədi qeyrət, nədi millət, nədi himmət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət!

Bu rahdə çox kimsələr ad eylədi getdi,
Zindanlara düşdüsə də, hürriyyətə yetdi,
Hürriyyəti insanlar əsarətlə yeritdi,
Öldü, özü ölməklə hamı həqqi dirilti.
Yatmaq ilə verməzlər musavatü ədalət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət!

İnsanda əgər olsa təcəllayi-kəmalət,
Məyubilər öz eybin edəmməz ona isbat,
Var olsa əgər bizdə ülumi ədəbiyyat,
Şamil olar əhvalımıza feyzi-musavat,
Hər ləhzə, Səid, eylə bu əfradə xitabət,
İnsanlara fərz olmalıdır qeyrəti-millət!

XILQƏTİMİZDƏN

Bir sövq təbiətlə bəşər maili-qovğa,
Hər kəsdə təcavüz, sitəm əndişəsi peyda.
Meyxorəni etməm daha bir bunca məzəmmət,
Meydən, məzədən xəlq olub həp bəşəriyyət,
Hər kəs meyə aşiq, hərə bir badəyə məftun,
Bayğın bəşər hala yenə sərməst digərgun
Övladi-bəşər xak imiş, öldükdə olur xak,
Az keçməmiş ol xaki-siyəhdən göyərir tak.
Əngür bitir tərklə olunan məqbərələrdən,
Xumlar düzələr heykəli-məxmuri-bəşərdən.

Torpaqda imiş məbədü meyxanə də, mən də,
Məscid də haman xak ilə, mey də, içən də.
Mən xəlq edilən xak ilə meyxanə salınmış,
Vaiz yaradən xak ilə məscid qayırılmış,
İştə bu səbəbdən mənə meyxanə nəşimən,
Vaiz də bilir mənbəri kəndisinə mömən,
Çirkin, gözəl, erkək, dişi həmzadəyi təndir,
Xumlar da həmin, mən də həmin, mey də həmindir.
Dünya özü meyxanə, bəşər məsti-xərabat,
Hər yerdə əsatir, miləl, hərzə, xürafat.
Sərxoş bəşərin sinəsi bir badeyi-gülğün,
Bədməst qəza qorxulu bir səhneyi-pürxun.
Mey mayəsi tövlid olunurkan ətimizdən,
Həm ğayilələr, mərəkələr xilqətimizdən.

TAXTGAHI-CƏM*

Bir qəm sarayı möhnət imiş taxtgahı-Cəm,
Hər əski uyqusunda durur kişvəri-Əcəb*.
Dövri-bərində parlar ikən nuri-inqilab.
Açmaz gözü, gözündə tilu qılsa afitab.
Məzlum Əcəm, yanar ürəgim qəmli halına,
Mən ağlaram, sən ağlamayırsan zavalına.
Bir ingilis əsirisən, ey əski məmləkət,
Qəmli sükutuna de görüm varmı bir cəhət?
İranlılar, qalırsa gər əski sūfatınız,
Bir inqilab əlindədi qəti nicatınız!
Qorxma, batar o qəhr ilə düşmən siyasəti,
Hərbi qiyamə başlasa İran cəmaəti.
Sanma böyükdü düşmənimiz, iqtidarı var,
Bir səmtə daim əsməyəcəkdir bu ruzigar!

ƏLİQULU QƏMKÜSAR

SATİRALAR

DOLAŞMA

Ey Molla dayı, gəl bu müsəlmana dolaşma,
İnsaf elə, hər sahibi-iymanə dolaşma.
İmdi ki bizim əksərimiz şeyxidi, molla,
Yazma onların eybini hər yanə, dolaşma.
Qazilərimiz gərçi süvar olmuş əvamə,
Alimdillər, elm əhlinə, ürfanə dolaşma.
Gər Hacı baba darmadağın qılsa qəbanı,
Baş qoşma, o cür alim-i-zişanə dolaşma.
Hər pirləri rişxəndə qoyub, məsxərə qılma,
Cindərə inan, cin ilə şeytanə dolaşma.
Məxluqi bu qədr eyləmə risva, həzər eylə,
Bədir bu qədr vaizü bəy, xanə dolaşma.
Sən də olasan bəy, yeyəsən müft-müsəlləm,
Rəhm eyləməzsən rəncbərə, dehqanə, dolaşma,
Xanlar kimi hərgah olasan sahibi-dövlət,
Məğrur olusan, sərvəti-səmanə dolaşma.
Millet özü halvasını çaldı ağaların,
Sən bari çək əl, şah ilə sultanə dolaşma.
Millet özünün, qanmasa, təklifini versə,
Makulu Qarov xanə, Nəmov xanə dolaşma.
On dörd para kənd əhli bu məşrutə zamanı,
Gər ac, susuz düşsə biyabanə, dolaşma.
Şeyxin təri, ya çirki şəfa oldusa xalqa
Gülmə belə ecazə, bu dərmanə dolaşma.
Bir dəfə Cüvəllaği* uzun etsə müşərtəf,
Eyb etmə ona, yazdığı hədyanə dolaşma.

DİNDAR OLANIN

Dindar olanın halı pərişan gərək olsun,
Əfsürdə-dili bisərü saman gərək olsun.

Hər qövmə ləgədkub ola gər milləti-islam,
Hər adəti-məzmun ilə kəndin qıla bədnam;
Sıxma ürəyin, eyləmə qəm, olmagilən xam,
Bu tayifə rizvanə şitaban gərək olsun.

Mömin gərək alsın özünə ildə bir arvad,
Damad arayıb kəndinə, olsun həmi damad,
Getsin Məşədə, Kəbləyə, qılsın ağasın yad,
Cənnətdə də həmxabeyi-qılman gərək olsun

Qoysun başına molla gərək üç put əmmamə,
Yay, qış ola əynində onun bir cürə camə,
Ləbbadə və qurşaq ilə gəldikdə xüramə,
Şalvarsız ayağında da tuman gərək olsun.

Müşküldü bu kim olmaya seyyidə səfahət,
Təkrarınə bu məsələnin mənə nə hacət?
Olsa kəmərinde birinin şali-səyadət,
Labüddü məğrurü qudurğan gərək olsun.

Get seyr elə, gör Kukəməri, əhli-Yegani,
Təlvis edib onlar bütün əqtabi-cəhani,
Hər şəhriddə bu tayifənin pirü cəvani
Sail bəkəfi-parıçeyi-nan gərək olsun.

Çün pirdə, ocaqda görünür kəşfü kəramət,
Etsin oları şiə gərək ildə ziyarət.
Mövquf ola, heyhat, çətindir belə adət,
Millet belə qəflətlərə qurban gərək olsun.

Kənd-kəsəyə getsən, bilisən surəti-halı,
Qurtarmaz içindən oların çəngü-cidalı,
Hansı birinin bir kərə artıq düşə yalı,
Dava sahib öz qaninə qəltan gərək olsun.

Çoxlar özünə sənət edib qandırabatı,
Təqdis eləyir işbu müləvvəs hərəkəti,
Olmaz onların hər iki dünyada nəcəti,
Hər bərikəşü quli-biyaban gərək olsun.

Sərdari-Maku oğluna lazımdı toy etsin,
Yüz min tıməni bir toyunun xərcinə getsin,
Bu işrətinin söhbəti dünyalara yetsin,
Dağ-daş başabaş cümlə çıraqban gərək olsun.

Konyak içilə su yerinə bəzmi-səfadə,
Sərməst ola, şənlik eliyə atlı, piyadə,
Məzlumların gözlərinin əşki aradə
Axsın yerə, bir dalğalı ümman gərək olsun.

Qafqazlı müsəlmanlarımız diqqətə calib,
Fors etməyə, şıq gəzməyə olmuş hamı talib,
Vişhelmi-sibil, pensinə, bir şeyi-əcayib,
Avropalı görsə onu heyran gərək olsun.

Hər kəs ki, gedir rus dilini qılmağa təhsil,
Az-maz qonuşur türki lisanın bir-iki il,
Bəs ki qarışır bir-birinə sonra bütün dil,
Kim zənn edəcəkdir bu müsəlman gərək olsun.

Lazımdı ki, bildirsin özün aləmə şiə,
Olsun mütəhəmmil hamı dərdu qəmə şiə,
Hər il başabaş batsın, əvət, matəmə şiə,
Olduqca həyatı, gözü gıryan gərək olsun.

İRANLILAR

Barəkallah, çox nəcib insandırlar iranlılar,
Hər kim eşşəksə, ona palandır iranlılar.

Gəlməmişdən Məmdəli uymuşdular məşrutəyə,
Etiraz etmişdilər hər bimürüvət lutiyyə,
Nitqədə natiqləri bənzərdi sanki tutiyyə,
Zənn edərdi cümlə, şəksiz, qandırlar iranlılar.

Hər şəhərdə, qəryədə yapmışdılar bir əncümən,
Coqə-coqə toplanıb eylərdilər fikri-vətən,
Dəm vurardı cövri-istibdadidən hər bir yetən,
Guyya hürriyyətə qurbandılar iranlılar.

Bənzəyirdi hər biri eşqi-vətən məcnununa,
Cannisar etmişdilər məşrutənin qanununa,
Filhəqiqət, çoxları qəltan olub öz xununa,
Ganü dildən işbu narə yandılar iranlılar.

Eylə ki, xaqani-mənfur eylədi əzmi-vətən,
Dövrünə cəm oldular türkman kimi zağü-zəğən,
Dəfeyi-əvvəl Süpehdar oldu bir peymanşikən,
İrticaya tazədən toplandılar iranlılar.

Əncümənlər hər tərəfdə özgə bir şəkli aldılar,
Dövreyi-mənhusi-istibdadı yada saldılar,
Vadiyi-cəhlü cəhalətdə hərasan qaldılar,
Əhdü peymanı, hüququ dandılar iranlılar.

Lövhəşəllah, hansı bir nöqsanların tədəd edim,
Hansı bir nəğzi-vəfa etdiklərin inşad edim,
Min deyil, beş min deyil, mən hansımı dəryad edim,
Müxtəsər, bir heykəli-bicandılar iranlılar.

Hər nə məclis qurdular, hər yerdə şura etdilər
Bir ətin, bir əkməgin taksində dava etdilər.
Hər yerin həkimlərin bir bisərüpa etdilər,
Onların hər məkrinə tovlandılar iranlılar.

Aldı qanuni-əsası çünki duzdani-maliyat
Mülkədarə, rəncbərə bəxş etdi bir təzi-həyat,
Zülmədən istərdi tapsın məmləkət bir az nəcat,
Ol səbəbdən məhviniə davrandılar iranlılar.

Heç rəvadırmı əkinçi, çiftçi yeksər kam ala?
Nazipərvər şəhzadə küçələrdə ac qala?
Müslümü kəbrü nəsarayə bərabər ədl ola?
Mərhəba olsun ki, qədrdandılar iranlılar.

Altı min illik hökumət millətə əyməz boyun,
Heç görübsənmi, çobansız otlaya bilsin qoyun?
Düşdü meydanə beş-on dinsiz, çıxartdı bir oyun,
Ol oyundan, iştə, bağı qandılar iranlılar.

Afərin məşrutəyə bədxah olan oğlanlara,
Gündə istefa verən, ehraz cdən əyanlara,
Şükr kim şimdi baxan yox nahaq axmış qanlara,
İrticaya qəlbdən xahandılar iranlılar.

EY MƏMDƏLİ

Ey Məmdəli, bu növi ki, İrandan əkildin,
Doydun, bilirəm, axır özün candan, əkildin.

Söz verdi sənə eylə ki, ilk dəfə Süpəhdar,
Oldun o ləinin hamı fikrinə xəbərdar,
Düşdün yenidən səltənətin fikrinə, təkrar
Məşrutə verən neməti-ehsandan əkildin.

Türkmanlara bel bağladın, ey əhməqi-gövdən,
Çöllərdə səni vellədilər bisəru saman,
Oldu onların hər biri bir səmtə girizan,
Ürkdün özün axırda o türkmandan, əkildin.

Risva elədin kəndini əqtabi-cəhanda,
Təşkil elədin xərgahini türfə məkanda,
Dəva elədin millət ilə bir neçə yanda,
Qaçdın Sarıdan, Damqanü Simanandan əkildin.

Qan içmək olub gərçi əzəldən sənə pişə,
Getməzdi bu dövrən belə kamincə həmişə,
Vurdun nə qədər mümkün idi millətə tişə,
Tülkü kimi qaçdın, genə meydandan əkildin.

Rüstəm sənə bu işdə verib gərçi cəsərət,
Etməzlər dəxi şah səni bir də rəiyyət,
Getdi kisədən pensiya da, xeyli nədamət
Oldu, vəli, qurtardın əcəb qandan, əkildin.

Öldürdülər Ərşəd kimi bir mərdi-rəşidin,
Qaçdın, genə qurtardın o öz cani-pəlidin,
İranda dəxi qalmadı bir yerdə ümidin,
İt tək biləni qovdular hər yandan, əkildin.

Axtardı səni qətl eləsin Yefremi-sərdar,
Şükr eyləgilən, olmadın əllərdə giriftar,
Bu qan ki axıtdın, tutacaqdır səni naçar,
Hərçəndi ki, imdi genə bir yandan əkildin.

Bilmərrə muradınca dolanmadı bu dünya,
Viranəyə döndərmədin İranı sərəpa,
Fikrin nə idi, olmadı, səd şükr, mühəyya,
Şövq ilə gedib, yəs ilə İrandan əkildin.

Bundan sonra labüddü sən dəyə səzasan,
Ya pinti Həmid tək necə divarə səzasan,
Min lənətə, min nikbətə, min barə səzasan.
Viran elədin mülkü, o virandan əkildin.

BAYRAMLIQ

Novruz yetişdi, fəqərə oldu pərişan,
əfsürdə və nalan.
Hər məmləkətin pulluları cürümü xəndan,
pulsuzları giryan.
Çöllərdə, çəmənlərdə gözəl güllər açıldı,
ətrafa saçıldı.
Bir başqa tərəvətdə olub qönçələr əlvan,
dər tərifi-gülüstan.
Kəflənmək üçün düşmüş ələ yaxşı bəhanə,
hər tacirə, xanə.
İç badeyi-gülrəngi ki, versin sənə mincan,
seyr elə xuraman.
İstol bəzə, hər cür yeməli eylə mühəyya,
düz konyakü vodka.

Doldur bakalı, çək başına, eyş elə şadan,
düşməz belə dövran.
Cəmşidi-Cəmin səltənəti oldusa pamal,
səd şükr olub iqbal.
Bayram bizə miras yetişdi, əgər İran
oldu dəxi viran.
Millətlər ayıldı, bu işin tərkinə qıldı,
təklifini bildi.
İndi bizə məxsus qalib məhz bu meydan,
yox başqa bir insan.
Matəmzədəra eyd bovəd matəmi-digər*,
boşdur belə sözlər.
Matəmzəddədir gərçi həqiqətdə müsəlman,
sən olma hərasan.
Kimdir belə təfrih ilə dünyədə dolansın,
bu ləzzəti qansın?
Bayram kefinin qiymətini yox bilən olan,
sənsən ona xahan.
Get, hər evə gir, zahiri təbrək elə eydin,
hər Əmrlə Zeydin.
Batində atıb hər yetənə bir cürə böhtan,
bədnam elə hər an.
İldən-ilə çün rövneqü heysiyyətin artar,
bayramını da xar.
Qoyma ola, Türkiyyədə gər qopsa da tufan,
sən qəm yemə ondan.
Baxma ki, hər evdən ucalır naləvü fəryad,
yoxdur edən imdad.
Olsa bütün aləm hamısı gürüsne, üryan,
sən eyləmə ehsan.
Salma yadına zərrə qədər dərdü bəlani,
sür zövqü səfanı.
Bayram günüdür, al yanına bir gözəl oğlan,
qıl canını qurban.

Keflən gecə-gündüz,
Xərc et pulu yüz-yüz,

Çaldır nağaranı,
Düş ortalığa süz.
Qoy aləmi heyran,
Olsan da pəşiman...
Axırda deyərsən:
Lənət sənə, şeytan!

QƏLƏM ARKADAŞIM KEFSİZƏ

Gələsən, dilbir edib xəlqə mətəl yazmıyalım,
Tapalım kəndimizə başqa əməl, yazmıyalım,
Atalım, boşluyalım, şerü qəzəl yazmıyalım.
Hər kəsin öz ürəyi, hər necə istər etsin,
Nəyi xoşlarsa, onun qoy dahısınca getsin.

Sənlə mən nə edə billik bu qədər məxluqə,
Ya sözü ciddi yazaq, ya çevirək şuxluqə,
Hey çalış, hey çabala, baxma vara, yoxluqə,
Yazasan, yazmayasan, bir kəsə təsir eləməz,
Çox soyuqdur bu dəmir, döymə ki, təgyir eləməz.

Belə bir qövm ki, daim səni təhqir eliyir,
Nə deyirsənsə, onu tərsinə təbir eliyir,
Axtarır cüzi bəhanə, səni təkfir eliyir,
Belə bir vəhşi cəmətlə bacarmaqmı olur?
Çox danışsan tükünü küçədə, meydanda yolur.

Nə işin var, yazasan mollanı risvay edəsən,
Bəyi, xanı, ağanı rəncbərə tay edəsən,
Əzələr baş-qulağın, başlayıb ax-vay edəsən,
Qorx o gündən ki, sənə Qaxqulu bəy bir şər ata,
Düşəsən sən qalaya, müddəilər kamə çata.

Dinmə, həm kimsə qoy olsun öz işində azad,
Biri istər özünə gündə qoy alsın arvad,
Yazma, heç vaxt eləmə xalqı özündən naşad,
Necə məşhur deyiblər atalar Ərdəbili,
Hər kəs olsun gərək aləmdə özü öz vəkili.

Bizə nə borcdu, Bakı konsulu hər cür dolanır,
Çağırır xalqı qonaq, evlərinə qartı salır,
Quniar oynatdırıban yerdaşını kəndi alır,
Eybdır, xalqa dolaşmaqlığını qoy qırağa,
Demə böhtan kişiyyə, bir sola bax, bir də sağa.

Belə yazdıq ki, cəmaət bizə bədxah oldu,
Həmi bizdən, həmi məcmuədən ikrah oldu,
Dalımızca o qədər qarğış olub ah oldu,
İrəvanda bir igid indi çıxıb meydanə,
“Molla Nəsrəddin”i qoymur ki, gedə İrəvanə,

Hansı məclisdə düşür, bizləri bədnam eliyir,
Jurnala, kəndimizə nifrətin elan eliyir,
İrəvan əhli ona çox böyük ikram eliyir,
Çünki qatıldı, qoçaqdı, lotudu, şöhrəti var,
İrəvanda bu cür əşxasların hörməti var.

FÜZULİNİ BEŞLƏTMƏ

Yoxdur aləmdə dəxi qüssəvü dərdü mihənim.
Vardı hər yerdə mənim bollu suyum, bollu dənim,
Məni min fikrə salan bu gödənimdir, gödənim;
“Pəmbeyi-dəği-cünun içrə nihandır bədənim,
Diri olduqca libasım budur, ölsəm kəfənim”.

Aldadıb xəlqi bütün, kəndimə qıldım mayıl,
Siğəsiz gün keçirib olmaram əsla qafil,
Ərşeyi-mənbərə çıxcaq söylərəm latayıl,
“Canı canan diləmiş, verməmək olmaz, ey dil,
Nə niza eyliyəlüm ol nə sənindir, nə mənim”.

Hara getdimsə, mənə göstərilən hörmətdir,
Millətim çünki həqiqətdə gözəl millətdir,
Molla olmaq belə bir qövmə böyük nemətdir,
“Tövqi-zənciri-cünun dairəyi-dövlətdir,
Nə rəva kim məni ondan çıxara zəfi-tənim”.

Hansı bir şəhrə və ya kəndə ki düşdü güzərim;
Olacaq gündə kababım, bilirəm, simü zərim,
Olmuyubdur əliboş övdət edəm bir səfərim,
“Eşq sərgəştəsiyəm, seyli-sirişk içrə yerim,
Bir hübabəm ki, havadan doludur pırəhənim”.

HACILAR

Hacılar, ay hacılar, can sizə qurban, hacılar,
Ərəb eylər sizi hər ilbaşı talan, hacılar,

Kəbə vacibdi müsəlmanə bə fərmani-rəsul,
İşbu fərman nə gözəl şeydi kim eylərsə qəbul,
Mən müsəlman deməm ol şəxsə, edə bundan üdul,
Ərş hamilləri həm Kəbəyə eylərlə hülul,
Hacılar, ay hacılar, ay hacılar, ay hacılar,
Qövmi-qüttali-ərəb verdi sizə vay, hacılar!

Kəbədən sizlərə vacibdi, əvət, hifzi-bədən,
Etməyirsiz bədəni hifzi-müraat, nədən?
Malü canı buraxırsız nədən, ey Kəbəsevən,
Kəbəni düzmü, əgər ac yata övladi-vətən?
Hacılar, ay hacılar, ay evi viran, hacılar,
Gündə min dəfə içər ailəniz qan, hacılar!

Rah pür xəfi-xətər, qafilə bi yarü müin,
Gömülüb rigə, sizi eyləyər ərəbi-kəmin,
Qorxulu bir səfərə razımıdır sahibi-din?
Haşalillah, belə bir hökmü sanam fərzül-eyn,
Sanmayız fırqeyi-ərəbi müsəlman, hacılar,
Yer üzündən buları məhv edə sübhan, hacılar!

Sizə ağlar dağınız, daşlarınız, gölləriniz,
Bağlanıb qanə bələşmiş ip ilə qollarınız,
Sədd olub rah-zanani-ərəbə yollarınız,
Baz edib malınıza ağzını konsullarınız,
Sizi satmış bulara dövləti-İran, hacılar,
Axçanızla dolacaq hər qəfə-şantan, hacılar!

Nazpərvər balanız kuçəvü bazarı gəzər,
Ağlasınlarmı düşəndə yadına mehri-pədər,
“Ata vay” naləsi çəksinmi bəradər, xahər,
Neyləsin bunları gördükdə yazıq bir madər?
Oldunuz nafilə siz qərqeyi-tufan, hacılar,
Dəvələr halınıza eyləyir əfğan, hacılar!

Hərəmi-Kəbəyə sükkani-səma hacibdir,
Kəbənin hökmü müsəlmanə, əvət, cazibdir,
Məncə bu hökmü danan mürtəd, həm kazibdir,
Kəbədən sileyi-ərham sizə vacibdir,
Versəniz sileyi-ərhamə əgər, nan, hacılar,
Kəbəni lütf edəcəkdir sizə yəzdan, hacılar!

QORXURAM

*Qorxuram bayramımız qara gələ,
Məmdəli, Pinti Həmid birdən ölə.*

*Kaş, tufan ola aləmdə bütün,
Biz qalaq daimi matəmdə bütün,
Yana bu şiə cəhənnəmdə bütün,
Nə ki xakə bu əzizlər gömülə.*

*Əlvida etsələr dünyaya bular,
Gülşənin gülləri bilmərrə solar,
Millətin eys-nişatı pozular.
Çox çətin bu üzümüz bir də gülə.*

*Lən, nifrin ola bu əyyamə,
Dağ çəkdi cigəri-islamə.
Cövrü zülmün yetirib itmamə,
İşimiz pıs gətirib ildən-ilə.*

Kamil öldü, qəmimiz oldu məzid
Ki, şükür eylər idik vardı Həmid,
Bu da ölsə dəxi yox başqa ümid,
Türklüyə onda gərək xətt çəkilə.*

İşıǵı sältənətin söndü, vəli
Şükr edirik genə var Məmmədəli.
Bu da fəvt olsa dübarə, deməli,
Qalanıq mat-məətəl habelə.

OL GÜN Kİ...

Ol gün ki çıxdı Şişədə meydana dördaşiq,
Qoydu tamamən evləri virana dördaşiq.
Qartın qumarı adət idi gərçi köhnədən,
İndi düşübdü dəb, vəli, hər yanə dördaşiq.
Bağlarda, dağda, bərri-biyabanda, küçədə,
Yay, qış, payız, bahar gərək oynana dördaşiq.
Dörd-beş yaşında körpə çocuq, yüzyaşar qoca,
Daim atırlar alçıya, toxana dördaşiq.
Sən qanmasan ki, bu oyunun var nə aləmi,
Ləzzət verir nə növ ilə insana dördaşiq.
Qismət ola yolun düşə bir dəfə Qələyə,
Anlarsan onda kim, deyil əfsanə dördaşiq.
Əhsən deyək gərək hamımız qarabağlıya,
Ordan yayıldı Gəncəyə, Şirvanə dördaşiq.
Yox özgə yerdə mərifət əhli olar kimi,
Min cür oyun bilir, nə ki bir danə dördaşiq.
Yox eylə məclis, orda qumar oynanılmasın,
Ya qart gərək ola, ya da fırlana dördaşiq,
Olmaz əvəz bu dördaşığa başqa bir oyun,
Layiqdi bəs ki hər bəyə, hər xanə dördaşiq,
Qanmaz yəqindir oynamayan nəşəsin onun,
Hər yol atanda ruh verir cana, dördaşiq,
Sal, qarabağlı, başın aşağı, işində ol,
Göz dağda-daşda, atgile mərdanə dördaşiq,
Verməzlər indi min belə iradə bir qəpik,
Vacibdir oynasın igid oğlana dördaşiq.

BİR ƏSR İDİ

Bir əsr idi çıxmışdı ki, meydana pristav,
Məxluqu gətirmişdi bütün canə pristav.
Çıxsaydın əgər gəzməyə, köndlərdə görərdin:

Nə zülm eləyir rəncbərə, dchqanə pristav.
Quldur kimi çapmış, talamış şəhri, dehatı,
Qoymuş neçə min evləri viranə pristav.
Daim çalışıb öz cibinin xeyrinə olmuş,
Xain, həm əbləh, həm də ki divanə pristav.
Tutmuş füğəranın qanını şişəyə, salmış
Hər əlsiz-ayaqsızları zindanə pristav.
Mən hər nə qədər səy elədim, görmədim əsla,
İnsafılı və vicdanlı bir danə pristav.
Hərçəndi ki, hər milləti, həm qövmü soyurdu,
Cəllad idi məxsus müsəlmana pristav.
Göstərməsin Allah o günü kim, gecə-gündüz
Dürtərdi özün hər yerə, hər yanə pristav.
Meyxanəni, dəmxanəni bir-bir dolanardı,
Hər yerdə vururdu neçə peymanə pristav.
Pul verməz idi içdiyinə, ondan əlavə
Həm nail olurdu böyük ehsanə pristav.
Axşamə kimi müftə yeyib, müftə gəzirdi,
Hər şəhridə meyxanabəmeyxanə pristav.
Hər yerdə qumar olsa idi, üzv idi orda,
Saxlardı özü bəlkə qumarxanə pristav.
Daim eləyib batili haqq, haqqı da batil,
Etməzse, olardı, de görüm, ta nə pristav?
Saxlardı bütün oğrunu, quldurla qaçağı,
Yoldaş idi hər çapqına, talanə pristav.
Aldıqlarını çünki naçalniklə bölürdü,
Çatmışdı odur kim, bu böyük şanə pristav.
Rusiyyəni, Qafqazı dağıtdı, sora soxdu
Axır nəfəsində özün İranə pristav.

ÇOX DA

Çox da Rusiyyədə nəşr oldu ədalət, bizə nə?
Qoymuruq biz ki, ona zərrəcə qiymət, bizə nə?

Bizə lazımdı ki, hər işdə olaq köhnəpərəst,
Gəlməsin şənimize köhnəpərəstlikdə şikəst,

Biz qəbul eyləmişik çünki onu ruzi-ələst,
Olsa hürriyyət əgər aləmə qismət, bizə nə?

Çətin islah olunar bizdə olan eybü qüsur,
O qədər mədrəkə yoxdur, o qədər əqlü şüur.
Güdüruk məhz ola üqbədə bizə hur, qüsur,
Yoxsa dünyada aşib-daşsa bu nemət, bizə nə?

Etməyirsən sözümə bəvər əgər, çıx o yana,
Səfər et bir İrəvan səmtinə, get Naxçıvana,
Gör nə təzim eləyirlər orada çin taxana,
Demə var orda əgər min cürə bidət, bizə nə?

Hamımız çünki varıq bircə bezin bir qırağı,
İlanə lənə ola, istər qarası, istər ağı.
Ya götür Gəncəni, ya Bakını, ya Qarabağı,
Vardı hər şəhridə, hər kənddə bu söhbət, bizə nə?

Leyk hər ölkədə bir cür çıxırıq meydanə,
Məlik bir çoxumuz köhnə çürük divanə,
Qorxuruq söyləməyə, açmırıq mərdanə,
Deyirik olsa dahər şəkli hökumət, bizə nə?

Naxçıvan əhli, demə, üç tirədir, beş tirədir,
De görüm, xəlqi sədaqətli olan yer nerədir?
Naxçıvan təkcə deyil, dəxli bunun hər yerədir,
Çünki hər işdə deyirlər bu cəmaət bizə nə?

Saxlayır mollaları, şeyxi danosbaz tərəfin,
Yıxılır hər biri bir səmtə, görür orda nəfin,
Şpiyonlar odu kim, zərrəcə pözmür da kefin,
Molla, xan üçün deyir batsa da millət bizə nə?

Güclünün dövrəsi keçdi; ayıl, ey vəhşi əvam,
Quyruğundan götür əl, bəsdir, az eylə ikram,
İndi hər yerdə bərabərdir bütün xasilə xam,
Gözün aç, söyləmə bir də, a biqeyrət: – Bizə nə!

İndi lazımdı bütün köhnələri rədd edəsən,
Ciddi-cəhd ilə tutub tazə üsulu gedəsən,
Açacaqsan gözünü bir də haçan bəs gədə, sən!
Deyəcəksən yenə, olsun pisə lənət, bizə nə?

MİN İL YAZSAN DA...

Min il yazasan da, bu müsəlman başa gəlməz,
Nadandı ki, nadandı ki, nadan, başa gəlməz.

İldən-ile, gündən-günə məğşuşlaşır işlər,
Təğyir tapır, başqalaşır rahü rəvişlər,
Hər yanə baxırsan, qıcımıldır bizə dişlər,
Axırda bizi məhv edəcəkdir bu yerişlər,
Millet olacaq qəflətə qurban, başa gəlməz.

Gəzdim Bakı, Daşkəndi, Orinburqu, Samarı,
Həm Volqaboyun baş aşağı, başı yuxarı,
Gördüm həmi Həştərxanı, həm başqa diyarı,
Hər yerdə müsəlman qoyub üz nikbətə sarı,
Bu dərdə çətindir ola dərman, başa gəlməz.

Bəhri-Xəzərin dörd tərəfi yekcə müsəlman,
Əxlaqi pozuq, tərbiyəsiz, bisərü saman,
Gördükdə bu övzai düşür vəhşətə insan,
Vallahı bu əhvəla görə ağlayasan qan,
Bihəddidi zillət, belə xüsrən başa gəlməz.

Gördüm təkəni, türkməni, taciki, tatarı,
Qırğızlar, əvət, ləngə salıbdır bu qatarı,
Özbəklər ilə sartları yad eyləmə barı,
Pis vəzidə, pis gündə gedib gördüm oları,
Onlar gəlib olmaz dəxi insan, başa gəlməz.

Mən bu səfərimdə hər üzün təcrübə etdim,
Gördüm hər işi, əslinə, həm fərinə yetdim,
Şad olmadım əsla, nə qədər ölkəyə getdim,
Xoşhal gedib hər yere, bədhal qayıtdım,
Bildim ki, bu cür eyb, bu nöqsan başa gəlməz.

Hər yana baxırsan hamısı zirü zəbərdir,
İran da, Buxara da bütün xak-bəsərdir,
Osmanlı bulardan dəxi min kərrə betərdir,
Hər yerdə müsəlman deyilən qanlıcıgərdir,
Bu qövmidə yoxdur sərü səman, başa gəlməz.

Mən görmədim əsla oları məktəbə rağib,
Ya mərifətə, elm və ya sənətə talib,
Bu məsələ məxsusən olur diqqəti-calib,
Var yazmalı gərçi daha çox başqa mətalib,
Lakin nə səmər, min kərə yazsan, başa gəlməz.

Bir parələri oğrudu, quldurdu təmamı,
Bir parələri də itirib qürbü məqamı,
Bir parəsi bilmərrə atıb nəngilə nami,
Ögrən bu sözü, saxla yadında bu kəlami:
Dünya dağılıb, qopsa da tufan, başa gəlməz.

Hər yerdə soyur, soymalayır xəlqi hər alim,
Hər yerdə hökumət eləyir cəbrü məzalim,
Hər yanə gedirsən görünür başqa əvalim,
Bir kimsədə yoxdur əbədə məsləki-salim,
Bidad eliyib, tökməyəsen qan, başa gəlməz.

Biclər bürünür intiligent cildinə fahiş,
Qırxır kasıbı, şügl eləyir fisqü fəvahiş.
Biçərə əvam eləyir onlara nəvaziş.
Hər kimsədə var ortalığa düşməyə xahiş,
Bu işlər olur heyrətə şayan, başa gəlməz.

Mən yaxşı gəzib, yaxşı düşündüm hamı halı,
Bilmərrə dəxi boşlamışam bəzi xəyalı,
Bu millətin axır yetişib heyni-zəvalı,
İslahi onun fərz eləməklikdi məhalı,
Öldürmə özün, boşla, ay oğlan, başa gəlməz.

ŞEYTAN İŞİDİR

Şeytan işidir, düşmə yaxın dərsə, kitabə,
əfsanəyə uyma.
Bel bağlama hər naxələfə, qəlbi xərabə,
bihudə suyulma.
Dinsizlərin ətrafına bilmərrə dolanma,
düşmə oda, yanma.
Jurnal oxuma, hərzə və hədyanə inanma,
öyrənmə, dadanma.

Hər naxələfin məkrinə tovlanma, sən Allah,
olma belə gümrah.
Avarə qoyar kəsbidən, eylər səni ikrah,
vallah və billah!
Gəl məscidə vaizdən eşit gül kimi möcüz,
ol tükleri biz-biz.
Məcmuəyə baxmaqlığa ver nəfsinə pəhriz,
meyl eyləmə hərgiz.
Təhsil eləyib hər biri qırx il axundlar,
təqliddən ötrü.
Məqsudi sənə feyz yetirməkdir, a biar,
yoxsa nədən ötrü?
Təsir eləyir sən gedəsən fisqü fücürə
bu mərdi-qəyurə.
Hər gün tökəsən qarşına jurnal neçə cürə,
heyfa, bu şüurə.
Başdan-ayağa sırf yalandır bu qəzetlər,
boş sözlərə baxma.
Qılmışlar onu pul tələsi hər lotu-potlar,
hər hiyləyə baxma.
“Molla Nəsrəddin” deyilən jurnalı alma,
az pis əməl eylə.
Huşun-başın olsun, özünü duzəxə salma,
bir tövbə gəl eylə.
Hər kəs adını çəksə yanında o ləinin,
söy, eylə bihürmət.
Aydınca böyük düşmənidir məzhəbü dinin,
ya rəb, nə qəsavət?!
Bir belə zərafət,
Olmaz, a cəmət.
Oldu bu cür işlər,
İslamidə bidət.
Bilməm bu nə sözdür,
Nə nəqli-hekayət?
Kimdir deyən, aya,
Qaldı geri millət?..
Milyon dəfə olsun
Lənət ona, lənət!

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

ŞƏHİDİ-HÜRRİYYƏT SƏİD SƏLMASININ* RUHUNA

İTHAF

Bu baxışlar məlalü hüzn saçar,
Bu baxış dağdar edər ciyəri,
Qəlbə min dürlü yəsü matəm açar,
Səndə gördükçə bu nigahləri.

Ah, ey nocavan ki qəlbində
Daima bəslədin həvayı-vətən.
Vətən uğrunda, millet eşqində
Lələgun oldu qanlarınla kəfən.

Əsəfa, vermədi əcəl möhlət,
Görməyə şadikam millətini.
Düşmənin vermədi sənə fürsət
Etdi nabud fikrü niyyətini.

İştə fikrindəki sübatı-himəm
Verdi tərcih cahənə cananı.
Ruhi-pakın tutub tərifi-ədəm.
Sineçək etdi əhli-İranı.

Saf qəlbinlə bəzli himmət edib
Qeydi-dünyadən oldun azadə.
Həsretü yəs aruzu ilə gedib
Müstərih ol behişt-i-ələdə.

Dediyin tək həyatı-istiqlal
Oldu axır fədası məsləkinin.
Can nisar etdin, etdin istikmal,
Qayım oldu əsası məsləkinin.

İştə min kərrə mərhəba olsun
O mübarək-nihad fitrətinə.
Cismü canım mənim fəda olsun
O müqəddəs türabi-türbətine.

VARLI

Bu qədər ifadələnmə sənə yoxdu bab, varlı!
Füqəranı, bəsdir, az soy, elə ictimab, varlı!

Həzər eylə rəncbərdən, ona bəsdə vurma noxta,
O yazıq əkinçilərdən bir utan, bir azca toxda.
Bu qədər yekəltmə qarnın, puluna güvənmə çox da,
Olu bir zaman çəkərlər sən ilə hesab, varlı!

Sən əgərçi varlanıbsan, pulu yığmısan cəfasız,
Bunu bil ki, varlı hərgiz dolananmayıb gədasız,
Bu qədər, görəndə yoxsulları, baxma etinasız.
Oların, həzər qıl, etmə ürəyin kabab, varlı!

Həm sosialistlər indi onların köməkləridir,
Niyə, çün əkib-biçənlər onların biləkləridir,
Səni varlı eyləyən həm onların əməkləridir,
Pulu sən qucaqlayıbsan, o çəkib əzab, varlı!

Sənə dürlü-dürlü nemət olar eyləyib fərahim,
Bu sayaq ilə ki, indi dəyişildi vəzi-ələm,
Özünü kənara çəkmə, dəxi keçdi, indi sən həm
Gərək öz əməllərindən verəsən cavab, varlı!

Yeyib-içmişən doyunca, gecə-gündüz olmuşan şad,
Füqəraya etməyibsən o günündə imdad,
Bütün işçilər əlindən eləyir fəğan-fəryad,
Nədi səndə böylə bir zülm, bu cürə itab, varlı?!

Dəxi bəsdir etdiyim cövrü sitəm, yetər, dübarə
Seçilib qarışma xalqa, bir utan çəkil kənərə,
Zibəs etdiyim cəfalar hamını gətirdi zarə,
Törədi bu niyyətindən belə inqilab, varlı!

MİRZƏ ƏLİ MÖCÜZ

SATİRALAR

CANLI CƏNAZƏ

Mahi-siyam gəldi, məni saldı möhnətə,
Ey kaş, gəlməyeydi oruc bu vilayətə.
Görsən, məhi-mübarəki, saqi, beş-on təpik
Vur, bəd söylə məndən o biarü qeyrətə:
Ey mahi-ruzə, ey rəməzan, ey filan, filan,
Xəlqi gətirmə təngə, özün salma qeybətə!
Get hər yərə kefindi, vəli gəlmə Təbrizə,
Yoxdur davam məndə otuz gün kəsəletə.
İftarı yox, obaşdanı yox binəvələrin,
Təklifi-şaq həqq eləməz bibəzaətə.
İftar üçün kəbab edisən bir çərək əti,
Ey malidar, gəl bizə, bax bir qənaətə!
Axşam olanda çölməyi ləbriz edər xanım,
Yəni ki, bir çərək su tökər həfdirəm ətə,
Qəlbi zəif edər bu qəza, əqli tarümar,
Mən tapdaram uşaqları, arvad dönər itə.
Arvad mənə – yaman, mən ona – silləvü təpik,
Qan eyləri, gər olmasa həmsayə vasitə,
Cəngü cidal mahi-mübarəkdə çox olur,
Həqsiz çıxar fəqir gedə gər şikayətə.
Varlı əgər fəqirin əzə daş ilə başın,
Tənbih edər hökumət o başı cərahətə.
“Xəmseyin əlf” ayəsi nazildi şəninə
Əlhəq bahar günləri bənzər qiyamətə,
Bir il qalib əzanə hələ başı qoy yərə.
Ey binamaz, açma gözün, baxma saətə!
“Yat, başüvi kəsım!” – desə vaiz, varam, bəli,

Amma yoxam oruc kimi müşkül ibadətə.
 Çay içməsəm səhər gedərəm ixtiyardən,
 Qoymazla-qoymasınla məni bağı-cənnətə!
 Mali-yetimi molla yeyir, mən orucluğu,
 Mən mali-həqqə bəndəm, o mali-rəiyyətə.
 Ey yar qar, kafər edirsən Əlini sən,
 Əyləşmişən yezid kimi xətti-xilafətə.
 Tüllabi yığmışan başuva bir məram ilə,
 Məxfi deyil məramın, əmu, zifərasətə.
 İrzi qalıb eşikdə mühacirlərin təmam,
 Əmma verir tümənləri əshabi-sərbətə.
 On min tümən fəqir pulun qoymusan evə,
 Təzvir edib, həsir salısan sən imarətə...
 Saqi, dünən bu vaxtı keçirdim Bərabdən,
 Düşdü gözüm o səmtdə bir bikəs övrətə.
 Bimaridi, qəribidi, biixtiyar idi,
 Möhtac idi qəzayə, dəvayə, himayətə.
 Mən müztərib baxırdım o canlı cənazəyə,
 Ağlardı gözlərim o pərişan qiyafətə,
 Bir xətipərə tək qurumuşdu o binəva,
 Gördüm o hal ilə döşənib xaki-zillətə.
 Zülfün edib niqab saralmış üzarinə,
 Başın qoyub daş üstə, gedib xabi-rahətə.
 Şekli bəyan edirdi ki, bu bir əziz imiş,
 Biçarə bir qəza ilə düşmüş bu halətə.
 Hər kəs ona baxıb dedi: qalmıbdı bunda can,
 Mən də deyirdim: ömrü yetişmiş nəhayətə.
 Nəgah gətirdi huşə onu taqqataq səsi,
 Açdı gözün yavaşca, məni saldı heyrətə.
 Bir baxdı həsrət ilə, yenə yumdu gözlərin,
 Əydi başın, üzün dayadı səngi-ibrətə.
 Möcüz: – Bu səs nədir? – dedi, baxdım, dedim ki,
 heç!
 Dövlətlilər gedirlər nəməzi-cəmətə.
 Bir ah çəkdi, şöləsi yandırdı şairi,
 Ya rəb, olarmı çarə bu biçarə millətə?

ZİYAFƏT VƏ FƏLAKƏT

Oxurdu mərsiyəxan, mən baxırdım heyrətlə.
Vururdu başə cəmaət, kəməli-şiddətlə.
Rəfiq qovzadı başın, dedi: əyil aşağı!
Dedim: – Niyə? Dedi: – Həmrəng ol cəmaətlə.
Rəva deyil baxasan xarici kimi xəlqə,
Gərək məlul olasan sən də bu müsibətlə.
Xülasə, mərsiyə bitdi, çəkildi: “Ya Allah!”
Götürdük əl tərəfi-kibriyayə millətlə.
Döşəndi süfrə yerə, xonçeyi-pilov gəldi,
Qarımlar oldu çırağan o dadlı nemətlə.
Yanırdı pinc o məclisdə, xəlq tərlər idi,
Veleyk qar yağır idi eşikdə şiddətlə.
Yığıldı süfrə, tamam oldu məclisi-işrət,
Əyağə durdu cəmaət yerindən izzətlə.
Əbasini götürən eylədi “Xudahafiz!”
Yola salırdı qonağçı bizi nəzakətlə.
Fənarilər yaxılıb, kuçə çün işıqlandı,
Dedim rəfiqə: – Bax indi o yanə diqqətlə!
Baxıb, nə gördü, pərişanü binəva bir cəm
Ayaqyalın, bədən üryan, durubla zillətlə.
Nə rəng vardı, nə qan üzlərində, dömbəstə,
Baxırdı xəlqə o binur gözlər həsrətlə.
Dedim rəfiqə: – Görürsən o tifi-məsumi,
Dodaqları göyərüb, cəng edir təbiətlə?
O övrətə nəzər et, əyləşib buz üstündə
Başı açıq, donacaq bu gecə o halətlə.
Rəva deyil baxasan xarici kimi ona sən,
Əvabi salmayasan başına məhəbbətlə.
Ciyər kəbabedici haldır bu hal, ey dust,
Necə gedib yatacaqsan evində rahatlıqla?
Rəfiq yumdu gözün, tərlədi xəcalətdən,
Başın aşağı salıb keçdi, getdi sürətlə,
Dalınca səslədi Möcüz: – Rəfiq, dur, getmə,
Gərək ki, titrəyəsən sən də bu cəmaətlə!
Bu yaralı bacılar məlhəm istəyir səndən,
Hara qoyub gedirsən xəlqi, min cərahətlə?

O TƏRƏFDƏ, BU TƏRƏFDƏ

Xoş olar sizin diyarın güli lələvi həzari,
O həzarü lələzarın əğəmati binəhayət.
O tərəf gözəllərinin gözü, qaşı dilrübadır,
Hərəkəti canfəzadır, sənənəti binəhayət.

Verib əl-ələ qız-oğlan, danışar, gülər, içər mey:
Çalınar kamançəvi ney, edər istima əlif, bey.
Ləbi-yari yar öpəndə, deyər ərş-fərş: uxkey!..
Sevirəm, əmoğlu, mən də o həyatı binəhayət!

Bizim ölkədə, vələkin, gülüb-oynamaq, danışmaq
Qədəğəndi, tar çalmaq və kamançanı eşitmaq.
Dəfə sille vurmaq olmaz və günahdır mey içmaq,
Vəli, başa vurmağın var həsənəti binəhayət.

Üzünə bizim gözəllər sali bir niqabi-qalin,
Mikroskop ilə baxsan görə bilməzsən cəmalin.
Biri gör aç cəmalin, tüpürər ona mələin.
Dama tir salanda söylər səlavəti binəhayət.

Ağa məscidə qoyanda qədəmin qopar qiyamət,
Hamısı durar ayağa, edər ellərin ziyarət.
Vətəni-mərizə kimsə nə gəza verir, nə şərbət.
Nə dəva, fəqət sevrələ ətabəti binəhayət.

Ağa çıxdı mənbər üstə, necə gör çıxır özündən,
Danışır qürur ilə, bax, necə od çıxır gözündən.
Elə qışqırır ki, mənbər titirir onun sözündən,
Buyurur: bu sözlərin var səlavəti binəhayət.

Oxuyub-yazan xanımlar, yazar aşiqanə namə,
O ki yazdı namə, deynən, gedəcək əsir Şamə,
Verə hər kəs, ey cəmaət, qızının əlinə xamə,
Olu ruzi-həşr o şəxsin həsarəti binəhayət.

Dedi, düşdü çün nəfəsdən cənab əşrəfunnas,
Mən ayağa durdum onda, dedim: ey güruhi-nəsnas
Deyin o göbəkyazanə: qələmin ucun yavaş bas,
Göbəyini incidirsən övrəratı binəhayət!

Bilirəm nədir xəyalı həzaratın, ey mühübban,
Deyisiz ki, xidmət eylər bizə Kəblə Molla Qurban.
Yazılarsa nafi-nisvan, çoxalar nüfuzi-İran,
Vətənə olar oların xədəməti-binəhayət.

Fəqət, ey hacı dodaqlar, çün edər nəzərə falçı,
Kələmi-lətifi-nafə kirixar biçərə falçı,
Qələmi soxar devatə, çıxarar dübarə falçı,
Tərəfeynə var bu karın zəhməti binəhayət.

Ola gör savadı, yaran, məşədi Tükəzzibanın,
Qabağında övrət açmaz göbəyin filan ağanın,
O Tükəzzibani-mücrüm göbəyin yazanda, qanun
Edər hifz abiruyi-həzarəti binəhayət.

CÜMHURİYYƏTƏ

Saqiya! Bir badə ver əbnayi-cümhuriyyəyə,
Təşnədir əhli-vətən səhbəyi-cümhuriyyəyə.
Sakit ol, ahəstə gəl, tünd əsmə, ey badi-səba,
Qorxuram toz əyləşə simayi-cümhuriyyəyə!
Bir para nadan kişi "Başsız bədən olmaz" deyər,
Bəs, demək vaqif deyil mənəyi-cümhuriyyəyə.
Qurda verdi kəlləni çün kəlləsiz çobanımız,
Ol cəhətdən düşmüşük sövdayi-cümhuriyyəyə.
Qaməti oldu xəmidə binəva iranlının
Bəs ki, kürmüş eylədi ədayi cümhuriyyəyə.
Qibleyi-aləmlərə yüz il "Bəli, qurban!" dedik,
Bir zaman da "hən" ağayi-cümhuriyyəyə.
İstəsən qeydi-əsarətdən xilas olmaq əgər,
Qoy qədəm Musa kimi dəryayi-cümhuriyyəyə!
Etdi əhya Yengi Dünya mürdəganin biltamam;
Sən də yalvar, ey oğul, İsayi-cümhuriyyəyə!
Bir qarış yer yoxdu ləmyəzr Firəngistanidə,
Eylə bir ətfi-nəzər səhrayi-cümhuriyyəyə!
Möhtəkirlər asitanın bus edən cühhalidir!
Üz sürə aqıl gərək tuğrayi-cümhuriyyəyə.
Qədri-zər Möcüz şünasəd, qədri gövhər-gövhəri,
Olmaz hər kəs müştəri kalayi-cümhuriyyəyə!

VƏTƏN

Neçin ah eylədin, ey bülbüli-nalani-vətən,
Yaduva düşdü məgər hali-pərişani-vətən?
Xəsü xaşak basıb gülşəni, güllər saralıb,
Niyə bu halə qalıb bəs bu gülüstani-vətən?
Nə yatıbsan, ayıl, ey milləti-biçarə, ayıl!
Satır axir vətəni düşməne əyani-vətən.
Dərü divarını qan eyləyib əlvan, ey dad!
Nə qəməngizdi, ya rəb, bu şəbüstani-vətən!
Balışı-tazə qoyub başını naz eyləmə, dur,
Sürünü qurd dağıdar yuxlasa çobani-vətən!
Əcnəbi mülkü dolub bisəri pa millətlə,
Niyə, ya rəb, belə xar oldu əzizani-vətən?
Düşmən elm ilə bizi eylədi həmmal özünə,
Kim zəlil etdi bizi? – Cəhl! A müsəlmani-vətən!
Vətənz cismidi, siz də vətənə can kimsiz,
Razı olmun qala cansız vətən, ey cani-vətən!
Verəlim əl-ələ, təhsilü kəmal eyləyəlim,
Xabi-qəflətdən ayılsın gərək əxvani-vətən!
Olmayıb şad, üzü bir gülməyib əfsus, əfsus,
O zamandan ki, olub Möcüzə İran vətən!

QÜRBƏT QURBANLARI

*Ey mübaşir, mən ölüm, xəlqi gətirmə təngə,
Dəvə bir dəngədir, əmma ələ düşməz tənəkə.*

Genə asdı belinə heybəni Ağayi Səfər,
Səri-bazari Xudaverdi bəy etdi səngər,
Sahibi-təzkirəyə çəkmiri qol şəhbəndər,
Bağlıdır yol görürsən qafilə düşmüş ləngə.

Üç nəfər hərmələ meydana girib, əldə kaman,
Biri molla gürelidir, biri çaylı, yaran,
Biri sisbəylidir, əmma necə? Misli-alman
Boyanıb bıqları, həm saqqalı sarı rəngə.

Millətin kisəsi boşdur, işi yaş, ey məşədi,
Ala bilmir evə bir ponza lavaş, ey məşədi,
Deyirəm mən sənə: az xəlqə dolaş, ey məşədi,
Millət axir qızacaq, daş qoyacaq sepəngə.

Neçə müddətdir olubdur bacının ağzı acı,
Satılıb saçı, olub bir çörəyin möhtacı,
Necə versin sənə on altı qran Xanbacı?
Ki tapılmır iki şahı o verə lüləngə.

Ver nişan millətə İranda əgər vardır işin,
İndi ki, yoxdur işin, eyləmə zur, çək qəmişin,
Bir mənə söylə görüm, sahibi kimdir bu başın?
Sahib ol bu başa, kəs, qanını doldur tüngə.

Əhli qürbətədi, bilirsən, bu şəbüstərli tamam,
Gedirik ta gətirək külfətə bir loğma təam,
Onu da siz alırsız zur ilə, ey əhli-zülam,
Verisiz ənnigə, kirşanə, hənayə, rəngə.

ƏMQIZI

Gəlməyib namən mənə, vallahi, çoxdan əmqızı,
Küsmüsən məndən məgər, ey ağzı güldən əmqızı?
Bilirəm yoxdur savadın, leyk var kağızyazan,
Fövt olubdur yoxsa ol Mollayi Qurban, əmqızı?
Yüz түmən borc etmişən guya, gələnlər söyləyir,
Həzrət Abbas haqqı yoxdur məndə milyan, əmqızı.
On lirə göndərmişəm mahi-məhərrəmdə sənə,
Həm on altı qaimə dər mahi-şəban, əmqızı.
Ba vücudini yenə borc eylirəm, ey dilbərim,
Az çubuq fisqırt, səni şahı-Xorasan, əmqızı?!
Kürsü yorğanın girov qoyma, zəri tumanı sat,
Rəhm qıl, öldürmə ətfali soyuqdan, əmqızı!
Sat özünkün hər nə var, dəymə mənim paltarıma,
Qorxuram bir gün gələm İrana üryan, əmqızı.
Sinnim otuz altıdır, əmma düşüb çin alınma,
Bığ və saqqal olmuş indi misli-ayran, əmqızı.

Tez ağardar saqqalın, tir qamətin eylər kaman
Əhli Azərbaycanın dərdi-hicran, əmqızı.
İstərəm röyadə bir mahi-cəmalin seyr edəm,
Leyk çoxdur, bit-birə əndər Çuxurxan, əmqızı,
Kəhleyi-zalim məgər fürsət verir ki, göz yumam.
Qol-qıçımı müttəsil sancar o heyvan, əmqızı.
İzn verdim mən sənə bayram günü bəd əz tülü,
Möcüzə bir cüft busə eylə ehsan, əmqızı.
Görməmişlər Möcüzü şəxsən, vəli, hər kəs deyir
“Yoxdur İranda onun tək bir müsəlman, əmqızı”.

DEDİLƏR

Çün yetişdim vətənə, “Açma dahanın” dedilər,
“Dinmə, danışma və tərpetmə zəbanın” dedilər.
“Qoy beş-on tük çənövə, oxşat özün şiələrə,
Gədə, qırxdırma üzün, çəkmə dabanın” dedilər.
Bir əba saldı anam çiynimə, geydim, qolunu,
“Eybdir, burda qolun geymə əbanın” dedilər.
“Məscidə daxil olan vəqtdə künuş eylə,
Ver səlam, öpgilə dəstərin ağanın” dedilər.
Dedim: “Allaha baxın, etməyin, axir öldüm!”
“Gər bu cür etməyəsen, çoxdu ziyanın” dedilər.
Düşdü dalımca beş-on danə dilənçi hər gün,
“Ver görax, həmsəri, həqqin füqəranın” dedilər.
Dedim: “Ey vay, nə çoxdur füqərası bu yerin!”
“Var Şəbüstərdə fabrikası gədanın” dedilər.
“Maluvun beşdə birin ver seyidə, müftəxora,
Ucların kəsmə bığın, çəkmə dabanın” dedilər.

SİZƏ MƏN NEYLƏMİŞƏM

Başma zülf qoyub saqqalı yoldurmamışam,
Xəlqdən rüşvət alıb kisəmi doldurmamışam,
Cəddizin vəqf suyun mülkümə saldırmamışam,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

Bir qran pul aparıb dövləti-İran dəridən,
Zülm edir firqeyi-qəssabə, utanmır tanrıdan,
Möhri-zibhiyyə alır bac ölüdən, həm diridən.
Mən belə zülmü sitəm xəlqə rəva görməmişəm,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

Görürsüz mən nə ajanam, nə qazax, ay kişilər,
Görməyir qondara hərgiz bu ayaq, ay kişilər,
Salmışam lifəli şalvarıma bağ, ay kişilər,
Pantolon geyməmişəm, bığlarımı burmamışam,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

Küfrimə hökm elədiz hansı günah ilə mənim,
Cürmümü sabit edin bircə güvah ilə mənim.
Nə tələq ilə işim var, nə nikah ilə mənim,
Qızızı hazır edib məclisə, dindirməmişəm,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

Mən filankəs deyiləm, siğəmə irad edəsən,
“Get, kəbin kəsmə” deyə, üstümə fəryad edəsən,
Yıxasan xəlqin evin, öz evin abad edəsən,
Mən hələ hiç kəsin qəlbini sındırmamışam,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

Ey əmu, çək qılıncın, eylə mürəbbayə hücum,
Şirbirincə, xamaya, həm qara dolamaya hücum,
Bicəhət eyləmə çox Möcüzi-şeydayə hücum.
Mən məgər ildə beş-on yol sizi güldürməmişəm,
Ey şəbüstərli dadaşlar, sizə mən neyləmişəm?

ŞƏBÜSTƏRDƏ

Nə tar var, nə kamança, nə dəf Şəbüstərdə,
Amandır, eyləmə ömrün tələf Şəbüstərdə!
Nə üz gülər, nə könül şad olar, nə göz rövşən,
Sönüb çiraği-sürüri-şəəf Şəbüstərdə.
Birisə saqqala irad edər, biri bıqıva,
Həzar dərdə olarsan hədəf Şəbüstərdə.

Xudanəkərdə başında gər ola kakil,
Yolar axund onu misli-ələf Şəbüstərdə.
Cəhənnəm əhli kimi karin ahü zar olacaq,
Boğazuva salacaq qəm qənəf Şəbüstərdə.
Əmudi al ələ, qoy təskülahi başuva, çün
Çəkib süpahi-qəmə qüssə şef Şəbüstərdə.
Belivə bağla bərək, həm yatırt dabanlarını
Ki, istəsən olsan başərəf Şəbüstərdə.
Onun ki vardır əlində silahi-təkfiri,
Olammasan, sən onula tərəf Şəbüstərdə.
Məbada eyləyəsən üst-başüvi sən xoşbu
Ki, birdi ətrilə buyi-kənəf Şəbüstərdə.
Gərək qəbul edəsən, Möcüza, bə xatiri-xələq,
Ağa "zoğal" a deyə gör "sədəf" Şəbüstərdə.

ƏMOĞLU (Sabirə nəzirə)

Beş gündü cahən, dövləti neylərsən, əmoğlu?
Elmi, hünəri, sənəti neylərsən, əmoğlu?
Ölç kölgəni gündüz, gecə bax ulduza, Ayə,
Kafər qayıran saəti neylərsən, əmoğlu?
Bozbaş dediyin başə bəla, canə xəterdir,
Yat, dur səhər olsun, əti neylərsən, əmoğlu?
Üryan gələcək məhşərə məxluq təmamen,
Alma nişyə, xələti neylərsən, əmoğlu?
Biqeyrət edər ağlamaq insani, deyərlər,
Xərc eylə gedə, qeyrəti neylərsən, əmoğlu?
Bağla belüvə qeyrəti, namusu, həyanı,
Sat qəddərəni, hacəti neylərsən, əmoğlu?
Arxa yaralı, baş xoralı, sinə cərahət,
Bu zəhmət ilə cənnəti neylərsən, əmoğlu?
Sən rum qızını bəslə Bəyoğlunda, danış, gül!
İrandakı ac külfəti neylərsən, əmoğlu?
Huri verəcəklər sənə-xərmən kimi zülfü,
Bir kəlləsi daz övrəti neylərsən, əmoğlu?
Vaiz ki, satıbdır sənə cənnəti-nəimi,

Şahiddi xuda, höccəti neylərsən, əmoğlu?
Saqqalı uzun, kəlləsi küt, fikri darısqal,
Sən surətə bax, sirəti neylərsən, əmoğlu?
Möcüz danışar bal kimi, aç ağzuvi, dinlə
Qəndi, rətəbi, şərbəti neylərsən, əmoğlu?

EY QIZ

Hər millət edər kəsbi-ülümü hünər, ey qız!
Biz də yaşadıq dəhrdə misli-bəğər, ey qız!
Türk etdi cahani atan, ey mahi-lətafət,
Öyrətdi nə sənət sənə, nə elmü kitabət,
Ondan sənə miras fəqət qaldı cəhalət,
Oldun qəmi-əyyam ilə xunincigər, ey qız!

Zənn etmə qəmi qüssədən azad olacaqsan,
İqbal üzünü güldürəcək, şad olacaqsan,
Nə qaziyə, nə həciyə arvad olacaqsan
Ki, kef çəkəsən, qəsrde şamü səhər, ey qız!

Dövlətini dövlətli alar, yoxsulu yoxsul,
Örtər hacı qızlarının eyblərini pul,
Nə səndə hünər var, nə bir ayinə, nə ustul,
Nə fərş, nə səccadə, nə simü nə zər, ey qız!

Bir boynuyoğun qanmaz olur ər sənə mütləq,
Leyki sənə yar olmaz o biürz, mühəqqəq,
Zira ki, o nəmərd, o frumayə, o alçaq,
Almış, boşasın sən kimi çox bipeşər, ey qız!

Vəqti ki, söner atəşi-nəfsi o ləinin,
Bu "mərd" qabırğasın əzər tazə gəlinin,
Tapdar, deyər: "Ey cında, həlal eylə kəbinin!
Rəhm eyləməz hərgiz sənə o nərrəxər, ey qız!"

Axırda boşar molla ki, kəsmişdi nigahin,
Fövrən qovar evdən səni o, püşt-pənahin,
Əflakə çıxar şamü səhər şöleyi-ahin,
Ol gün ki, uşaq tərpenir, qarnın şişər, ey qız!

Getdin ora bircanlı, qayıtdın ikicanlı,
Dərdin bir idi, indi min oldu, a zavallı!
Qızlar oxusun, olsun əqilli və kəmallı –
Möcüz deyər, – əmma, sizə etməz əsər, ey qız!

BACILAR

Qulaq verin, sizə var bir-iki sözüm, bacılar!
Gedin, yazın, oxuyun, ey iki gözüm, bacılar!
Əlimdə namə zibəs ki, dolanmışam kəndi,
İki dizim gözü sizlər sızım-sızım, bacılar!
Dadaşlar evdə deyil, mollalar gedib dərsə,
Beş-altı gündü qalib bağlı kağızım, bacılar!
Gərək kağız yazana yalvaram mən hər həftə,
Və dolduram cibinə bir çərək üzüm, bacılar!
Evimə gəlsə, deyərlər dalımca bir para söz,
Nə qaynanam, nə nənəm var, nə baldızım, bacılar!
Boyumu görməz, eşitməz səsimi naməhrəm,
Əgər yazam, oxuyam kağızı özüm, bacılar!
Necə deyim ona mən hər sözü belə yerdə?
Utanıram, ölürem, doğrudur sözüm, bacılar!
Əgər deyəm: yaz, uşaqlar qalibdi tumançaq,
Necə deyim bu sözü, tərlir arizim, bacılar!
“Eşitmirəm səsüvi, gəl, xanım, bir az irəli!”
İtaət eyləməyim, neyləyim, quzum, bacılar?
Gəhi əlim görünür, gəhi bilək, gəhi biləzik,
Gəhi çənəm, gəhi qaşım, gözüm, bacılar!
Zibəs ki, təngə düşər qəlb, razıyam, buna ki,
Gedim cəhənnəmə, əmma kağız yazım, bacılar!
Oxur, yazır hamı millət xanımları, lakin,
Əlif görəndə dirək zənn edir bizim bacılar.
Nişan verin mənə, mən Möcüzə o mollanı
Ki, ta qafasını bu daş ilə əzim, bacılar!
Olaydı kaş, oxudaydım bərəqmi axunda,
Həzar heyf ki, yoxdur mənim qızım, bacılar!

OLMUŞAM

Mən nə nəzmiyyə, nə əmniyyə, nə ajan olmuşam!
Ya neçün mənfur xasü amü dövran olmuşam?
Nə qızılbaşəm, nə fərraşəm, nə hakim, saqiya,
Bir soruş məndən: neçün bəs mən müsəlman olmuşam?
Buğdaya sarı dedim, qıra qara, şirə sifid,
O cəhətdən mən belə bidinü iman olmuşam.
Bimürüvvət görmüşəm bəs ki, müsəlman firqəsin,
Eşitmişəm nifrət müsəlmanlıqdan, insan olmuşam.
Mən sizi əşraf zənn etdim, inandım qoluzə,
Bilmədim əllaf imişiz, çox peşiman olmuşam.
Olmayın razı buna ki, mən yeyəm sərmayəni,
Əl açam xəlqə, deyəm: yaran, pərişan olmuşam!

İRANLI

Düşübdür gör nə pis halə bu bəxti qarə iranlı,
Xuda şahiddi, bilməz neyləsin biçarə iranlı.
Gərək getsin zavoda işləsin, beş-üç manat alsın,
Zibəs İranda iş yoxdur, qalıb avarə iranlı.
Tunel qazmaqla ildə hər qədər qalsa daş altında,
Genə azdır, zibəs biganədir əsrarə iranlı.
Nə karxanə bizə lazımdı, nə mədən, nə rah-ahən,
Bular zəhmətli işdir çün görür bikarə iranlı.
Fəqir olmaq silahi-məmləkətdir, neylərik sərvət,
Gərək açsın əlin, qoysun üzün divarə iranlı.

İLAHİ!

Oxu kəmanə qoyubdur genə zamanə, ilahi!
Zəmanənin oxuna olmuşam nişanə, ilahi!
O buğda ki, bir ay əvvəl iki qrana idi,
Satırlar indi onu beş granə, ilahi!
Zəri yəlin xanımın satmışam bahalıqda,
O yarə bəsdı bu yarı-şəkərdəhanə, ilahi!
“Çıxart görüm qulağından 8 guşvarələri!” –

Necə deyim bu sözü mən Tükəzzibanə, ilahi?
 Apardı mövləri şaxta tamam, xaneyi-qəlb
 Yanır misali-tənuri-çörəkçixanə, ilahi.
 Nə fəxri qaldı, nə kişmiş, nə cıgçığa, nə şani,
 Nə doldurum səbətə, nə töküm tiyanə, ilahi!
 Doşabsız yaşamaq qış zamani müşküldür,
 Ələlxüsus o biçarə bağibanə, ilahi,
 “Tərək, tərək!” – deyəcək, ağızının suyu axacaq,
 Nə səbzə var, nə təbərzə, yeyə, dayanə, ilahi!
 Əlindən hər nə gəlir, eyləmə müzayiqə sən,
 Bu can fədadı sənə, qoy oxu kamanə, ilahi!
 Beş-altı danə ərik var fəqət ağacı üstə,
 Onun da başına daş sal beş-altı danə, ilahi!
 Cevizi yox, bəcəhənnəm, mübaşiri-zalım
 İki riyal alacaqdır bu girdakanə, ilahi!
 Yəqinən istəyəcək maliyat bu bağına dövlət,
 Gücüm ki çatmayacaq ol filan-filanə, ilahi!
 Həmi əkin qurusun, həm verim mübaşirə bəhrə,
 Necə təhəmmül edim bu qədər ziyanə, ilahi?
 Duani biz edirik, axır, atam sənə qurban,
 Mələklərin yağışı yağdırır Livanə, ilahi,
 Güney fəqirinə nəfi nədir, buyur, aya,
 Əgər yağış yağa hər saət İsfahanə, ilahi?
 Çörək tapılmasa kətdə fəqir dura bilməz,
 Minər kaliskaya varlı, gedər Kaşanə, ilahi.
 Qəni yeyir pilov hər gün hoput-hoput, baxıram;
 Gəda gəlibdi məgər seyr üçün cahanə, ilahi!
 Mahali-Ərvənəqə eylə rəhmətin, Allah!
 İki əlin götürüb Möcüz asimanə, ilahi!
 Mühasinin uzadıb sən deyən kimi, görürsən,
 Və qırxdırır başın həm misli-hindivanə, ilahi.

MÜSƏLMANLARIN ANDI

Müsəlmanlar inanmaz, gər deyəm, Quranə and olsun,
 Vətən xeyli müqəddəsdür qanan insanə, and olsun!
 Cahanda yoxdu bir qiymətli şey cani-əzizimdən,

Cəhalətdir, bizim məbudumuz, bu canə and olsun!
Keçəmməz küçələrdən, çün olar rəhmət yerə nazil,
Məgər sandal ilə damlardakı novdanə and olsun!
Əbulfəzlə yalandan and içəmməz bir nəfər kəndli,
Deyər şəst ilə əmma: – Xaliqu-subhanə and olsun!
Ömər, Osmana sünniməzhəb and içməz, vəli, şiə
Deyər hər gün beş-on dəfə – Şəhi-mərdanə and olsun!

PULDU SƏNİN DADRƏSİN

Gündə bir pulsuzu qəssabi-əcəl darə çəkər,
Bərkidər əl-ayağın, üstünə qəddarə çəkər,
Bahalıqdan nələr o kasıbi-biçarə çəkər,
Çörəyə verməyə yox dirhəmi, dinarı, dadaş!
Qara puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Qızılı qız kimi al qoynuva, yat ta bəsəhər,
Sənə nə, gər ola dünya hamısı zirü zəbər.
Kəmərə qoyma zərü simüvi, ey nuri-bəsər,
Can kimi bağıruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

İstəsən rahat olub, kef çəkəsən yay və qışı,
Qıçın arvad qıçına çatma, a biçarə kişi,
Əngüvi nallama bica yerə, doldur cibişi,
Çünki puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Ola gər ay kimi həm hüsni, cəmalı kasıbın,
Ağlı azsa, xoşuna gəlsə əyalı kasıbın,
Varlı almaz qızını başibəlali kasıbın,
Bunu yüz yerdə sənə əmr eləyib tarı, dadaş!

Nə qədər çirkin ola varlı qızın al qucağa,
Bənziyə gər sifəti rəndəyə, başı qabağa.
Çünkü o dirhəmi dinarıdı başdan-ayağa,
Can kimi bağıruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

Pullu hammamə gələndə yığışallar yanına,
Usta, rəşbər, camadar kisə çəkərlər canına,
Yağlı quyruqdu, hərə bir pay atarlar dalına,
Bunu yüz yerdə sənə əmr eləyib tarı, dadaş!

Pullu istər soyuna, hovlu verərlər tələsik,
Pulsuza rəşbər atar bir fitə ortası dəlik,
Əndə-məndə desə, onbasına beş-on da təpik,
Çünki puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Pullu hər həftə boyar saqqalını qır kimi,
Meyl edər qayğanağı nərə çəkər şir kimi.
Yoxdu pul qədri bilən dəhridə cibgir kimi,
Can kimi bağıruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

Parasız olmayasan, kor olasan, kar olasan,
Pul əlindən yapışa, azimi-bazar olasan,
Dari-dünyadə əgər istəməsən xar olasan,
Can kimi bağıruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

Plovu pullu edər meyl: bu, bir qaidədir,
Firmi o şəhdi-şəkər pulsuza bifaidədir,
Sözümə eylə əməl gər qulağın daidədir,
Bunu yüz yerdə sənə əmr eləyib tarı, dadaş!

Çaşıya pullu yeyər küftəni, qəlyanı çəkər,
Xabi-şirinə gedər, başına yorğanı çəkər,
Füqəranın pulu yox, möhnəti dünyanı çəkər,
Çünki puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Gülə bülbül kimi aşiqlik edəb yorma səsin,
Aşiqi-simü-zər ol, eşqə əgər var həvəsin.
Gül nədir, eşq nədir? Puldu sənin dadrəsin,
Bunu yüz yerdə sənə əmr eləyib tarı, dadaş!

Yoxdu bir zad bu cahanda paradan istəməli.
Pul ilə mümkün olar səbzə, tərbərzə, əməli.
Yuxlama, aç qulağın, ver mənə, ey Rüstəməli!
Bunu yüz yerdə sənə əmr eləyib tarı, dadaş!

Bir kürür əhli-vətən qan qusur İranda bu gün,
Füqəranın əzilir başı dəyirmanda bu gün,
Deyirəm mən bu sözü hər kəsə hər yanda bu gün,
Qara puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Hacılar sədri-məcalisdə həmişə qurulur,
Sözü keçməz kasıbın, boş yerə ağı yorulur,
Pulu pulsuz ölünün ovcuna qoysan, dirilir,
Çünkü puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Məclisə daxil olur pullu xanım lələ kimi.
Yadü biganə alır dövrəsini halə kimi.
Süfrədə tək qalı pulsuz bacı-qəssalə kimi.
Çünkü puldur kişinin qəm günü qəmxarı, dadaş!

Yarü yoldaş və rəfiqin hamısın dan, a kişi,
Çünkü yoxdur sənə bir fayda bulardan, a kişi.
Dost bəsdir sənə qoynundakı həmyan, a kişi!
Can kimi bağruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

Yarü yoldaş qara gündə qoyacaqlar səni tək,
Gər acından öləsən, bir tikə verməzlər çörək,
Yanuva qoyma bəqeyr əz lirə, məcdiyyə, çərək,
Can kimi bağruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

Gərçi vaiz sənə hey: Tərk elə dünyanı, – deyir,
Can kimi bağruva bas huri və qılmanı, – deyir.
Ədə!.. Möcüz də sənə bu sözü pünhanı deyir:
Sözümə eylə əməl, ey qaragöz, sarı dadaş,
Can kimi bağruva bas dirhəmi, dinarı, dadaş!

EYLƏR

Deyərlər, buğdanın nırxın giran pərvərdigar eylər,
Xudavənda, sən eylərsən və ya ambarıdar eylər?
Bəli, Allah yaratmış söğzunu, əmma onun nırxın,
Bu gün böylə, sabah eylə, o əhli-Şindəvar eylər.
Amandır, ey bulut, səslən, səsin kəs bu sitəmkarın,
Qoyub bürkün yanakı möhtəkir çox darradar eylər.
Gecə rüyədə gördüm, aləmi sirab edib baran,
Dolub su ilə hər yan, novdanlar şarraşar eylər.
Gəmisə qərç olan tacir kimi buğdaçı qardaşlar
Vurar başın dərü divarə, göz yaşın nisar eylər.
Xudavənda, səni verrəm qəsəm xəbbazi-birəhmə,
Qulaq ver, gör necə biçərə yoxsul ahü zar eylər!

Əlində əl qədər bir nan tutub hər dəm deyər: yaran!
 Bunu Allah edir böylə və ya şatir Qafar eylər?
 Gözü yaşı hələ xüşk olmayıb xəlqin, xudavənda!
 Hələ üç yüz otuz beş* xərci xəlqi biqərar eylər,
 Müsəlman öldürür xəlqi acından, ey müsəlmanlar!
 Qoyar kassaya xəlqin xunbahasını, iftixar eylər.
 Dəyirmançı vurur torpaq una, buğdaçı buğdayə,
 Bahalıq milləti bəmisli-tülkü hiyləgər eylər.
 İlahi, qəlbi daşdan bərk insanlar yaradıbsan,
 Fəqirin qəlbini səngi-sitəmlə zəxmidar eylər.
 Dolanır başınə solmuş-saralmış xərmənin hər gün.
 Sənin ehsanüvə, ya rəb, çərəkdər intizar eylər.
 Nə nəqdi var, nə eşyası, nə buğdası, nə yarması.
 Sərişki-didə ilə ruzi-şəb, şamü nahar eylər.
 Nə xanə bənd olur, nə tacirə qəhtü qalə, ya rəb!
 Həmişə binəvanin xanimanın tarümar eylər.
 Nə zorum var olam zalim, nə pulum var aləm faiz.
 Sənə qurban olum, ya rəb, günahı malidar eylər!
 Müzəvvir, hiyləgər çoxdur, vətəndə doğruluq yoxdur
 Görürsüz möminə mömin necə zülm aşikar eylər?
 Verirlər yer riyakarə həmişə sədri-məclisdə,
 Üzün qırxdırsa bir oğlan, onu xəlq səngisar eylər.
 Zoğalü heyzümü cəm eyləmək ənbarə, yəni çi?
 Mənə sən zülm edirsən, ay kişi, ya kirdikar eylər?
 Xudadən hiç kəs bak eyləməz, and olsun Allahə,
 Hökumət qorxusu xəlqi şəriətdən kənar eylər!
 Əgər çi siz müsəlmanlar mühibbi-şahi-mərdansız,
 Hökumət bəs niyə bu qədri zəhmət ixtiyar eylər?
 Tühidir məğzdən, qəlbi sədaqətdən, dəyanətdən
 Və lakin səqqəlü cübbə onu baetibar eylər.

MƏSCİDƏ

Ey cəməət, qoymayın başı olanı məscidə!
 Topçunu, qəzzağı, jandarmı, ajanı məscidə!
 Qanı çün napakdır şəran üzü qırxıqların,
 Qorxuram, sinə vurub, töksünlə qanı məscidə.
 Növhəxanın saqqalı olsun gərək arşın çərək,
 Xər səsi versin səsi, salsız fəğanı məscidə!

Qoymayın əhli-nizami məscidə qoysun qədəm,
 Soxmayın, oğlan, o tüksüz növhəxanı məscidə!
 Başına iştə nişan vurmuş Hüseynin qatili,
 Həq qəbul eylər məgər Şümri-dəqanı məscidə?
 Urmulu, təbrizli, dilmanlı məgər islamdır,
 Bunların həqqi nədir sürtsün əbanı məscidə?
 Pantalon geymiş, görün, bircə baxın əndanına
 Göstərir xəlqə, vurur qıssa tumanı məscidə,
 Gentumanlardır Hüseynin şeyi-xülləsləri,
 Başqırıqlar gərək təpsin samanı məscidə,
 Zahını sevməz xuda, siz də təbərta eyləyin,
 Hakimin, xanın, bəyin çoxdur ziyanı məscidə.
 Dişlərində zəhri-qatil var, həlak eylər səni,
 Ey əmu, sancar qıçın, qoyma ilanı məscidə!
 Sən sən olsan, bu mənə qırxıq üzün verməz niş;
 Sən sən olsan, qoymasın xəsmi-xüdanı məscidə!
 Ətr vurmuş zülfünə, geymiş də qollu köynəyi,
 Siz deyin, qoymaq olurmu bu cavanı məscidə?
 Möminin olsun yaxasında gərək yüzmin biti,
 Ta ki, dırmaşın bu heyvanlar tavani-məscidə
 Bəndəgani-həq gərək olsun kəsafət mədəni,
 Ta ki, od vursun kəsafət sakinanı-məscidə,
 Sinezenxanlar ayaqyalın gəzər hər küçədə.
 Qorxuram, neql eyləsin onlar vəbanı məscidə.
 Şəkl girməz məscidə, ey bihəya siğarkəş,
 Daxil etmə kağızi-düxtərnişanı məscidə!
 Eybi yoxdur, zəhrimar eylərsən eylə iyde sən,
 Ey bacı, çərdəklərin tökmə miyani-məscidə!
 Çün oxur tifli-müsəlman məshəfi eylər xərab,
 Rəsmdir, şiə atar yağlı Qurani məscidə.
 Ey müsəlman, böht aparmış sizləri, bidar olun!
 Az qalır hacı və xan qoysun qapanı məscidə.
 Gahi tiryəkdən alır, gahi ərəqdən maliyat,
 Siz siz olsaz, qoymasız Hacı Duxanı məscidə.
 Sən üzünə gülməsən o bihəyanın, ey dadaş,
 Qaşqabağın sallasan, bir də dolanı məscidə?
 Zülfünü qırxdırmasa, şariblərin vurdurmasa,
 Qoymaram, vallah, şəhidi-Kərbəlanı məscidə!

Müctəbanin zülfünə Cibril vurmuş süstşü,
Kim gətirdi, bilmirəm bu iftiranı məscidə?
Batdı qana zülfi-Əkbər, zülf hara, Əkbər hara?
Rövzəxanlar saldı bu zülfi-qəranı məscidə!
Düz danışsa rövzəxan, lakin cəmaət ağlamaz,
Pəs gərək xalvar ilə töksün yalanı məscidə.

ŞAIRİN DÜKANI*

Çün gəldimən İranə, açdım bir dükan, ey vay,
Yanasan belə dükan, oldum bağıran, ey vay,
Oldum bağıran, ey vay!

Düzdüm dükana malı, yağı, düyünü, balı,
Gəldi həzrəti-ali, aldı beş batman, ey vay,
Oldum bağıran, ey vay!

Çün baxdı çayi-Çinə, zəncəfilə, darçinə
Aldı, basdı xurcunə, Ələmul-zaman, ey vay,
Oldum bağıran, ey vay!

Aldı çün qətfə, futə, məşcər və heli-butə,
Düşdü gözü mahutə: dedi: – Ver ondan, ey vay
Oldum bağıran, ey vay!

Çün bitdi alış-veriş, nökrəi dedi: – Piş, piş!
Dedim: – Pul? Dedi: – Mafat! İlahi əlan, ey vay!
Oldum bağıran, ey vay!

Əyləşib bir az baxdı, ta ki, ayağa qalxdı
Oldu günorta vaxtı, deyildi əzan, ey vay!
Oldum batrıqan, ey vay!

Hər gün bir ağa gəldi; kefi nə istər aldı
Axır dükanda qaldı bir dana siçan, ey vay!
Oldum bağıran, ey vay!

Tənxah oldu təyyarə, uçdu çərxi-dəvvarə,
Möcüz qaldı avarə, bağlandı dükan, ey vay!
Oldum bağıran, ey vay!

CƏFƏR CABBARLI

SATİRALAR

ƏL GÖTÜR

Ay Baba*, salma qalmağal, cövrü cəfadan əl götür!
Dəng eləmə cəmaəti, cəbrü əzadan əl götür!

Sən kimi çoxları gəlib, bənd eləyib cəmaəti,
Hamısının çərə-n-pərən, boş danışığıdır adəti.
Xalqa ziyan verib hamı, zaid edib şəqavəti;
Boş yerə yorma ağzını, dadü nəvadan əl götür,
Ay Baba, salma qalmağal, cövrü cəfadan əl götür!

Bir kərə qan bu mətləbi xalqa ziyan verirsiniz,
Molla gedir yemək üçün, siz ona yan verirsiniz.
Biri bir iş görən kimi siz tez azan verirsiniz;
Bu gözəl iş deyil, balam, molla, yavadan əl götür,
Ay Baba, salma qalmağal, cövrü cəfadan əl götür!

İş o deyil bacarmayı Fatma ev içrə xidməti,
Ondadır iş ki, Maryanın var bacısı, məlahəti,
Heç kəs anlamır işin var belə gizli hikməti;
Barı sən anla, ay Baba, bu ürəfadan əl götür,
Anladın indi mətləbi, cövrü cəfadan əl götür!

İntelligentlər hamısı qılmayı öz namazını,
Bilməyir öz şəriətin, tanımayı da qazını.
Xalqa nə var ki, ay Baba, yırtır o öz boğazını;
Bunlara bir nəsihət et, dadü nəvadan əl götür,
Canına yazığın gəlib, cövrü cəfadan əl götür!

DÜBARƏ-SƏBARƏ

Verir müsəlmanə yüz macəra dübarə-səbarə,
Edir qəzetlər ona iftira dübarə-səbarə.

Biri yazır ki, müsəlman qalıb cəhalət içində;
Biri deyir: boğulur qızları səfalət içində.
Yazır bir ayrısı: millət ölür zəlalət içində,
Hələ "Babayi-Əmir" də çıxıb bu halet içində,
Edə bu xalq gününü qara dübarə-səbarə,
Verir müsəlmanə yüz macəra dübarə-səbarə.

Yalandır hər nə qəzetlər yazır, inanmayın anə,
Olub müsəlman hamı suyi-elmü fənnə rəvanə;
Nə qədər alimi-şair görün dolubdu zəmanə,
Gətirdi bizləri, vallah, qəzetçi təngə, amana.
Qaçaq buların əlindən hara dübarə-səbarə?
Verir müsəlmanə yüz macəra dübarə-səbarə.

Baxın bu yanda "Nicat"ə*, görün o yanda "Səfa"nı*
Bu yanda "Nəşri-maarif"* batırdı elmə cahana.
Hələ o yanda da "Xeyriyyə" söylə, varmı yalanı?
Bu qədər babi-həmiyyət qalan millətdə bəs hanı?
Qəzet yazır yenə çunü çarə dübarə-səbarə,
Edir müsəlmanə lap iftira dübarə-səbarə.

Deyir ki, milləti-islam xabi-nazə dalıbdır,
Yalandı bu, hamı elmi əlinə müslim alıbdır.
Dram cəmiyyəti gör, bir cahana lərzə salıbdır.
Hələ bu opera cəmiyyəti o yanda qalıbdır.
Qoyur hər həftədə beş opera dübarə-səbarə,
Qaçaq buların əlindən hara dübarə-səbarə?

BARƏKALLAH İRANA

Dərdim sədaqət hər nə var iranlılardadır,
Ədlü ədalət hər nə var iranlılardadır.

Hər zülmü istəyirsən ona görgilən rəva,
Sal başına qapaz, yenə dinməz o binəva.

Lap “dölə”sin söyəndə, deyir söyləmə yava,
Oynar o tövr ilə necə çalsan ona hava.
Derdim itaət hər nə var iranlılardadır,
Varsa səxavət hər nə var iranlılardadır.

Mömindülər hamı; birinin yox qəbahəti;
Lap bir qoyundu sanki bu İran cəmaəti;
Asudə kəsbkarlıq olmuşdur adəti;
Dikmiş hamı başın yerə, gözlər qiyaməti.
Derdim ibadət hər nə var iranlılardadır,
Xofı-qiyamət hər nə var iranlılardadır.

Lakin əlaltı işdə imiş “fabrika”ları,
Hər yerdə var imiş nə gözəl texnikaları,
Hazırlayır palan, dəyonək, cin duaları,
Hərbi-kəbire girməyə var iddiaları.
Derdim səfahət hər nə var iranlılardadır,
Gördüm bic adət hər nə var iranlılardadır.

Səngərlərə qoyubdular qəlyanları tamam,
Molla, seyid durub hamı səf bəsteyi-nizam,
Bunlar nə bicmiş, adə, işi gizlədib müdan,
Hər kəs baxır, deyir: nə var iranlıdır avam.
Yox, yox, əlamət hər nə var iranlılardadır,
Doktor, həcamət hər nə var iranlılardadır.

Sən vur, o dinməyir, demə varmış kələkləri;
Kəşti edib suya buraxıblar ələkləri,
Bijlikdə nemsələr ola bilməz çərəkləri:
Əhsən siyasətə, pa atonnan sənin yeri!..
Kim der cəhalət hər nə var iranlılardadır,
Yox!.. Hərbə alət hər nə var iranlılardadır.

Üzdə baxırsan həmsəridir, yazığın biri;
Paltar cırıq, düşüb çölə his-misli sərsəri.
Hamı mühəndis imiş, adə, bu bic həmsəri
Dünyanı axtarır gözə, ta ölçə yerləri.
Gizlin siyasət hər nə var iranlılardadır,
Bəh-bəh, məharət hər nə var iranlılardadır.

İÜRRİYYƏTİ-NİSVANÇILARA PROTESTİ

Ay Baba! Gör Bakı, Şirvan, Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

Qafqaz alimləri on beş gün ediblər şura,
Çox götür-qoy eləyib söhbət edəndən sonra,
Ufa alimlərini kafir ediblər zora.
Barəkallah belə bir xeyir işə ura, ura!..
Ay Baba! Gör Bakı, Şirvan, Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

Buna kim yol verəcəkdir ki, qız olsun muxtar,
Kişilər eyləsin insan kimi qızla rəftar?
Sonra on yaşlı qızı altmış illik kaftar
Ala bilməz, a canım, boşdu bütün bu goftar.
Budu vadar eləyibdir Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

Qıza layiq deyil aləmdə hüququn alsın,
Qız gərək guşeyi-zillətdə müdamən qalsın.
Gündə on dəfə onu ər ağac altda salsın,
Şərimiz böylədi, lazımdı bu cür də qalsın.
Budu vadar eləyibdir Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

Qızlar aldı bu hüququ belə bir fərz edərik,
Qeyzə gəldikdə ev içrə kimi sonra deyərik?
Döyərik, öldürərik, zülm edərik, incidərik?!
Biz qələt eyləyərik böylə işə nə deyərik!
Biz də təhsil edirik bu Quba alimlərini,
Çox gözəl baykot edirlər Ufa alimlərini.

Qıza lazımdır otursun ev içində keşiyə,
Bu nədir, qız oxusun, sonra da çıxsın eşiyə.
Qız gərək bozbaşə baxsın, ətə baxsın, pişiyə;
Ərini görəcəyin atsın özünü bir deşiyə.
Ay Baba! Gör Bakı, Şirvan, Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

Bu zərərdir hələ lap mollaların özlərinə,
Hürr qızlar, oxumuşlar baxamaz üzlərinə.
Sahib olmazlar dəxi xalqın uşaq qızlarına.
Öz əlilə kim vurur baltanı öz dizlərinə?
Ay Baba! Gör Bakı, Şirvan, Quba alimlərini,
Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini.

QIYAMƏTMİ QOPAR

Xalq oyandı, biz hələ yatsaq, qiyamətmi qopar?
Kef edib, meymun-zad oynatsaq, qiyamətmi qopar?

Pul bizim, bulvarda qız, yollar açıqdır getməyə;
Dağ duman, əlvan tuman, hacətmi var fikr etməyə?
Maryanı xoşhal edib zövqü səfayə yetməyə,
Fatmanı evlərdə ağlatsaq, qiyamətmi qopar?

Beşcə gün dünyada kefdən başqa bir şey qanmırıq,
Yüz min il çalsa qəzetçi zurnasın, aldanmırıq,
Pul qutarsa, oğurluq vardır, məəttəl qalmırıq,
Evdə boşqab, nimçəni satsaq, qiyamətmi qopar?

Əcnəbi getdi qabaq, ay qəzetçi, mənlik nə var?
Qoy gedir, bir daş dalınca, bizlərə vardır nə ar?
Fikr edib kəşti çıxardar, pul verib olluq suvar,
Pul verib başların aldatsaq, qiyamətmi qopar?

Harda biz aciz müsəlman görsək, ani bizlərik.
Qız nədir, arvad nədir, hər kəs danışsa, dizlərik;
Kani-hümmət, kani-qeyrət, kani-şəfqət bizlərik.
Arı namussuzluğa qatsaq, qiyamətmi qopar?

Leyk min alim əgər mənbərdə olsa bərqərar,
Söyləsən: cəhd eyləyin, əldən gedir namus, ar.
Əkşi, axmaqsan, nəsen? Biz Maryadan olluq kənar?
Qeyrəti, namusu lap atsaq qiyamətmi qopar?

Kim Tükəzbanla otursa, evdə bir gün görməyir,
İşvə bilməz, qəmzə bilməz, eyşü işrət bilməyir.
Maryanın nazilə gülmür, həm bizi güldürməyir,
Biz də kamə, ay Baba, çatsaq, qiyamətmi qopar?

TÖVBƏ

Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

Məni bu qəzetçi aldatdı, yolundan azdım,
Öz əlimlə özümə cahı-bəlanı qazdım.
Hər nə gəldi əlimə, sizlərə böhtan yazdım:
Olsa idim sizə tabe bu cürə olmazdım.
Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

Siz deyən sözlər hamı doğrudur, indi qanıram,
Qanıram, sizdən uzaq olmağım çox yanırım,
Hər nə mən sizlərə böhtan demişəmsə danıram;
Sizi bundan sonra mən sadıqi-dövrən sanıram,
Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

Siz deyirdiz ki, nə lazım qızı insan bilmək,
Əşki-xunbarını ya şəfqət əlilə silmək,
Qızın hər bir işini tanrı sahibdir ilmək,
Onun hər rəncü əzabınə gərəkdir gülmək,
Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

Qızı döyməkliyə, söyməkliyə verdiz fərman.
Öldürün qızları, onlar ki, deyillər insan.
Buna mən şəkk eləyib etməyir idim iman,
İndi əlhəq qanıram, vardı sübutum əlan.
Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

Mən də bundan sonra zülm eyləyəyəm nisvanə,
Deyərəm, öldürərəm, yəni gətirərəm canə.
Əzərəm baş-gözünü, baxmaram heç vicdanə
Tövbə... tövbə, yənə tövbə, gəlirəm imanə.
Tövbə... ey mollaümalər, sizə ağ olmağım,
Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağım.

OLMAĞA

Ay Baba, mən bu sözü yazdım əyan olmağa,
Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.

Köhnələrin hamısı bu işə etmiş qiyam,
Güclülər acizlərin baş-gözün əzsın tamam.
Bu işi bərk tutmağa razı olub xasü am.
Başlayıb acizlərin baş-gözü qan olmağa,
Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.

Sonra bu şairlərin hamısını döyməyə,
Şairə şey satmayıb, lap üzünə söyməyə;
Çünkü olar qoymayır xalq özünü öyməyə,
Hamısı məhkum olub həsrəti-nan olmağa,
Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.

Bir də bu məktəblərin hamısını yıxmağa,
Həm də müəllimlərin burnunu bərk sıxmağa,
Qət eləyib cümləsi şəhri qoyub çıxmağa,
Dalğı kimi dırmaşıb dağda çoban olmağa,
Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.

Sonra da bu tazələr böylə ediblər yəmin,
Hamısı tərək eylesin möhnəti, dərdü qəmin,
Maryanı bərk-bərk tutub, evdə ata həmdəmin,
Çox-çox içib vodkanı gündə piyan olmağa,
Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.

Mən də ki, and içmişəm bir də "Qəyur"* olmayım.
İndi ki, yoxdur yerim, göydə tüyür olmayım,
Səhni-səmadan düşüb əhli-qübur olmayım.
Olmayıram mən qəyur, dərde nişan olmağa,
Mən oluram kəmşüür sahibi-şan olmağa!

GÖRMƏKDƏYƏM

Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm,
Mübtəladır cəhlə, dərdin bidəva görməkdəyəm.

Bağlamaq bel ya güvənmək çox çətindir zahidə,
Var itilgetməz beş-on cüt, yox olardan faidə!

Onlara içki-qumar olmuş pozulmaz qaidə.
Hamısın millət işində biədə görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Millətin çox yarısı hambaldır, palan ilə gəzir,
Üçdə dördü falçı, rəmmaldır, yalan ilə gəzir,
Bir çoxu seyidnümadır, kim fəğan ilə gəzir.
Cümləsin rahi-həqiqətdən cida görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Milyonerlər Zinkanın eşqində olmuşlar cünun,
Hacılar Arşaq deyib dad eyləyirlər qəlbi xun.
Əcnəbilər kandarında binəvalər gör zəbun.
Cümləsin mən əcnəbilərçin gəda görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Bircə bax bədbəxtliyə bu qəzetdə bihal olub,
Mey yazır, dilbər yazır, şair bizə dəllal olub,
Bu mühərrir də danışmaz zalım oğlu, lal olub.
Cümləsin millət yolunda bisəda görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Ay Baba, sən söylə bari millətin kirdarını,
Sürt üzünə çernili, tənqid elə hər karını,
Sən də, şair, söyləmə yarın o ləbi-gülnarını,
Milləti onsuz da şürbə canfəda görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Yazgilən arsızları, görcək bərəltsin gözlərin,
Boynu şalbandan yoğundur seyyidin, yaz sözlərin.
Müftəxordurlar axundlar, bəsləyirlər özlərin.
Mollalarımızdan çoxun mən bixuda görməkdəyəm,
Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.

Görmüşəm, görməkdəyəm, görrəm durunca ruzigar,
Etməyir saziş onunla çərxi-dövri-kəcmədar.

QIZIMA

Fikrini vermə nə elmə, nə də ürfanə, qızım!
Çoxdur elmin zərəri din ilə imanə, qızım!
Oxuyub elmi, evin eyləmə viranə, qızım!
Yoxdur elmin səməri qövmi-müsəlmanə, qızım!

Dərsü məktəb sözün, ol lal, gətirmə dilinə;
Qələmi xarici mözhəb kimi alma əlinə.
Vurma ləkə daha, Allahı seversən, elinə.
Elm bir şeymi, verə mənfəət insanə, qızım?

Nə rəvadır salasan möhnətə qəmsiz başını,
Edəsən xalqın arasında xəcil qardaşını;
Get bişir evdə, bala, düşbərəni, bozbaşını,
Verginən meylini xingələ, fisincanə, qızım!

Otur evdə, atanın eylə pinə çul-çuxasın;
Ananın bitləginən sübhü məsa baş-yaxasın.
Elm üçün insan atarmı atasın, həm anasın?
Ağlını başına yığ, heç olma divanə, qızım!

Evdə ol, çıxməginən sən, bala, bir dəm eşiyə;
Et təmiz, yaxşı süpür, diqqət elə ev-eşiyə;
İnəyə yem veribsən, qulluq elə it-pişiyə;
Bəsləyib, sonra sula, yaxşı bax heyvanə, qızım!

Yaşın oldu on üç, ay qız, səni verrəm bir ərə,
Bir müqəddəs kişiyə, pulluya, bir bəxtəvərə;
Vermərəm boynu qıraxmallıya, ya injenerə,
Razı olmam düşəsən zülm ilə zindanə, qızım!

BULVAR HARA, MƏKTƏB HARA?

(Yay tətildən sonra məktəbə getməyə məcbur olan
uxajot müəllimlərin naləsi)

Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxs da,
Çəkmərəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxs da!
Rədd olub getmişdi məktəb başımızdan birtəhər,
Seyr edib bulvarda qızlardan olurduq bəhrəvər,
Sentyabr gəldi, dur qaç məktəbə hər gün səhər,
O deyir, bu söyləyir, insan olub lap dəngəsər.
Getməyəm mən məktəbə, nanım, nişanım çıxs da,
Çəkmərəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxs da!

Hər nə var bulvarda var, məktəb, deyin, aya nədir?
Hər nə var qızlarda var, sənət bizə biganədir.

Boşla dərsi, məktəbi ondan gözəl meyخانədir;
Hər kəs elmə meyl etsə, doğrusu divanədir.
Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsa da,
Çəkməyəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da!

Bulvarı qoy, dur yüyür hər gün bu viran məktəbə...
Bir baxın, bu sözlərin heç dəxli vardır mətləbə?
Bilmirəm hansı... bu məktəbi saldı dəbə?
İndi var on beş yaşım, qoy məktəbə getsin bəbə!
Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsa da,
Çəkməyəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da!

Pul babamdan, şükr ola, qalmış mənimçin bir qədər;
Onları xərc eylərəm, lap azı on beş il gedər.
Vallah, bir Janka mənimçin əlli min dərəcə dəyər;
Şöğərib məktəb edir insanın ömrün lap hədər.
Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsa da,
Çəkməyəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da!

Məktəbə qoy getsin axmaqlar, bizə lazım deyil;
Bizlərə həm elmdir Janka, ədəbdir, həm də gül;
Söhbəti şirin, özü şirin, danış, hər dem də gül;
Jankaya bir kəs satarsa, ya döy onu, ya döyül.
Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsa da,
Çəkməyəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da!

Dilbərim, fəxrım, sürurım, ixtiyarım Jankadır.
Məktəbim, dərşim, ülumim, gülzarım Jankadır.
Çemilim, ruçkam, yazım, hər dürlü karım Jankadır.
Müxtəsər, dinim, həyatım, iftixarım Jankadır.
Getməyəm mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsa da,
Çəkməyəm bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da!

OLACAQSAN

Varsa hünərin cəhd eləərbabi-fəsad ol!
Min fitnə törət, şan qazan, sahibi-ad ol!
Guş etmə kim ki desə, əhli-savad ol!
Min hiylə ilə xalqı soyub, bir yekə zad ol!
Aydın, işıq aləmdə çalış, tirə nəhad ol!

Şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol!
Eyvah ki, axırda peşiman olacaqsan!

İç gündə şərabi, gələ ta cisminə bir can;
Vur gündə qumarı, boşala kisəvü həmyan.
İxvanını aldat, pulun al, qoy ola giryan;
Bidətlərini axıra vur, olma peşiman.
İslamı dağıt, ol yenə də pak müsəlman.
Qoy başına əmmamə, gedib Molla Cavad ol!
Şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol!
Eyvah ki, axırda peşiman olacaqsan!

İranlı kimi tiryəkə, bəngə elə adət,
Cəhd eylə ki, bilsin səni “sadiq” bu cəmaət.
Onda sənə çox tapşıracaqlardır əmanət,
Sal cümləsin öz adına, ol əhli-xəyanət.
İnsafə yaxın düşmə əgər qopsa qiyamət,
Et tövbə öləndə, sağ ikən hamili-dad ol!
Şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol!
Eyvah ki, axırda peşiman olacaqsan!

Kef çək, bu cahanda qəmi-ixvanına yanma,
Viran ola dünya, yenə xəbindən oyanma.
Qalsan qapaz altında qızar, lakin utanma,
Mən söyləyirəm istər inan, istər inanma,
Bu sözlərimi sonra qanarsan, hələ qanma.
İç qanını xalqın, hələlik ağcaqanad ol!
Şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol, yenə şad ol!
Eyvah ki, axırda peşiman olacaqsan!

KİŞİLƏR DEYİRLƏR

Vallah, gətiriblər bizi lap cana qadınlər,
Heç oxşamayırlar belə insana qadınlər.

Bir qədri bu məktəbdən uzaq, sadəcə qızıdır,
Zalım qızı həs-hüs tanımaz, sanki, öküzdür,
Sındırdı güvəc boşqabı, guya ki, donuzdur.
Hər nə desələr arvada, vallahı ki, düzdür.

İnsan deyil, oxşar hamı heyvana qadınlar;
Vallah, gətiriblər bizi lap cana qadınlar.

Arvad nə? Uşaq, ər nədir? İnsan dili bilmə;
Paltarları hisdən qaralarsa, yenə silməz;
İnsan kimi dil bilsə əgər, böylə döyülməz;
Yox fəhmü zəkası, yenə də ar edib ölməz
İnsanlığın adabına biganə qadınlar;
Çıxsın necə insan kimi meydana qadınlar?!

Bir qədri də vardır oxuyub elmi-filanı,
Bir az da bilir qatma-qarış rusi lisanı,
Bir kəlmə də türkiyə danışmaz, çıxsa canı,
Guya ki, veriblər əlinə cümlə cahanı,
Yainki çıxıb xətti-Süleymana qadınlar,
Baxmaq diləməz həli-müsəlmana qadınlar.

Fikrində nədir? Modalı paltar, qısa şalvar;
Fikrində nədir? Pudra ilə rəng, iki xalvar;
Fikrində klub, bir kavalər, bir də ki, bulvar
Təqlid eləyir qeyriyə murdar qızı, murdar.
Oxşar belə quyruqlu obezyana qadınlar,
Dünyanı ediblər dəxi virana qadınlar.

Təqsir özünüzdə, nəyə fəryad eləyirsiniz?
Bir-bir kişinin eybini tədid eləyirsiniz,
Min hiylə qurub, min kələk icad eləyirsiniz,
“Qırdı bizi ərler”, – deyə boş dad eləyirsiniz
Bizdən acılın bircə, o divanə qadınlar!
Qoymaz dəxi bu bicliyi bir yana qadınlar,
Vallah gətiriblər bizi lap cana qadınlar,
Heç bənzəməyirlər belə insana qadınlar.

DEMƏDİM

İşimiz boş danışiq, həmdü sənadır, demədir
Ay Baba, işlərimiz xeyli fonadır, demədim?

Millət əfradı unatdı hamı həsbü nəsəbi;
Elm təhsilinə sərf eylədi həm ruzu şəbi;
Mən bilən ki, ona lənət oxuyur cəddü əbi,

Baxmadı hərçi deyib dad elədi Mollacəbi.
Rükni-dinin biri də rəngi-hənadır, demədim?
Ay Baba, işlərimiz xeyli fənadır, demədim?

Ortaya saldı özündən hərə bir tazə dəbi,
Nə bilim qız oxusun, bəlkə də olsun ədəbi.
A kişi, arvad hara, bayram hara, kimdir səbəbi?
Bir yerə cəmləşib saxlaya mövludi-nəbi?
Oxumaq milləti-islama bələdir, demədim?
Ay Baba, işlərimiz xeyli fənadır, demədim?

Qız hara, məktəb hara, dərslü qələmdan hara?
Elm hara? Bilgi hara? Fatma, Tükəzban hara?
Ay canım, arvad hara? Zümreyi-insan hara?
Qız ki, şeytan kimidir, biz hara, şeytan hara?
Evimiz bir heçin üstündə binadır, demədim?
Ay Baba, işlərimiz xeyli fənadır, demədim?

Baxın indi oxumuş qızlara tüğyan eləyir;
Biri cəmiyyət açır, pul yığır, ehsan eləyir;
A kişi, arvad da özün bir yekə insan eləyir.
Tuf belə adətə olsun ki, müsəlman eləyir.
Arvada layiq olan cövrü cəfadır, demədim?
Ay Baba, işlərimiz xeyli fənadır, demədim?

ÖZÜN BİL

Bir dövr, əmi can, tərsinə dövrəndir, özün bil;
Təqdiri-qəza sanma ki, asandır, özün bil.

Cəm oldu bütün mollanümalar hamı xoşnud;
Hər nə Bakıda, Gəncədə olmuş ola mövcud;
İstərlər hamı etməyə bir az səni məhdud;
Bəzi götürüb balta, çomaq, bəzisi behbud.
Zənn etmə ki, bu şəhrdə ehsandır özün bil;
Yox, yox, Baba can, qətlinə fərmandır, özün bil.

Əvvəlcə sənə söyləmiş idim bu kəlamı,
Yazma bu qədər jurnalına xəlqi-əvamı,
Bu mollaları jurnalına yazmaq da rəvamı?

Olmaz ki, itə mollaların şöhrəti, namı,
Molla, kişi, sövdagəri-rizvandır, özün bil;
Oldur ki, xəlayiq sənə düşmandır, özün bil.

Jurnalda yazarsan nə ki var mollada nöqsan,
Ay molla, nə var, əyri otur, düz danış hər an.
Sövdagəri-qılman eləyibmiş səni Quran;
Oldur ki, gəlib qeyzə bütün sakini-Salyan.
Hər guşədə bir şurişi-tügyandır, özün bil;
Yazma daha molla sözünü, qandır, özün bil.

NƏ EDİM

Bir nəfər fəqir şəxs nə qədər qeyrətlə çalışırdısa da, külfəti böyük olduğu üçün yeməklərini ödəyə bilmirdi. Bir gün orada, bir gün burada işləməklə öz külfətini bir gün ac, bir gün tox saxlayırdı. Bayrama yaxın neçə dəfə dövlətlilərin yanına gedib yer-yemiş istəmişdisə də verməmişdilər. Odur ki, balaca qızı ona:

– Ata, bayramdır, bizə yemiş al, – dedikdə, biçərə utana-utana qızına belə cavab verirdi:

Gəldi, Novruz, a mənim taqəti-canım, nə edim?
Vallah, bircə qəpiyə yoxdu gümanım, nə edim?

Qoy qənilər gecə-gündüz olalar xürrəm, şad:
Onlara çünki müyəssər olacaqdır hər zad,
Kef çəkib, bizləri heç etməyəcəklərdir yad.
Görüm ol çərxi-fələk dəhrdə olsun bərbad!
Məni məğmun eləyib dövrü-zamanım, nə edim?
Hələ bir çet qəpiyə yoxdu gümanım, nə edim?

Doğrudur, sən də uşaq, bayrama eylərsən həvəs;
Bir mənim də nəzər et haləti-naşadıma bəs;
Hərçi dad eyləyirəm, yox mənə bir kəs verə səs;
Dərdü möhnət çoxalır, ay bala, çəkdikcə nəfəs.
Yandırır qəlbimi bu dərdi-nihanım, nə edim?
Gəldi Novruz, a mənim taqəti-canım, nə edim?

Yox qənilərdə tərəhhüm bizə imdad eləsin,
Bizi bir qulluğa təyin eləyib, şad eləsin,

Bəlkə bu möhnəti qəmdən bizi azad eləsin,
Dil dolanmır ki, qəmə möhnəti tədad eləsin,
Quruyub kəsəti-qəmdən bu zəbanım, nə edim?
Gəldi Novruz, a mənim taqəti-canım, nə edim?

Məni bədbəxti-zaman eylədi bu taleyi-dun;
Bilirəm qüssədən axır olaram mən də cünun;
Fikr qıldıqca dolur bu dili-naşadıma xun;
Rəhmsizlər evi aləmdə ola künfəyəkun!
Çaxçada yox ki, mənim bir quru canım, nə edim?
Gəldi Novruz, a mənim taqəti-canım, nə edim?

Hər nə hasil edirəm, külfətə sərf eyləyirəm;
Hər nə ki pul alıram, külfətim ilə yeyirəm;
Əlli ildir hələ bu köhnə çuxanı geyirəm;
Mənə bir yer veriniz hərçi deyib, söyləyirəm.
İndi qəm çəkməyə də yoxdu amanım, nə edim?
Gəldi Novruz, a mənim taqəti-canım, nə edim?

NƏ ƏCƏB

Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?
Vcribdir əl-ələ, tərki-nifaq edir, nə əcəb?

Nə bir nəfər tapılır bir kəsi edə rəncur;
Nə bir vahid çalır bir fəqir üçün zənbur;
Nə qəztəçi, nə mühərrir, nə adəmi-məşhur
Biri birin söyüb olmaz nəzakətindən dur.
Qucaqlaşib hamı meyli vəfaq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Qəztəçi, inteligent, milyoner, ziyah, filan,
Kababçı, ləbləbiçi, ortada-arada qalan,
Qoçu, hacı, məşədi, molla, kəndli, bəy ilə xan
Ediblər əhd ki, can söyləyib, eşitsin can.
Kəmalı-şövqlə əzmi-vəfaq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Ümuri-millətə heç kəs qarışmayırdı əzəl:
Yox idi bir kişi cəmiyyətə qoyaydı məhəl;

Odur ki, millət ələ almış idi cami-əcəl,
Bax, indi səy eləyir hər nə varsa kor və keçəl.
Özün bu millət içində sınaq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Hamı dilər ki, ola millətin havadarı,
Tutub əlini ola qəm günündə qəmxarı,
Səadətə yetirən milləti-diləfkarı.

.....
Nədənsə, millət içindən məraq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Əzəldə kimse özünü bu yolda yormaz idi;
Verəydi milləti can, əl işinə vurmaz idi;
Mələli-millətə baxmazdı, hal sormaz idi,
O şəxslər ki, "Nicat"a yaxın da durmaz idi,
Dəri-nicatı döyüb taqqataq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Xələyiq indi dilər millətə ola qurban;
"Nicat"a üzv ola, cəmiyyətə ola qurban;
Baxanda lap bulara ağıldan çıxır insan.
Yeter, kömürçü çıxıb ortaya tutub meydan;
"Nicat"ı küçəbəküçə soraq edir, nə əcəb?
Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?

Yəqin ki, burda bir iş var, nəhan olur bizdən
Və ya ki, əmri-cibiştan şitab edir bizdən;
"Nicat"a üzv gəlir Ərdəbil və Təbrizdən.
Deyilsə, ay Baba, bircə sual edim sizdən:
Çatan çilenliyə bəxtin sınaq edir, nə əcəb?
Bununla bəlkə üzün millət ağ edir, nə əcəb?

Baxanda yollara, məxluq tappatap yüyürür;
İki əlin də üzünə dayaq edir, nə əcəb?
"Nicat" üçün nə işə kəşməkəşdədir məxluq,
Qəribə, millətimiz ittifaq edir, nə əcəb?

LİRİK ŞEİRLƏR

BAHAR

Novbahar oldu, günəş şölələnib nur saçır,
Qar ərir, sellər axır, ot göyərir səhrədə.
Yeni çıxmış gülə baxdıqca da bülbül dil açır,
Gül budağına qonub nəğmə oxur azadə.

Dərələr, dağlar, ağaclar yaşıl, əlvan hər yan,
Sərbəsər xələti-ətləsə bəzənmiş gülşən.
Bu nə qüdrət ki, ona olmamaq olmaz, heyran!
Xalığın qüdrəti-bihəddinə əhsən, əhsən!

Ah, yellər nə həzin, fikr elə, san ney çalınır,
Hamı bəs qışdakı evlər uçuran qüdrətiniz?
İndi gör əsməyinizdən nə gözəl zövq alınır!
Unudulmuş o sudan qar yaradan hiddətiniz.

Bağa bax, bostana bax, bağçaya bax, gülləri gör,
Gülü gör, bülbülü gör, zövq apar dünyadən.
Xalığın qüdrətini bil, bu yaranmışları gör,
Yatma, dur bax, götür əl qəfləti-bipərvadən!

QÜRUB ÇAĞI BİR YETİM

Gün qürub etməyə edirdi şitab,
Kainata enirdi bir zülmət.
Sanki göydən yağdı hüznü zəlam,
Çulğayırdı cahan üzün zülmət.
Zülmətin yer üzünü qaplaması
Qəlblərdə oyandırırdu qubar.
Sümtə aləm olurdu müstəğrəq,
Pərdeyi-qər olurdu sayənisar;
Hər tərəfdə sükut idi cari,
Sanki huşə gedib bütün aləm.
Qara, indi geyər cahan necə ki,

Geyinibdir ana, tutur matəm.
Bu sükut içrə bir zavallı yetim
Matü məbhut edir səmayə nəzər;
Gah, solğun çiçək, çəkir bir ah,
Od salır rüzgarə sərtasər.
Ana yox, əqrabası yox, ata yox,
Bir kömək görməyir, baxır hər yan.
Bir nəfər yox ki, sorsun əhvalın,
Bir nəfər yox onu bilə insan.
Hər tərəf üz tutub təlatimi-ğəm,
Nəzərində cahan olub zindan.
Boynu çiyində, qoltuğunda əli,
Zarü məhzun, məlulü sərgərdan.
Günəşin axırncı zərrələri
Üfün arxasında oldu nihan.
Çənəsində əli uşaq oturub,
Baxaraq ağlayır, fəqət pünhan.
Səs-sədasız uşaq edir nalə,
Kiçik əndamını ələm bürümüş,
Ağlayır, çıxmayıf sədası fəqət,
Çünki qəmdən onun dili qurumuş.
Huşə getmiş uşaq xəyal içrə,
Kəsreti-qüssədən olub bihuş.
Yenə hər yer sükuta müstəğrəq,
Yenə hər yer zülam içində xamuş.
Yenə hər yanda yox ziyadən əsər,
Yenə hər yer məzar tək qəmgin.
Leyk zülmat indi örtübdür
O səfilin sarımtıraq rəngin.

BORANLI QIŞ GECƏSİ

Boranlı qış gecəsi, şaxta şiddətilə kəsir,
Külək vıyıldayaraq səs salır biyabanə;
Cahan zülami-kədər pərdəsilə puşidə,
Qaranlıq işte çöküb məclisi-şəbistanə.
Uzaqda kənd kənarında bir uçuq evcik.

Əvət, dağılmış, uçulmuş xərabə bir məqbər.
Zülami-nikbət içindən gəlir inilti səsi,
Baxanda xəstə uşaq, bir də xəstə bir madər.
Qaranlıq evdə uzanmış da bir cavan arvad,
Vərəmli çöhrəsi solğun, zülamə müstəğrəq;
Ağır nəfəslər ahır, bıməcəl olub bayılır,
O bir cənazə və ev bir məzardır mütləq;
Batıb zərif, sarımtıl yanaqları çuxura.
Nədir bu mənzərə, ya rəb? Nə qəmli simadır!
Üzündə sayeyi-möhnet, baxınca zənn olunur:
Deyil bu canlı bəşər, bəlkə bir müqəvvadır;
Ölür, ölür də, fəqət müntəzir səbisindən
Ki, yox cahanda onun bir ənisi-qəmxarı.
Baxır nigahi-təhəssürlə nuri-didəsinə,
Xəyal edir ki, onun kim olar pərəstarı
Çocuq fəğan ilə qeçmiş zavallı anasını,
– Ana! Acam! – deyə ağlar, qadın baxır mədhuş.
Nə var dolanmağa taqət, nə var danışmağa dil,
Həzin nəzərlə baxır, ağlayır, olur bihuş,
Əsir külək yenə vəhşi kimi guruldayaraq,
Vıyıldayır, bağırır, artırır da dəhşətini;
Vurur, yıxır, dağıdır, sındırır, ucaldır səs,
Bəşər vücuduna san göstərir ədavətini.
Baxır ana çocuğa bir nigahi-həsretlə,
İnildəyir də onun hüznü-ıncıfında.
Ona baxıb düşünür, ondan ötrü çırpınıyor
Onun xəyalı gəzir həp sönük xəyalında.
Əvət, onu düşünür bu xərabədə anasız,
– Çörək! Çörək! – deyərək eyləyir vidai-həyat.
Kömək dilər kimi, ətrafını süzər sakit;
Baxır, baxır da, fəqət kimsə görməyir, heyhat!
Nə qəmli mənzərədir, son nəfəsdə bir madər
Bir ızdırab ilə etmiş səbisini bərduş.
Bir intizari-təhəssürlə gözləri süzülür,
Ölür, ölür, şaşırıb həp çocuq baxır xamuş
O dəm işıqlanıb ev nagəhan iki ərle,
Döşü nişanlı gözəl bir qadın olub daxil;

Qadın qaçıb çocuğu qapdı, basdı sinəsinə
Öpürdü, sanki öz övladına olub vasil.
Görincə sineyi-şəfqətdə kəndü yavrusunu,
Gülümsünüb, hər iki əllərin zəlilənə
Uzatdı ol qadına, san: “Apar, bacım, saxla!” –
Deyirdi, həp süzülən gözləri səmimanə.
Qadın yenə uyudu... ah, şimdi pək rahət,
Birər təbəssümi-şəfqət öpür dodaqlarını;
İztirabı onun, şimdi oxşayır ancaq
Birər piri-təsəlli soluq yanaqlarını.

SƏHƏR VAXTI SİYASİ BİR MƏHBUS

Sübh açılır, gün doğuyor hər səhər,
Ah sən, ey məhbəsi-viranə, sən,
Bircə işıqlanmaz imişsən məgər?!
Məndə günah yox, onu bilməzmisən?
Siz, ey qara, ey vəhmli divarlar,
Ədli neçin pərdələyirsiz müdam?
Ey qara zəncir, ey ağır halqa, sən
Çatla, neçin zülmə edirsən dəvam?
Ey mələkəlmövt, gəl al canımı,
İndi ki, zülm ədli təbah eyləyir.
Öldür, əvət, öldür, olum rahət, ah!
Kimdir? O hatif, nə xoş söyləyir:
– Səbr elə, bəxtinlə bir az qıl mədar:
Məhbəsi hüriyyəət edər tar-mar,
Zülm enəcək, ədl olacaq payidar.

ANA

Əgər bütün bəşəriyyəət ədövvi-canım ola,
Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən.
Ricavü xəvfə məkan vermərəm gər alimlər
Min il də vəz cələlər dəhşəti-qiyamətdən.

Pələnglər tuta dövrüm, çəkinməyəm haşa,
Və ya ki, vəd edələr dövləti-cahanı mənə
Ki, bir kəsə baş əyib əczimi bəyan eləyim,
Əyilməyəm nə ki yer, versələr səmanı genə.

Yanımda gər dura cəllad əlində şəmşiri,
Ölüm güc ilə mənə hökm edə olum təslim,
Əyilməyəm yenə haşa! Ölüm nədir ki, onun
Güclə xalqa həqirənə eyləyim təzim?

Cahanda yox elə bir qüvvə baş əyim ona mən,
Fəqət, nə güclü, zəif bir vücut var, yahu
Ki, hazırım yıxılıma xaki-payinə hər gün,
Öpüm ayağımı əcz ilə. Kimdir o? Nədir o?

Ana! Ana!.. O adın qarşısında bir qultək
Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir;
Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam,
Genə xəyal edəyəm bəzmi-istirahətdir.

Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələ!n!
Atıl cahana sən, ey ildirəm, alış, parla!
Dayanma, taqi-səmavi gurulda, çatla, dağıl!
Sən, ey günəş, yağışın yağdır, ey bulud, ağla!

Mənə əsər eylərmi bu? Mütləqə yox! Yox! Yox!!!
Fəqət ana! O müqəddəs adın qabağında.
O pak bağına bassın məni, desin layla,
Təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.

Bütün vücudum əsər, ruhum eyləyər pərvaz,
Uçar səmalara həp aləmi-xəyalətdə.
Yatar, ölər bədənim, nitqdən düşər bir söz:
– Ana... Ana... Sənə mən rəhbərim itaətdə!..

Aman... Aman!.. Bu müqəddəs vücudu mümkünmü
Ki, bir taqım canavar zülmənən şikar eləsin?
Yıxıb da xaki-rəzalətdə, tapdayıb əzərək,
Ayaqlar altına topraq kibi nisar eləsin?!

Zəlili-xar edərək məhbəsi-əsarətdə,
O şanlı qollarına zülminən vurur zəncir.
Niyə? Neçün? Hanı vicdan? Hanı ədalət bəs?
Neçin də parlayıb etməz cahanı bir tənvir?

Aləmi ədl-ədalət üzüldü dünyadən,
Neçin nəsibim edibsən bu zülm-dövranı.
Ey asıman dağıl, ey zöhrələr axın, tökülün
Ki, aləmi-bəşəriyyət unutdu vicdanı.

ÖLKƏM

Şiş ucları buludlarla döyüşən
Dağlarında buzları var ölkəmin.
Göy otlardan ipək paltar geyinən
Tarlaları, düzləri var ölkəmin.

Verimli torpağı, geniş çölləri,
Çalışqan ərləri, igid elləri,
Böyük gəmiləri, dəmir yolları,
Keçidləri, rizləri var ölkəmin.

Göllərində ördəkləri üzərlər,
Çöllərində maralları gəzərlər,
Güllərindən gəlinlər tac bəzərlər,
Ceyran gözlü qızları var ölkəmin.

Quzğun dəniz oynar ayaqlarında,
İşıq saçır nefti torpaqlarında,
Tarixlərin altun yarpaqlarında
Dadlı-dadlı sözləri var ölkəmin.

ABBAS SƏHHƏT

ŞEİRLƏR VƏ POEMALAR

FƏRYADI-İNTİBAH

YAXUD

AMALI-VƏTƏNPƏRVƏRANƏ

Ayıl, ey ümməti-mərhumə, ayıl!
Ayıl, ey milləti-məzlumə, ayıl!
Ayıl, ey bülbüli-gülzari-vəton,
Nəgmən ilə ola bidar vətən!
Sən ki şəhbazi-yədi-nüsrət idin,
Tayiri-sidreyi-ülviyyət idin.
Kim səni didəsi giryan eləmiş?
Kim səni halı pərişan eləmiş?
Sındırıblar nə üçün balü pərin?
Hanı ol ruhəza nəğmələrin?
Qanadın altına qoyma başını,
Tökmə gül arizinə göz yaşını.
Qalx, elə övci-səmayə pərvaz,
Bədi bu qəflət ilə xabi-diraz.
Ayıl, ey xabi-qəmə aludə!
Bu qədər yatma dəxi asudə!
Aç gözün, gözlərinin qurbanı!
Bir tamaşa elə, gör dünyanı!
Xaricilər qabağa düşdü tamam,
Nə yaman günlərə qaldı islam.
Haləti-nəzə yetişmiş millət,
Məhv, nabud oluyor bu ümmət.
Ya ilahi, sənə yetməz nə əcəb,
Bu qədər naleyi – “yarəb, yarəb”?
İndi, millət, mədəniyyət dəmidir,
Rahi-ümmətdə həmiyyət dəmidir.

Qədəməndaz olalım meydanə,
Kəsbi-ürfan edəlim mərdanə.
Qalxalım, biz dəxi bir ad edəlim,
Dövri-əslafımızı yad edəlim.
Oxuyaq, elm oxumaqlıq dəmidir,
İndi aləm dəxi elm aləmidir.
Cəhl edib milləti pabəndi-bəla,
Qılalım "Nəşri-maarif"lə rəha.
Qəfləti, cəhli fəramuş edəlim,
Şahidi-elmi dərağuş edəlim.
Kəsbi-elmü şərəfü nam edəlim,
Mədəniyyət sarı iqdam edəlim.
Bir tərəqqi eliyək dünyadə,
Misli nadidə ola ğəbradə.
Qibtəbəxşi-həməyi-aləm olaq.
Əşrəfi-növi-bəni-adəm olaq...

YAZ

Qızışdırar bahar ayı yerin, göyün havasını,
Dəyişdirər, tünüklədər xələiqin libasını.
Bəzəklənir, düzəklənir, bağın fəzası rənglənin,
Yaşillanır, həm allanır, şükufələr çiçəklənir
Bitər çəməndə lalələr, əlində al piyalələr,
Səhər zamanı dürr kimi düşər ot üstə jalələr.
Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladar,
Alar ələ papağını, oxur şikəstə, fit çalar.
İnək, camış, qoyun, quzu çıxar naxırda otlığa,
Köçər arandan el, gedər yavaş-yavaşca yaylağa.
Taxıl yerin şum eyləyib əkin əkər əkinçilər,
Əlində dəryaz ot biçər mayıs ayı biçinçilər.

YAY

Təmuz ayında dan yeri ki, başlayar açılmağa,
Səmaya doğru qırmızı alov durar saçılmağa.
Kəsər qərarü taqətin yayın havası quşların;
Qaçar ağaclar altına, gələr sədası quşların.

Divar dibində kölgədə xoruz, toyuqlar uyqular,
Naxırçılar qaramalı sürüb sərin suya salar.
Bürünməsilə alınının tərini əkinçilər silər,
Hərərətini sərinlədən havada bir külək dilər.
Yavaş-yavaş deyər, yetər ləzzətli, dadlı meyvələr:
Gilasü albalı, kəhı, xoş iyli sarı heyvalar.
Biçər biçinçi arpanı, döyər əkinçi xırmanı,
Çuval-çuval döyüb yığar əkinçi arpa, buğdanı.
Əgər ki, yayda zəhməti əkinçinin ziyad olur,
Ziyad olursa, qış günü o da o qədr şad olur.

PAYIZ ÇAĞINDA

Payız çağında hər səhər soyuq-soyuq külək əsər.
Ağaclara, budaqlara dəyəndə yarpağın tökər.
Xəzan ayında meyvələr şüru edər savılmağa,
Bazara turp, kök, kələm, soğan gələr satılmağa,
Küləkli qar, yağış yağar uzun-uzadı yaylağa,
Köçər o vaxt el-oba, enər tamamı qışlağa.
Günüzlərin qısalması yetər bu vaxt qayətə,
Gecələrin uzanması yetər o dəm nəhayətə.
O vaxt şəhrü qeryənin məkatibi güşad olur,
Oxumağa uşaqların həvəsləri ziyad olur.

QIŞ

Payız çatanda axıra boranlı, qarlı qış yetər,
Soyuq, yağış, küləkli qar xəlaiqi məlul edər.
Havanın onda artırır soyuqluğunu günbəgün,
Ağacların vərəqləri düşər, xəzəl olar bütün.
Donar şirin sular bütün, düşəndə saxta onlara,
Məşəqqət ilə sındırıb qarı yığarlar anbara.
Dəyirman işləməz, donar, gəliş-gediş çətinlənər,
Bazarda nırxı şeylərin o dəm ziyadə yüksələr.
Qopanda qarlı fırtına cahanı tar-mar edər,
Qırar, yıxar ağacları, qiyamət aşikar edər.
Sükuta dalıyor meşə, cahanı başqa hüzn alar,

Qar üstdə ol zaman fəqət qırılacaq da qarğalar.
Qaçarlar isti yerlərə tamam quşlar ol zaman,
Bizimlə qışlayar fəqət dolaşa, sərçə, sağsağan.
Geyər cırıq bürünməsin soyuqda titrəyər, əsər,
Gedər odunçu meşəyə, ağac qırar, odun kəsər.

VƏTƏN

Könlümün sevgili məhbubu mənim
Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.
Məni xəlq eyləmiş əvvəlcə xuda,
Sonra vermiş vətənim nəşvü nüma.
Vətənim verdi mənə namü nəmək,
Vətəni, mənə, unutmaq nə demək?!

Anadır hər kişiye öz vətəni:
Bəsləyib sinəsi üstündə onu.
Südüdür kim, dolanıb qanımlı olub,
O mənim sevgili cananımlı olub,
Saxlaram gözlərim üstə onu mən,
Ölərim əldən əgər getsə vətən.
Vətənin neməti nisyən olmaz,
Naxələflər ona qurban olmaz.
Vətən – əcdadımızın mədfənidir.
Vətən – övladımızın məskənidir.
Vətənin sevməyən insan olmaz.
Olsa, ol şəxsə vicdan olmaz.

SABİR

Sabir, ey aləmi-xəlqə tərcüman!
Ey hər anda kasə-kasə zəhr udan!
Ey qoca bir qövmə ağlarkən gülən,
Naləsilə xalqı dağlarkən gülən.

Gülməyində qanlı-qanlı giryələr
Hər müsəlman könlünü məhzun edər.
Qəm sənə ol qədr təsir eyləmiş,
Giryəni hüznün gilovgir eyləmiş.

Bir acı gülmək olub ondan əyan,
Kəsreti-alamını eylər bəyan.
Şeirdə tərhi-növ icad eylədin,
Qoqolu, Hüqoları yad eylədin.

İqtidari-şairanən faşdır,
Sən günəşsən, hasidin xəffaşdır.
Etmərəm qaib səvadi-naməni,
Ruhbəxş asari-novki-xaməni.

Xatirim şerirlə şirinkəmdir,
Layiqi-təqdiri-xassü amdır.
Tərzü üslubi-bəyanım sadədir,
Cəzbi-qəlb etməkliyə amadədir.

Xassdır bu şiveyi-rövşən sənə,
Mərhəbalar, Sabirim, əhsən sənə!
Ey mücəssəm duyğu, ey ülvi bəşər,
Ey çamurluq içrə düşmüş saf zər.

Tənü lən eylərsə hər nədən sənə,
Ya müsaid olmasa dövrən sənə,
Qəm yemə, təxfif ver alamına,
Az çəkər, heykəl yaparlar namına.

TƏRƏQQİ VƏ TƏBİƏTİN QANUNU

Yay fəslidi, bir gün axşam çağında,
Gəzişirdim Qız qalası dağında.
Bir-bir baxırdım ol köhnə asara,
Viran olmuş sura, bürcə, hasara.
Qərib-qərib, mübhəm-mübhəm xəyallar
Gəlirdi fikrimə dürlü suallar.
Deyirdim ki, dünya bir şəxsə bənzər,
Doğar, törər, nümüvv edər, yüksələr,
İnsan kimi hər dövtrə bir az yaşar,
Sonra yavaş-yavaş ixtiyarlaşar.

Ölər, qalar bir-iki viranəsi,
O da olar bayquşların lanəsi.
Bir müəyyən qanun üzrədir həyat,
Bir doğuş, bir təkamül, bir inhitat.
Böylə qoyulmuş aləmin binası,
Dəyişməkdir tərəqqinin əsası.
Dəyişmək olmasa tərəqqi olmaz,
Təbiətin bu qanunu pozulmaz.
Dəyişməklə mümkün olur təkamül.
İnsan doğar, törər, edər tənəsül.
Təbiətdən gərək alınsın ibrət,
Təcəddüdlə olur bəqayi-millət.
Dünyanın əvvəlindən ta bu halə,
Aləmdə olmuş min-min istihalə.
Hanı əski Roma, əski yunanlar?
Hanı əski tərəqqilər, imranlar?
Min-min belə saysız binalar yıxmış,
Sonra yeni bir mədəniyyət çıxmış.
Hanı əski asurilər, kəsirilər?
Hanı əski kəldanilər, misrilər?
Cümləsini məhv eyləmiş zəmanə,
Hər birindən qoymuş cüzi nişanə.
Bu ondandır: vaxta görə təkamül –
Etmədilər, göstərdilər təkahül.
Bu ondandır: zəmanəyə müvafiq –
Dəyişməyib, çıxardılar əvaiq.
Boş etiqaqlara məğrur oldular,
Puç olmağa axır məcbur oldular.
Hansı şeydir dəyişməyən dünyada,
Göyertidə, heyvanatda, havada?
Neçün dəyişməsin fikri insanın,
Təqazası deyilmi bu dünyanın?
Tarix bizə göstərmirmi bu halı?
Cahil qövmün mühəqqəqdir zəvalı!

OXUCULARIMA

Ey möhtərəm qarelərim! Topladığım bu əsar,
Hər ürəkdən çıxan bütün ixtiyarsız fəryaddir.
Mötərifəm iradəcə, onda pək çox nöqsan var.
Divanəlik asarıdır, məsulluqdan azaddır.

Zira könlüm həvəslərin pəncəsində zəbundur,
Qurtarmaram, nə etməli? Bir çarəsiz cünundur.
Əvət, soyuq bir əsərdir, məmnun etməz heç kəsi,
Soyuqluqdan ancaq mənim xatirimi yandırır.

Toxunmadan sızıltılı çıxan həzin naləsi,
Əldən düşmüş bir "Sınıq saz" olduğunu andırır.
Düşündükcə mən şerimin soyuqluğun gizlicə –
Çox ağlaram, odlu, yanar ürək ilə hər gecə.

Ağlım çatmaz, zəhnim yetməz, ruhum fəryad qoparar,
Vidənımı əzər ikən ən dəhşətli həqayiq,
Uyku görmüş bir lalam mən, aləm əhli bütün kar,
Söyləməkdən mən acizəm, dinləməkdən xəlayiq*.

Mən sakitlik bacarmaram, yox, xaric öz-imbandır.
Məğzimdəki cünun dağı çün bir yanar vulkandır.

TƏRCÜMEYİ-HALIM YAXUD HULULU*

Eşq zənciri qırıldı, yol açın,
Ey uşaqlar, hululu gəldi qaçın.
Od saçır ağzı, vücudu alışır,
Od tutar kim ona bir dəm yanaşır.
Məğzi bir saiqə, bir vulkandır,
Könlü niyran, əməli xüsrandır.
Uçurumlar, qayalar məskənidir,
Qanlı, müdhiş quyular məmənidir.
Daldığı fikri dərin dəryalar,
Düşdüyü eşqi çətin sövdalar,
Qəlbi qan, halı yaman, xanəxərab,

Göz yaşı içdiyi su, bağı kəbab.
Satdığı cinsi böyük niyyətlər,
Aldığı nəfi fəna töhmətlər.
Fikri ali, bədəni xarü zəlil,
Adı Səhhətken, özü xəstə, əlil.
Qanlı əllərlə tıxanmış nəfəsi,
Bağırır, çıxmayır amma ki, səsi.
Çırpınır bəlkə qutarsın özünü,
Dinləyənlər eşidərlər sözünü:
Şişə çəksəz də diriylən ətimi,
Atmaram mən vətəni millətimi.
Məsləkim tərcümeyi-halımdır.
Lütfi-həq qayeyi-amalımdır.

NİTQİ-MƏNZUM

Qardaş, gözün aç, bircə oyan, gör nə zəmandır,
Dünya üzü elmi ilə bu gün rəşki-cəmandır.
Afaqı işıqlatmış iyirminci qərinə,
Məğribilərin yer üzünə hökmü rəvandır.
Bəsdir bu qədər qəflət ilə yatdın, əzizim,
Allahı sevirsen, bir ayıl, yatma, oyan, dur!
Diqqətlə öz əhvalına bir dəm nəzər eylə,
Billah, bu qədər qəflətin əncamı yamandır.
Din getdi, vətən getdi, dəyanət unuduldu,
İslamdan ancaq quru ad virdi-zəbandır.
İslama yaraşmaz bu qədər iczü rəzalət,
Bica yerə islam adını qoyma, yalandır.
İslam olanın elmü kəmalı gərək olsun,
Əslafımızın şöhrəti məşhuri-cəhandır.
Türk oğlu, müsəlman balası cahil olarmı?
Billah, belə eybi daşımaq xeyli girandır.
Elm ilə, şücaətlə gərəkdir yaşayaq biz,
Fitrət dəyişir, sanma bu qan yenə o qandır.
Quran buyurubdur bizə alim gərək olmaq,
Zənn etmə ki, şair sözüdür, bəlkə yalandır.
Qanuni-höyatdır: yaşamaz cahil olan qövm,
Səy eylə oxu, qeyrət elə, qardaş, amandır!

ƏKİNÇİ NƏĞMƏSİ

Darı, küncüt, arpa, buğda əkməsəm,
İlin üç fəslində zəhmət çəkməsəm,
Ac qalmazmı gözəl, məsum uşaqlar?

Mənsiz kətan, kəndir verməz zəmilər,
Çadırsız, yelkənsiz qalar gəmilər,
Nazik donsuz yayda uşaqlar ağlar.

Suvarmasam, yanar otlar, çiçəklər,
Ac qalanda süd verməsə inəklər,
Nədən olar şor, pendir, yağ, qaymaqlar?

Ot biçməsəm, qırılmazmı qoyunlar?
Hardan olar hasil o vaxtı yunlar?
Qışda nədən olar kürklər, papaqlar?

Əkinçi hər kəsdən artıq çalışar,
Onun əməyilə insanlar yaşar,
Qida verər məxluqata torpaqlar.

QIŞ

Bir az əvvəl sağa-sola uça-uça fırlanan,
Parça-parça qarlar indi yavaş-yavaş düşüyor.
Buruq-buruq bacalardan çıxır tüstü, ağ duman,
Küçələrdə it soyuqdan zingildəyir, üşüyor.
Hərdən külək qalxır, yerdən qarı qapıb sovurur,
Gəlib-gedən insanların üz-gözünü qovurur.

Dağı, daşı qar büsbütün ağ kəfənə bürümüş,
Pəncərənin şüşələri buz bağlayıb donmuşdur.
Dəyirmanın, bulaqların suyu donmuş, qurumuş,
Sərçə, doiaş yem axtarır, qar üstünə qonmuşdur.
Dövlətçilər isti evdə rahat yeyib yatırlar,
Un almağa ac, yanıqlar paltar-palaz satırlar.

Allahpayı diləyəni acıqlanıb söyürlər,
“Allah versin, get, kəsb elə” deyib hər kəs rədd edir.
“Acam, donub ölməkdəyəm” desə qovub döyürlər.
Bir deyən yox fəhləliyə bunlar getmir, kim gedir?
Bu yazıqlar deyilmidir fabriklərdə çalışan,
Lağımlarda külüng çalan, zəhmətlərə alışan?!

ƏHMƏDİN QEYRƏTİ

Fabrikləri, insanları, daş-torpağı qapqara
“Çornı-Qorod” adlı şəhrin fabrikində çalışan,
Gurultuya adət etmiş, parıltıya alışan,
Çoxdan vardı Əhməd adlı bir iranlı biçara.
Qürbət içrə fəhləliklə saxlar idi öz başın,
Həm vətəndə dul anasın, yetim bacı-qardaşın.

Qabarladıb şişirtmişdi əllərini, çiyinini,
Ağır, böyük maşınların zəncirləri, zəhməti.
Çalışdıqca əskilməzdi hərgiz onun qeyrəti,
Çox sevərdi vətəninini, millətini, dinini.
Bir gün səhər Əhməd gördü əldə qəzətsatanlar –
Bağırırlar: “Alız, baxız, kim, İranda yanğın var”.

Qəzətəni alan kimi rəngi-ruyi saraldı.
Gördü yenə yazılmışdır: “İran olmuş viranə”,
Şahi-məxlu Odessadan qayıtmışdır İranə.
Fikrə getdi, qüssəsindən göy başına daraldı.
Birdən-birə sonra qalxıb dedi: “Mən də gedərəm,
Vətənim xainlərdən müdafiə edərəm”.

O gün çıxan paraxodla gəlib çatdı vətənə.
Qış mövsümü, qayət soyuq, yağmurlu bir havada
Gördü ancaq arvad-uşaq qalmış kənddə, obada.
Kişilərin şah qırdırmiş qaniçən şahsevənə.
Xanlar, bəylər talan etmiş rəiyyətin yurdunu,
Eyləyirlər mühafizə xain İran qurdunu*.

Hər yer viran, səssiz, sanki matəm çökmüş çöllərə...
Vətəni belə görcək qeyrətindən ağladı,
Uğrunda ölmək üçün belin möhkəm bağladı.
Pa-piyadə düşdü yola, getsin çatsın ləşgərə,
Taqət kəsən qarlı külək gərçi davam edirdi,
Cəsəətli Əhməd lakin qeyrət ilə gedirdi.

Bir neçə gün yol gedəndən sonra birdən eşitdi
Biyabandan gəlir şeypur səsi, vətən nəğməsi,
Baxdı gördü yürüş edir fədailər dəstəsi.
Al bayrağın təməvvücün görcək sevindi, getdi,
Yavuqlaşib salam verdi, tufəng aldı, yanaşdı,
Yorulmadan onlar ilə bir çox qarlı dağ aşdı.

Keçdikləri tarlaları tanıyırdı, bilirdi,
Bir də dönüb baxar ikən öz kəndləri göründü,
Əndamına rəşə düşdü, qəlbi gup-gup döyündü.
Göz yaşını ətəyilə gizlin-gizlin silirdi.
Çox istədi gedib görsün anasını haqlasın,
Qorxdu bəlkə getməyinə mane olub saxlasın.

Gedirdisə Əhməd lakin xeyli pərişan idi.
Bu əsnada şeypur səsin duyub kənddən yüyürdü -
Yol tərəfə bir çox uşaq; Əhməd baxanda gördü
Öz qardaşın, uşaqların arasında tanıdı,
Yavuqlaşib qardaşıyla qucaqlaşdı, öpüşdü,
“Anamıza salam eylə” – deyib ordan ötüşdü.

Gənc əsgərin könü bir az rahat oldu; fərdası –
Firuzkuhun civarına gedib yetişdi ordu,
Şahpərəstlər Yefrem xanla olmuşdular rübəru.
O gün səhərdən başlandı yaylım atəş davası.
Yağmur kimi yağan güllə tufanının önündə
Yarpaq kimi düşən vətən qurbanların görəndə.

Qorxdu Əhməd, rəngi qaçdı, tır-tır əsdi əlləri.
Bir az sonra hər tərəfdən verildikdə komanda
Aslan kimi birdən-birə cürətləndi o anda,
Meyitlərin arasından addımladı irəli.

O bir ovuc əsgər o gün altı saat atışdı,
Birdə ı güllə yağmuruna qar yağmurunu qatışdı.

Düşmən topçu atəşilə yürüş etdi irəli,
Könüllülər çəkilməyə məcbur oldu, Yefrem xan:
“Yoldaşlarım, mən gedirəm, – dedi, – gəliz dalımcan”.
Əhməd dedi: “Mən də burda ölüb, dönməməm geri”.
Fədailər diliranə ricət etdi dübarə,
Şahpərəstlər şikəst tapıb, üz qoydular fərərə.

O halacan igid Əhməd almamışdı heç yara.
Fəqət hərbin o “səfalı” həngamında bir qurşun
Gəlib dəydi sağ qoluna, etdi onu qərqi-xun,
Bihal oldu, qan apardı yıxıldı torpaqlara...
Bu hal ilə əsrə qədər müharibə uzandı,
Nəticədə fədailər şanlı zəfər qazandı...

Üç ay sonra yaz fəslidi, gün düşmüşdü çöllərə,
Gənc əsgərin dul anası dizin qucub inlərdi,
Oturmuşdu astanada cavan oğlun bəklərdi.
Gəlib-gedəndən sorurdu, göz dikmişdi yollara.
Birdən gördü oğlu gəlir, şadlığından ağladı,
Ana-oğul, bacı-qardaş bir-birin qucaqladı.

SUAL VƏ CAVAB

- Nə düşünməkdəsən, a divanə?
Yenə bir uyku görmüsən, ya nə?
– Yox, düşüncəm budur haçan bu uşaq –
Yüyürüb arkadaşlara çatacaq?
- İndi qardaş, o xəstədir, xəstə,
Yürüməksə əlacə vəbəstə.
Neyləyim mən o qədr kövdəndir,
Həm dəva, həm təbibə düşməndir.
– Nə dedi bəs ona böyük doktor?
– Çıxmayan bir cana ümid yoxdur.

YAY SƏHƏRİ

Od tutub qırmızı atəşlə yenə yandı üfûq,
Şəfəqin qırmızı rəngilə işıqlandı üfûq.
Bir qədər çaydan uzaq, od qalamış dağda çoban,
Oyadır öz sürüsün otlaya yaylaqda çoban.
Yumuşaq göy çəmənin üstə düşüb şəh gecədən,
İsti yoxdur, hələ var bir balaca meh gecədən.
Ağ dumanlar ucalır göy üzünə dağlardan,
Çox sərin dir havası, keçmə bu yaylaqlardan.
Gün çıxır, göydə bulud qırmızı rəngə boyanır,
Kəndlilər çox yorulub, uykudan indi oyanır.
Pəyədən ma-qaranı bəzi çıxardır qırağa,
Bəzi səhrayə gedir işləməyə, bəzi bağa.

OĞLUM ÜÇÜN

Mələkim, yavrucuğum, şükr edirəm Allaha,
Rəhm edib sən kimi nemət mənə əhsan etdi.
Qılaram səcdə müdam icz ilə ol dərgaha –
Ki, həyatınla bu gün könlümü xəndan etdi.
Mən səninlə sevərəm ömrü, həyatı, canı,
Mən səninlə görürəm indi geniş dünyanı.

Səni çoxdan arayıb həsrət ilə bəklərdim,
Sənsiz afaq qaranlıq görünürdü gözümə.
Səndən ötrü çox uzun illər idi inlərdim,
Qəmlərim yox oluyor, sən gülər ikən üzümə.
Mən səninlə sevərəm ömrü, həyatı, canı,
Mən səninlə görürəm indi geniş dünyanı.

VƏTƏN

Qafqaz qitəsidir mənim vətənim,
Simürğün* sayəsində məskənim.
O məmləkətdə mən vücuda gəldim,
Xalqıma qarşı sücudə gəldim.
O yerdə kim, qara quşu, tərlanı –
Adlanmışdır Qaf dağının sultanı.

O yerdə kim, vardır qalın ormanlar,
Dağlarında gəzir vəhşi ceyranlar.
O yerdə kim, göyün üzü şəffafdır,
Çeşmələri qayət sərindir, safdır.
Səfalıdır lətif abü havası,
Ürək açar lacivərdi səması.
Buludlara deyir uca dağları.
Cənnət guşəsidir gözəl bağları.
Çöllərində bitər əlvan çiçəklər.
Fərəhlənir bütün tutqun ürəklər.
Övladları qeyrətlidir, damarlı,
Şücaətli, hünərli, etibarlı.
Meyvəlidir ormanında ağaclar.
Şaqıldayır, qırqovullar, turaclar
Cəh-cəh vurur çəməndə bülbülləri,
Meh əsdikcə ətir saçar gülləri.
O yerdə kim, həmişə sərvü şümşad,
Səbzü xürrəm yaşar xəzandan azad.
Hər küncündə bir cür xəzinə yatmış,
Torpağını xaliq qızıl yaratmış.
Camedir hər cürə lətafətləri,
Tamam etmiş həq onda nemətləri.
Gözəl torpaq, gözəl ölkə, gözəl yer!
Dünya üzrə bimisli bibeşad yer!
Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?
Bunca firavan neməti kim sevməz?
Mən vətəni canım kimi sevərəm,
Ruhum, ətim, qanım kimi sevərəm.

ŞAİR, ŞEİR PƏRİSİ VƏ ŞƏHƏRLİ

Səfalı bir mayıs axşamı... Günəşin qürubundan bir az sonra saf, lacivərdi asimana ucalan qürsi-qəmərini əşiyi-simini sakın və müəttər bir meşənin kölgəli ağaclarının arasından süzülərək yaşıl çəmənlərin və ən yaxından axan suyun səthini işıqlandırır; suya ən yaxın bir yerdə şair tək-tənha oturub məhtaba qarşı təməşayi-təbiət edərkən birdən-birə qalxıb deyir:

İllər, aylar gəzirəm boş-boşuna, bikarə,
Laubalı yaşayış etdi məni avarə...
Bilmirəm mən nə üçün bülhəvəsəm, binəngəm,
Öz halımdan özüm, Allah da bilir, diltəngəm,
Bu gözəl mənzərənin seyrinə dalmaqdan isə,
Təkü tənha bu çəmənəzardə qalmaqdan isə,
Daha xoşdur gedib öz dərdimə dərman etsəm,
Qəmi-fərdanı düşünsəm, onu saman etsəm.

Ayağa durub getmək istədikdə, ıldırım tərəqələri kimi səslər eşidib ətrafdakılar şairin nəzərində titrər və əhvalı pərişan olur. Bu əsnada yaxınındakı uca dağın təpəsində gözəl bir qız surətində nurani bir kölgə zahir olur. Əlindəki santur deyilən musiqi aləti ilə şairə xitabən:

Şeir pərisi

Şairim! Seyr elə ətrafı, təbiət nə gözəl,
Bax mənim hüsnümə, inşad elə bir dadlı qəzəl.

Kölgə şairə yaxınlaşaraq, əlindəki musiqi alətini təqdim edərək deyir:

Al, bu santurumu çal, gəldi bahar əyyamı,
Nəgmə əyyamı, mey əyyamı, xumar əyyamı.
Öp şirin ləblərimi, guşeyi-əbrulərimi,
Sırma geysulərimi, nərgisi-cadulərimi.
Vəcdə gəl, nəğməsərə olmağa ağaz edəlim,
Gəl bərabər uçalım, göylərə pərvaz edəlim.

Şair

Sevgilim, eşqü həvəsdən daha mən bizarəm,
İndi bir başqa dilarama pərəstişkarəm.
Ürəyimdə daha yox qönçə dodaqlar dərdi,
Vardır ev dərdi, qadın dərdi, uşaqlar dərdi.
Biri əkmək, biri başmaq, biri paltar diləyir,
Verdiyi qərzi də hər gündə tələbkər diləyir.
Mən bu halətlə necə bir də olum qafiyəsənc?
Get bir asudə adam tap, daha vermə mənə rənc.
Atmışam mən həvəsi, eşqi, dəxi dilbəri də,
Səni də, şəri də, ilhamı da, dəftərləri də.

Şeir pərisi

Bəs, a nankor, sənə bəxş elədiyim təbii hünər?

Şair

Səndən ol barədə çox razı idim yoxsa məgər?
Təbi-şəri mənə verdikdə həvəsnak etdin,
Hüsnə məğlub edərək, könlümü qəmnak etdin.
Görməsəydim səni mən, düşməne kam olmaz idim.
Uymasaydım sənə, mənfüri-avam olmaz idim.
Mən də bir tacir olub toplar idim simü zəri,
Xalqca varlığımın onda olardı dəyəri.
Öldüyüm vaxt verərlərdi mənimçin ehsan,
Xalq söylərdi: əcəb adəm idi hacı filan.
Ya ki, bir molla olub soymağa məxluqatı.
Xahişi-nəfslə şərh eylər idim ayatı;
Mənə təzim edərək söylər idi xasü əvam:
“Hamiyi-şəri-mübin, naşiri-dini-islam”.
Zülfünə lakin o gündən ki, əsir oldum mən,
İştə, bax müflüsü möhtacü fəqir oldum mən.
Daha yoxdur həvəsim nəğmələrə, əşarə,
Yox, bulardan əbədən dərdimə olmaz çarə.
Sənə dildadə olandan bəri bədbəxt oldum,
Tay-tuşum içrə siyəhrüzü siyəhrəxt oldum.

Şeir pərisi

Hankı taledir, a nankor, bu fəna dünyada,
Sənə mən verdiyimə faiq ola mənada?
Mənəvi dürlü məziyyət sənə ənam etdim,
Münkəsir xatirini məhbəti-ilham etdim.
Mən qutardım səni süflani əziyyətlərdən,
Müstəfiz etmədəyəm göydəki nemətlərdən.
Müqtədirsən ucalıb ərşə qədər getməkdə,
Cənnəti, həm də cəhənnəmləri seyr etməkdə.
Olmuşam həmdəmi-ruh istədiyin vaxt sənə,
Sən deyirsən ki, qıyıb verməmişəm bəxt sənə.

Şair

Bəli! Sən saldın, əzizim, bu yaman hala məni,
Həsret etdin paraya, izzətü iqbala məni.
Tifli-nabaliğ ikən məktəbə etdikdə davam,
Sən təcəllə cəyib qəlbimə qıldın ilham.
Əvvəl asan görünürkən gözümə dərsi-hesab,
Birər əqrəb olub ərqam mənə verdi əzab.
Sonra gündən-günə *divanəsər etdin məni sən*,
Məktəbindən soyudub dərbədəər etdin məni sən.
Dərsi, bəhsi buraxıb, şerə həvəskar oldum,
Hərəkər, aşiqi-şuridəvü biar oldum.
Keçdi əyyami-şəbabım, yenə sən çəkmədin əl,
El-ulus təninə rəğmən oxudum nəğmə, qəzəl.
Hansı bir kəsbə yapışdım ki, yar olsun talc.
Sən çıxıb qarşıma hər ləhzədə oldun mane.
Qoca bir millətin amalına qəlbimdə məkan –
Verib, etdin məni azarkəşi-bari-giran.
Sənə məftun olaraq əmrinə təqlid etdim.
Təlxkam etdi qərəz əhlini şirin süxənim,
Ölkədə get-gedə bədxahlarım artdı mənim.
Bir zaman çıxmadığından dili-naşadımdan,
Döydülər, söydülər, əl çəkmədim irşadımdan.
Görmüb islah əsəri surəti-halımda mənim,
Düşmən oldu mənə axırda əyalım da mənim.
İndi xeyrim nədə isə, onu dərk eyləmişəm,
Haydı, yavrum, daha şairliyi tərək eyləmişəm.

Şeir pərisi

Şairim! Qəm yemə, aləmi-cəhan fanidir,
Cavidani yaşayış ləzzəti-ruhanidir.
Sən mükafatını insanlığa xidmətdə ara,
Əbədi zövqü, təsəllini həqiqətdə ara.
Kölgəyə aldanaraq sevmə cəfa aləmini,
Yüksəl ülviyyətə, seyr eylə səfa aləmini.
Aləmin fani qüyudatına pəbənd olma!
Zəhmətindən usanıb eysinə xürsənd olma!

Uçma alçaqlara, sən tairi-ülviyyətsən,
Qaç əsarətdən əgər aşıqi-hürriyyətsən.
Sən görək rahi-həqiqətdə cahandan keçəsən,
Xanimandan keçəsən, baş ilə candan keçəsən.
Şair oldur ki, həqiqətlərə dildadə ola,
Şairin fikri, xəyalı görək azadə ola.
Gəl mənimlə aparım övci-səməvata səni,
Orada nail edim dürlü füyuzata səni.
Orada könlün ələiqdən olur varəstə,
Sənə təqdim edər əfvaci-mələk güldəstə.
Orada hurü pərilərlə edərsən xəndə,
Bəxtiyarlıqla yaşarsan əbədi fərxəndə.

Şair

Ey əzizi-dilü can, ey fərəhi-qəlbi-məlul!
Edərəm iştə bu təklifini şükranla qəbul!
Təbəəm indî sənə, nəryə aparsan, gedərəm,
Necə ilham edəsən, öylə təğənni edərəm.
Tək cahanın qutarım möhnəti alamından.
Gəlmişəm tənqə mələli-səhəri şamından.
Al məni şahpərinin üstə, apar balaya.
Oradan ta ki, həqarətlə baxım dünyayə.
Dilruba nəğmələrim ruha fərəhbəxş olsun,
Ta sözüüm sineyi-ərbabi-dilə nəxş olsun.

Şair bu sözləri vəcd və istiğraq halında söyləyərək bihuşanə yıxılıb hərəkətsiz qahr. Görünməkdə olan bu səməvi sima nəzərdən qaib olur. Şair aşıqanə bir halda mat-məbhut qalmış ikən şəhərli qiya-fəsində bir cavan zahir olub, şairə yaxınlaşıb diqqətlə ona baxdıqdan sonra qərrib bir təbəssümlə öz-özünə:

Şəhərli

Buna bax, gör necə yatmış burada asudə,
Yazmayır, işləməyir, vaxtı itir bihudə.
Bənzi solğun, halı pozğun, hərəkətsiz, məbhut,
Canlı meyitmi deyim, ya ki diri bir tabut?

Şair onun sözünü eşidərək qapanmış olan gözlərini açıqdan sonra durub oturur və deyir:

Şair

Həm də məcnunsifət, aludeyi-qəm, məsti-qəram,
Bunu da söylə ki, təsvirciyin olsun tam.

Şəhərli

Yaxşı təsvirdir, evət, söylə, nə halətdir bu?
Ölüsən, ya dirisənmi, nə kəsalətdir bu?

Şair

Düşgünəm çox, nə edim?

Şəhərli

Qalx, kişi, aç bir gözünü.
Bulanar könlü bu halda görən olsa üzünü.

Şair

Di buyur, get!

Şəhərli

Utanırsanmı heç ətvarından?
Xəbərin varmı fəna şiveyi-rəftarından?
Belə ciddi və mühüm vəqtdə ərbabi-hünər
Sən kimi atilü batil oturur yoxsa məgər?
Hər kimin qəlbi, ya vicdanı deyildir satılıq.
Hər kimin daş kimi yoxdur ürəyində qatılıq,
Millətin hahnı gördükdə gərəkdir yansın,
Dərdinə qalmağı daim özünə borc sansın.
Təbi-şerin ki, sənin şöhrət edib dövrənə,
Məsiyətdir baxasan bunca qəmə biganə.

Şair

Məndə varmış tutalım, sən dediyin fəzlü hünər,
Mən nə iş yapmalıyammiş, ya əlimdən nə gələr?

Şəhərli

Bu nə axmaq danışıqdır, kişi, sən şairsən,
Şil deyilsən ki! Yazıb işləməyə qadirsən.
Tərcüman olmaq üçün giryələrə, xəndələrə,
Sahı vermiş səni xəllaqi-cahan bəndələrə
Qalx, oyan, cürət elə, rəd kimi fəryad et!
Bu fəlakətdə qalan millətine imdad et!
Görməyirsənmi bu biçərə vətəndaşlarını,
Bacı-qardaşlarını, sevgili dindaşlarını –
Zülm zəncirinin altında çəkir işgəncə?
Eybdir sən uyanan gəncəfəyə, şətrəncə.
Gecə bulvarda, klublarda, günüz bağlarda –
İtə vaxtın, bitə ömrün, həp oyuncaqlarda.
Mənfəət verməyi bildikdə, bacardıqda, sənə –
Borc deyilmi edəsən nəfli xidmət vətənə?
Ananın dərdinə övlad şərikin olmazmı?
Ananın halı vəxim olsa, oğul solmazmı?
Vətən uğrunda gərək şəxs fədakar olsun,
Boylə mövsümdə yatan kimsələrə ar olsun.

Şair

Anladım mətləbini, etmə məzəmmət bica,
O böyük işləri ancaq yaparərbabi-düha.
Mən zəif qəlbli bir qorxağam, aciz, tənbel,
Xalqa xoş gəlmək üçün nəzm edərəm nəğmə, qəzəl.
Həm də yazdıqlarımın əksəri namövsundur,
Rəbtsiz, həşv zəvaidlə bütün məşhundur.
Hanı məndə o keyasət, o dərayət, o zəka,
Qoca bir millətə ta qalxıb olam rəhnüma?
Sizcə şairlik, ədiblik görünür, səhl işdir,
Xeyr, əfkarınız ol barədə çox yanlışdır...

Şəhərli

Demirəm dahi ol, iblağ elə bir tərzi-nəvin,
Yaxud inşad elə söylənməmiş əşari-mətin.
Tərzi-təhrirdə mən söyləmirəm nadirsən,

Deyir m yazma a madam ki, s n qadirs n. N g r kdir yazasan faid siz
n m , q z l, Yoxmu könlünd m g r gizli, büyük, milli nıol? t öz fikrini
ibraz ed rok mümtaz ol! La q l mill t ilo nal d h mavaz ol! Sayıhrsan vet n
övladlannın bir fördi, V t n, imdadın i t ça ırır h r f rdi. Ya r ol, ortaya
çıx, gel köm k et qarda ına, Ya gedib evd otur, h m de l çok sal ba ına.

r-qadm, ya lı-cavan, zorlu-z if, ah-g da, H r kes etsin ger k imkam q d r
borcun da. ebi-yeldad nec kim, ufacıq ulduzlar, Nur saçmaqla qaranhq
gec ni yaldızlar. S n de duzsuz, yaramaz, nas lis arın il , Lakin at li,
ür kd n çıxan fkarm il ldırımlar saçaraq firtmalar icad et.' N zme ç k
qomli t ssürl rini in ad et!

\$air

Sözl rin h qdir, v t, z nn edir m arifsen. Lakin hvali-mühit y qin az
vaqifs n. V ten , millet sanmadeyil m d ldad , Yazmaq olmaz f qet
olmazsa q l m azade. H qqe, namusa, nicata, q l m and olsun, r , f r o,
gün , sübhi-d m and olsun, Çox heqiq t m n t lqin el yir vicdanım,
Yoxdur ondan birini söyl m y imkamm. Danı ark n h qi göyd n yeti n
buyruqla, Tıxanıb sözlərim a zımda qahr yumruqla. Do ru söz söyl diy m
halda mesul oluram, Çar s z n mo, q z l yazma a m ul oluram. st rem
qo ma ı, lakin yük a ır, yol da yoxu , Nec uçsun qanadı sınımmı , zilmi bir
qu ? Çokmod n bari-q mi ri teyi-canım üzülür. czd n xuni-cig r ya lı
gözümd n süzülür. Daha tabav ri-q m olmadı ıyçün ür yim,
D rg hi-h qd n odur sonku niyazım, diloyim: Bizl r sobr, m tan tli ür k
etsin ta, Ta azıb erm y lim rahi-m h bb td xeta.

ŞƏRARƏ

Ey qələm! Yazmada atəşbar ol!
Ey dili-qafil! Oyan, huşyar ol!
Gör sənayedəki ecazət,
Xatirindən sil o mövhumatı –
Ki, edibdir səni tənbel, atil,
Bildiyin çünü çəradır, batil.
Etiqad etmə qəzayə, qədərə,
Ömrünü verdi bu sözlər hədəərə.
“Bəxt”, “qismət” kimi əlfazı unut,
Səy ilə bazuyi-iqbalını tut.
Nərəyə istər isən zorla apar,
Mərkəzindən yeri lazımsa qopar.
Yoxdur aləmdə bu gün əmri-məhal,
Elmü fənn ol sözü etmiş ibtal.
Elminə, qüvvətinə hər kişinin,
Bağlıdır bəxti, rəvacı işinin.
Nərəyə bağlamısan niyyətini,
Sərf qıl elmlə var qüvvətini.
Bil ki, məqsudə olarsan vasil,
Yerdə, göydə, nə isə əlhasil.
Kəsb qıl elmü hünər, səyü əməl,
Ta ki, hər müşkilin olsun münhəll.
Elmdən şəhpər açıb pərvaz et!
Məsədət rütbesini ehraz et!
Olsun aləmlərə hökmün nafiz,
Qalsın əmrində təbiət aciz.
Qüvvəyə bağlıdır aləmdə heyat,
Qüvvədən nəşət edir mövcudat.
Qüvvətin varsa, yaşarsan məsud,
Yoxsa, şəksiz, olacaqsan nabud.

SATİRALAR

ALİMNÜMALAR

Üzü insan, qafada heyvandır,
Zöhddə iddiası Səlmandır*.
Ərəbi bir uzun don əynində,
Mündəris bir əba da çiyində.
Qoymuş on beş yetimi bicamə,
Başına bağlamışdır əmmamə.
Keçirib mütəxanələrdə günün,
Yeyib ancaq yoğunladıb boynun.
Qürbət içrə gedib gəzir neçə il,
Fikr edir bəsdir etdiyim təhsil.
İndi Allah vəkili oldum mən,
Şəri-ənvər dəlili oldum mən,
Bir cahangir, bir cahannəxvət.
Vətən onda eyləyir övdət.
Hər zaman xalqı etməyə iğfal
Gətirir bir şələ uzun saqqal.
Xalq bir-bir gedib öpürlər əlin,
Anlamaz kimsə hiyləsin, əməlin.
Bir nəfər baş çıxartsa fəndindən,
Doğradar orda bənd-bəndindən.
Millətin ehtiyacına dair –
Danışan kəsləri edir kafir.
Vird edib kafir olmayan sözünü
Qulağın kar edib, yumub gözünü.
İbn Sinanı eyləmiş kafir,
Rumi Məvlanı* eyləmiş kafir.
İşi başdan-ayağa qüllabi,
Söyləyir kafir oldu farabi*.
Öyrənib hiyleyi-şərin mütləq,
Başına cəm edib neçə əhməq,
Bərşikəst eyləyir də məxluqi,
Tovlayıb doldurur da sənduqi.

Bu bizə pişvayi-din olmuş,
Füqərə malına əmin olmuş.
Vay bizim tirəbəxt halımıza,
Vay fəlakətli bəd mənimizə!
Belə millət itib puç olmazmı?!
Qanlara qərq olub boğumazmı?!

ÖZLƏRİNİ SEVƏNLƏRƏ

Tutalım çox ağıllı tacirsən,
İş aparmaqda xeyli mahirsən.
İqtidarın, malın, pulun çoxdur,
Xalqa ondan vəli kömək yoxdur.
Sandığında var isə milyonlar,
Nəf görmür əgər müsəlmanlar,
Tüf sənin mülkü-malü dövlətinə,
Həm sənə, həm də şənü şövkətinə!

Pəhlivanlıqda gər müsələmsən,
Fərz edək Zal, ya ki Rüstəmsən,
Etmisən şanlı-şanlı fəthü zəfər,
Tapmışsan aləm içrə şöhrətlər,
Xəncərin qorxudursa dünyanı,
Millətin olmasa nigəbanı,
Tüf sənə, həm sənin rəsədətinə,
Həm də şəmşirinə, şücaətinə!

Gər adın bir ədibi-danadır,
Qələmin möcüzi-Məsibadır.
Nəzmü təlifdə hünərvərsən,
Ya ki bir şairi-süxənvərsən,
Sənə mafövqdən gəlir ifham,
Nəf görmürsə firqeyi-islam,
Tüf sənə, həm sənin kizəbətine,
Həm də təqririne, fəsaətinə!

Yox isə tay sənə məharətdə,
Müxtəresən fününü sənətdə,

İşləməkdən qolun yorulmaz isə,
Vəli islama nəf olmaz isə,
Kəndi nəfsinçin işləyirsən əgər,
Verməyirsən ümumə fəidələr,
Tüf sənə, həm sənin məharətinə,
İxtira etdiyin sənətinə!

Sən ki darülfünun qutarmışsan,
Elmdə intəhaya varmışsan,
İsmü rəsmin cahanı tutmuşdur,
Amma islamını unutmuşdur,
Sənə möhtacdır müsəlmanın,
Razı olmur vəli cibişdanın,
Tüf sənin elmü fənnü hikmətinə!
Həm sənə, həm də ol fəzilətinə!

TƏQDIR EDƏLİM!

Kəlniyət!* Gəl yığalım Qafqazın ər-övrətini,
Sayalım sevgili millətçilərin himmətini,
Bakının "Nəşri-maarif" kimi cəmiyyətini,
Millət uğrunda onun çəkdiyi çox zəhmətini,
Barəkallah, necə xoşbəxt eləmiş millətini,
Bir ağızdan bağırıb onları təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnalə min fəxr ilə təhriir edəlim!

Nə qədər məktəb edibdir azacıq vaxta güşad,
Xidmət etmiş, nə deyim, türk dilinə xeyli ziyad,
Açdığı darülmüəllim yetirir min ustad,
Gərək əcdadımızın ruhu da olsun dilşad –
Ki, qoyub getdi bizim kimi çalışqan övlad,
Borcumuzdur ki, o cəmiyyəti təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnalə min fəxr ilə təhriir edəlim!

Gör kitabla dolu məccani kitabxanələri,
Tikilib vəqf olunmuş neçə viranələri,

Qəzetin azdı sayından dərindən danələri,
İş görür millətin aqilləri, fərzənələri,
Yaraşır atəşi-həsərət yaxa bigənələri,
Gəliz, ey millət, o cəmiyyəti təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnala min fəxr ilə təhrir edəlim!

Bang vardır, Bakı cəmiyyətinin milyonu var,
Tək deyil, qeyri şəhərlərdə də bundan onu var,
Bizə nə xərcləməyir, xərcləməyin də donu var,
Yoxsa xidmətlərinin nə başı var, nə sonu var,
İştə təqdim edəlim, hər kəsin əla xunu var.
Bir ağızdan bağırib onları təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnala min fəxr ilə təhrir edəlim!

Həm Şamaxının “Üxüvvət”* deyə bir məktəbi var,
Necə məktəb? Nə “Üxüvvət?” neçə də mərkəbi var!
Məktəbin yoxsa pulu, pulluların mədəbi var,
A canım, hər kəsinin bir dini, bir məzhəbi var,
Neçə min üzvü, iki sədri, beş-on məktəbi var,
Gəliz ol “məktəbi” ol, “məzhəbi” təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnala min fəxr ilə təhrir edəlim!

Qaldı bir mətləb, “jurnal”, onu təfhim etmiş,
“Professor” Rəşidin* şəklini tərsim etmiş,
Göstərib xidmətini aləmə təqdim etmiş,
Rus dilində bizə islamlığı təlim etmiş,
Bu sayaq xidməti öz millətinə kim etmiş?
Rəşidin yazdığı asarını təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnala min fəxr ilə təhrir edəlim!

Sayəsində Rəşidin öz dilimiz qurtulacaq,
Ay can, övladlarımız hülhülü məzhəb olacaq,
“Professor” Rəşidin cibləri pulla dolacaq,
Gər müsəlman tapıla saqqalını həp yolacaq,
Erməni, gürcü yanb halımıza qovrulacaq,
Gərək ol fazili, ol alimi təqdir edəlim!
Qəzetə, jurnala min fəxr ilə təhrir edəlim!

STUDENT

Studentik, mey içib məst olarıq,
Hər gecə bir qıza pabəst olarıq,
Başımız vodka ilə dolduqda,
Çıxarıq səhnəyə artist olarıq.

Yoxdur heç məsləkimiz, məzhəbimiz,
Belə tiplər yetirir məktəbimiz,
Fikrimiz zövqü səfa sürməkdir,
Yaşamaqdan tək odur mətləbimiz.

Erməni, gürcü deyildir tayımız,
İçkidir, içki çörəyimiz, camımız.
Dolanır qəflət ilə, işrət ilə
Günümüz, həftəmiz, ilimiz, ayımız.

Gah gülüb, gah yügürüb, gah ularıq,
Gah qusub fərşi-libası bularıq,
Paltarın düyməsini gah da açıb
Xalqın üstün-başın azca sularıq.

Yoxdur insafü sədaqət bizdə,
Nə də düz-döğru rəfaqət bizdə,
Qaldı tənbelliyi sorsan, o da var,
Babadan qalma bir adət bizdə.

Studentik, deyilik biz realist,
Aramızdan çıkmaz idealist,
Sevərik təkçə cibişdanımızı,
Eqayistik, ateist, sansualist.

Bizləri sahəti-Şirvan yetirir,
Nə ki vəhşi, cibişdan yetirir,
Ay bölə ölkə abadan olasan!
Bax, nə qeyrətli müsəlman yetirir!

ORUCLUĞUN PROQRAMMASI

Gəldi yenə orucluq
Meydanə, ay can, ay can!
Məscid dolub boşaldı
Meyxanə, ay can, ay can!

Gördükdə süfrələrdə
Dolma, tərək, badımcan,
Lay-lay basıb aşırram
İftara mən doyuncan.
Çıxsın canı baxırsa
Qonşum, yetimçə Xancan.
Varsın qənaət etsin –
Ayrənə, ay can, ay can!

Əmr etmişəm səhurə
Bişsin plov bu başdan.
Neylim ki, tapmayıb ət
Kasıb-kusub obaşdan.
Tapşırmişəm ki, vursun
Kəfgirini yavaşdan –
Aşpazım aş çəkəndə –
Qazanə, ay can, ay can!

Həqqən orucluğun var
Çox-çox mühəssənati:
Molla çəkər səlatı,
Tacir verər zəkati,
İrsal edər müridlər,
Peydərpey ağ manatı,
Bənzər evim, otağım –
Dükanə, ay can, ay can!

Görcək məni uzaqdan
Qalxıb hamı durallar.
Öpməkliyə əlimdən
Sürətlə səf qurarlar.

Hökm eyləsəm filanın
Boynun vurun, vururlar,
Bənzər bizim cəmaət –
Heyvanə, ay can, ay can!

Hər kəs öpər əlimdən
İzhar edər xülusi,
Min məkrü hiylə ilə
Mən toplaram fülusi,
Kibr ilə minbər üstə
Hər gün edib culusi,
Hökm eylərəm ümumə –
Şahanə, ay can, ay can!

Kim öpməsə əlimdən,
Ya verməsə ianə,
Dinsizliyin o saət
Əldə edib bəhanə,
Təkfir oxun atıb da
Tez eylərəm nişanə,
Var əldə dürlü fürsət –
Böhtana, ay can, ay can!

Minnət qoyub edərkon
Dəvətləri icabət,
Təxir ilə namazı
Qıllam əda o saət,
Təqvamı ta ki, görsün
Vəsf eylesin cəmaət,
Zəhmət də olsa olsun –
Mehmanə, ay can, ay can!

Xalqın yanında artıq
Olmaqçün etibarım,
Təqva gərəkdir olsun
Zahirdəki şüarım,
Gizlində heç pis işdən
Keçmək deyil qərarım.
Neylim, dəyərsə dəysin –
Vicdanə, ay can, ay can!

İndi bir ay orucluq,
Meydan dəxi bizimdir,
Meydanda qaimülleyl
Cövlan dəxi bizimdir.
Çay, süd, yumurta, qəhvə,
Qəlyan dəxi bizimdir.
Xümsü zəkātü fitrə,
Ehsan dəxi bizimdir.
Dəvət edər cəmaət
Ehsana, ay can, ay can!
Hər yanə, ay can, ay can!
Ay can, ay can, ay can, ay can!

“KƏLNIYƏT”, AĞRIN BU QOCA NAQQALA

“Kəlniyət”, ağrın bu qoca naqqala,
Bircə sözüm var, onu yaz jurnala,
Söylə bizim tənbelə, yat, qal dala,
Yorğanı çək başına, sən çulğala,
Barmağını burnuna sal, qurdala.

Ay hacı, ay məşhədi, ay kəblayı,
Ay əmi, ay molla, ay bəy, ay dayı,
Qəlyanı çək, tiryəki at, iç çayı,
Yax hənanı, ver uruğu saqqala,
Get hamama, yat, yuxula, qal dala.

Elmü ədəbdən usanıb nifrət et,
Çıx küçəyə, dadlı söyüşlər eşit,
Molla təki sən qoyun ardınca get,
Çıx qayadan at özünü parçala,
Düş, yıxıl öl, yat, yuxula, qal dala.

Etmə həvəs məktəbə, ya sənətə,
Heç biri dəyməz buların bir çetə,
Adət elə fəhləliyə, zillətə,
Hambal olub daş daşı, çap, yorğala,
Sonra uzan, yat, yuxula, qal dala.

Olma xoruz, get toyuq ol, banlama,
Etmə məzəmmət, özünü danlama,
Vəzü nəsihət eşidib anlama,
Söz deyənə saqqalını yırğala,
Rahət uzan, yat, yuxula, qal dala.

Kursu qurtar, qoltuğa al papkanı,
Qaşlarının üstünə qoy şapkanı,
Batsa elin, çək başına yorğanı,
Tərbiyəni böylə verir uşkola,
Yoxsa sən azdın yolunu, ay bala?

Vur qumarı, iç çaxırı, nuş elə,
Milləti-islamı fəramuş elə,
Mariya, Sonyanı dərəğuş elə,
Hər kəsə ki, çatdı gücün, tapdala,
De yalanı, doğru sözü daldala.

Quldur olub ev tala, qanlar axıt,
Açsa kim ağzın, təpəsin vur, dağıt!
Çeynə ətin qardaşının xırtaxırt,
Xəncəri çək, vur, iki böl, şappala!
Rahət uzan, yat, yuxula, qal dala.

“SƏNİ MƏN SEVMƏYİRƏM, SEVMƏYİRƏM...”*

Bir zaman millətimiz alim idi,
Bilmirəm noldu ki, yatdı əbədi.
Get-gedə qəflət edib elmə dedi:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Cahil olduqda, qapandı gözümüz,
Qanmadıq, evmizi yıxdıq özümüz,
Sənətə, elmə bu oldu sözüümüz:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Rövzəxan söydü bizi hiylət ilə,
Xalqın ağzını qapadı lənət ilə,
Anlayan şəxsə dedi nifrət ilə:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Mollalar təfriqəyə oldu səbəb,
Çıxdı yetmiş ikidən çox məzhəb,
Dedi yek digərə bunlar əğləb:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Zillətə, cəhlə düşəndən bu yana,
Düşmənlər olduq mədəniyyətlə fəna,
O bizə söylədi, bizlər də ona,
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Yar ararkən özünə Sonya xanım –
Deyirik gəl başına mən dolanım,
O bizə söylər: “İtil, get, a canım!
Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Çatcaq övladımız on beş yaşına,
Qətlü qarət dolur ancaq başına,
Deyir öz qohumuna, qardaşına:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

Günü-gündən işimiz oldu yaman.
Rahətü afiyyətü əmnü əman,
Əlvida etdi bizə, qaldı bəyan:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.

MƏNZUM MƏKTUBLAR

DOSTUM MİRZƏ ABDULLA ŞAIQ CƏNABLARINA*

Şaiqa, neyləsin axır, söylə, biçarə vətən?
Tapmayırsən səhhət üçün dərvinə bir çarə vətən.
Yoxdur ümmidi-şəfa hali-pərişanında,
Oxşayır çox belə bir xəstəvü bimarə vətən.
Vətən oğlanları müstəğrəqi-xabi-qəflət,
Tuş olubdur neçə min zalimi-xunxarə vətən.
Doğranıb tiği-cəfa ilə mübarək bədəni,
Çəkilib zülm ilə Mənsur* kimi darə vətən.
Ucalıb göylərə əfali-vətən fəryadı,
Qan ilə yazmış "ənəlhəq" dərü divarə vətən.
Vətən övladı ki, qəflətdə yatıbdir şəbū ruz,
Şaki olmaz, nə əcəb, Əhmədi*-muxtərə vətən.
Hanı Fəraqi-müəzzəm, hanı ol əzmi-qəvim
Ki, kəramət ilə qalib ola əşrərə vətən?
Hanı ol şiri-xuda kim, özü yetsin dadə,
Dinü millət gedir əldən, yanır odlara vətən?
Hanı Bağdad kütubxanəsi, Harun* dövrü
Ki, təvəffüq edə islam ilə küffərə vətən?
İbni-Xəldun*, hanı Əllamə, hanı ibn ər-Rüşd?*Fəxri-Razi* hanı razın deyə ol yarə vətən
İbni-Sina hanı, Sədra hanı, Firdovsi hanı –
Ki, mübahət edə bu əsrdə onlara vətən?
Bərädər!
Biz əgər olsa idik ayeyi-Qurana müti,
Olmaz idik belə sərgəştəvü avarə vətən.
Yenə bu dərdlərin çarəsi Bakidən olur,
Çəşmi-ümmid tutubdur ora həmvərə vətən.
Dəm o dəmdir ki, vuraq dəmi-ünsiyyət,
Bəsdi bu cəhli-şəqavətlə yana narə vətən.
Vətənin illətinə beyti-şəfadır Baki,
Bu məkandan tapacaq çarə dili-zarə vətən.

Çeşməyi-abi-höyat orda olur çün cari,
Xızrı rəhbər qılıb ol mərdümi-huşyarə vətən.
Xassə bu dərdə gözəl nüsxələr “İrşad” yazır,
Gələr ol nitqi Məsiha ilə goftarə vətən.
Çoxdur ümmid bu tədbir ilə tapsın Səhhət,
Dəf olub illəti qəmdən dəxi qurtarə vətən.

YAZMAM!

Firidunbəy Köçərli cənablarına

“Yazmısan tazə nə şeylər?” – deyə sordun məndən,
Ruhumun tarına mizrabzən oldun, qardaş!
Sabir ilə belə məktubu çox aldıq səndən,
Hər nə yazdıqsa, ona bəni sən oldun, qardaş!
Bir zaman Nəsehü* Tərrah* ilə Sabir, bəndə,
Yaşayırdıq hamımız qəflət ilə fərxəndə.

Birimiz mərsiyəguluqda böyük şair idi,
Birimiz sağərə mail, birimiz cananə.
Birimiz həcvdə Yəğma* kimi çox mahir idi,
Laübalı keçinirdi günümüz rindanə.
O pərişan yuxudan sən bizi bidar etdin,
Doğru, düz yolda çalışmaqlığa vadar etdin.

Leyk çox keçmədi dövrən bizə bidad etdi,
Ax, o cəmiyyətimiz tezəcə pərişan oldu.
Mövti-Tərrah o səfa bəzmini bərbad etdi,
“Sabir öldü” – demirəm, şeir evi viran oldu.
Yazmağa mane olur təfriqə düşdüklərimiz.
“Ağlaram yadıma gəldikcə gülüşdüklərimiz”.

Yazmam, məndən olubdur daha bizar qələm,
Mən tefəkkürdə, o sakitliyə məcbur olmuş.
Yazmam, boğmadadır ruhumu böhranü ələm,
Xələcanlarla könül çarpmada rəncur olmuş.
Boş kağızlarda qələm cızsa da göz yaşlarımı,
Qıymaram heç unudam sevgili yoldaşlarımı.

Ah, o gözlər ki, nigahilə dilü didələrim –
Açılırdı, daha bir də məni şad etməyəcək.
O dodaqlar ki, gülümsənməyi ilə kədərim –
Qaçılırdı, məni “Səhhət” – deyə yad etməyəcək.
Ah, o gözlər, yumulub tozlar ilə dolmuşdur,
O dodaqlar bürüşüb qonça kimi solmuşdur.

İştə bundan acı, bundan əzici qəm ki, bəşər
Ağlamaqdan da yenə dərдинə tapmaz çarə.
Zədələndikcə, zəhərləndikcə bir də sever –
Ki, sürünsün yenə, çox ömr eləsin biçərə,
Uşaqciqlar kimi baziçələrə aldanaraq,
Mütəsəlli olar, istər daha artıq yaşamaq.

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

ANA VƏ OĞUL

Hər sabah gün ki, saçar aləmə nur,
Danədən ötrü uçar cümlə tüyür,
Quşlar ol dadlı civiltilə oxur.
Aç gözün uyqudan, ey tifi-qəyur.
Yatma bu payədə rahət, a çocuq!
Etmə tənbelliyi adət, a çocuq!

Gün çıxıb dağü daşa nur səpər,
Hamı dünyada çalışmağı sever,
Hərə bir səmtə gedər əhli-hünər
Ana övladına şəfqətlə deyər:
Yatma bu payədə rahət, a çocuq!
Etmə tənbelliyi adət, a çocuq!

Yanaşar bəstəri-ətfala ana,
Uyqudan yavrusu istər oyana.
Əyilər ta üzü-üzə dayana,
Çox yavaşca söyləyər onda ona:
Yatma bu payədə rahət, a çocuq!
Etmə tənbelliyi adət, a çocuq!

O gözəl, sevməli, ol nurlu bəbək,
Uyqusundan oyanar əsnəyərək,
Didə məxmur, özü misli-mələk,
Madəri onda edər böylə dilək:
Yatma bu payədə rahət, a çocuq!
Etmə tənbelliyi adət, a çocuq!

Ayıl, oğlum, bu qədər eyləmə xab,
Dur götür qoltuğuna indi kitab,
Məktəbin vaxtı keçir, eylə şitab,
Cəhd elə elm oxu həngami-şəbab,
Yatma bu payədə rahət, a çocuq!
Etmə tənbelliyi adət, a çocuq!

CÜCƏLƏR

Cücələrim birər-birər,
Suyu görüb yavıq gələr.
İçər, gedər eşələnər.
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim.

Cücələrim lümək-lümək,
Qanadları gödək-gödək,
Yem axtarar, tapar yemək,
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim.

Gecə dönəndə gündüzə
Cücələrim gəzə-gəzə,
Səhər hindən qaçar düzə,
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim.

Cücələrim bəzəklidir,
Bəzəklidir, düzəklidir,
Sarı, çil-çil, hər rənglidir.
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim.

QARANQUŞ BALALARI

A quşcuğazlar, nə yaraşılısız
Can kimi bəslənməyə layiqlisiz.
Nədir o istəkli, o heyran baxış,
Nə dadlı cik-cik, nə gözəl çırpınış!
Birdən ucaldı niyə cik-cikləriz,
Pəh-pəh, açılmış sarı dimdikləriz.
A bəxtəvərlər, ananız gəldimi?
Qondu yuva üstünə, dincəldimi?
Görcək onu səslənməyə başladız,
Civiltilərle əcəb alqışladız.
Yem gətirib yoxsa sizə verməyə,
Ya ki gəlib bir quru dindirməyə?

ATA VƏ OĞUL

Ay dədə, dur get mənə çox şeylər al!
Bir dənə çanta, bir-iki dəftər al!
Mən dayım oğluyla gəlirdim bayaq,
Gördüm o məktəbdə oxur çox uşaq.
Durdum ora pəncərədən baxmağa,
Dərslərinə azca qulaq asmağa.
Dərsləri yetdikdə, dədə, axirə,
Oxudular elliyi birdən-birə.
Hamısının yaxşı tuturdu səsi,
Hər kim ola görse düşər həvəsi.
Çöldə mənə gördü müəllimləri,
Tutdu apardı özü lap içəri.
Xeyli danışdırdı mənə, dinlədi,
Sonra nəvazişlə mənə söylədi:
– De səni göndərsin atan məktəbə,
Elm oxuyub ta yetəsən mətləbə.

İT VƏ KÖLGƏSİ

Bir it ağzında bir sümüklə səhər,
Su kənarından eyləyirdi güzər.
Suda öz kölgəsin görüb o zaman,
Sandı bir özgə itdir ol heyvan,
Sümüyü atdı tez o bir yanə,
Suya vurdu özün hərisanə,
O iti ta ki, qorxuya salsın,
Bəlkə ağzındakı əti alsın.
Tapmadı bir şey, oldu çox qəmgin,
Həm itirdi nahaq yerə xörəyin.
Kölgəyə uyma, hirsü qəflətdən –
Ta əlin çıxmasın həqiqətdən.

YAZ

O gün ki fəsli yaz olar,
Gecə-gündüz taraz olar.
Havanın artar istisi,

Daha soyuqluq az olar.
Ərir dağın, çölün qarı,
Axar dərələrə sarı.
Gurultu ilə sel gələr,
Salar sədaya çayları.
Qaranquş ol zaman gələr,
Yenə tikər yuvasını,
Qonar yaşıl ağaclara.
Oxur gözəl havasını.

QUŞLAR

Quşlar, quşlar, a quşlar!
Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh-cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada.
Qonun bu tək budağa,
Çox getməyin uzağa.
A quşlarım, getməyin,
Məni qəmgin etməyin.
Quşlar, neçin gedirsiniz?
Yoxsa ki, seyr edirsiniz?
Quşlar uçdu, əkildi,
Vay, səsləri kəsildi.
Bir səs gəlir uzaqdan,
Mən dinlərəm bayaqdan:
Söylər ki, qış yavuqdur,
Sizin yerlər sovuqdur.
Var isticə ölkələr,
Qışda bizə xoş gələr.
Səbr eylə, qoy yaz olsun,
Bir qar, yağış az olsun,
Sovqat gətirər quşlar,
Sizə gözəl mahnılar.

OT BIÇİNİ

Göy çəmənini ətri tutub hər yeri,
Çulğalayıb dağ, dərəni, çölləri.
Əldə biçinçi darağı səfbəsəf,
Ot darayırlar, qarılar hər tərəf.
Ot qurusun burda yığarlar şələ.
Yaş otu bir yanda sərərlər hələ.
Kəndlilər əllərdə təməən yaba,
Arabaya otu yığarlar qaba.
Arabaya ot qalanar, dağ olar,
Kəndlilərin onda kefi çağ olar.
Arabaya at qoşulub gözləyir,
Sanki qaxılmış yerə, tərənəməyir,
Əymə kimi saxlamış ayaqların,
Sallayıban hər iki qulaqların.

TƏNBƏL

Çox yatma, dur, a tənbel
Yatsan olar iş əngəl.
Gün dağlara yayıldı,
Hər bir yatan ayıldı.
Yar-yoldaşın səhərlər
Tez məktəbə gedərlər.
Sən çeştdək yatırsan,
Pal-paltarın atırsan.
Xeyrü şərin qan, oğlum.
Öz halına yan, oğlum.
Bir azca himmət eylə,
Bir azca qeyrət eylə.
Hər kim dilər şad olsun,
Getsin çalışqan olsun.

GÜLLƏRİN BƏHSİ

Qızılgül

Mən şahıyam qönçələrin, güllərin,
Ən gözəl istəklisi bülbüllərin.
Mən hamıdan yaxşı yaraşıqlıyam,
Sevməliyəm, ətrə bulaşıqlıyam.
Fəxr edərəm haletimə, həngimə,
Qırmızı yarpaqlarıma, rəngimə.
Bağı tutar ətri-dəhanım mənim,
Eybi nədir varsa tikanım mənim?!

Ağ zanbaq

Əldə mənim ağ qədəhim vardır,
Ağzınadək ətr ilə sərşardır.
Var arıdan ötrü qızıl tək tozum,
Boyda, buxunda da qəşəngəm özüm.
Gərçi uzundursa mənim yarpağım,
Yoxdu yenə lovğalığım, azmağım.
Haf, kəpənək, xırda qarışqa yenə,
Gündə gələrlər, sığınarlar mənə.

Şəbbu

Gər yox isə sevməli rəngim mənim,
Şux deyildirsə də həngim mənim,
Ətrim uzaqdan bürüyür aləmi,
Valehü heyran eləyir adəmi.
Xalq deyər çün hamı şəbbu mənə,
Fəxr üçün, əlbəttə, yetər bu mənə.
Mən ümərələr bağının malıyam,
Güllər arasında tamaşalıyam.

TÜLKÜ VƏ QURD

Tülkü gəzəndə yığılıb nagəhan,
Bir quyuya düşmüş idi bir zaman.
Torpağa sürtmüşdü üzün, həm gözün,
Qurtara bilməzdi ölümdən özün.

Düşdü qəzadan ora qurdun yolu,
Baxdı ki, görsün quyu boşdur, dolu.
Tülkü onu gördü, salam eylədi,
Ağladı, yalvardı belə söylədi:
– Qurd lələ, səndən edirəm iltimas,
Sən məni bu təhlükədən qıl xilas.
Qurd dedi: – Çox-çox yanırım halına,
Xatirim aşiftədir əhvalına.
Bilmirəm axşam edəcəksən necə?
Sübh açacaqsan nə sayaq bu gecə?
Tülkü dedi: – Çox sağ ol, ey qurd lələ,
Boş danışıqdan nə yetər hasilə?
Sən belə hərgah mənə qəmoxar isən,
Halıma rəhmin gəlib ağlar isən,
Bir qədər ip tap mənə qıl iltifat,
Ver mənə bir növ ilə burdan nicat.
Yoxsa ki, etməz quru söz iktifa,
İş gərək olsun, nə əbəs iddia.

AYI VƏ ŞİR

Əlbir olub bir ayı bir şir ilə,
Ovladılar dovşanı tədbir ilə.
Olmadılar razı onu bölməyə,
Çıxdı iş axır ölüb-öldürməyə;
Çeynədilər, dişlədilər, diddilər
Bir-birini al qana qərq etdilər.
Özlərini taqətdən saldılar,
Hər biri bir səmtə düşüb qaldılar.
Tülkü uzaqdan görüb ol haləti,
Bildirdi ki, yox heç birinin taqəti.
Gəldi götürdü ovu, etdi fərar,
Həsret ilə baxdı dalınca bular.

OĞRU VƏ ANASI

Bir məktəbli oğurladı bir vaxtı
Yoldaşının kitabını xəlvəti.
Evlərinə gizlin onu gətirdi,
Öz istəkli anasına yetirdi.

Validəsi oğurluğun anladı,
Yavrusunu nə qarğadı, nə danladı.
Öz tutduğu işdən uşaq xoşlandı,
Bundan sonra oğurluğa dadandı.

Fikr eylədi: “Nə yoğurdum, nə yaptım,
Əcəb işdir, hazırca kökə tapdım”.
Kəsb etmədi, cib kəsmək adət etdi,
Quldur oldu, ev kəsdi, qarət etdi.

Oğrulara yar oldu, yoldaş oldu,
Quldurlara, qaçaqlara qoşuldu.
Bir iş üstə axır müqəssir oldu,
Divanbəyi hökm eylədi, tutuldu.

Qanun üzrə mühakimə olundu,
Fərman çıxdı, asılsın, hökm oxundu.
Zavallı ta cəzasını dinlədi,
İzn istədi, bir neçə söz söylədi:

– Ay hakimlər, müqəssirəm, doğrudur,
Həqiqətdə mənim anam oğrudur.
Əvvəl dəfə oğurluğa uyarkən,
Yoldaşımdan kitab oğurlayarkən,
Etsə idi anam məni məzəmmət,
Olmaz idim indi bu növ bədbəxt.
Mənə anam belə olmuş müdəbbir,
İnsaf ilə deyın, kimdir müqəssir?

SƏRÇƏ VƏ QIRĞI

Sərçəni bir qırğı edərkən şıkar,
Bir tələyə oldu qəzadan düşər.
Cütçü görüb tutdu onu ol zaman,
Qırğı gəlib naləyə etdi fəğan,
Söylədi: “Rəhm eylə, məni qıl xilas,
İcz ilə səndən edirəm iltimas.
İstər idim ovlamağa sərçəni,

Sən niyə nahaq yerə tutdun məni?
Verməmişəm mən ki, xəsarət sənə,
Sən də dəxi vermə əziyyət mənə”.
Cütçü baba böylə deyib qeyznak,
Eylədi ol qırğını ol dəm həlak.

Xalq ilə hər kəs necə rəftar edər,
Haqq onu ol dərdə giriftar edər.
Yaxşılığa yaxşı cəzalar alar,
Pisliyə həm dürlü əzalar alar.
Səy elə əxlaqını qıl xubtər,
Xülqi-Həsən sahibi ol, ey pəsər.

ULAQ VƏ ASLAN

Bir xoruz ilə bir zaman eşşək
Kənd içində gəzirdilər tək-tək.
Nagahan gördülər ki, bir aslan
Üz qoyub kənd sarı gəlir qərran.
Qorxudan saldılar xüruşü səda,
Bir-birə dəydi kattavü koxa.
Vəzü övzar çünki gördü yaman,
Qayıdıb qaçdı çöl sarı aslan.
Belə görcək ulaq güman etdi:
“Qorxdu məndən bu şir, qaçıb getdi”.
Daha şövqündən olmadı rahat,
Elədi şiri qovmağa cürət.
Qayıdıb şir baxdı məstanə,
Gördü eşşək gəlir dilirənə.
Güldü bir qədr onun səfahətinə,
Dərkinə, fəhminə, fərasətinə.
Tutdu yıxdı yerə o nadanı,
Yırtdı, cırdı, dağıtdı heyvanı.
Dirilikdən olan zaman məyus,
Anlayıb eşşək eylədi əfsus:
– Gücümü mən bilə-bilə nahaq,
Şirə qıldım hücum mən əhməq.
Mən bilirdim bu aslanın hünərin,
Çəkirəm indi səhvimin zərərin.

İLK BAHAR

Gəldi martın doqquzu,
Bayram etdik Novruzu.
Qar əridi, yox oldu,
Çaylarda su çox oldu.

Dağlar, çöllər dişərdi,
Novruzgülü göyərdi.
Gecə-gündüz tənleşir,
Hava hərdən çənleşir.

Dağa qalxır dumanlar,
Tez-tez yağır neysanlar.
Yüngül, sərin meh əsir,
Yağmuru birdən kəsir.

Aralanır buludlar,
Tərəvətlənir otlar.
Düşür günün ziyası,
Artır yazın səfası.

Göy üzündə bir qəşəng
Tağ görünür yeddi rəng.
Gözəl qövsü-qüzəhlər,
Qəlbə verir fərəhlər.

Quşlar ötür çöllərdə,
Ördək üzür göllərdə.
Əsir isti küləklər,
Uçur qazlar, ördəklər.

Yarpaqlanır ağaclar,
Yaşıllanır yamaclar,
Seyrə çıxır uşaqlar,
Göy çəməndə oynaqlar.

KÖÇ

Səhər-səhər yaz çağı,
Köçür oba yaylağa.
Gəlinlərin balağı,
Batır lilə, batdağa.

Arvad, kişi, oğlan, qız,
Gön çarıqlı, başmaqlı,
Gedir qoruq-qaytaqsız,
Gəlin, qızlar yaşmaqlı.

Qoyun, quzu, at, eşşək,
Salmış çölə qalmaqal,
Dəvə, maya, nər köşək
Lökləyirlər dalbadal.

Kişi əlində çomaq,
Sürür yüklü öküzü,
Dəvə üstə bir uşaq
Çox oxuyur bu sözü.

“Ağ dəvə alçaq gedər,
Qolunda qolçaq gedər.
Ağ dəvənin gözləri,
Yerə dəyər dizləri.
Endi çaya yuh-yuh,
Ağca maya yuh-yuh”.

ANA VƏ BALA

Oturmuş ana,
Basmış bağına –
Nazlı körpəsin,
Layla der ona.

Uşaq yatmayıır,
Baxır, ağlayır,
Anası onu
Bu cür oxşayır:

“Dağda darılar,
Sünbülü sarılar,
Qoca qarılar,
Bu balama qurban.

Dağda tağanlar,
Bir-birin boğanlar
Oğlan doğanlar,
Bu balama qurban.

Bir bölük atlar,
Atlar göy otlar,
Ərsiz arvadlar,
Bu balama qurban.

Dağın maralı,
Gözü qaralı,
Dünyanın malı,
Bu balama qurban”.

MƏKTƏB ŞAGİRDİ

İştə bir tərbiyəli, aqıl uşaq,
İştə bir zirək, ayıq, kamil uşaq,
Geyinib məktəbinin formasını,
Götürüb qoltuğuna çantasını,
Məktəbə şövqi-tamam ilə gedir,
Keçməsin vaxtı deyə sürət edir.
Gecə-gündüz çalışır mərdanə.
İstəyir sibqət edə əqrənə.
Könlünün arizuyi-yektası:
Vətənü millətinin ehyası.
A çocuq, get, sənə haq yar olsun,
Cümlə halında mədədkar olsun.
Elm təhsili əziyyətli isə,
Qışda yol getməyi zəhmətli isə,
Qorxma, qeyrətlə çalış, əlbəttə,
Biləcəksən, oxusan tez vəqtdə

Ki, cahən içrə böyük insanlar,
Nə qədər zəhmətə düşmüş onlar.
Sıfı-ədədini təkmil eylə,
Məktəbi-alidə təhsil eylə.
Səy elə, sən də böyük insan ol,
Doğruluqda bu ada şayan ol!
Qoy cahən elm ilə pürnür olsun,
Vətən o sayədə məmur olsun.

BİR MƏKTƏBDƏ İMTAHAN

İmtahan məclisi qurulmuşdur,
Zalda skamyalar qoyulmuşdur.
Bir-birindən beş-altı arşın uzaq,
Hər bir skamya üzrə tək bir uşaq,
Nəzmü tərtib ilə oturmuşlar,
İmtahançın siyahı tutmuşlar.
Bunların qarşısında azca kənar
Yaşıl örtüklü bir böyük miz var.
Üzvi-məxsus olan müəllimlər,
Həp oturmuş nizam ilə yeksər.
Qapılar örtülüb qapanmışdır,
Arxasında nökrə dayanmışdır.
Qeyz ilə durmuş ortalıqda müdir,
İmtahan yazısın edir təqdir.
Rəd tək gurlayan zamanda səsi,
Çıxmayır, sən, çocuqların nəfəsi.
Hamının qarşıda qələm-kağızı,
Qurumuşdur yazıqların boğazı.
Əsəbilikdən işte bəzi çəşir,
Əlləri titrəyir, dili dolaşır,
Bəzinin qorxudan gözü qaralır.
Ürəyi çirpınır, üzü saralır.
Bəzi tutmuş iki əlilə başın,
Fikrə dalmış, unutmuş arkadaşın.
Özünə yoldaşın görüb üskün,
Bəzi olmuş həyatına küskün.

Gah müdirin acıqlı qaşqabağı
O sayaq qorxudub yazıq uşağı
Ki, yazıq büsbütün itirmiş özün,
Yazmağa tapmayır dünənki sözün.
Ayrı-ayrı hərə kitabət edir,
Xacələr onlara nəzarət edir.
Hansı şagirddə varsa istedad,
Fikrə piçidədir, yazır dilşad;
Hansı şagirddə kim bətaət var,
Surətində qəribə halət var,
Yarü yoldaşlarından ar edəcək,
Bəlkə axırda intəhar edəcək.
Bu sayaq kəsbi-elmə rağib ikən,
Bu sayaq xacələr məvazib ikən,
Tifli-məsümlər imtahan tutdu,
Başlarında bilik məkan tutdu.
Aldılarsa qızıl nişanlarını,
Heyf bilməzlər öz lisanlarını.
Əcnəbi dillərində çox mahir,
Öz lisanında dilləri qasir.
Atalar çoxları əvamünnas,
Öz yanında edir bu növ, qiyas:
“Öz dilindən heç olmasın xəbəri,
Onu bilməkliyin nədir səməri?”
Öz dilin bilməmiş yarım-yamalaq,
Tərbiyəət əlsə əcnəbidən uşaq,
Hissi-milliyət onda bitməzmi?
Adı dünya üzündə itməzmi?

MƏHƏMMƏD HADİ

ŞEİRLƏR VƏ POEMALAR

NƏĞMEYİ-ƏHRARANƏ

Göründü mətləi-ümmidimizdən bari-hürriyyət,
Təbəssümrizi-istiğnaydır rüxsari-hürriyyət.

Əsarət zülməti məstur edirkən vəchi-afaqi,
Üfüqdən doğdu nageh şəmsi-pərtövbari-hürriyyət.

Mücəssəm bid xəyalət, ya həqiqətsənmi sən, cana?
İnanmaq istəməm ənzarə, ey didari-hürriyyət!

Niqabi sal üzündən, ərzi-ruyi-ibtisam eylə,
Görənlər söyləsinlər dilbəri-səhhari-hürriyyət!

Nə gülşən növnihali, hansı cənnət hurizadisən?
Görənlər hüsnünü məftundur, ey dildari-hürriyyət!

Nə dilsəyyad ahusən! Xuram etdikdə, üşşaqın --
“Ənəlhəq” nəğməsin söylər, olur bərdar hürriyyət.

Nə huri-dilrübəsən kim, görən nurun təcəllasın
Edər pərvaneyi-canın fədayi-nari-hürriyyət.

Sən azad eylədin qəmdidə hürriyyətpərəstanı,
Sənə ləbrizi-şükrandir bütün əhrar, hürriyyət!

Əsarət bərqi-xurşidi-ziyadarınla məhv oldu,
Meyi-eşqinlə olmuş qəlblər sərşar, hürriyyət!

Nəsimin ehtizaz etdikcə gülşənzari-əfkarə,
Həqiqət gülləri yer-yer olur bidar, hürriyyət!

Əcəbmi şəşəatından tənəffür etsə cahillər?
Gələr əmayə naxoş şöleyi-ənvari-hürriyyət.

Səbükməğzan həp ülviyyətindən kəmşüürandır,
Onunçün eyləyirlər qədrini inkar, hürriyyət!

Bu ol firdövs-i-mənadır ki, solmaz rəngi-əzharı,
Lətafət-bəxşdir daim güli-gülzari-hürriyyət.

Kamalın* bu kəlamilə xitam et nəğməni, Hadi:
“Nə əfsunkar imişsən, ah, ey didari-hürriyyət!”

MƏKTƏB

Məktəb nə demək? Xadimi-qüdsiyyəti-millət,
Məktəb nə demək? Baisi-ülviyyəti şövkət,
Məktəb nə demək? Cəlvəgəhi-nuri-həqiqət,
Məktəb nə demək? Rəhbəri-irşadü səadət.
Övladi-vətən etmək üçün bizdə təali
Məktəblər açıb kəsb edəlim elmü kəmalı!

Məktəb nə demək? Heyəti-milliyəyə candır,
Məktəb nə demək? Ruhü dili-mürdədilandır.
Ariflərə həmvərə bu söz virdi-zəbandır:
Əlməktəbü, əlməktəbü, ey millət, amandır.
Övladi-vətən etmək üçün bizdə təali
Məktəblər açıb kəsb edəlim elmü kəmalı!

Məktəb nə demək? Əncüməni-əhli-səfadır,
Məktəb nə demək? Bariqeyi-fikrə səmadır.
Neyyirləri həp şəşəbəxşayi-dühadır,
Pərvərdeyi-ağuşı olanlar üdəbadır,
Övladi-vətən etmək üçün bizdə təali
Məktəblər açıb kəsb edəlim elmü kəmalı!

Məktəblə bulur təsfiyə ayineyi-vidan,
Məktəblə edər kəsbi-şərəf zadeyi-insan,
Məktəblə görər tərbiyə həp gülşəni-ürfan,
Təzkar edək ixvanımıza şu sözü hər an:
Övladi-vətən etmək üçün bizdə təali
Məktəblər açıb kəsb edəlim elmü kəmalı!

AMALI-TƏRƏQQİ

Həqiqi arizumuz intizami-hali-millətdir,
Məsaimiz bütün məsrufi-istikmali-millətdir,
Əsasi-fikrimiz təmini-istiqbali-millətdir,
Ürəkdə bəslənən amalımız iqbali-millətdir,
Yeganə nöqteyi-mətlub istiqlali-millətdir.

*Olubdur dağdari-qəm vətən nari-cəhalətdən,
Sönüb nuri-maarif tündbadi-cəhlü qəflətdən,
Yox asari-səadət, dop-dolu xari-şəqavətdən,
Vətən gülzarı xar olmuş yədi-ərbabi-şərrətdən.
Bizim məqsudumuz islahi-hali-adəmiyyətdir.*

*Vətənpiraydır bir qönçeyi-növxizi-ruhani,
Soluq bağı-həyatə tabbəxş olmaqda ürfani,
Füyuzat ilə ehya etmək istər bağı-vidani,
Nəsimi etmədə təhziz hissiyyati-insani,
Rəvayihbəxşü bəhcətzayi-gülşənzari-millətdir.*

*Cahano gəlmədən məqsud təhsili-məanidir,
Məani-baisi-neyli-həyatı-cavidanidir.
Məani şəhri-insaniyyəyə üssül-məbanidir,
Məanipərvər olmaq bizcə əqsayi-əmanidir,
Ən istəkli əməlmiz irtiqayi-mülki-millətdir.*

*Həqiqət sayəsində kəsbi-qüdsiyyət qılar millət,
Həqiqətlə edər növi bəşər təhsili-hürriyyət,
Həqiqətlə olur bağı-vətən gülzarı-əmnyyət,
Həqiqət zahir olsa, parlayar ənvari-ülviyyət,
Həqiqətbin olanlar vasili-fövizü hidayətdir.*

EL FƏRYADI

*Hürriyyət ilə millət edər kəsbi-məali,
Hürriyyət ilə mülkün olur qiyməti ali,
Avropalı hürriyyət ilə tapdı kəməli,
Əlbəttə əsarətlə olur məhv əhali,
Hürriyyəti sərbəstlik imrani-vətəndir.*

Azadə gərək şəxs, süxən, fikrlə xamə,
Hər kəs gələ hürriyyət ilə şövqə, xüramə.
Ta kim, ola insan qədəməndaz mərəmə,
Sərbəstlik ilə olunur mülk idamə,
Gər qalsa qüyudatdə, viran vətəndir.

Hər kəs həqi-məşruinə sahib gərək olsun,
Qayətdə ədalətli qəvanin qoyulsun,
Ən fəidəli qaidələr cari olunsun,
Mizani-ədələt və müsəvat qurulsun,
Mizani-ədələt demək imrani-vətəndir.

Fəsid olub əlhəqq vətənin abü həvası,
Hürriyyət ilə qabil olur üssi-əsası,
Bişübhə pozulmuş bunun əvvəlki binası,
Meydanə qoyulsa yeni qanuni-əsası,
Qanuni-əsası isə dərmani-vətəndir.

Sövq etmək üçün milləti şəhrahı-fünunə,
Mintlərə əhali olub ağıştəyi-xunə,
Diqqətli nəzər qıl, bunu həml etmə cünunə,
Boş laf uran kəslərə olsun bu nümünə,
Bunlar şühədayi-rəhi-canani-vətəndir.

Zülm atəşi hər yanə saçır dudedi-zülmət,
Biçarə vətən sanki olub məhşəri-şərrət,
Səhrayı-bələdə gəzir avarə rəiyyət,
Övladını bəslərmi belə mədəri-şəfqət?
Bu zillətə, bu möhnətə gıryan vətəndir.

VƏTƏNİN NİDASI

Bədir, yetər artıq, dur, oğul, dur, daha yatma!
Namusu, həyanı, ədəbi uyquya satma!
Ey sevgili övlad, ayıl, Allahı seversən,
Gün doğdu, hamı durdu, yatan bircə özünsən.
Yoldaşlarına, sil gözünü, yaxşı bax, oğlum,
Onlar yetib istəklərinə, sən uzaq, oğlum.
Başdan papağın, ya başını qapdıracaqdır –
Ol yol gedən adəm ki, yol üstü yatacaqdır.

PƏRİYİ-VİCDAN

Düxtəri-napakdamən sanmayın hürriyyəti,
Hər kəs olmaz rahyabi-hicləgahi-vüsləti.

Oylə bir huriyi-ismətdir şu yarı-işvədar
Şövqməndani-vüsalə boylə istiğna satar.

Ey behişt-i-etilanın huriyi-canpərvəri,
Zinəti-dar oldu eşqin ilə əhrarın səri.

Pərdədə saxlanma, çıx, ey sevgili dildarımız,
Xəndəzari-bəhcət olsun könlümüz, rüsxarımız.

Zəxmdari-hüzndür dil tiri-istibdaddən,
Sənsən, ey hürriyyət, ancaq bizləri azad edən!

Qayeyi-ümmid insaniyyətin iqbalıdır,
Cümlə qövmü millətin əmniyyəti-əhvalıdır.

Cami-pürzəhri-əcəl Hadini bihuş etmədən,
Sineyi-leyli-ədəm cismin dərağuş etmədən,

Girməz idi həsrət ilə mədfənə, görsəydi, ah,
Milləti-məzlumədə asari-feyzü intibah!

SEVGİLİ ŞAĞIRDLƏRİMİZƏ ƏRMƏĞAN

Dəbistan bir baharistan, onun əzhari ürfandır,
Dəbistan bir nihalistan, onun əsmari-ürfandır.
Dəbistan qönçəzari-bülbülani-eşqərvərdir,
Şu bağı-dilgüşanın bari-qiymətari ürfandır.
Baxılsa çeşmi-imanla, bütün kaşaneyi-aləm
Xərababad bir xanə, onun memari ürfandır.
Dəmiryollar, balonlar, bunca asari-tərəqqibəxş,
Bu imrani-cahanın mənşəi-asari ürfandır.
Bütün əsrari-məchulə parıldar sübhi-məktəbdən,
Dəbistan bir günəş, ənvari-pərtövbari ürfandır.
Dəbistan bir qəfəs, şagirdlərdir, bülbüli-lahut,
Dəbistan – lərz... onun mənayi-mənidari ürfandır.

TƏXƏTTÜRİ-MAZİ

Bir zaman, ah ki, bir tair idim azadə,
Əcəba, kim mənə saldı bu xərababadə?

Pürsürür idi könül, qüssə nədir bilməz idim,
Nəşədari-meyi-hürriyyət idim mənədə.

Pərküşayi-mələkut olmada mürği-dilü can,
Seyr-xüld eylər idim ciltvəgahi-baladə.

Hürr uçurkən mənə seyd eylədi şəhbazi-qəza,
İndi dərqeydi-cəfayəm qəfəsi-dünyadə.

Qəm nədir bilməyərək hürr yaşardım, heyhat,
Düşməmiş olsa idim saheyi-qəhrabadə!

Batar ümmani-xüruşandə zövraqçeyi-ömr,
Baxaram hər tərəfə, yox yetişən imdadə.

Bəsləyib bir gülü min nazlə gülzari-fəna,
Doymadan xəndəsinə tərək ediyor həp badə.

Ələmi-layətənahinin əlindən, Hadi,
Yeri vardır nə qədər gəlsən əgər fəryadə.

MOLLA NƏSRƏDDİNƏ

Zənn etmə bizi qabili-ülviyyət, a Molla,
Hala deyiliz layiqi-hürriyyət, a Molla,
Xasiyyət olub millətə əbdiyyət, a Molla,
Bizlərdə geri getməyə var niyyət, a Molla,
Məhkumluq olubdur bizə mahiyyət, a Molla,
Hürriyyətə var bizdə böyük nifrəi, a Molla.

Zənn etmə, dostum, bizi ərbabi-həyatız,
Zülmətkədəyi-cəhldə əshabi-məmatız,
Şətrəncdir aləm, belə san, biz səhi-matız,
Gümgəştələriz, vadiyi-zillətdə üsatız.
Biz istəməriz feyzü kəmalat, a Molla!
Kafi bizə övham, xürafat, a Molla!

Biz şəbpərəyiz, istəməriz nuri-hidayət,
Çirkin gəliyor bizlərə huri-mədəniyyət.
Sanma yaxşır millətə dibayi-həqiqət,
Əbdanımıza biçmədi xəyyati-təbiət.
Haq sözlərini dərci-sütun etmə, a Molla,
Aqil bulun, izhari-cünun etmə, a Molla.

Alati-tərəb, dinlə, nə təqir ediyorlar:
Gizlin içiniz badeyi-təkfir ediyorlar.
Bər vermədi ta indiyədək şaxeyi-övham,
Batil bu xəyalat da ki, iksir ediyorlar.
Bədbəxtiyi-millətdən ol agah, a Molla,
Əski sudur, əski dibək, ey vah, a Molla.

Aləm ola gər xitvəbərəndazi-səadət,
Əbnayi-zaman qılsa bütün kəsbi-şərafət,
Bizlərdə sönüb atəşi-hissi-bəşəriyyət,
Gündən-günə millət eləyir maziyə ricət.
Madam ki, zağan bizə rəhbərdir, a Molla,
Ümmidimizin şaxəsi bibərdir, a Molla.

Şayəd gələcək olsa yədi-qüdrətimizdən,
Hürriyyəti imha edəriz fikri-bəşərdən,
Tabəndədir afaqə ziya sübhi-hünərdən,
Bilməm niyə nifrət edəriz nuri-səhərdən?
Biz düşməni-xurşidi-ziyadarız, a Molla,
Xabideyi-ağuşı-şəbi-tariz, a Molla,

Nisvan nədir, həqqi-müsavat nədir ya?
Aya görüyorsunmu yatıb aləmi-röya?
Pürnəşəmişən, ay kişi, divanəmişən ya?
Get əqlinə yazdır duadan-zaddan, a Molla,
Biçərə, yazıq, layiqi-şəfqətsən, a Molla,
Vallahi səzavari-nəsihətsən, a Molla.

Nisviyyəti insanlığa şayanmı sanırsan?
Nisvanı da insan deyə insanmı sanırsan?
Heyvanı da insan ilə yeksanmı sanırsan?
Xatunlara azadəliyi şanmı sanırsan?

Nisvan sözün at guşeyi-nisyanə, a Molla,
Bu işləri ver bir para nadanə, a Molla.

Qul olmaq olubdur bizə pirayəvü ziynət,
Biz istəmiriz ədlü müsavatü üxüvvət,
Millətlə bərabər doğub əfkari-əsarət,
Əhrarlığa eyləmədik kəsb-ləyaqət,
Hürriyyəti sil lövheyi-fikrətdən, a Molla!
Bunlara danış vadiyi-zülmətdən, a Molla!

DAD İSTİBDADDAN!

Qaldıq əlində bir sürü ərbabi-vəhşətin,
Olduq əsiri pənceyi-qəhrü müsibətin!

Hər səmtdən atılmadadır tiri-cangüdaz,
Yoxdur önün alan bu xədəngi-fəlakətin!..

“Layəsəl”in* məalına meydan olub vətən,
Keyfi idarələrdə* nə karı ədalətin?!

Hər yerdə eyləyir sitəm icra hökmünü,
İştə budur nizami kilabi-dənaətin!

Hər kəs nə bilsə etsin, əvət... kimsə dinməsin,
Məmnudur denilməsi sidqin, həqiqətin.

Ehraq olundu zülm ilə nazəndə şəhrlər,
Yaxmaqdadır cahanları ahi cəməətin.

Bari-girani-zəhmətə yox səbri qulların,
Yarəb, nədir bu rütbə təhəmmüldə hikmətin?

Qan ağlayır əhali, könüllər cərihədar,
Gülməzmi, ey xuda, yenə rüxsari-rəhmətin?

Hər kimsə öz mənafeyi-şəxsiyyətin arar,
Əshabi-fəqr olmada qurbanı zillətin.

Mintlərcə binəva quru yerlərdə can verir,
Beş-on ləim naili dəryayi-nemətin.

Hər kəs gerek bərabər ola hər hüquqda,
Ehsandır bu ərz bizə dəsti-qüdrətin.

Mənsux olunsa qandeyi-keyfəmayəşə,
Tərtil edilsə ayəsi şurayi-ümmətin.

Kəsbi-səadət eyləriz, azadi-qəm olub,
Məsudluqla ömr edər əfradı millətin.

Qəti-ümid etməyərək kuşış eyləyin,
Eylər cibalı qəl hümməti ərbabi-qeyrətin.

Həmdəsti-ittifaq olunuz, ey rəfiqlər!
Birlikdə fəth olur sizə bədi səadət.

Xəbi-nifaq saldı bizi bu səfalətə,
Məhkum qıldı cümləmizi qeydi-möhnətə.

RƏHGÜZARİ-MƏTBUATDA BİR ŞÜKUFİYİ-MƏARİF

Sabahleyin odamdan çıxıb mətbəəyə gedirdim. Kitab çantasını ziynəti-duşi-şətarət edən bir xristian balasına rast gəldim. Bu sevimli tiffi-növxanın bir ədayi-mələkanə, bir vəzi-viddanpəsəndənə, bir tər-zidilfiribənə ilə gülşəni-ətəfal olan məktəbə gedişi həqiqətən nəzəri-diqqətimi cəlb etdi. Hənz 8-9 yaşında bulunan bu gülqönçeyi-ürfann könlümə ilqa etdiyi hissiyyati-məsumaneyi-kudəkanəsi şeir olaraq dodaqlarımdan tökülməyə başladı:

Ey iktisabi-elmə şitaban olan çocuq,
Ey talibi-şükufeyi-ürfan olan çocuq,
Bir tərzi-dilrübədə xüraman olan çocuq,
Ağuşı-məktəbü ədəbə can atan çocuq.

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Kəndi çocuq, ruhdə bir intibaha bax,
Salik bulunduğu o gözəl şahrahə bax,
Ruyində parlayan ləməti-fələhə bax,
Bax, bax, o didəyi-ülviyyətpənahə bax.

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Dildadəyi-xüraminəm, ey kəpki-cilvədar,
Xətvəndə qaldı gözlərim, ey mürği-xüldzar,
Şövqü şətarətin vələhəfzayü cəzbədar,
Ey qonçeyi-məali, a rəşkavəri-bəhar!

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Bax, bax, xüramına, nə əcəb dilfiribdir,
Məsum bir çocuq nə əsilü nəcibdir,
Sanki şükufəzarə uçur əndəlibdir,
Ey nuri-çəşmə can, ədəb insanə zibdir.

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Məktəb yerindi, şüglün, işin iktisabdır,
Kəsbün fünuni-aliyə, elmül-hesabdır,
Fikrin ziyalı, şöşəli afitabdır,
İslam çocuqları, a quzum, dilxərəbdır.

Memari-elm ilə dili imran olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Ey zadeyi-ədəb! Həsəd olsun bu halinə!
Vermiş müəllimin nə təravət nihalinə,
Məczubdur dilim şu münəvvər xəyalinə,
Baxdıqca bəxtiyar deyirəm yalü balinə.

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Yavrum, quzum! Ülum ilədir qiyməti-bəşər,
Təhsili-mərifətlə olur rüfəti-bəşər,
Qabilmi elmsiz ola hürriyyəti-bəşər?
Vabəsteyi-kəmaldir ülviyyəti-bəşər.

Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!

Olsun həsəd şu madərə kim, elmə vardır,
Ənvari-mərifətlə dili şölədadır,
Gül bəsləmək üçün qucağı növbəhardır,
İslam xanımları niyə zülmətşüardır?

*Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!*

Bizlərdə yox ki, kəşfi-kəmalət xanımlara,
Olmuş həlal pərdeyi-qəflət xanımlara,
Hürriyyətü hüquq “zəlalət” xanımlara.
Pirayədir qüyudü əsarət xanımlara.

*Ey kainati-izzətə sultan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!*

Əvvəl müəllimə çocuğa olsa madəri,
Övlad olurmu tihi-cəhalətdə sərsəri?
Olsun gerek də validə canparə rəhbəri,
Yox dinləyən, fəsanə bilirlər bu sözləri.

*Sən dinlə, ey nümuneyi-ürfan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!*

Nisvan sözü alındımı kilki-kitabətə,
Bir daşdı sanki bu düşüyor rəsi-millətə,
Olsun tüfu, tüfu, bu cühulanə qeyrətə!
Layiqmidir, quzum, belə millət siyadətə?

*Sən söylə, qorxma, sahibi-vicdan olan çocuq,
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan çocuq!*

TƏRANEYİ-VƏTƏNPƏRƏSTANƏ*

Vətən seylabi-istibdaddən viran olub yeksər,
Vətən övladı qürbət içrə sərgərdan olub yeksər,
Vətən əhrrar üçün bir guşeyi-zindan olub yeksər,
Vətən gülşənsərası bir müğilistan olub yeksər,
Vətən bülbülləri sər ziri-pər, nalan olub yeksər,
Vətən bir dəşti-hövləngizü gülistan olub yeksər.

Olarkən Məğribü Məşriq təcəlligahi-hürriyyət,
Vəsət əhli, səbəb olmuş, edə ikrahi-hürriyyət?
Təcəlla eyləməz çərxi-vəsətdə mahi-hürriyyət,
Zibəs bu Mirhaşimlər olur bədxahi-hürriyyət,
Bular Fironi-istibdad üçün Haman* olub yeksər,
Fəsadü mələnətdə taliyi-şeytan olub yeksər.

Vətəndə rəhmdil yox, qatili-səffaklar çoxdur,
Tapılmaz gərçi Gavə, ah... kim, Zöhhaklar çoxdur!
Zəkidir gərçi millət, sahibi-idraklər çoxdur,
Nə hasil, Şeyx Fəzlullah tək napaklar çoxdur,
Vücudu qədri məkrü hiyləvü tüğyan olub yeksər,
Xəyalı məhvi-mülki milləti-İran olub yeksər.

Təməddündə əsər yox, zillətü vəhşət firavandır,
Qəsavət gün-gün artar, qəhtiyi-insafü vicdandır,
Cəfa yox, zülm çoxdur, nari-istibdad suzandır,
Bu təzyiqdən əhrarü məzluman cigərqandır,
Vətən əhli cəfavü cövrədən nalan olub yeksər,
Mücəssəm bir ənini-naləvü əfğan olub yeksər.

Oyan, ey milləti-mərhumə, vəqti-səyü qeyrətdir,
Əsarət rəxnələnmiş, səy etdin, fürsət qənimətdir,
Edin təmini-istiqlal madam əldə fürsətdir,
Əgər mətlubunuz ehyayi-dinü mülkü millətdir,
Bu gün şah ilə millət misli-cismü can olub yeksər,
Qərəz əhli zəlilü ünaili-xizlən olub yeksər.

Əgər dövlət riayət qılmasa, millət olur fani,
Şərakət qılmasa millət əgər, dövlət olur fani,
Bular gər ittifaq etsə, qəmü möhnət olur fani,
Vətən xoşbəxt, millət şad, həm zillət olur fani
Görürsən kim, vətən məmurü abadan olub yeksər,
Mügilistan dönüb bir rövzeyi-rizvan olub yeksər.

İlahi! Dövləti-məşrutəni sən payidar eylə
Müsavət ilə hürriyyət əsasın üstüvar eylə,
Ədalət təxti üzrə şahı-adil bərqərar eylə,
Vətən xainləri məxzulü xarü şərmisar eylə,
Necə kim, daima xain işi xüsrən olub yeksər
Cəzadə müstəhəqqi-həfreyi-niran olub yeksər.

İSTİQBALIMIZ PARLAQDIR

Açar firdovsi-hürriyyət, füyuzabad olar aləm,
Gülər sübhi-həqiqət, mədələtmötad olar aləm,
Şüaati-müsavat ilə səhni-dad olar aləm,
Kəməndi-eşqi-insaniyyətə münqad olar aləm,

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Səhabi-zülmü qəhr uçduqda parlar nuri-hürriyyət,
Qaçanda divi-istibdad oynar huri-hürriyyət,
Gedər qəmlər, gələr dəmlər, çalar sənturi-hürriyyət,
Cahanı surgah eylər, dili məsurur hürriyyət,

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Oxur, təhsil ilə ehrazi-hürriyyət qılar insan,
Hüquqi-pakın anlar, xəti-nəfsində olar soltan,
Təbəssümlər tökər elmü maarif, cəhl olar giryan,
Həyatın məniyi-əslisi ərzi-ruy edər şol an.

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Təcəlla eyləyən dəm aləmə hüsni-dilarami,
Görən nəsbə-nigah eylər, olar məftuni-əndami
Edər mənsux ayatı-həyatı, hökmi-edami,
Bu ol səyyaddir məhkumu azad eyləyər dami.

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Əvət biz görmədik əzvaqini gülzari-əkvanın,
Cahanda dərmədik əzharın azadiyi-viddanın,
Təhəssürlə atıldıq qərinə ümməni-nisyanın,
Dönər bir gün behiştə sahəsi meydani-imkanın.

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Ey ol vəqti g r n məsud, unutma bizləri, yad et,
Bu yolda həsrət ilə can verən  hbabi-tedad et,
M zarım üzrə g l, dur, qəmli-qəmli aĖla, fəryad et,
Oxu bu şeri q brimd ,  l tt krar  vrad et:

Dur, ey zindani-nisyanda yatan, azad olub al m!
Sürurabadi-hürriyyət gəlib, dilşad olar al m!

Biz iman  hli ikən, xalq layiq gördü t kfire,
K k s g rdik, dayandıq tiri-taq tsuzi-t hqir ,
Vuruldu payi-h rriyy tv ran  Ėlal  z ncir ,
G r r m st qb l evladı bizi  ayan təqdirə.

Sürurabadi-hürriyyət g l r, dilşad olar al m,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar al m!

Həqiqət ruyu g lm k in f dayi-rahi olduq biz,
 ziyy t qıldı cahillər, s ad txahi olduq biz,
V cudi-kainatın ruhb x   rvahi olduq biz.
Bu leyli-m zlimi tənvir edən misbahi olduq biz,

Sürurabadi-hürriyyət g l r, dilşad olar al m,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar al m!

Qurur   cari-m lun , olar pakizə m  c rl r,
D n r bir "bəzmi-feyzafeyzi- ura"y  bütün yerlər,
Oxur bülbül, g l r qönçə, dili oxşar bu m nz rl r,
C mahir l-t yur iştə bu şeri yer-yer  zb rl r:

Sürurabadi-hürriyyət g l r, dilşad olub al m,
 u istibdad əlindən qurtarıb, azad olub al m!

Xiyami-qəlbdən parlar, edər mahiyyətin isbat,
Təbiət c nn tind  b sl n  hurati-m qsurat,
Bu gün məhrəm deyildir onlara ərbabi-m vgumat,
Cəhənnəm əhlinə layiqmidir p rv rdeyi-cənnət?

Behi tabadi-hürriyyət g l r, dilşad olar al m,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar al m!

 ıxar s hni-t ma  y  o gün r qqasi-hürriyyət,
G l r, oynar, oxur, alqı lanar yer-yerdən ol afət,

Tamaşagərlərin ruhun edər məclubi-ülviyyət,
Tamaşagahi-nasutun o gün nami olar cənnət,

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

Səməvati-həyatın, ey zəkayi-ələmarasi,
“Füyuzat”ınladır “Firdovsi-ilhamat”ın* ehyasi,
Açar, sən nur verdikə onun övraqi-rənasi,
Açıl, ey babi-cənnət, ta gülə ümmid hurasi,

Sürurabadi-hürriyyət gələr, dilşad olar aləm,
Bu istibdad əlindən qurtarar, azad olar aləm!

O dem ki, ibtisam eylər əməl, xəndan olar Hadi,
Mənəm zərrati cismim qəbrdə rəqsan olar, Hadi,
Qubar olmuş gözüm ağlar, dilim suzan olar, Hadi,
Lisanım cismlənsə, böyləcə guyan olar, Hadi:

Dur, ey ağuşi-nisyanda yatan, azad olub aləm,
Sürurabadi-hürriyyət gəlib, dilşad olub aləm!

İRANIN HÜRRIYYƏT QƏHRƏMANLARINA

Fəcri-zəfərdə gülüyor intibah,
Tiği-fütuhət ilədir inşirah.
İştə əməl, iştə səbahül-nücah,
Həqqü həqiqət sizə olsun pənah,
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadinə!”*.

Səhni-vətən səhneyi-bidaddır,
Guşə gələnləvü fəryaddır
Əhli-vətən layiqi-imdaddır,
Dəhrdə ancaq yaşayan addır.
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadinə!”.

Etməlidir səylə ehrazi-şan,
Tiğinizi görməli pərtövfəşan,

Nüsrətə mənkuh oluyor məhvəşan,
Hər gün olmalı heydərnişan!
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

Kərbübələdə sizə ruhi-Hüseyn,
Əkbərü Əbbas şəhadətgüzin,
Yetmiş iki hürr, deyirlər yəqin:
Sizlərə hüriyyətimizdir müin.
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

Qəlbi-vətəndə yatan Abbas Ağa
Ziri-ləhəddən sizə eylər nida:
Xidməti-milliyəyi qıldım əda,
Mən vətəni-pak üçün oldum fəda.
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

Kəsb-i-ləyaqət üçün ülviyyəyə –
Olmalı qurban rəhi-hüriyyəyə,
Fəthü zəfər bağlıdurur qeyrətə,
Qeyrətə, mərdanəliyə, himmətə.
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

Ərzi-Nəcəfdən dəhəni-Mürteza –
Sizləri alqışlayır, eylər səda:
Sovləti-şiranənizə mərhəba!
Nüsrət edir tiğinizi pişva!
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah,
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

Qibtəyə şayan görülür halınız,
Övdət edir izzətü iclalınız,
Ərzi-cəmal eyləyir amalınız,
Şanlı yerişlə gəlir iqbalınız
“Arş irəli, arş, bizimdir fəlah.
Arş, igidlər, vətən imdadınə!”

MƏN BİR KİTABƏM

Mən bir kitab, hər vərəqim min kitabdır,
Ayatı-məhkəmati bütün inqilabdır.

Qılsın mütalə məniərbabi-inqilab.
Görsün bu ayələrlə nasıl feyziyabdır!

Sönmüş həvasə şölə verir nuri-fikrətim,
Ruhum füyuzpərvər olan afitabdır.

Olmuş vətən qünudə ləyali-cəhalətə,
Zülmətə qarşı mərifətim mahtabdır.

Hürriyyət ilə etməli məmur milləti,
Yarım, əsarət ilə vətən pək xərabdır!

Tiği-məzalim ilə əvalim cərihədar,
Ey ədl, sürət eylə, zəmani-şitabdır!

Əshabi-zülm ziynətdir təxti-rahətini,
Məzlumlər dilim kimi püriztirabdır.

Bax, bax, şu hurə, qoynuna girmiş səfalərin!
Dildadəyi-cəməli düçari-əzabdır.

Ağuşuma atılma, a zalım, dayan, dayan!
Sən xabgahın işte kənarı-türabdır.

Aldanma rəngü buyinə gülbərgi-hüsnünün,
Beş gün sürər də, sonrası bibuyi-tabdır.

Çox süzdü gözlərim bu riyazi-təbiəti,
Hər qönçənin təravəti mərrussəhabdır.

Gəl müstəfid olaq, mələkim, gəl, həyatdan
Hər dəmdən istifadə edən kamiyabdır.

Şeyxuxətin şitəsi gəlir, qafil olma kim,
Fürsət zəmani işte bəhari-şəbabdır!

Yoxsa başında kövsörü huri həvası var?
Olsun nəticəbəxş, nə ləzzətli xabdır!

Tifi-xəyal içində şitaban olan səfil!
Yortma! O parlayan su deyildir, sərəbdır.

Sun badeyi-məhəbbəti hürriyyət eşqinə,
İnsanə intibah verən bu şərəbdır.

Çıx, çıx məzardən, ərəsati-həyatə gəl!
“İqrə kitabəkə”*... bu ki yövmül-hesabdır.

Zülmətpəsəndlər giriyorlar cəhənnəmə,
Rövşəndilani-elm behiştiməabdır.

Əsfəllərə tənəzzülü şayistə görməyən –
İnsanə afərin, necə alicənabdır!

Elm əhlidir cahanda səzavari-iltifat,
Cahil həmişə məzhəri-qəhrü itəbdır.

Cahil sənə edərsə cəhulanə bir xitab,
Mənalı bir sükut ona əla cavabdır!

Şeytani-cəhli yaxmağa əflaki-elmədən –
Bu xaki-tirənəkə yağanlar şəhabdır.

İnsanları birər ediyor əsr imtahan,
Bu dövri-irtiqə, məhəki-intixabdır.

Çıxdı niqəbdən o həqiqət çiçəkləri,
Millət xəyalət ilə hələ dərhicabdır.

ZÜMZÜMATİ-TƏHƏSSÜRAT, YAXUD QARIŞIQ XƏYALLAR

*Fikrim yaşayır məniyi-rənalər içində,
Ruhum uçuyor cənnəti-ülyalər içində.*

“Lal ol, demə, qanma, gözünü kur elə” derlər,
Gözlü nasıl ömr eyləsin əmalər içində?!

Mən bir əsərəm, anlamadım kimdi müəssir,
Bir şəri-bəliğəm bu müəmmalər içində.

Girsinmi tənimlə bu həqiq də məzarə,
Kəşf eyləyəyimmi bu həyulələr içində?

Xəki-siyəbi parladacaq nuri-xəyalım,
Qalmış vətənim leyleyi-zülmələr içində.

Zənn eyləmə şəbtəb şu məxluqi-müziyyi,
Parlar gecələr nur kimi səhrələr içində.

Azadələrin ruhi-münəvvərləridir kim, –
Şol cism ilə parlar şəbi-yəldələr içində.

Nifrət edərək canlı gəzən bu həşərətə,
İmrari-həyat etmədə tənhalər içində.

Hürriyyəti-viddan ki, deyirlər adı vardır,
Ol huri dərəğuş elə rüyələr içində.

Ərz etmədədir kəndini ifriteyi-övham,
Dildari-həqiqət hələ xülyələr içində.

Sərbəst bu gün zülmünü icradə məzalım
Ərbəbi-ədələt hanı? Mənfələr içində!

Övladi-zəman məhdud bu gündə,
Mən istəyən əhbab isə fərdələr içində!

Təşrih edirəm dillərini çox rüfəqamın,
Bir əhli-səfa yox bu əhibbələr içində.

Mən bir diriyəm, etdi məni dəfn təsadüf –
Zində görünən bir sürü mövtələr içində!

Bilməm ki, nolurdu məni-bədbəxt doğulaydım –
Mehdi-mədəniyyətdəki danələr içində.

Hər kəs sanıyır kəndini pərvərdeyi-daniş
Ləzzətli ədəb yox bu mürəbbələr içində.

Turşdur deyəməz hiç kəs ayranına, əmma
Dadsa, der acı şəhdi-müsəffələr içində.

İkmali-kəmal etmədə əqvam, biz, əfsus,
Təzyi edirik ömrü əlifbələr içində.

Fitrətmi, bəşəri töredir cəngü cidali?
Dünya yaşayır hər b ilə qövğələr içində.

Meydani-vəqa səhni-püraşubi-təbiət,
Ərbabi-zəfər taqi-müəllələr içində.

Dərdəst edib amalını ərbabi-həqiqət,
Zahid, yaşa övham ilə xülyələr içində!

Ey qəlbiqara, sən oxu əlfazü səvadi,
Nur əhli bu gün lübb ilə mənələr içində.

İmzasını qoymuş miləl övraqi-həyatə,
Yox millətimin xətti bu imzalar içində!

“Qumu...”* səsi iqaz edir əbnayi-cəhani,
Millət hələ xabidə bu zövzələr içində.

Bir nəcm deyildirmi cəhani-bəşəriyyət –
Bunca kürəviyyət ilə dünyələr içində?

Bir zərrə deyildirmi bu səyyareyi-aləm –
Şu cəvvi-vələhzadəki şəmsələr içində?

Milyonla kəvakib gəzir emaqi-fəzadə,
Milyard cəhan var bu müsəmmələr içində.

Xilqət doğuyor, leyk durur hüsn əzəldə,
Varmı belə bir xariqə hüsnələr içində?

Ey mədəri-aləm, bu nə heyvətli sərair,
Sən şadmısan bir belə hüblələr* içində?

Aya, nədir ol cazibeyi-hüsnü mələhət,
Qaynar, daşıyor didəyi-şəhlələr içində?

Şol yar, qucağında yaşar zövqü səfanın,
Könlüm yanıyır eşq ilə sevdələr içində!

Zülm eyləmədən xoşlanıyorsanmı, ey afət?
Yox sən kimi qəddar dilərələr içində.

İç, iç nə qədər istərisən qanımlı, zalim,
Bir gün görərəm qanımlı səhələri içində!

Gülçöhrələrin ləbləri, rüxsarıdır ol kim, –
Şimdi içilir sağəri-minalər içində.

Məhzun təbəssümlər edir nərgizi-məxmur,
Cəzzab nigəhlərdir o məralər içində.

Qəbrimdə açan gülləri seyr et, a şükufəm!
Könlüm dağıdır lələyi-həmralər içində.

Qəlbimdən uçar qəlbinə bir buyi-təhəssür,
Etmə məni məhcub şu mövtalər içində.

Bir fatiheyi-nazini fırlat da, güzar et,
Ehya elə, ruhum, məni həmtalər içində.

Vardır şu yatan kimsələrin fatihəxani,
Mən kimsəsizəm xaki-siyəhzalar içində.

FƏDAKARLIQ-MƏRDANƏLİK

Pay dər qeydi-əsarət yaşamaqdansa əgər,
Hür olmək belə min vüsləti-dildarə dəyər.

Səlli-seyf eyləyərək şanlı atıl meydanə,
Mərdlik dəhrdə yüz min düri-şəhvare dəyər.

Eylə izhari-həqiqət, nə təbəsbüs yeridir?
Çün “ənəlhəq” deyən başı səri-darə dəyər.

Hümmətin sust qılıb kardan əl çəkmə, səbəb?
Xəlpə xidmət nə qədər məxzəni-dinarə dəyər!

Qiymətin etməsə təqdir vətən əhli, nə qəm,
Bu açıqdır ki, məlamət oxu əhrarə dəyər.

Sal nəzər nəfi-ümumiyə, eyərbabi-səbat!
Olma rəncidə bu yolda ayağın xarə dəyər.

Lövheyi-fikrinə yaz: "hübbi-vətən" ünvanın
Vətənin xaki-siyahi zəri-nəvvərə dəyər.

Hübbi-Leylayi-əməldə bu yəqindir, Hadi:
Səngi-kudəkmənışan Qeysi-fədəkarə dəyər.

Xəlqdən kəs təməi, eylə də ibrəzi-hünər,
Nuri-həq çöhrəsinə azü təmə pərdə çəkər.

GÜL, SEVDİCİYİM, GÜL!

Huri-hürriyyətə

Dil istər ibtisamını, gül, ey nigar, gül!
Tərk eylə iğbirarını, ey işvəkar, gül!
Bir tərzi-dilruba ilə, ey dilşikar, gül!
Qalma dərüni-pərdədə, çıx aşikar, gül!

Üşşəğin intizardadır, nazlı yar, gül!
Qaldır hicabı, ey mələki-xüldzar, gül!

Etmə bu rütbə səti-rux, ey huriyi-cinan,
Sənsiz bu gün ağlayır ənzari-xakidan.
Bir gülməyinnlə giryə cahandan olur nihan,
Ol ləbgüşayi-xəndə ki, gülsün zəmin, zaman.

Hər gülməyin min gül açar, ey bahar, gül!
Hər mənzerən min dil açar, ey nigar, gül!

Bilməm nədir üzündəki asari-iğbirar?
Ey qönçeyi-səbahət, açıl, olma pərdədar.
Çəşmi rəhində, bağı-təmənnədədir həzar
Bir bunca etmə qəlbi-həzari cərihədar.

Bülbül gözü yolundadır, ey gülüzar, gül!
Güllər açar da, sən açıl, ey növbəhar, gül!

Aləm görürsə məst olacaqdır xüramını,
Həsərəkəşani-əşqinə sun vəsl camını,
Doldur bu cama badeyi-şövqü qəramını,
Çək tiği-intiqamını, al sonra kamını,

Ey afəti-zəmanə olan kamkar, gül!
Ləbriz oldu sağəri-səbr, ey nigar, gül!

Ərbabi-əşqə bunca sitəmlər rəvamıdır?
Hər dəmdə min cəfa çəkilir, ibtilamıdır?
Könlüm Hüseyn, ərzi-dilim Kərbəlamıdır?
Səncə cəfa, yoxsa ki, eyni-vəfamıdır?

Azadələr dimainə ləbtəşnə yar, gül!
Ey hökmdari-təxti-cəfa, zülmkar, gül!

Çox dəymə, sevdiyim, dili-möhnətmədarıma,
Rəhm eylə kimsəsiz yaşayan qəlbi-zarıma,
Bir gün gəlir də zair olursan məzarıma,
Ağlarsan onda qəmli bu cismi-nəzarıma,

İndi inayət eylə mənə, ey nigar, gül!
Tərk eylə iğbirarını, ey işvəkar, gül!

Qəlbin nədir? Ahənü ya səngxarəmi?
Lütf eyləməzmişən bu dili-dağdarəmi?
Etmə xəraş dəsti-qürurunla yarəmi,
Bilməm bu həsrəti dil aparsın məzarəmi?

Ey qönçeyi-əməl, fəmin aç, pürməsar gül!
Hürriyyətin baharıdır, ey növbahar, gül!

Tutmuş səhabələr üzünü nuri-mahımın,
Məndənmi münfəil dili ismətpənahımın?
Əvf istərəm də, nadimi oldum günahımın?
Bicamıdırımı hikməti fəryadü ahımın?

Əvf eylə cürmümü, ey inəbətşüar, gül!
Ey könlümə mədari-təsəlli nigar, gül!

Röyada görsəm ər o behiştî cəmahını,
Verməm həqiqətə bu vüsali-xəyalını,
Əlfazə sığmayır deyim ülvi məalını,
Gəl xəndəzarə, tərək elə bu infialını,

Ey fatehi-mülükəti-dil, şəhryar, gül!
Üftadənə tərəhhüm et, ey şəhsüvar, gül!

Yoxdur təhəmmülü dili-zarın bu nazə, ah!
Oldu yolunda ömri-giranmayəmiz təbah,
Təqib edər şamı, təbii ki, bir səbah,
Ərzi-cəməli-xəndə qıl, ey nuri-intibah.

Gül, gül, a sevdiyim, yenə gül, pürməsar gül!
Tərək eylə iğbirarını, ey gülüzar, gül!

BİR İŞSİZİN QIŞ DÜŞÜNCƏLƏRİ*

"Ana dili gərəkdir" deyənlə

İştə bir yoxsul... oyləcə düşünür:
Gəliyor qış, əlimdə yoxdur iş...
Kimə "iş ver" desəm, deyir ki, "sürüş"
Bu soyuq sözlə cəmdəyim üşünür...

Çıxdı yay, getdi isti, girdi payız,
Qış gəlir... şimdidən əsir ürəyim,
Geyəcək yox, nə evdə var çörəyim...
Yaşamaq istəriz... nə yapmalıyız?

Gəliyor qış... çocuqlarım nə yesin?
"Pul"lulardan bizə kömək olamaz,
Uzadırsam əlim, ətək bulamaz...
Acların dinləyən olurmu səsin?

Yeyəcək yox, uşaqlar ağlayacaq,
Qadının gözləri üzümdə gəzir,
O baxış şimdidən ürəymi əzir,
Yavrucuqlar könlümü dağlayacaq.

Yuvasız quşlarız, nə yem, nə su var,
Bu böyük yerdə yoxmu bir sığınacaq,
Deyilizmi bu torpağa ortağ?
Qardaşız, qardaşız, ey “insan”lar!

Qar yağıb torpağı kəfənləyəcək,
Qalacaqdır açıqda yoxsul olan.
Bu zavallı, bu bəxtsiz “insan”,
Ac-susuz küçələrdə inləyəcək.

İşlərindən “sual” yoxmu sənin?
Edilərsə verilməyir ki, “cavab”!
Biri örtüb durur ikən “əsvab”,
Yoxsula, yoxmu verməyə “kəfən”in?

Varlığın yox içində bir vicdan,
Boylə ikən “xəbər” al “insan”dan,
Sənə açsın “hekayə” “vicdan”dan,
Doğru sanma, yalançıdır “insan”!

“Əsl”siz sözləri “lüğət”də yazar,
Der ki: “səbr əhl”i “arzu”ya yetər,
Öz özün aldadır yazıqca “bəşər”,
Yalanı doğru anlayan uduzar.

Düzlük olmuş olaydı “xilqət”də,
“Ədl”sizlər olarmıdı “sultan”?
Yer olarmıydı “zülüm” ilə “viran”?
Anla, yox “mərhəmət” “təbiət”də!

Birinin “süfrəsi”ndə dadlı “xuruş”,
“İştəha”lar açan yemək duruyor,
Biri qarnın doyurmağa arıyor,
Tapmıyor “kisə”sində bircə quruş.

Çatlıyor “dövlət əhl” toxluqdan,
“Mədə”si yırtılır, gözü yenə ac,
Kimə günlərlə ac, “bədən” yalavac,
Yox olur, yox zavallı yoxluqdan.

Budur “insan”ların bu gün “hal”ı,
Gələcək pək işıqlıdır və gözəl,
Hələ gizlindədir “cəmali-əməl”,
Görmədik biz o “şan”lı “iqbal”ı.

Quru boylə düşüncələr nedəcək?
İşsizin qarnı doymadı, doyarmaz.
İlan vurmuş uyuyar, ac uyumaz,
Yavrular evdə istəyir yeyəcək.

(Bir “pul”luya yalvarıyormuş kimi)
Acıyın bir sürü “əyal”ıma siz,
Mənə bir iş verin də işləyelim,
Bu dar “ömr”ü bir az genişləyelim,
Yazığam, baxsanız bu “hal”ıma siz.

Duraraq “pul”lunun önündə yazıq,
Yerə dikmiş, baxar, iki gözünü,
Utanır söyləsin ürək sözünü –
Qaragünlü, zavallı, könlü sınıq!

Nə sevimli gözəlsən, ey “ismət”!
Hansı üzdə gülüşlərin parlar,
Söyləməz kimsəyə sözün, ağlar.
Sənin ilə nə “xoş”dur ölmək, əvət!!!
Yüz min əvət
“Ey ismət”.

Səni “əvvəl”, “həyat”ı son sevərəm,
Ey gözəllik “bəhişt”inin “mələy”i!
Ey sevimli baxışların bəzəyi!
Ey könül ovlayanların çiçəyi!
Öpərəm sən öpən üz, öpərəm!

Ey utanmaq, səni sevən atarmaz,
Sən yox olduqda, ölmək ən dadlı,
“Canlı” “gülşən”lərin a “naz”lı “gül”ü,
Səni üzdən atan, daha tutamaz.

Hər nə əldən gedərsə var “bədəl”i,
Vardır ondan daha gözəlləri, al!
İki “şey” var ki, bulmaq “əmr-i-məhal”:
Bir “həyat”ı və bir də sən gözəli,
“Ey ismət!”

*Keçəlim, yoxsulu buraxmalayım,
Yolumuzdan azıb da, sapmayalım!
Duraraq “pul”lunun önündə yazıq,
Dağınq bir “sifət”də, boynuburuq,
Birdən ağzın açar o “canlı” ölü,
(Əvət, o canlı ölü!)*

Titrəyən bir səs ilə “bəxt”i qara,
Dirilik xəncərilə könlü yara...
Dilsiz imiş, açıldı sanki dili:
“Dolanım başına, ağa! Mənə iş!..
İşləyim, toplayım bir azca para,
“Abadanlıq” alım şu yavrulara.
Onları kəsməsin qılınc kimi qış!
Doğruluqla qapında iş görərəm,
Bir adım doğruluqdan ayrılmam,
Nə desən eylərəm, inan, ay ağam.
“İt kimi hür!” deyəndə də hürərəm!
(Of, nə acı “həqiqət”!)
*Aclıqdan qarardı gözlərimiz,
Ağlayırsam da, gülməyir diləyim,
“Rəhm” qıl, “rəhm” qıl, verimli bəyim
Dinləməz kimsə, boş gedir sözümüz!*

Əliboş getməyə üzüm yoxdur,
Məni görcək uşaqlar ağlaşıyor.
“Dədə, əkmək!.. ” deyib cıvıldaşıyor,
Onları aldadan sözüm yoxdur!!!

Düzlüyün var bu yerdə ancaq adı,
Əyrilik “aləm”in “təbiət”idir.
Bu sözüm sözlərin “həqiqət”idir,
“Can”lı bir “zülm”dür yer “övlad”ın.

Can yıxan bir “teatro”dur “dünya”,
Bir-birindən oyunları “müdhiş”,
Ağladır gözləri bu pis görünüş...
Yaşlı gözlər gülərmi bir “əcəba”?!

Nə olurdu yaranmasa “adəm”?
Sonu yox boşluğun içində gözər,
“Qəm” nədir anlamazdı “qəm”li “bəşər”,
Pək “xoş” idi “qərargahi-ədəm”.

ƏLVAHİ-NƏFASƏT*

*Şairi-nəzakətpərvər
Hüseyn Cavid bərudarına*

I

Bir ıldırım olsam da, oritsəm gecələrdən –
Bir parça olan örtüyü gül üzlü səhərdən.

Gül üzlü səhər, iştə, qadındır bu firiştə,
Yol göstəri versin, girəlim biz də behiştə.

Mən Şərqə cəhənnəm deyirəm, Qərbə də cənnət
Parlar, duruyor Qərbdə əlvahi-lətafət.

Tərif edəcək kəlməsini yox, aradım çox –
Qamusu təmamən, a xudavəndiyi-məxluq!

“Xurşid” desəm, gün də sönükdür nəzorimdə,
Sən kölgəlisən, ey günəşim, rəhgüzərimdə.

Sən kölgəli oldun ki, işıqlar da büründü –
Bir kölgə kimi Şərqdə, yerlərdə süründü.

Təyyarəyə mindi, göyə uçdu, doğuran, sən –
Övladın, əya mədəri-ali, görüyorsan –

Məşriqdəki oğlun deyir: örtün və bürün sən*.
Bu möhtərəm övladına əya nə deyirsən?

Ziynət sənə zindan, sənə pirayə əsarət –
Olduqca yaşar xaki-səfalətdə bu millət.

Sən açmaz isən, bizlərə ümmidi-rəha yox.
Hürriyyətə həsrət qalacaq, bil ki, bu məxluq.

Mərdanı doğan, bəsləyən, işte böyüdən sən,
Gündüzləri, axşamları daim də güdən sən.

Ey qönçə açan, qönçə saçan gülşəni-məstur!
Ey zülmət içində boğulan xalığı-*nur*!

Bax, boğmadadır bizləri də dudi-xürafat,
Sən parlamasan, yanmayacaq, bil ki, bu afat.

Əfkarımız hakimə Əhriməni-övham,
Yəzdani-nicat ol bizə, ey huriyi-ilham!

Ey huriyi-ilhamı, xudavəndi bu xakın,
Artıq yetişər, açmalıdır çöhreyi-pakın.

Bədbəxtləriz, bəxti açan sənsən, a nisvan!
İmdadə yetiş, kafi deyildirmi bu xüsrən?

Yüksək yaşayan qövmləri sən ki, yucaltdın,
Məğribdəki parlaq günəşi sən ki, yaratdın.
Ey mədəri-fəyyaz!

2

ÇÖHREYİ-FƏRDA BU GÜN AÇSIN...

Mən istərəm bu ruzu ki, fəryadə bənzəsin,
Deyilmi məhal?

Huri-zəmin də açsın, əməllər gülümsəsin,
Nə dadlı xəyal!

Öpsün ləbi-şükufəni al xəndə, al həyat
Gülşən də parləsın.

Etsin məşami-ruhumu sərməst rayihat.
Könlümü dilbər qucaqlasın.

Dönsün qadınla mən yaşayan yer məzahirə,
Açılsın təbiətim.
Gül dəstə-dəstə, istə, al əşari-zahirə,
Versin də cənnətim.
Mən istəməm də öpsün o cinsi-lətifi, ah,
O mələm niqablər,
Nurdan hörülsə də üzü tutmuş olan siyah,
Yerə keçsin hicablər!
Göydən də ensə yırtılı versin ki, pərdədir.
Söyləyim ki, səbəb nədir?
Məğribdə öldü, Şərqdə şəbafəridədir,
Əmalı burda, Qərbdə çoxdan dəridədir.

3

“ÖRTÜN” DEYİRSƏN?..

Mən istəməm bu örtüyü, ey şair, istəməm!
Neçinmi ya?
“Örtü!” Bunu yaqdı ki, Qərb oldu möhtəşəm,
Pürfeyzü pürziya!
Lazımsa örtü, biz nədən aya güşadəyiz?
Məqul bir cavab:
Xilqətdən anlaşıldı ki, azadəzadəyiz,
Doğulduq ki, biniqab!
Mən pənbə çarşafın da ədübvi-həyatıyam,
Ölsün niqablər!
Hürriyyətin də canlı olan bir bəratıyam,
Yaşasın aftarlar!*

Məğrurü möhtəriz baxış yaxışar cinsi-ənfəsə,
Bu qaranlıq nə? Parladın!
Çarşaf yaxışmayır o sabahi-müqəddəsə,
Yaxışarsa, siz anladın?!

“Çarşaf!” Bunu qovmalıyıq həp lüğətdən,
Yaşasın ləfzi-inkişaf!
Dərmək dilərsinizsə çiçəklər həyatdan,
Açsın bu ruyi-saf!

Açsın o ruyi-pak, o rüxsari-tabnak,
Gülsün bu qəm yeri!
Olsun tərəbfürüz bu matəmliqalı xak,
Olsun nəğəm yeri!
Bizlər də anlasaq yaşamaqdan nədir murad?
Varlıq yerində ya!
Ruyi-əməl açılmalı, yox olsun insidad!
Parlasın ziya!
Doğmaz zəmini-Şərqdə ruhi-tərəqqiyyat,
Doğmazsa inqilab!
Böylə gedişlə gec gələcəkdir təkamülət,
Ey Məşriqi-xərab!
Gəzdim cahani-Qərbi, gözəl gördüm, anladım:
Yüksək, işıq həyat!
Şərqi sönüklüyün düşünüb, parlaq ağladım,
Şərqə dedim: lövhəyi-məmat!
Nisfi ölən bu millətin əncamı? Söyləsəm:
Nabudü bivücad!
Məhkumluq da yoxluğa bənzər desəm, desəm,
Dəli söylər mənə ənud!
Ruhi-həyatı anlamayan qövm mürdədir,
Zahirdədir diri.
Ciddən cahanı anlayan əqvam zindədir,
Kəmalat məzhəri!
Əndami-tam, nisfi-bədən birmi? Söyləyin,
Ey möhtərəm zəvat!
Bu, yüksəliş yerində bir isə deyin, deyin!
İsbətə bəyyinat –
Vardırımı? Yoxdu qane edən bəyyinatınız!
Çox yaxşı bilmişəm.
Bürhanınız var isə – bugünkü həyatınız!..
Nə gözəl də düşünmüşəm.
Əndami-tam Qərbdə qüvvətnümundur,
Hökm isə qüvvətin!*İştə yarım bədənli bu millət zəbundur,
Məhkumu zillətin.
Qərb aləmi çalışmada əndami-tam ilə,
Məşriqdə natəmam!

Əndami-tam bir olamaz natəmam ilə,
Ey şairi-bənam!
Məhbubeyi-əməl nədi cahil qalanlara?
Buna bir qayə izlərəm.
Ey canlı kölgələr, baxın ülvi cahanlara!
Sizi yüksəlmiş istərəm.
Mən ölmədən siz dirilin, kamyab olun!
Görsün bu gözlərim.
Yüksəklənin, işıq yaradan afitab olun!
Parlaqmı sözlərim?
Parlaq düşüncə istər işıqla qaranlıq –
Ayırsın və anlasın!
Lazım təbib kim, bilə bilsin də sağlığı,
Həyatı qucaqlasın!

BARİQEYİ-İNQILAB

1

Hala qırılmadı səsi tari-rübabımın,
Bitməz günuzu, bil ki, bu qəlbi-xərabımın.
Hər dəmdə canlanır nəğmə inqilabımın,
Təsiri yox deyil, bilirəm ki, kitabımın,
Parlaq baxışla nurunu gör afitabımın,
Kəskin nəzərlə öp üzünü hər kitabımın.

2

Hər misrəində şerimin avazi-intibah,
Hər nəğməsində xəndəfəşandır birər sabah,
Xaməm həmişə söyləyir, ey qövmi-şəbpənah,
Açdı təməddünün səhəri, işte şahrah,
İdrakını qarartdı xürafat, ah, ah!..
Ey sübh, çıx! Və bat yerə, ey sitreyi-siyah!

3

Ey sitreyi-siyəh, çəkil, ümmid parlasın,
Seylabi-nur dadlı sədasilə çağlasın,
Ənvarımız həqiqəti görsün, qucaqlasın,

Ədəyi-elm aləmi-ürfani anlasın,
Nazəndeyi-mələyi millət nişanlasın.
Gülsün rüxi-təməddünümüz, vəhşət ağlasın.

4

Ağuşumuz açılmalı huri-həqiqətə,
Əfkarımız güşadə gərək nuri-hikmətə,
Ənzarımız da baxmalı atiyi-millətə,
Var ehtiyac bizdə də ehrazi-şövkətə,
Bu ehtiyacı soxmalı əfkari-ümmətə,
Ta kəştiyi-həyatı erişsin səlamətə.

MEYDANI-HƏRB XATİRƏLƏRİMDƏN

Tutmuşdu topun səsləri afaqü səmayı,
Enməkdə idi yerlərə əzhari-şitayı.

Bir yanda od ilə dəmirin yağmuru vardı,
Göydən yerə su, qarlara dönmüşdü, yağardı.

Dağlar, təpələr örtülü durmuşdu kəfəndə,
Matəm səsi uçmaqda idi Karpat elində.

Top səsləri cülər kimi matəmləri elan,
Atəşlə ölumdür bu yerə sahibi-fərman.

Bir məqbəri-barid kimi durmuşdu mühitə,
Puşidə kəfənlər ediyordu bunu isbat.

Guya ki, soyuq məqbər içindəydi həyatım,
Lakin yaşayırdı qələməmdə nəğəmatım.

Qanuni-mübiniyədə yenə dəhri-kühənsal,
Qış gəldiyiçün etmədədir qarını irsal.

Fərdayi-şitadə güləcəkdir yenə gülşən,
Torpaq qucağı olsa da insanlara mədfən.

Qış, yay və bahar həm gedəcək, həm gələcəkdir,
Güllər yenə əhmər dodağılə güləcəkdir.

— 323 —

Bülbül ötəcək, gül güləcək, parlayacaqdır,
Ənhar axacaq, səslənəcək, çağlayacaqdır.

Ulduzla Günəş, Ay yenə arayışı-əflak,
Əvvəlki yerində yenə də xaki-siyəhnak.

Göylər yenə üslubi-qədimində dirəxşan,
Ulduzları həp şəmeyi-ülviyyəti-taban.

Yoxluqdakılar göz yumulu xakın içində,
Rüxsari-kəvakib açıq əflakın içində.

DİLƏK ÖLMƏZ

Yüksək dilək, ay dilək,
Aydın dilək "ay" dilək,
Yolçuyuz, yol üstünə, –
İşğımı yay, dilək.

Parlaq dilək, ay dilək,
Gözlərdən də bay dilək.
Sansız işıqlarından
Millət alır pay, dilək.

Səninlə gözlər gülər,
Alınlar, üzlər gülər.
Hansı dodağa qonsan,
Ağızda sözlər gülər.

Bir külfətin içində,
Sənsən işıqlı xəndə.
Adın "təbəssüm" olmuş,
Xoşbəxt olan dəhəndə.

Xəstələrə səhhətsən,
Gücsüzlərə qüvvətsən.
Dünya cəhənnəm olsa,
Sən özün də cənnətsən.

Dirilik zəhmətli dir,
Çox da mərarətli dir.
Həqiqət aləmində
Xəyalın ləzzətli dir.

Bu ağır yük çəkilməz,
Şu acılar içilməz.
Sənsiz, a parlaq dilək,
Qaranlıqlar keçilməz.

Yol göstərən ay dilək,
Necatın özü sənsən.
Yaşamağı sevdiren –
Sözümün düzü sənsən.

Dirilik qararanda,
Onun gündüzü sənsən.
Biz ağlardıq həmişə,
Güldürən bizi sənsən.

Qaranlıqların işte –
İşıq ulduzu sənsən,
Yerdə səadət varsa,
Şəksiz ki, izi sənsən.

Məyus olma, amandır,
Məyus olmaq yamandır.
Qorxaq diləksiz yaşar,
Millətim qəhrəmandır.

AYRILIQ DƏQİQƏLƏRİ

Əsgərlər hərba gedarkən

Ağlayan gözlər, ağlanan sima,
Doludur rəhcüzari-qövğadə.
Ağlayırmış kimi üyuni-səma,
Qətrələr var vücuhi-səhradə.

— 325 —

Yaşlı gözlərdə var məlali-kəbut
Nə həzin ləmeyi-lətafətdir!
Gözlərim eyləyir şu hüznə sücud,
Hüzn şayisteyi-ibadətdir.

Qəmli bir izdiham cuşacuş,
Oxunur çöhrələrdə ayeyi-hüzn.
Dilləri nalədir, dil xamuş,
Parlayır gözlərində sayeyi-hüzn.

Çoxunun gözlərində əşki-fəraq,
Der idim: iştə şeri-mənidar...
Əbri-puş çöhreyi-afaq,
Matəmə batmış idi sanki nəhar!..

Bir qadın durmuş idi bir yanda,
Canlı bir lövheyi-lətafət idi.
Qaldı çeşmim o hüznə-tabanda.
Doğrudan çox gözəl bir afət idi...

Gözlərində dururdu: giryeyi-lal,
Yanağı kölgəliydi, qəmli idi.
Üzünü öpmədə zilali-məlal,
Könlü atəşli, çeşmi nəmli idi.

Mən də bir qəm oleydim iştə dedim,
Bus edəydim o ruyi-dilbərdən.
Bəxtli qəm qonub behiştə dedim.
Öpüyor ruyi-hurmənzərdən.

ALƏMİ-MÜSAVATDAN

Ruhülqüds tabiatimə*

Ey təbi-vəsiim, səni sığdırmayır aləm,
San kim, qəfəs olmuş sənə bu aləmi-müzləm.

Ey ruhi-büləndim, sənə məhduddur əkvan,
Əndamına naqis biçilib kisveyi-imkan.

Hərdəm gəliyor guşuma möhriq nəvəhatın,
Artıq sənə bir bari-girandırımı həyatın?

Billəm ki, vəfa misli cahandan qaçacaqsan,
Əmaqi-fəzayə axıb, onda uçacaqsan.

Çıx, tariki-zülmətkədei-təngi-cahan ol,
Əsfəlləri boşla, ülüviyyatə rəvan ol.

Çıx, çıx, səyəran et, dəvəran et, cəvəlan et!
Vüsətli bir aləm bulub onda təyəran et!

Pərvazgəh olsun sənə mafövqi-səməvat,
Gəhvareyi-aramını qıl ərşi-füyuzat.

Balaları gəz, dövr elə, lahutnişan ol,
Ey müxbiri-azadəlisan, feyzfəşan ol!

Gəz, gör də nasıldır şu əvalim, şu səmələr,
Şayani-tənəffüsmü o göylərdə həvalər?

Yoxsa tökülən qanlar olubdur mütəsaid,
Olmuş o gözəl, saf havalar da mı fəsid?

Aya, o cahanlar da mı matəmgəhi-qəmdir?
Bu ərz kimi saheyi-qəm, səhni-ələmdir?

Varmı o zəminlərdə də adati-müadət?
Yoxsa qoyulub ortaya mizani-müvaxat?

Ol yerdə hüquqi-bəşərə varımı riayət?
Məzlumu edirlərimi o yerlərdə himayət?

Azadəmidir zülmünü icradə məzalim,
Varmı o cahanlarda da insan kimi zalim?

Hər kəs nə bilirsə eləyir, yoxmu nizamat?
Onlar da mı həsrətkeşi-rüxsari-müsavat?

Hürriyyət o ayinədə etmişmi təcəlli?
Yoxsa yaşadır onları bir təlx təsəlli?

Onlar da mı təkfir edir ərbabi-kəmali?
İrsali-şüunət qıl, ey müxbiri-ali!

“Övraqi-həvadis” səni min çeşm ilə gözlər,
Əxbarını istər, nigarandır bu nəzərlər.

Teymanını göndər, edəlim nəşr cahana,
İnsanları vaqif qalaq əsrari-nihana.

Mədəniyyəti-həqiqiyyə şəhərində seyrü səyahət edən müxbiri məxsusimizdən
gələn “Cahani-müsavət məktubları”.

BİRİNCİ MƏKTUB

Ol gün ki, minib xaneyi-təyyarə, əfəndim,
Uçduq səfəri-aləmi-ənvərə, əfəndim.

Düzdü yolumuz şəhri-müsavətnümünə,
Baxdıqca nəzərlər qamaşır şəmsi-fünunə.

Gəldik də yetişdik bu gözəl şəhri-nəimə,
Bənzər buna nisbət küreyi-ərz cəhimə.

Aləm nasıl aləm, nasıl aləm, nasıl aləm!
Tərifini qabilmi ki, təsvir edə xaməm?

Əhsən, nə cahan! Cənnəti-qüdsiyyətə bənzər,
Şol rütbə lətafətli ki, hürriyyətə bənzər!

Əsnayi-şəb idi ki, yetişdik bu diyarə,
Afaqı münəvvər gecə bənzərdi nəharə.

Gərdunənişini-fərəh olmaqla gedirdik,
Əsvağını, bazarını tədqiq edirdik.

Hər xanəsi bir laneyi-şəfqət kimi məmur,
Görmüşləri cəzzab nəzərlər kimi məxmur.

Kaşanələri eşqü məhəbbət qədər ali,
Əsvağı dili-dahiyyə əmsalı ziyalı.

Hər caddədə min şöleyi-bərqiyyə dirəxşan
Oynardı zəminə saçılan nuri-pərişan.

Gülşənlər olurdu nigəharayi-təravət,
Məmnun könüllər kimi hər yerdə məsərrət.

Məsul dodaqlar kimi güllərdə təbəssüm,
Derdim: “Əməl etmiş bu çəmənlərdə təcəssüm

Gərdunə gedir, mən dəxi ləbrizi-sünuhət,
Derdim: “Nə gözəl aləm imiş şəhri-müsavat!”.

Çıxdı yolumuz şəşəəli caddəyə birdən,
Ənvar axıyor zənn elədim sanki bu yerdən.

Parlardı həqiqət kimi mişkati-bəvariq*,
Xurşidi-ümidə bu yer olmuşdu məşariq.

Birdən gözümə dəydi müəlla bir imarət,
Şayani-tamaşa idi, həm calibi-heyvət.

Bir ləmə parıldadı bu kaşanə önündən,
San kim, günəş olmuşdu nüməyan üfүүündən.

Gərdunə edib çərxini tətıl bu saət,
İştə burası mənzili-ərbabi-səyahət.

Gərdunəçi hörmətlə: “Əfəndim, düşəcək yer,
Pakizə, gözəl, qonmalı bir beyti-müsafir.

Hörmətli əfəndim, eniniz, seyr ediniz, ya
Rahət ediniz, xahişiniz cümlə mühəyya”.

Gərdunəçisi böylə mülayim olan aləm, –
Əlbəttə, edər dilləri, vicdanları xürrəm.

Xidmətçi olursa bu qədər fikri ziyalı,
Orda nə məratibdə olur sair əhali?

Mən ücreti-gərdunəni verdim, dedim: “Övlad!
Qıldın məni son rütbədə məsrur və dilşad.

Gərdunəçisi böylə olan şəhri-müsavat,
Etməzmi əhalisini sərşari-məsərrat?!”

Bir tərzi-nəzakətlə dedi: “Zeyfi-mükərrəm,
Ol kəs ki, qəvaninə olub vaqifü məhrəm, --

Onlar biliyor bizlərə məmnudur ücrət,
Mən də edərəm qaideyi-şəhrə riayət.

(Gərdunədə bir dəxli mənə qıldı işarə),
Hər kəs nə verirsə, atılır kassaya parə.

Ol parə məsarif edilir nəfi-ümuma,
Bikəsləri təlim edəcək ləri-üluma.

Həp bizləri təmin edən övladi-vətəndir,
Ədl ilə, müsavat ilə abad vətəndir”.

Mühərrir əfəndi! Nisfini arabada, nisfini də mehmanxananın qabağında yazıb gecə poçtası ilə göndərdim. Müşahidatımı gördükcə, yazı göndərməyə qeyrət edərəm. İndi nömrədə istirahətə məşğul oluran Xudahafiz, Ruhülqüds.

Mədəniyyəti-həqiqiyyə şəhərində seyrü səyahət edən Ruhülqüds müxabir məhsusimizdən gələn “Cahani-müsavat məktubları” “Beyti-məsərrət” mehmanxanasında yazılmışdır.

İKİNCİ MƏKTUB

Düşdük bu gözəl, pak, lətafətli məqamə,
Mənzərləri ruhu gətirir rəqsə, qəramə.

Hamı bu məqamın qoyulub “Beyti-məsərrət”,
Həqqa ki, məsərrət ki, məsərrət ki, məsərrət!

Ləzzati-həyati bu məsərrət evi havi,
Derlərsə səzadır buna firdovsi-səmavi.

Səhhət yağıyor, feyz axıyor mənzərəsindən,
Bir buyi-məhəbbət duyulur məzhərəsindən.

Təbim kimi səhnində çiçəklər, gülüşürlər,
Fikrim kimi quşlar uçuşurlar, ötüşürlər...

Hər lanədə gülməklər uçar, gör necə şənlik!
Bu cənnətin arayışi-əndamı gözəllik.

Bir qəhqəhə, bir zümzümə, əlhani-xüruşan,
Əmvaci-məsərrat oluyor ruhda cuşan.

Küsmüşdü bu yerdən ecəba didəyi-nəmnak?
Üzlərdə səadət gülüyor, qəlb fərəhnak.

Abad olasan, ay belə gülzari-müsavat,
Haqdır denilirsə sənə cənnəti-hüzuzat

Rahət edib ol leyli, erişdikdə səbahə,
Erdi şəbi-asayişimiz sübhi-fəlahə.

Xidmətçi gəlib söylədi: "Səhhətlər, əfəndim,
Ömründə nəsibin ola ləzzətlər, əfəndim!

Məsud olasan cismi-səlamətlə, əfəndim
Mövcud olasan ruhi-həqiqətlə, əfəndim!"

Xidmətçiləri əlbiseyi-pak içində,
Əncüm kimi səyyar idi əflak içində.

Söhbətləridir çöhrənüma huri-məhəbbət,
Simaları üzrə uçuyor nuri-məhəbbət.

Mən də buna qarşı dedim: "Ey zadəyi-ürfan!
Bir böylə həyatı görünüz layiqi-şükran.

Bu aləmə gülmüş, deyirəm, ruyi-səadət,
Olmuş bu çəmənzarə vəzan buyi-səadət.

Zatən bu gecə cənnət içində yaşayırdım,
Ağuşi-ümidə atılıb uyqulayırdım".

Bir də sözümə etdim əlavə şu kəlamı;
"Anlat mənə, bilmək dilərəm işbu məramı:

Ey sevgili adəm! Bunu qıl bəndənə zahir:
Kimdir bu müsafir evinin üstünə nazir?

Saxlar belə pakizə, fərəhza bu sarayı,
Məmnun ediyor didəyi-ərbabi-səfayı”.

Xidmətçi təbəssüm edərək gəldi kəlamə,
Bir şiveyi-naziklə ifadəti-məramə:

“İzzətli bəradər, sənə bu iş ola məlum:
Yox burda hökumət, nə də hakim, nə də məhkum.

Bu üç sözü məhz eyləmişiz cümlə lüğətdən,
Azadəsəriz indi bu üç danə sifətdən”.

Mühərrir əfəndi!

Xidmətçi bildiyim bu möhtərəm adamla müsahibəyə məşğul oldu-
ğumuz əsnada nömrəmizdəki zəng çaldı. Elektrik qüvvəsi ilə vücud
gətirilmiş calibi-diqqət bir qələmlə divara bu cümlənin yazıldığını
tamaşa etdim:

“Möhtərəm müsafirlərimiz! Poçta qatarının hərəkət vaxtı yaxın-
laşmışdır; vaxtı qaçırmamaq üçün məktub yazanlar yazsınlar”.

Bu vəzifəşünas adam məktub yazacağını gözlərimdən mütaliqə
etmiş olmalıdır ki, “Şimdilik səadətə əmanət olunuz” cümləsi ilə dı-
şarıya çıxdı. Mən də kitabətə məşğul oldum. Yarım saata yazımı bitir-
dim. Mehmanxana məktublarını poçtaya verməyə məxsus bir adam
nömrələri gəzir, məktubları toplayırdı; mən də məktubu ona verdim.

Xidmətçi tanıdığım bu adamla edilən söhbətimizin məbədini
irsali-hüzur elərəm; əlinizi sıxaram, səlamət olunuz!

Ruhülqüds.

Mədəniyyəti-həqiqiyyə şəhərində seyrü səyahət edən müxbiri-məxsusimiz Ru-
hülqüdsdən gələn 13 avqust tarixli “Cahani-müsavat məktubları” “Beyti-məsərrət”
mehmanxanası əzasından bir zat ilə edilən söhbətin tətimməsidir.

Mən məktubumu ikmal etdikdən sonra ikinci dəfə olaraq bu zat
nömrəmə gəldi, aşağıdakı söhbətləri, o ləzzətli söhbətləri, bir şiveyi-
ədibənə ilə nəql etməyə başladı:

ÜÇÜNCÜ MƏKTUB

Ehraz üçün övrəngi-müəllayi-həyatı
Məhv eylədik atidəki nifrətli lüğəti:

Biz bilmiyoruz hakimü məhkumu hökumət.
İlqa edilibdir bu məmalikdə imarət.

Hürriyyəti-şəxsiyyəvü azadiyi-viddan –
Çoxdan qılımbdır bu gözəl şəhrdə elan

Hürriyyəti-cəmiyyəti sərbəstiyi-əfkar –
Aşıqlərinə eylədi rüxsarını izhar.

İcra edilir qaideyi-ədlü müsavat,
Olmuş dilimiz dəftəri-ayati-müvaxat

“İnsanə məhəbbət” sözü var məzhəbimizdə
Həp sureyi-insan oxunur məktəbimizdə.

Təkfiri-üməm, büğzi-miləl, nifrəti-əqvam –
Əql eylədi bu sözlərin edamını elam.

Ol dəm ki, təcəlla elədi fikrə həqiqət,
Mazisinə hər kəs baxaraq çəkdi xəcalət.

Həp anladı məxluq ki, övhəmə xürafət –
Növi-bəşər üçün bu imiş ən böyük afət.

İnsanları yek-digərinə düşmən edən bu,
Gülşənləri, gülbünləri həp külxən edən bu!

Nerdən gəliyərmüş bu vəbəyi-bəşəriyyəti?
Dinmə, sənə “Bir alim” edər qəztədə lənət.

Əmmaməlilər yaxdı çəmənزاری-cahanı,
Əmmaməlilər zəhrlədi fikri-cinani”.

.....
.....

Bu zat əlavə edərək söylədi zahir:
“Yox kimsə ki, olsun bu evin üstünə nazir.

Bu ev dəxi əmlaki-cəmahiri-rəiyyət,
Cümhur adına eyləyoruz biz dəxi xidmət.

Biz üzvləriz, işləriz əndami-vətəndə,
Təndir vətən, əsabü ürəqüz o bədəndə.

Hər bir damarın cismdə bir xidməti vardır,
İbqayi-həyat etməyə bir qeyrəti vardır.

Tətili-vəzaif edəcək olsa gər əza,
Ol cism, təbiidir, olur mövtə mühəyya.

Övladi-vətən cüləsə tətili-məşəğil,
Oldu, demək, artıq vətənin varlığı zail.

Hər işləyoruz, ruh alıriz cismi-vətəndən,
Zənbur nasıl şəhd alır əzhari-cəməndən.

Asayışı-xəlqə ediriz can ilə xidmət,
Biz də sürəriz xəlq ilə ləzzətli məişət.

Əzayə nasıl cism ediyor qanını qismət,
Sərmayə də bizlərdə ələlvəchi-şərakət.

Bu mülkə deyorlar nəəmarayi-müsəvat,
Övladi-vətən cümlə səfayabi-hüzuzat.

İştə gəziniz, seyr ediniz hali-biladı,
Məsud görər gözləriniz cümlə ibadı.

Səfər yorğunluğum zail olduğundan, sabahdan etibarən şəhərin
şayani-tamaşa olan təfərrücgahlarını ziyarət etmək xəyalındayam.
Ruhülqüds.

DÖRDÜNCÜ MƏKTUB

Bu zat ilə söhbət ediyordüq, danışırdıq,
Zövq ilə, səfa ilə əvvəlcə qonuşurduq.

Hər söhbətimiz tərcümeyi-şəhri-müsəvat,
Bu söhbət edirdi dili sövqi-ülüviyyat.

Bir süfrə dərünində həlavətli yeməklər
Pakizə zürufə qonulub şirü şəkərlər.

Ehzar edilib bizlər üçün sübh təamı,
İtmam elədik ətiməni, həm də kəlamı.

Mən söylədim: “İstər ürəyim şəhri səyahət,
Həm də edəlim “Məclisi-şura”nı ziyarət”.

“Pək xub! Bəradər, görünüz, görməyə ehza,
Əndamı-dilaramı fərəhbəxş, tərəbzə”.

Sıxdım əlini: “Şimdi səlamət qal, əzizim,
Gülsün üzünə dilbəri-amal, əzizim!”.

Əlfazi-vidaiyyə ilə ayrılıb ondan,
Çıxdım ki, xəbərdar olayım şanlı cahandan.

Gərdunəçi amadə evin pişgəhində,
Bir xəndeyi-iffət uçuyordu nigəhində.

Gərdunəsüvar oldum o dəm söylədim: – Övlad!
Qıl “Məclisi-şura” yoluna zeyfini irşad.

Gərdunələri qüvveyi-bərq ilə şitaban,
Bir sürəti-bərqiyyə kimi olmada puyan.

Tədvir elədi – çərxi bu xaneyi-dəvvar,
Gərduneyi-dəvvardə mən kövkəbi-səyyar.

Gərdunə gedir, mən dəxi tənzir ediyordum,
Bu lövhəyi-imranı görüb söyləniyordum:

Bunlar nə vəsaitlə erib övci-kəmalə,
Bu sərvətə, bu şövkətə, bu izzü cəlalə?

Hər xitvə başında gözə çarpardı məkatib.
Bildim ki, budur bəisi-ehrazi-məratib.

Əlvah yazılmış qapıya xətti-cəlilə,
Sankim, yazılıb hər biri bir qüdrət əlilə.

Məktəbləri gör, seyr elə həmduşı-səhaib
Bu məktəb edib bunları ülvıyyətə sahib.

Məbədləri, məscidləri təxrib edərək həp,
Təmir edilib yerlərinə məktəb, məktəb...

Mədəniyyəti-həqiqiyyə şəhərində seyrü səyahət edən müxbiri-məxsusimiz Rühulqüdsdən gələn 20 avqust tarixli "Cahani-müsavət məktubları" aləmi-müsavətin "parlament"i – "Məclisi-məbusan"ına aiddir.

BEŞİNCİ MƏKTUB

Zənn etmiş idim varlığımı cənnət içində,
Seyr eylədim əfkarımı-hürriyyət içində.

Bir ev ki, nə ev, taqi-müəllayi-zəfərdir
Lahutnəmə mənzəri cəzzabi-nəzərdir.

Bir ev ki, dərununda həqiqətlər üşürlər,
Bir bağ ki, əzhari-maarif gülüşürlər.

Səf-səf düzülüb üzvlər övrəngi-kəmalə,
Vələh oluyordum bu şükühə, bu cələlə...

Bu bəzmi-mütəntən, fərəhəfzadı cinanə,
Hər kəs çəkilib kəndinə məxsus məkanə.

Bir dahiyyə ol dəmdə olub haizi-rüxsət,
Oldu bu zaman ziynəti-kürsiyyəi-xitabət.

Bir lövhəyi-ilhamdı kürsi üzərində,
Parlardı düha şöləsi kəskin nəzərində.

Səyyal zəkalar tökülürdü nigəhindən,
Açdı fəmi-vəhyavərini xütbəgəhindən.

Qeyrət edərək vəcdlə izahi-məramə,
Bir nitqi-bəliğanə ilə gəldi kəlamə:

"Ey niyyəti-qüdsiyyəyə malik olan əhrrar
Bu cümlələri görməli işğayə səzavar:

Elm ilə vətən hər nə qədər olsa da ali,
Pərvazını tövfiq edəmüz fikri-məali.

Bir yerdə dayanmaz, uçar ənqayi-xəyalət
Seyrangəhi feyfayi-xəfayayi-təbiət.

Əfkari-bəşər seyrinə dardır bu fəzalər
Daim arayır uçmaq üçün başqa səmalər.

Uçduqca uçar aşiqi-sirri-əzəliyyət,
İstər bilə bilsin ki, nədir şiveyi-fitrət.

Əfkardə minlərcə cahan durmada, amma –
Sərpənceyi-hümmətlə olur kəşfi-müəmma

Hümmətdir edən daxili-imkan məhalı,
Bazuyi-hüməm dəldi ciyərgəhi-cibalı.

Qəsvətli ürəklər dəlinir dəsti-hüməmlə,
Boş dəmlə deyil, iş görülür zuri-qədəmlə.

Əqlami-hüməm nəşr qılır fikri-cədidi,
Davudi-hüməm mum ediyor qəlbi-hədidi.

Tilsimgəhi-dəhrin açarı – dəsti-məsai
Miftahi-məsailə olaq biz dəxi sai.

Minlərcə dəfain hələ ağuşı-xəfadə,
Bir xəndeyi-müzlüm saçıyor ruyi-ibadə.

Dəryayi-xüruşani-sərairdə nələr var,
Sahilrəs edər onları mövc ursa gər əfkar.

Pirayeyi-ərşi xitabət olan bu dahiyeyi-özəmin meydana qoyduğu həqiqətlərin kəffəsini təhrirə vaxt müsaid olmadığından naşi məbədini sonrakı məktubumla irsal edərəm. Ruhülquds.

HÜSEYN CAVİD

ŞEİRLƏR

BAKIDA*

Balaxanı neft mədənlərinə gedərkən Məsud ilə Şəfiqə arasında bir müsahibə Şəfiqə bir az xəyalpərvərdir, uzaqdan neft buruqlarını görəncə sevinərək Məsuda göstərir.

Şəfiqə

Uzaq, uzaq, çox uzaq yerdə iştə bir orman!
Nasıl da xoş, nə qədər şairanə sərvistan!
Bax, iştə bax, nədir onlar? Nə söylədin sən yalan...
Gəzib-dolaşsa, – deyirdin, -- bu şəhri bir insan,
Çiçəkli bir kiçicik bağçadan əsər bulmaz.
O sərvlər səni təsdiq içinmi? Ay qurnaz!
Nədir o mənzərə? Bir bax, nasıl da cazibədar
Ki, hər baxışda doğar qəlbə bir süruri-bahar
O sərvlikdə gəzənlər deyilmi həp məsud?
Deyilmi – Allah için söylə – həpsi vəcdalud?

(birdən-birə heyratla)

Dəyişdi bət-bənizin, böylə zəhrəxəndinlə
Nə söyləmək diləyirsən? Aman, çapıq söylə!..

Məsud

Nə söyləyim, nə düşündünsə həpsi nəşəpəzir
Gözəl, sevimli, fəqət şairanə bir təsvir...
Bu bir həqiqətə bənzər xəyali-müzlümdür
Ki, pişgahi-nigahında söylə dalğalanır.
“Xəyal içində bəşər daima səadət arar,
Həqiqətin üzü lakin, gülümsəmən, ağlar”*.

O sərvlər ki, uzaqdan sana təbəssüm edər,
Bir az da yaxlaşalım: bax, həməən təcəssüm edər:
Önündə bir sürü dəhşətli, sisli abidələr
Ki, daima saçar ətrafa kirli rəyihələr,
O sərvlikdə çayırdan, çiçəkdən iz yoxdur,
Görürkən anlayacaqsan ki, həp bataqlıqdır.
Gözəl, təmiz su bulunmaz, cəhənnəmi bir çöl...
Ki zift axar, birikir, hər tərəf olur göl-göl..
Bu "sərvlik" dediyin həp müləvvəs ehramlar,
Çamurlu, hisli buruqlardır, öylə mənzerədar,
Yığın-yığın bəşəriyyət o müzlim ormanda
Yaşar, qoşar, çalışır zift içində, hər yanda,
Həyatı güldürəcək bir ümidə bağlanaraq,
İş arxasınca qoşuşmaqda həpsi çırpınaraq.
Bir az da yaxlaşalım, gör zavallı insanlar,
Nələr çəkir yaşamaqçın! Nasıl yaşar onlar!
Görincə tab edəməzsən, acırsan, ağlarsan,
Nədir bəlayi-məişət, duyarsan, anlarsan.

Şəfiqə

Xayır, o lövhəyi mən görmək istəməm, dönəlim...

Məsud

Fəqət neçin əcəba! Söyləməzmişən, gözəlim?

Şəfiqə

Neçinmi? Köksümü gəl dinlə, sonra halımı bil,
Bax işte, eylə tamaşayə varını taqəti-dil?
Birər-birər mənə anladığın o mənzerədən
Könüldə hasil olur sadə, gizli bir şivən.
Həməən dönüb gedəlim, mənəcə fəzlə seyr etmək.
Yazıq!.. Bəlayi-məişət həyatı məhv edəcək.
Ağır dəmirlərin altında həp əzilmək için
Uzaq, fəqət çox uzaq, çox yabançı ölkələrin
Fəqir, zavallı, səfalətkəşidə övladı,
Qoşub gəlir iş için, həpsinin bu mötadı...

Çoluq-çocuq, ana, həmşirə, qız, nişanlı, gəlin;
Vətəndə həp gözü yollarda müztərib, qəmgin...
Mələli-həsretə düşkün kədərli ailələr,
Bu gün, yarın deyə həp intizar içində mələr.
Yarınkı gün, kimi məyus olub təvərrüm edər;
Sönüb gedər, yaşamaz, cümlə kainata küsər.
Fəqət yaşar kimi, yəsü ümid içində yaşar,
Soluq həyatilə axşam, səhər yanar, sızlar.
O binəvaları yad eylədikcə həp bunlar,
Cəfayə, zəhmətə qarşı köks gərib çabalar.
Bu rəzmgahi-məişətdə yıpranır həpsi,
O zift axan quyular onların ecəl qapısı...
Səqətlənir çoxu qoldan, qabırğadan, beldən,
Yarım cəsəd, yarım insan qalib düşər dildən.
İkinci bir yeni zillət təməsxür eyləyərək
Gülər zavallıya, bədbəxt adam nə yapsa gərək...
Xayır, bu halı düşündükcə artıyor kədərim;
O qanlı məzbəhə getməkdən ehtiraz edərim.
O sərvlər nə imiş imdi anladım, bildim;
Birər məzar daşdır həp kədərünə, müzlim.
Uzaqdan öylə gözəlsən, təqərrüb etdikcə
Xəyali, hissi üzər cəngüza bir işgəncə.
Xayır, şu kirli, müləvvəs mühitə mən varamam!
Haman çapuq dönəlim, hər şey anlaşıldı tamam.

Məsud

Fəqət çox aldanıyorsun, mənim gözəl mələyim,
Düşündüyün gözəl, amma yanıma, sevdiciyim,
Bu nəşəsiz, bu kədərza, bu müzlim aləmdən
Ziyalanır bütün evlər, cahan olur rövşən.
O zift axan quyular mənbəyi-səadətdir;
Axıb gedən sular altundur, eyni sərvətdir.
Bax, işte həp o buruqlar birər böyük bütdür
Ki, pişgahinə çox kimsə varmadan bükülür.
Bu şəhr içində görüb duyduğun o hissi-nəşat,
Bütün o dəbdəbələr, həp o anlı, şanlı həyat,
Bütün o tənənələr, həp o süslü heykəllər (!)
Bu sisli, hisli buruqlarla iftixar eylər.

Şafiqə

Əvət!.. O sərvətü saman içində zənginlər,
Kədər nə... bilməyərək istirahət etsinlər!
Fəqət zavallı fəqir orta yerdə qəhr olsun,
Zəhərli qazları udsun da yıpranıb solsun.
Səbəb nə? – səhhətə düşmə – o nəmli yerlərdə
Fəqir olan çürüsün!.. Haqq və mədələt nerdə?

Məsud

Bu anlaşılmayacaq bir sualı-müşküldür
Ki, həll edilməsi zənnimcə qeyri-qabildir.
Bu fikrə qarşı nə mazi cavab verdi, nə hal;
Sənin bu fikrini kəşf eylər ancaq istiqbal...

YADİ-MAZİ

Mazi!.. O gözəl xatireyi-şövqü şətarət.
Hər an oluyor hafizəpirayi-təhəssür.
Atı!.. O qaranlıq gecə, pürteyfi-mərarət.
Daim eləyir ruhumu ləbrizi-təəssür.

Hərdəm nəzərim maziyi-pürnəşvəyə nazir,
Cuşış veriyor könlümə hala o mənazir.

Hala o mənazir, o üfüqlər, o səmalar!..
Ruhumda oyandırmada min sübhi-rəbi.
Təqib edərək bir-birini leyli-səfalar,
Əyyami-ələm əqlimə gəlməzdi təbii.

Bir ləhzə düşünmək nədir anmazdım o dəmlər,
Yaxmaqda bu gün ruhumu suzişli ələmlər.

Hər şey mənə xəndan görünürdü o zamanlar,
Oxşardı kiçik qəlbimi həp tazə çiçəklər.
Pərran idi bir yanda tərəbzə kələbəklər,
Guya sevişirlər, öpüşürlərdi həp onlar.

Gülqönçələr eylərdi səhər vəqti təbəssüm,
Bülbüllər isə həpsi yekavaz tərənnüm...

Əflakə baxarkən məni məftun ediyordu,
Parlaq günəşin mənzərəyi-şəşədarı.
Axşam duramaz, qərbə müsafir gediyordu,
Şərfin o gözəl bakireyi-ləmənisarı.

Lakin gecə bir başqa tamaşa buluyordum,
Yıldızlara heyrətlə baxıb şad oluyordum.
Yıldızlara heyrətlə baxar, öylə sanırdım,
Hər tazə gəlinlər gəzinir ruyi-səmadə.
Bir heykəli-sevda kimi pürşölə sanırdım,
Gördükcə o məhzun qəməri seyrü səfadə.

Hər mənzərə minlərcə lətafət saçıyordu,
Guya ki, bədaye mənə ağış açıyordu.

Əfsus!.. O gözəl günləri etdikcə təxəttür,
Coşmaqda bu gün duyğularım böylə dəmadəm.
Məhv etmədə imdi məni alami-təhəssür;
Hərdəm qara xülyalar olub qəlbimə məhrəm.

Lərzən eləyir ruhumu min dürlü məzalim
Əfsus... ki mazi ədəm, ati isə müzlim...

ELMİ-BƏŞƏR*

"Bir məktub münasibətilə"

Bəradərimə:

"Kəsbi-ürfan için, fəzilət için
Durma, yüksəl!" deyirsən... İştə mənim
Ən böyük, ən sevimli amalım,
Qayeyi-məqsədim budur. Lakin,
Nə için gizləmək gərək, yetişir...
Nə qədər pürümidü bıaram
Gecə-gündüz çalışsam, uğraşsam
Yenə ən son nəticə heçlikdir.
"Aramaq, bulmaq, ictihad etmək,
Arif olmaq..." deyirdin, iştə bu bir

Ruhpərvər, sevimli xülyadır
Ki, inanmaq əbəs... nasıl, nə demək.
İstəyəm anlayırmısan? Məsələ:
İndi yerdən səmayə doğru dərin,
Çox dərin bir fəza təsəvvür edin,
Yüksəlib bir bəyaz qanadlı hüma,
– Tizpərvaz bir fəriştə kimi –
Böylə dalsın onun dərinliyinə;
Nə olar? Şübhə yox ki, şəhərinə
Bir rəxavət olar da müstəvli;
Yorulur, sonra çırpınır, bayılır,
Sönər əvvəlki etilə həvəsi;
Uçamaz artıq, istə son nəfəsi...
Qafil insan da həp o fikrə əsir.
Bəşəriyyət zavallı, çox məsum...
Daima bir sərabə aldanaraq,
Qoşuyor, sanki bir dəniz bulacaq,
“Bilmək, öyrənmək” öylə bir uçurum
Ki, onun intəhası yox, dibi yox...
“Bilirəm” söyləyən də var pək çox.
Nəmə lazım... o bir xəyalətdir.
“Elmü ürfan” nədir, mən anlamadım,
Çünki həp cəhlə doğrudur hər adım.
“Bəşəriyyət kamalı buldu” denir...
İştə bürhan! “Bu gün də bir qanun
Kəşf olunmuş...” fəqət bitərmi zünun?!
Bir həqiqət bu gün müsəlləm ikən;
Onu mütləq yarınki hikmətlər
Zəhrəndəylə örsələr, zədələr.
İki gün sonra eyni hikmətdən
Daha çox şübhələr, tərəddüdlər
Duyar insan, bu, istə elmi-bəşər!..

QADIN

Qadın! Ey sevgili həmsirə, oyan!
Ana! Ey nazlı qadın, qalx! Uyuyan
Daima mövtlə həmduş oluyor,

Zillü möhnətlə həmaquş oluyor,
İştə sıyrılmada həp zülmətlər!..
Ağarır dan yeri, qalx, iştə səhər!..
Oyan, ətrafını seyr et də, düşün!
Bütün övladi-vətən iştə bu gün,
Yalnız səndən umar sədrə şəfa,
Yalnız səndə bular ruha qida.
Ana övladını bəslər, böyüdür,
Anasız millət, əvət, öksüzdür.
Sənin aləmdə vəzifən, hissən
Nə böyük, həm də ağırdır, bilsən?!

Qadın! Ey sevgili, şafqətli mələk!
Bu qədər səbrü təhəmmül nə demək?
O lətafət, o nəcabətlə sana,
Bu əsarət, bu həqarət nə rəva?!
Sən nəsən?.. Kəndini bil, zəfi burax!
Həp nəsibinmi sənin sille, dayaq?
Çəkmə ah, eylə mükəddər, məhzun,
Ağla, göz yaşların axsın, coşsun!
Ağla, fəryadını duysun ərilər,
Bəlkə insafa gəlib rəhm edələr.
“Ağla, həp ağla!” dedim, çox yanıls...
Çınlasın, mövcələnilib yüksəlsin.
O səsin qüvvəti, təsiri böyük...
Ağla, ta lərzəyə gəlsin yer, gök.

Bax, bax insan nə qədər aldanıyor?
Xayır, əsla məni sən dinləmə, dur!
“Ağla, həp ağla!” dedim, çox yanıls
Ağlamaqdan nə çıxar sanki? Çalış!
Oluyor iştə hüququn pamal,
Çalış, öyrən, ara, bul, haqqını al!
Pərdeyi-zülmət içindən sıyrıl!
Qəhrəmanlar kimí qovğaya atıl!
Fəzlü irfanla mücəhhəz olaraq
Cəhli yix, qəfləti yax, əczi buraq!
Kimsədən gözləmə yardım əsla;
Yalnız kəndinə kəndin ağla!

KIÇIK SƏRSƏRİ

Uyuyur... caməxabi toz, torpaq;
Nə bir ümmidi var, nə kimsəsi var.
O bir öksüz, o bir soluq yarpaq;
Nə də məhzun köküs keçirməsi var!

Ona yoldan keçənlərin ürəyi
Daş kəsilmiş də yasdıq olmuşdur.
Yox onun imdi kimsədən diləyi;
Uyuyur... binəva yorulmuşdur.

Günəşin qızgın, odlu zərbəsinə
Hədəf olmuş vücudu; həm də əlil...
Bir kiçik qülbə yox ki, kölgəsinə
İltica eyləsin zavallı səfil!

Zülmü fisqin, cinayətin yolunu
Sədd üçün həbsxanalar yapılır.
İmdə məsum ikən, səfalət onu
Mücrim elan edər, yarın asılır.

Haqqa varmaq, pərəstiş etmək üçün
Ucalır bir tərəfdə məbədlər.
Daş, çamur, haqq rızası namümkün...
Aldanır, aldanır zavallı bəşər.

ÖKSÜZ ƏNVƏR

Doquz yaşında zəki, uslu bir çocuq: Ənvər...
Sınıfdə tam iki ildir, birincilikdə onun
Şərəfli bir adı var; daima müəllimlər
Sevərdilər onu. Lakin o imdi pək yorğun,

O imdi pək mütəfəkkir... cahanda iştə onun
Həyatı, nəşəsi, ümmidi; tək bir annəsi var.
Fəqət o, bəlkə üç ay var ki, xəstə, giryənümün
Nəzərlərilə üzər binəvayi leylü nahar.

Zavalhı annəsi söndükcə yavrucuq yanıyor,
Yanıb da qavruluyor; ən böyük düşüncələri
Yarınki matəmi güldürmək üzrə aldanıyor
Fəqət qadın ərimiş, onda yox həyat əsəri.

Çocuq davam ediyor dərsə hər sabah; lakin
Nə söylüyorsa müəllim, o bir şey anlamıyor.
Dalıb, dalıb gediyor, dərs için, vəzifə için,
Toqat yiyorsa da, biçarə susmuş, ağlamıyor.

Səkkiz gün oldu ki, artıq xəbər yox Ənvərdən,
O imdi dərsə davam etmiyor, qadınıcağazın
Qoşar məzarına öksüzcə ağlar, inlərkən
Gəlincə xatirə mazi, düşüb qalır baygın.

Sorar sinifdə müəllim o kimsəsiz çocuğu,
Qızar da söylənərək hər gün arxasınca onun;
“Aman, nasıl yaramaz! Bax, bu həftə keçdi dəxi
Nə bir xəbər, nə bir iz var? Demək o bir çapqın...”

Yarınki gün o soluq çöhrə pürmələli təəb,
Sinifdə ərzi-vücuda etdi. Dərsə başlanaraq
Müəllim əksi, çatıq üzle püritabü qəzəb,
Görünce Ənvəri, qaldırdı:
– Ey! Çocuq, mana bax!
Sən, işte hanki cəhənnəmdə, söylə, nəpdə idin?
Düşünmə, söylə!
– Əfəndim, şey...
– Ah, dəni, yaramaz!
Nasıl da bax dalıyor, sanki tülküdür, qurnaz!..
Çocuqcağazda cavab: işte bir sükuti-həzin...
Gözündə dalğalanır incə bir bahar buludu,
O həp baxıb duruyor, yoxdur onda hiylə və suç...
Sükute qarşı müəllim qəzəblə bir, iki, üç
Toqatlayınca, çocuq birçə kərrə hiçqırdı:
“Aman, vay annəciyim!..”, sonra qəşş olub getdi;
Bu səs sinifdə olan cümlə qəlbi titrətdi.

QIZ MƏKTƏBİNDƏ

- Quzum, yavrum! Adın nədir? – Gülbahar.
- Pəki, sənın anan, baban varmı?
- Var.
- Nasıl, zənginmidir baban? – Əvət, zəngin, bəyzadə...
- Öylə isə, geydiyın geyim nəçin böylə sadə?
- Yoxmu sənın incilərin, altun bilərziklərin?
- Söylə, yavrum! Heç sıxılma...
- Var əfəndim, var... lakin
- Müəlliməm hər gün söylər, onların yox qiyməti.
- Bir qızın ancaq bilgidir, təmizlikdir ziynəti.
- Çox doğru söz... Bu dünyada sənın ən çox sevdiiyin
- Kimdir, quzum, söylərmisən? – Ən çox sevdiiyim ilkin
- O Allah ki, yeri-göyü, insanları xəlq eylər.
- Sonra kimlər?
- Sonra onun göndərdiiyi elçilər.
- Başqa sevdiklərin nasıl, yoxmu? – Var...
- Kimdir onlar?
- Anam, babam, müəlliməm, bir də bütün insanlar...

MƏNİM TANRIM...

Hər qulun cahanda bir pənahlı var,
Hər əhli-halın bir qibləgahı var,
Hər kəsin bir eşqi, bir Allahı var,
Mənim tanrım gözəllikdir, sevgidir.

Gözəl sevimlidir, cəllad olsa da;
Sevgi xoşdur, sonu fəryad olsa da;
Uğrunda mənliyim bərbad olsa da,
Son dildarım gözəllikdir, sevgidir.

Gözəlsiz bir gülşən zindanə bənzər,
Sevgisiz bir başda əqrəblər gəzər;
Nə görsem, hətki bəzmə etsəm güzər,
Hər duyduğum gözəllikdir, sevgidir.

ŞƏRQ QADINI

Mən nə idim? Şərqi özilmiş qadını!

(Bir az sükut...)

Mən nə idim? Uf, onu heç sormayınız!
Varlığım bir quru heç!

Keçmişin ən qaba, ən vicdansız,
Kirlə dırnaqları qəhr etdi məni.
Görmədim gün işığı;
Doğduğum gündən – əvət – tarixin
Paslı zəncirləri inlətdi məni;

Hər tərəfdən qara bir mövhumat
Pərdələr çəkdi həməni gözlərimə...
Qoparırkən fəryad,
Etdi qanun ilə din istehza
Mənim öksüzçə qırıq sözlərimə.

Yox, yalan söylədim, aldanmayınız;
Vardı bir çox tapınanlar da mana
Çünki pək dilbər idim,
Süslü şaşələrin qoynunda,
Məni sarmışdı ipəklər, tüllər...
Ağlayırdım gülərək,
Alışıb məhbəsə, altın qəfəsə,
Söndürürdüm qaba şəhvətləri mən...

“Pək gözəlsən” – qaniçən sultanlar
Məni əyləncə yapar,
Çox zamanlar da bağışlar birinə,
“Ən nəfis işvəli bir qüvvə” – deyər,
Oh, nə miskinçə həyat?!
Yeri gəldikdə atarlar Nilə,
Yaxud atəşkədəyə...

Duyğusuz tanrıya qurban olaraq,
Kül olurdum yanaraq, qıvrılaraq.
Daha dəhşətli bəla, – çirkin isən, –
Atacaqlar dərhal

Bir çuxur, bir quyuya, bir kanala.
Yapsalar hər qabalıq, alçaqlıq,
Baş əyərdim susaraq of demədən...
Bir zamanlar mən, əvət, bir heç idim,
Qismətim sillə, dayaq, könlüm əsir,
Bir böcəkdən də həqir.
İndi lakin o tikənlərdən uzaq –
Gülərək, oynayaraq,
Yaşamaq zövqünü duymaqdayım ancaq, ancaq..
Yox, mən artıq sürünən heç deyilim,
Parçalanmış da qaranlıqdan hörülmüş
kəfənim

Gəmirilməz beynim,
İştə, ən şanlı üfüqlərdə uçan
Şərqi azadə, gülər bir qızıyam;
Uca həşmətli fəzalardan aşan
Pəmbə bir yıldızıyam!..

HƏRB VƏ FƏLAKƏT

Uçar, uçar, yenə ruhim diyari-hüznə qoşar;
Uzaq, uzaq, pək uzaq bir mühit içində yaşar.
Soyuq, soyuq!.. Gecə keçmiş, bütün cahən susmuş;
Uzaqda inliyor ancaq zavallı bir bayquş.
Gözümdən uyqu çəkilməmiş də çarpıyor qəlbim,
Nədənsə bilmiyorum ah! Xeyli müztəribim.
Önümdə dalğalanır teyflər, qızıl qanlar,
Başında patlıyor atəşli, sisli vulkanlar.
Təcəssüm etmədə qarşımda bir cahani-ələm,
Dönüb də tərsinə guya yanar bütün aləm.
Yığın-yığın bəşəriyyət ölümə pəncələşir,
Fədai-nəfs edərək haqq üçün qoşar, güləşir.
Yaxar, yıxar, əzilir, məhv olur, basar, basılır,
Vətən yolunda ölür, öldürür, asar, asılır.
O top, tüfəng, o qılıncılar, zəhərli qumbaralar
Nə istər, ah, neçin böylə gurlayıb parlar?!
Nədir şu qəhrü fəlakət? Nədir bu qəhtü qəla
Nədir şu kinü ədavət, nədir bu dərdü bəla?

Aman, nə mənzerə! Duyduqca sarsılır vicdan,
Nə dəhşət ah!.. Düşündükcə çıldırır insan.
Təməddünün sonu vəhşətmidir, nədir əcəba?!
Xayır, xayır... nə diyor bax rical bəzmara;
Siyasət ərləri gur-gur guruldayor hər an,
Böyük səadət umar həp şu qanlı fırtınadan.
Bütün bu vəlvələ onlarca bir bəşarətdir,
Yarınki bayramı təbrik üçün işarətdir.
“Böyük, kiçik, qara, ağ, həp xristian, islam,
Şəhərli, köylü, maarifpərəst cahili-tam.
Bütün bəşər nə hüquq istəyirsə, həp alacaq;
Qəvi zəif ilə bir yerdə kamran olacaq...”
Demək ki, qalmaqal zülmədən cahanda nişan...
Aman, nə dadlı bir əfsanə, həm nə süslü yalan!
Əvət, bu nəşəli, həm şairanə bir xülya,
Xəyalə, hissə pək uyğun, sevimli bir rəya...
Bu dadlı hiss ilə həp ənbiya, bütün ürəfa,
Fünunün fəlsəfədən zövq alan böyük üdəba,
Zəif üçün didinib, çırpınıb yorulmuşlar,
Fəqət nəticədə həp əski halı bulmuşlar.
Qucaq-qucaq edilən dadlı vədlər pək çox;
Saqın inanma! Yalan... Yox, zəif üçün haq yox!..
İnanma! Aciz üçün yox hüquq, inanma xayır,
Cahanda haq da, həqiqət də həpsi qüvvətdir.

Arxadaş, yoldaş! Ey vətəndaş, oyan!
Yatma artıq, yetər... Dəyişdi zaman;
Sıyrılır, bax, yavaş-yavaş zülmət,
Barı dan yıldızından al ibrət!
Nə deyir bax o pənbə çöhrəli nur?
Səhər olmuş, demək günəş doğuyor.
Azacıq varsa hissü vicdanın,
Qalx, oyan! Sönməmişsə imanın.
Qalx, oyan! Gör nə fikrə xadimsən?
Kimlərin oğlusan? Nəsən? Kimsən?
Sürünüb durma böylə, bir yüksəl!
Bir düşün, gör beş-altı əsr əvvəl
Nə idin? İmdi neredəsən? Bu nə yəs?

Əcəba yoxmu səndə izzəti-nəfs?
Bir qədər sərxoş oldun işte yetər,
Diksinib bir ayıl da gör nə xəbər?!
Adəm övladı qol-qanad açaraq,
Çarpışır yerdə, göydə od saçaraq,
Yetişir, haydı zəfi, əzi burax!
Qan, alov püskürən mühitinə bax!
Bax da bir an təsəvvür et yarını,
Daha sürətlə at addımlarını!
Kim baxıb dursa bil ki qeyb edəcək,
Ayaq altında məhv olub gedəcək...
Sürüsündən kənar olan qoyunu
Canavar parçalar görüb də bunu.
Dona qalmaqda varmı bir mənə?
Bunca zillət yetişməyirmi sana?!
Çox əzildin yetər, ər oğlu ər ol!
Çırpınıb çareyi-xilas ara, bul!
Qoşaraq nura, cəhli et pamal!
Həp sənindir şərəf, ümid, iqbal.
Şaşırıb durma böylə... Bir aydın
İdeal arxasınca qoş, çırpın!
İdealsız nicat ümidi məhal...
İttihad! İştə ən böyük ideal!
Səni qurtarsa, qurtarar birlik,
Çünki birlikdədir fəqət dirlik!..

ŞEYX SƏNAN*

Türbəsi önündə

Oyan, ey piri-xoşdil! Qalx, ayıl bir xabi-rahətdən!
Qiyamətdir, qiyamət!.. Qalx, oyan, zövq al bu fürsətdən.

Mələklər göydən enmiş, feyz alırlar xaki-pakindən,
Seçilməz imdi əsla məqbərin gülzari-cənnətdən.

Donanmış hər tərəf pürşölə yıldızlarla... caizdir
Ki, Tiflis ərş pürəxtərlə dəm vursun rəqabətdən.

Ayıl, ey şeyxi-vəcdavər! Ayıl, bax gör nə aləmdir?
Cahan sərməst olub rəqs eyləyir şövqü şətarətdən.

Uyub sən bir mələksimayə satdın dini, imanı,
Atıb ehkəmi-Quranı, uzaqlaşdın təriqətdən.

Fəqət xoş bir təriqət qoydun, əsla məhv olub getməz,
Cahan durduqca parlar, yüksələr, düşməz təravətdən.

Ziyarətgahını gülbusələr təzyin edər hər an,
Sən əhli-eşq üçün bir kəbə yapdırdın məhəbbətdən.

“Nədir mənası eşqin?!” söyləyənlər nerdə? Bir gəlsin,
Görüb qüdsiyyəti-Sənani, lal olsun xəcalətdən.

Məhəbbətsiz bütün mənai-xilqət şübhəsiz heçdir;
Məhəbbətdir əvət, məqsəd bu pürəfsanə xilqətdən.

SEVINMƏ, GÜLMƏ, QUZUM!..

Sevinmə, gülmə quzum, kimsənin fəlakətinə;
Bu hal, əvət, eyi bir şey deyil, sevinmə, saqın!
Sevinmə başqasının hali-pürsəfalətinə,
Toxunma qəlbinə bəkəslərin, zavallıların.

İnan ki, bir acı söz, bir baxış, bin incə gülüş
Kədərli, sıtmalı bir qəlbi dırmalar, yaralar.
O qəlb ovunsa da, aldanma, incinib küsmüş,
Sağalmaz işte o, illər keçər də həp sızlar.

Toxunma, ruhim! Əvət, kinlidir fələk, bir gün
Qızar, haman gücənib intiqam alır səndən.
Bu gün gülən yarın ağlar, saqın öyünmə, düşün!
Düşün də munis ol! İncitmə, qırma kimsəyi sən!..

PƏNBƏ ÇARŞAF

Pənbə, şəffaf, ipəkli bir çarşaf
Lərzişi-səfvətilə hər saət
Ruhi-məcruha eyləyir ithaf

Nazənin bir fəriştə, bir afət.
Bu təsəttür nasıl da cazibədar!
Bunda çox incə bir lətafət var.

Sanki bir növşüküftə gül fidanın
Pənbə tüllər əhatə qılmışdır.
Ya ki bir kövkəbi-dirəxşanın
Üstünü həp şəfəqlər almışdır.
Mən açıq şeirdən də həzz edəyəm,
Fəqət ən gizli şəri çox sevəyəm.

Açaraq sivrilir çox afətlər,
Saf və azadə sanki bir zanbaq...
Sən əmin ol ki, ey şükufeyi-tər,
Gülə çox başqa fər verir yarpaq!
Söylə! Dünyada hanki sənətkar,
Kölgəsiz bir rəsmdə sənət arar!?

O vücudi-lətifi qoy sarsın,
Nurdan işlənən ipək tellər.
Məncə məğrurü möhtəriz baxışın
Ruhu təltif için kifayət edər.
Örtün! Örtün... Fəqət unutma, saqın!
Sənin açmaq zamanın: iştə yarın!..

GÖRMƏDİM

Bilmədim, uydum bu məcnun könlümün fəryadına,
Eşqə dil verdim, bələdən başqa bir şey görmədim.
Ruhi-məcruhum gözəllərdən vəfa bəklər yenə,
Mən hənzət əsla cəfadən başqa bir şey görmədim.

Görmədim əsla tikənsiz gül, qaranlıqsız işıq,
Hər vüsali daima təqib edər bir ayrılıq,
Söyləyirlər: "Daimi zövqü səadət var", yazıq!
Seyr edib boş iddiadən başqa bir şey görmədim.

Gördüyüm hər müztərib simayə duydum mərhəmət,
Yarə, həm əğyarə yar oldum da, sevdim bicəhət;

Aşına zənn etdiyim hər üzde heyhat!.. Aqibət
Boş təməllüqdən, riyadən başqa bir şey görmədim.

Hər məhəbbət bir xəyanət, hər gülüş bir hiylədir.
Hər səadət ruhu oxşar çox sönük bir şölədir.
Bəlkə var səhvim? Fəqət gördüklərim həp böylədir..
Görmədim, əsla bələdən başqa bir şey görmədim.

VƏRƏMLİ QIZ

Sarı gül! Ey şikəstə, solğun nur!
Neçin aludeyi-xəyal oldun?!
Çeşmi-nazində başqa rəmz oxunur,
Söylə, bir söylə, sən neçin soldun?!

Düşünüb durma böylə incə, dərin;
İncəlik ya dərinlik afətdir,
Nerdə əvvəlki dadlı cilvələrin?
Bu nə halət, nasıl qiyafətdir?!

Mən dilərdim ki, cümlə züvvarın
Sənə həmsiyyəti-səfa deyələr!
Neçin ağlar nikahi-bimarın,
Səni qoynunda bəsləmişmi kədər?!

Ah... bilməm nə sehr var səndə,
Könül ancaq sənəylə nəşə bulur.
Sən mələksən, təvərrüm etsən də,
Yenə ruhum sənə əsir olur.

ÇOBAN TÜRKÜSÜ

Açmasın çiçəklər, gülməsin güllər,
Ötüşməsin şirin dilli bülbüllər,
Dərdim çoxdur ellər, ellər, ay ellər,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Göz yola dikməkdən bağrım oldu qan,
Bir xəbər yox hilal qaşlı yarımndan,

— 354 —

Yaralı könlümü olmaz oxşayan,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Gülməz, yüz bahar olsa gülməz üzüm,
Yardan başqa bir gözəl görməz gözüm,
Sanki anadan ayrılmış öksüzüm,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Öz yurdunda bir qəribdən seçilməm,
Əsir kimi bir dost, bir yaxın bilməm.
Cahan cənnət olsa bir ləhzə gülməm,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Məcnun könül Leylasını unutmaz,
Başqa bir gözəl dərdimi uyutmaz,
Bir məsəldir: "Tərən yerin sar tutmaz!"
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Göy üzündə görür-görməz hilalı,
Keçər fikrimdən yarımın xəyalı,
Dərbədər könlümün artar mələli,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Xatirə gəldikcə mavi gözləri,
Süzgün baxışları, dadlı sözləri,
Dolaşırım dağı, daşı, düzləri,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Yosma dilbərini deyilmiş ədasız,
Pək nazlıdır, amma deyil vəfasız
Nə çarə?! Eşq əhli olmaz bəlasız,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

DÜN VƏ BU GÜN

Dün səadətə parlayan gözlər,
İmdi yəsü kədər nisar eylər.
Dün təhəvvürlə gurlayan sözlər,
İmdi bir başqa macərə söylər.

— 355 —

Dünki xəndan könül bu gün sızlar
Dün sönen bir əməl bu gün parlar.

Mərhəmətsizdir işte köhnə fələk,
Bəşəriyyətlə əylənir daim.
Bəşəriyyətlə əylənir gülərək...
Dünki məhkum olur bu gün hakim,
Dünki bədbəxt olur bu gün məsud,
Dünki məsud olur bu gün mərdud.

Başqa, çox başqa imdi zövqi-cahan
Dünki peymanələrdə qan coşuyor.
Dünki məmurələr bu gün viran,
Dünki viranələr bu gün məmur...
Hər pozulmuş da dünki peymanlar,
Yeni dost olmuş əski düşmanlar.

Yox təbiətdə öylə bir qüvvət,
Əbədi, həm də paydar olsun.
Hər dəyişməkdədir bütün xilqət,
Hər dəyişməkdədir həyatü fünün.
Olmayan varmı inqilabə zəbun?
Varmı sarsılmaz öylə bir qanun?!

Seyr edin işte kainatı bütün,
Devrilir hər adımda bir əzəmət,
Dinləməz dünki hadisatı bu gün,
Parlayır hər dəqiqə bir hikmət.
Hər qaranlıqda çırpınır bir nur,
Hər həqiqətdə bir xəyal uyuyur.

QURUBƏ QARŞI

Yanar ruhim dəmadəm, ruhi-məcruhim yanar, sızlar,
Bütün aləm dəyişmiş sanki, hər qəsvətnüma-məhzun...
Bütün ətrafı sarmış bir məlal; ağlar, cahan ağlar;
Könül məhzun, hava məhzun, günəş məhzun, səma məhzun...
Günəş, dilbər günəş sıyrılsa yalnız sisli çarşafdan,
Olur zənnimcə hər kəs, hər könül bir an üçün xəndan.

Günəş, əngin, nəhayətsiz fəzanın nazlı sultanı,
Neçin? Bilməm neçin çıxmaz o xəlvətgahi-ismətdən?
Neçin afağı sarmaz şöleyi-hüsni-zərəfşanı?
Neçin məhrum edər hissü xəyalı feyzi-söhbətdən?
“Neçin? Bilməm neçin?!” derkən, aman,
ya rəbb nələr duydum?!

Buludlar sıyrılıb nagah müdhiş bir xəbər duydum.
Günəş, heyhat!.. O, qəhrindən qızarmış qanlı bir sima
Ki, hər bir nəzreyi-xunini bir dəhşət bəyan eylər.
Əvət, hər nəzrəsindən bəlli min əsrar, min mənə;
Qopan hər bü vəğadan sanki yüz min macəra söylər,
Dəmədəm fişqıran atəşli, zəhrəgin dumanlardan,
O gülgün çöhrə guya sarsılır, məhcub olur hər an.
Əvət, dalğın günəş, tutqun günəş haqsız deyil, zira
Bütün yirminci əsrin müstəbid övladı həp alim...
Əvət, dalğın günəş, yorğun günəş haqsız deyil, zira
Bütün yirminci əsrin müstəbid övladı həp zalim...
Əyilməzkən mələk insanə, olmuş aqibət şeytan,
Nədən şeytanə əbd olsun bu gün ali-nijad insan?!
Cahan bir qətlgah olmuş, aman yox zülmü vəhşətdən,
Bu insan məzhəbindən kimsə çıxmaz, kimsə qurtulmaz.
Bütün tarixi həp gözdən keçir ta bədu xilqətdən,
Əvət, bir böylə hüznəvər, ələmpərvər bahar olmaz.
Könüllər qan, çiçəklər qan, bütün çöllər, çəmənələr qan,
Dənizlər qan, buludlar qan, hava qan, iştə hər yer qan.

Böyük başlar dumanlanmış da, atəş püskürür hər an,
Qılınclar, süngülər, toplar, tüfənglər gurlayıb parlar.
Nə istər bir-birindən anlaşılmaz sayğısız insan?!
Olur məmurələr viran, qopar atəşli tufanlar.
Fəqət bunlar, bu vəhşətlər, bu dəhşətlər neçin bilməm?
Əcəb, xalimi insafü mürüvvətdən bütün aləm?!
Bu qəsvətlər neçin bilməm? “Neçin? Ya rəbb, neçin?” derkən
Qopub bir seyhə, müdhiş bir səda, bir nəreyi hey-hey!
Haman sarsıldı ruhim, tüklerim ürpərdi dəhşətdən;
Dəmədəm yıldırım, şimşək çaxar, patları peydərpey,
Bu qızgın seyhə guya gurlayıb söylərdi: – Ey qafil!

Fəlakətsiz səadət, qayğısız rahat deyil qabil.
Əmin ol, nərdə dirlik varsa, mütləq orda qavğa var;
Bu bir qanuni-hikmət, sirri-xilqətdir ki, məhv olmaz.
Basıb-kəsmək, yaxıb-yıxmaq azalmaz, daima artar;
Bu bir baziceyi-qüdrət ki, bundan kimsə qurtulmaz.
Çalış həp qalib ol, mərd ol! Bu aydın bir həqiqətdir:
“Cahan bir nazənin dilbər ki, yalnız mərdə qismətdir...”.

İŞTƏ DİVANƏDƏN BİR XATİRƏ

“Sən nəsen? Kimsən?” deyən ariflər

Arxadaşlar! Sormayın, heç sormayın!
Sızlayın bir qəlbə atəş vurmayın!
Sormayın, ariflər? Ey fərzanələr!
Anlamaz dərd əhlini biganələr.
Sormayın əsla, kiməm mən? Ya nəyəm?
İmdi mən bir qayğısız divanəyəm.
İştə könlüm bir yığıq viranədir,
Hər nə söylərsəm bütün əfsanədir.
Mən nəyəm? Kəndim də bilməm, vaz keçin!
Sən nəsen? Boş bir sual insan için.
Bir müəmmadır ki, “mənlük” həll edən
Yüksəlir lahuta fərti-nəşədən.
Mən heçəm, heçdən çıxan heçdir fəqət,
Zənn edərsəm sizdə də yox mərifət.
Göz-qulaq – görmək, eşitmək aləti,
Çox zaman aldatmış insaniyyəti.
Hər nə göstərsəm, nə söylərsəm sizə,
Etibar etməzsiz heç bir sözə.
Çünki mən divanə, siz qafilsiz,
Dilsizəm mən, yox sizin də hissiz.
Söhbətə mailsiz, diksinməyin!
Dinləyin! Ah, əfv edin, inciməyin!
Çünki anlaşımaq deyildir çox qolay,
Laylalaylay, laylalaylay, laylalay.

Bir zamanlar mən ənisi-yar idim.
Əhli-məna, məhrəmi-əsrar idim.
Gülşeni-vəhdətdə həp şamü səhər,
Seyr edərdim qayğısız, azadəsər.
Bixəbərdim... sevməyirdim xilqəti,
Bilməyirdim çünki mövcudiyəti.
Heçlik, ah... ən xoş dəmi-sümtü sükut,
Bir gözəl cənnətdi, heyhat!.. Ən zəbun.
Ən dəni bir hiss, əvət bir kor buğa,
Ruhumu yoxluqdan atmış varlığa.
Bir zaman baxdım ki, yox nurü səfa;
Bir kiçik məhbəsdəyəm: zülmətnüma...
Çırpınıb durdum, fəqət yox qurtuluş,
Qəşş olub qaldım həməən, bitabü huş.
Səssiz, ünsüz ağlayırdım məsti-xab;
Nagəhan bir seyhə, bir müdhiş xitab:
"Qalx! Ey insan oğlu, qalx!" əmr eylədi,
Sarsılıb beynim həməən sərsəmlədi.
"Vay!" deyib birdən bağırdım, zar-zar
İçqırıb həp sızlayırdım biqərar.
Sonra gördüm başqa bir aləmdəyəm,
Bir yığın insan üçün əyləncəyəm.
Həpsi xürrəm, həpsi pürvəcdü qərəb,
Anlamazdım mən nədir, aya, səbəb!
Ağlamaqdan qalmamışdı məndə hal,
Bir kiçik məcnun idim pəjmürdəhal.
Onlar amma gah gülür, gah əylənir,
Mən sükut etdikcə durmaz, söylənir.
Ninni söylərlədi gah aram ilə,
Bəzən oxşarlardı həp pürvəlvələ.
Keçdi az-çox, mən dəyişdim büsbütün,
Taleyi-mənhusuma doğmuşdu gün.
Ağlamazdım, imdi çox dilşad idim,
Qayğısız, azadə bir növzad idim.
Hər nə görsəm zövq alırdım bilmədən,
Yar idim həm yarə, həm əğyarə mən.
Sanki bir cənnət kəsilmiş kainat,

Başlamış artıq münəvvər bir həyat.
Daima məsudü fərrüxbal idim,
Daima xoşbin idim, xoşhal idim.
İştə bir məsum idim, azadəsər,
Uçmaq istərdim müzəffər, nəşəvər.
Anbaan bulduqca mən nəşvü nüma,
Ruhumu qaplardı bitməz bir səfa.
Artıyordu ömrə hər gün rəğbətım.
Çünkü bipayan idi hürriyyətim.
Qayğı bilməz bir çocuqkən nagəhan,
Fikrimi cəzb etdi digər bir cahan.
Kəsb-i-ürfan etməyə əzm eylədim.
Elmə qoşdum, hər nə duydum, bəllədim.
Ruhi-məsumanəm olmuş dərbədə,ər,
Fəzl üçün hər ləhzə yüksəlmək dilər.
İstəməzdim rahət, artıq biqərar,
Çırpınırdım ruzü şəb pərvanəvar.
Əldə kəskin bir silah olmuş qələm,
Fikrimə hökm əyləyirdi dəmbədəm.
Hər nə görseydim maraqa vərdi həp,
Mütləqa durmaz, arardım bir səbəb.
Artaraq fəzlü kəmalım anbəan,
Yüksəlirdim, yüksəlirdim durmadan.
Fikrimi işğal edən hər bir xəyal,
Ruhumu əylərdi ilqa min sual;
Kəşf üçün sərsəm könül məftun idi.
Kim onu həll etsə Əflatun idi.
Çırpınırdım daima ürfan üçün,
Heç sanırdım ömrü bir nadan üçün.
Məlcəim olduqca məktəb, mədrəsə,
Qəlbimə gəlməzdi heç bir vəsvəsə.
Zövq alırdım məscidü meyxa nədən,
Feyz alırdım aqilü divanədən.
Saçma bir dəftərçə, sərsəm bir kitab,
Ruhumu əylərdi daim hissiyab.
Fəzlü ürfan əhlinə heyran idim,
Elm üçün başdan keçər insan idim.

Kainati-elm, o bir dilbər həyat,
Ən müqəddəs bildiyim bir kainat...
Elm, əvət, çox sevdiyim dildar idi,
Ən gözəl bir yarı-əfsunkar idi.
Elmə vermişdim könül arifmisal,
Bilməyirdim başqa aləm, başqa hal.
Bilməyirdim qəm nədir, sevda nədir,
Bilməyirdim aşıqı-rüsva nədir.
Vardı tək bir həmdəmim: fəzlü kəmal,
Vardı tək bir munisim:ərbabi-hal.
Həp çalışmaq, uğraşib durmaqla mən,
Qoşdururdum fikrimi hiss etmədən.
Aqibət, bir gün yoruldum, inlədim;
Sonra küskün ruhumu həp dinlədim;
Çox düşündüm, çox daşındım, bir zaman
Guşeyi-üzlətdə tutdum aşıyan.
Etmədim insana artıq etibar,
Adəm oğlundan fərar etdim, fərar.
Məncə mərdud oldu hər dəftər, kitab,
Həp təfəkkürdən olurdum zövqiyab.
Bildiyim hər bir həqiqət əskidi,
Başladım təmziyə hər nikü bədi.
Gördüyüm hər şeydə bir mənə arar,
İctihad etmək dilərdim biqərar.
Artar ikən iztirabım anbaan,
Xeyli daldım... bir də baxdım, nəgəhan
Əski bütələr qalmamış, həp qırmışam,
Uçmuş əqlim, büsbütün çıldırmışam.
Gözlərimdən qaldırılmış pərdələr.
Baxdım, ağlar gördüyüm hər şey gülər.
Heyrətimdən mən də güldüm, aqibət,
Gözlərim gördüm yaşarmış bicəhət.
Tüklərim ürperdi həp sərsəmlədim,
Baxdım, artıq başqa bir aləmdəyim;
Sıçrayıb beynimdə qan vulkan yapar;
Gah enər qəlbimdə bir tufan yapar.
Məncə həp mahiyyəti-əşya bütün,
Başqa rəng almaqdadır guya bu gün.

Əski hissiyyat əzilmiş sərbəsər,
Əski “mən”dən heç bulunmaz bir əsər.
Bir həqiqət sanki ölgün bir xəyal...
Hökm edər ruhumda artıq başqa hal.

Məncə xilqət imdi bir əfsanədir,
Kim ki, həll etmək dilər divanədir.
Bir oyuncaqdır cahən başdan-başa
Qafil insanlar da bənzər sərxoşa,
Səndələr hər kəs əməlsiz, qayğısız,
Həpsi kəndindən xəbərsiz, sayğısız.
Söyləşirlər, anlaşılmaz sözləri,
Həp baxarlar, görməz amma gözləri.
Daima miskin, düşünməz, sərsəri...
Bir çürük xülyaya heyran əksəri.
Gah übudıyyət edib yıldızlara,
Gah əyilmişlər dilərə qızlara.
Çox zaman məğlub olub bir heyvana,
Tanrı zənn etmiş, tapınmışlar ona.
Böylə, gəmsiz bir yığın məkəb kibi,
Otlayrkən... işte – məslək mövcibi,
Fırlamış meydanə bir qaç dahiyyə,
Korları irşad üçün gəldik deyə,
Kəşf edib yoxluqda bir mövcudi-həqq,
Birdir, elan etdilər, məbudi-həqq.
Birdir, amma hökm edər hər bir şeyə,
Həm də əsla bənzəməz heç kimsəyə.
Xəlq edər, həm məhv edər, çox müqtədir...
Çünki hər bir qüvvətin fəvqündədir.
Hökm edər, söylər, onun ilhaminə,
Vaqif olmaz aciz insanlar... yenə
Duysa bir şey, həp o dahilər duyar,
Sonra onlar xəlqi eylər hissədar.
Xəlq, xaliqdən uzaq həm bixəbər,
Yalnız onlar əmr edər, ya nəhy edər.
Çünki onlar çox yaxın ülviyyəyə,
Həm də çox layiq xitabi-qüdrətə;

Parlamış hər kimdə ənvari-dəha,
Aləmi-əsrərə olmuş aşına.
İştə onlar, hər biri bir qəhrəman,
Həp çalışmış durmadan, sarsılmadan.
Bir dügün – onlarca hər bir təhlükə,
Həpsi olmuşlar fəda bir məsləkə.
Həpsinin amalı bir, əfkarı bir,
Həpsinin iqbalı bir, idbarı bir.
Həpsi yalnız bir həqiqət aşiqi,
Həpsi bir vicdanla dinlər xaliqi.
Həpsinin qəlbində bir sevdası var,
Həpsi Məcnun, həpsinin Leylası var.
Həpsinin ruhunda bir cənnət gülər,
Həpsi şəfqət bəslər, ülviyyət dilər.
Ağlamışlar həpsi insaniyyətə,
Xadim olmuşlar bütün bir niyyətə.
Parlamış həpsində bir həq şöləsi,
Xeyrə munis, şərrə düşmən cümləsi.
Haqdan almış həpsi ilhamatını,
Dinləmiş həm kəndi hissiyyatını.
Hər kəs inşad eyləmişdir bir kitab.
Ta ki, izhar eyləsin bir inqilab.
Başqa bir “mənlük” ararkən hər biri,
Uymaz olmuş bir-birə çox sözləri.
İştə hər dahidə var bir etiyad.
Yan baxıb təqlidə, eylər ictihad.
Çox təbiidir ki, hər sahibhünər,
Bir təcəddüd, bir xüsusiyyət dilər.
Gərçi az-çox bir-birindən fərqi var,
İştə onlar, həpsi bir şəhrah arar.
Dinləyib əslafı həp fikr etdilər;
Göstərib əxlafe bir yol, getdilər.
Sonra, lakin sonra pək çox sürmədən
Fırlayıb meydana bir çox rahzən,
Onların fikrində bulmuşlar təzad;
Hər biri bir yolda etmiş ictihad.

Bir-birindən xəlqi istikrah için,
Hər biri bir dürlü olmuş xuşəçin.
 Bir yığın əfsanə, min lafı kəzaf
 Uydurub hər kəs çıxarmış ixtilaf.
Hər biri boş bir xəyal almış ələ,
Uğraşib dünyayə salmış vəlvələ.
 Ayrılb bir mürşidin peyrövləri,
 Ayrı məzhəblər çıxarmış; hər biri
Bir yığın böhtanlar icad eyləmiş
Pirinə həzryanlar isnad eyləmiş.
 Anlamaz, kor xəlqi qandırmış bütün,
 Hər nə qusmuş, həp inandırmış bütün.
Qübbə yapmışlar kiçik bir həbbəyi,
Söyləmiş: "haqq məndə..." hər külxanbəyi.
 Hakim olmuşlar bütün izanlara.
 Hər kəs uymuşdur o bivicdanlara.
Firqələr təşkil edilmiş anbaan,
Olmamış əskik niza heç bir zaman
 İzləyib hər firqə çıxmaz bir cığır,
 Bir dügün-dərnək qurulmuş zirhazır.
Hər kəs uymuş kəndi sərsəm fikrinə,
Düşmən olmuş çoxlar öz həmfikrinə
 Eyləmiş hər kəs təsəvvür qayəsiz,
 Başqa yol, bir başqa xaliq, başqa iz.
Hər kəs aldanmış da sapmış bir yana,
Min çeşid bütlər yapıb tapmış ona.
 Hər kəsin ruhunda bir xaliq gülər,
 Öylə bir xaliq ki, xəlq etmiş bəşər.

Çox tühaf!.. Bir firqə, digər firqənin
Xaliqindən diksinib olmaz əmin.
 Halbukî, hər kəscə haq bir, tanrı bir...
 Ya bu sərsemlik, bu azğınlıq nədir?!
Bir yığın insan arar zülmətdə nur,
Bir yığın: haq bizdədir, söylər durur.
 Bir güruh eylər pərəstik vəhdətə.
 Bir güruh eylər təməllüq kəsərətə.

Hər kəs artıq izləyib bir yol gedər,
Əyri, düz, çirkin, gözəl iman edər.
Cahil, arif, bir çoban, bir feyləsuf,
Kəndini sanmaqda...ərbabi-vüquf.
Hər kim əvvəldən inanmış hər nəyə,
Bir də ram olmaz o digər bir şeyə.
Haq təcəssüm etsə birdən həpsinə,
Tutduğundan kimsə vaz keçməz yene
Çünki pək gücdür unutmaq keçmiş,
Həm düşünmək istəməz bir çox kişi.
Hökm edər "mazi" bütün vicdanlara,
"Əskilik" eylər nüfuz izanlara,
Əski adətlər birər zəncir olub,
Dəmbədəm etməkdə təsxiri-qulub.
Sorsalar: dünyada kimdir hökmdar?
Mən derim: ölmüşlər, ölmüş duyğular!
Bir həqiqətdir bu... varsa şübhəniz;
Ta çocuqluqdan nə öyrənmişsəniz,
Hər nə yad etmişsəniz dün ya bu gün
Qəlbinizdən həp silin bir-bir bütün.
Valideyn ağışu, məktəb, mədrəsə,
Qorxu, ümmidü təvəkkül, vəsvəsə.
Etiqad, əxlaqü adət, hər nə var,
Həp kökündən qaldıran divanəvar...
Həp qırın, həp çeynəyin, həp məhv edin!
Heç zərər yox, bir müvəqqət səhv edin!
Səhvinizdən ta ki doğsun şübhələr,
Həp seçilsin haqqü batil, xeyrü şər.
İştə bir meydan ki, istər qəhrəman.
Hər kimin var meyli, etsin imtəhan.
Etsəniz bir böylə cürət, şübhəsiz,
Qarşımızdan pərdələr qalxar təmiz.
Bir də aldanmazsınız hər kahinə,
Fikri çaldırmazsınız hər xainə.
Başlayıb artıq münəvvər bir həyat,
Məhv olur həp əski, ölgün kainat.

Köhnə mövhumata yol verməzsınız,
Haqqı dinlər, başqa şey görməzsınız.
Seyr edib insanların əfalını,
Fikrini, amalını, hər halını.
Heyrət eylər, daima ağlarsınız,
Daima ağlarsınız, sizlarsınız;
Halınız ənzarı cəlb eylər bütün.
Seyr edənlər həp gülümsərlər bütün.
Çünki Məcnun zənn edər hər kəs sizi,
Kimse dərk etməz fəqət Leylanizi.
Kimsədən gəlməz kömək heç bir zaman,
Ürkərək sizdən qaçar yeksər cahan.
Siz də bipərvə olub mərdümgiriz,
Nərdə insan görsəniz ürkərsiniz.
Ərzi-didar etsə sizlərdən biri,
Göstərib heyrətlə bir çox sərsəri.
Xəlqə söylərlər: "Qaçın bundan, aman!
Şarlatandır, şarlatandır, şarlatan!
Sözləri həp saçma... yox mənə, filan,
Həp yalandır, həp yalandır, həp yalan..."

İştə diqqət lazım... eyərbabi-hal!
İmtəhan istər, nə lazım qilü-qal.
Bir cəsərətdir bu... iqdəm etsəniz,
Böylə bir azadə yoldan getsəniz,
Siz də bir Məcnun olub ağlarsınız;
Mən nəyəm? Yaxud kiməm, anlarsınız;
Ən nəhayət, hərə həqiqət bəllənər,
Haq nədir? Nəymiş? Nəhayət bəllənər.
Öncə "mənlik"dən təcərrüd qılmayan
Kəndi nəfsindən uzaqdır hər zaman.
Kim ki, əql istər, o, məcnun olmalı;
Hər fəlakət gəlsə məmnun olmalı;
Yoxsa kövşək, duyğusuz, boş bir beyin
Sirri-xilqətdən nə anlar söyləyin?!
Canlı meyitlərcə zor idraki-həq,
Görməz əmə, doğsa həttə min şəfəq.

Nuri-həq, bir çöhrədir, daim gülər,
Dərkdən aciz fəqət biganələr.
Dərk edənlər mütləqə məczub olur,
Fərti-əşqindən həməən, illət bulur.
Çıldırıb sərsəmlər, ağlar, həm gülər;
Başqa bir aləmdə rəqs etmək dilər.
Tərk edib cananə bixud canını,
Həp arar məşuqeyi-vicdanını.
Biqərar istər sarılsın boynuna,
Nagəh anlar: yarı girmiş qoynuna.
Ruha artıq başqa ülviyyət gəlir,
Aləmi-lahuta qalxar, yüksəlir.
Yüksəlir, əngin fəzalərdən aşar,
Ərşi-istiğnadə bipeəva yaşar.
Təşneyi-ürfan ikən dərya bulur,
Mövt ararkən zindeyi-cavid olur.

İKİ HƏMŞİREYİ-LƏTAFƏTÜ AN

Bəzən əsla umulmayan yerdən,
Nə qədər bəxtiyar olur insan!
İştə, mən yəs içində inlərkən,
Ruhi-məcruhimi edər xəndan,
İki sevda pərisi ləməfəşan.
Biri – növrəstə, nodəmidə çiçək...
Biri – nadidə, naşinidə mələk...

Birinin çöhreyi-dilaşubi,
Ləbi-gülgünü, çeşmi-məxmuri,
Zülfi – səbrəngi, rəngi – məhcubi,
Qərq edər nurə qəlbi-rəncuri;
Şərqə məxsus o bir gözəl huri...
Kim bilir! Bəlkə imdi cənnətdən
Yerə enmiş gözəl o qönçə dəhən.

Lakin əfsus... qeyri-qabildir,
Məcə təsviri-halı digərinin.

O bir ülvi xəyalə bənzədilir
Ki, edər hər baxışda şair için
Pürməali nəşidələr təlqin.
Söylüyor işte hər bir əzası
Ki, mənəm əsrin ən gözəl Venosu.

Gərdəni-safını öpən o xəfif.
O təməvvücnüma ipək saçlar,
Nəsr edər kainata qarşı lətif
Pürzəhəb bir ziyaya-rayihədar,
Nəşvəza bir bahari-pürəzhar.
O səmavi nikahə qarşı fəqət,
Duyar insan mədid bir heyrət.

Bu dilara, sevimli mənzərədən
Ruha bir başqa etila gəliyor.
O gözəl çöhrələr gülümsərkən
Saçar ətrafə sanki nuri-sürur,
Ah, mümkünmü olmamaq məşhur?!
Qadın! Ey möhtərəm ənisi-bəşər,
Sənsiz öksüz qalırdı hissi-bəşər!

BİR QIZIN SON FƏRYADI, YAXUD ZİNDAN GUŞƏSİNDƏN BİR SƏS

Ürəkdə qaldı məramım, duyulmaz oldu səsim;
Gözümdə qalmadı nur, ah, işte son nəfəsim!..
Məzalim atəşi yaxdıqca qovrulur bədənim,
Nə hali-müdhiş! Aman, son günüm bumuydu mənim?!
Solub bahari-şəbabım, dəyişdi hər halım;
Bu surətim, bu vücudum, bu dönmüş iqbalım;
Mənimlə doğmuş imiş sanki izzirabü kədər!..
Zamani-şəb... uyuyur, hər kəs, istirahət edər.
Bütün cahan uyuyur, bisəda, tüyürü vühuş...
Nücumi-zahirə həp nimxab, həp bihuş...
Sükunü heyretə dalmış fəzayi-naməhdud
Təbiət aləmi olmuş da sanki xabalud;

Mənə ənis olacaq işte bir soluq sima!..
Qəmər, mənim kimi müğbər, o şəbnəvərd səma.
Mənim kimi o da bixabü müztərib-əhval...
Mənim kimi o da bitab, həm qərini zəval...
Bu fərqimiz var: o, varəsteyi-məzalimdir,
Mənim nəsibi-həyatımsa zülm zalimdir.
O bəxtiyardır, artıq əsarət anlamayır,
Gözəl-gözəl gəzinir, hürr yaşar o solğun nur.
Fəqət, üzər məni hər ləhzə bir vərəmli xəyal,
Əcəlmə yaxlaşıyor? Ya nədir bu küskün hal?
Nədir bu teyfi-məqabir gözümdə şöləfüruz?!
Tükətdi səbrimi, ya rəb, bu hali vicdansuz.
Xayır, xayır, yaşamam qeyri, ey kədərli həyat!
Çəkil də get, mənə rahat ver! İstəməm heyhat!
Mən istəməm yaşamaq hər ümidim oldu təbah
Ürəkdə qaldı bütün dərdu həsrətim eyvah!..

Sən, işte ey gecənin aşınayî-razi qəmər!
Gəzib dolaşdığın afaqə eylədikcə nəzər;
Guzərgəhindəki həmsirələr, xanım qızlar,
Səninlə söyləşərək həsb-hal edər, zinhar!
Unutma, halımı aç söylə! Yalnız onlar için.
Bu can çəkişməyə verdim riza ki, bəlkə yarım
Bu zülmü duymayaraq bəxtiyar olar onlar.
Əvət, bu nəmli, işıqsız, bu kirli zindanlar
Yerim deyildi, fəqət kəndim ixtiyar etdim,
Mənim bu işte vəzifəmdi. Əlvida!.. Getdim.

QONŞU ÇİÇƏYİ

Sarışın balkonun kənarında,
Yazın atəşli zərbəsilə solub
Fəri uçmuş beş-altı saqsı çiçək,
Gah bihiss, gah titrəyərək,
Bəkləyir mavigözlü bir mələyin
Nurdan tökmə nazik əllərini.

Həpsinin hüsni-pürqubarında
Artıyor hər dəqiqə hüznü-qürub;
Gələrek imdi bir pəriyi-şəbab,
Əldə bir dəsti eyləyir sirab;
İştə bayğın baxışlı hər çiçəyin,
Güldürür çöhreyi-mükəddərini.

Nə qədər xoş... o nazənin rəftar!
Nə dilaşub... o zülfi-zərrintar!
Həp o simayi-şux, o nim nigah,
O şəhamətli, atəşin gözlər
Ruhi-əşarə bir təcəlligah
Olarəq nuri-etila sərpər.

Bir çiçəkdən seçilmiyor hərgiz,
Həm də bir qönçədir ki, pək nadir...
O gül əndamı iştə seyr ediniz!
Pəmbə güldən gözəl deyil də nədir?!
Mütəsəvvirmidir ki, bir insan
Onu görsün də olmasın heyran?

NƏCMİ-GEYSUDAR

Sən ey yüksək fəzalardan aşan səyyahi-zərrinpər!
Uzaq, ey nəcmi-geysudar! Uzaq göz, ərzə yaxlaşma!
Uzaqdan çox gözəlsin, mənzerən çox dadlı, çox dilbər,
Məhəbbət yox təqərrübdə, bu məhrəkdən saqın, şaşma!

Təfərrücgahın ey səyyari-ülvi, çox geniş... yüksəl!
Bu alçaq yer sana layiq deyil, yüksəl, yaxın gəlmə!
Münəvvər saçlarınmış sanki zəhralud bir məşəl,
Yaxarmış xəlqi!.. Hər kəs qorxuyor, uç get, saqın gəlmə!

Bizim torpaqda naməqbul olur biganələr daim,
Onunçün sevməz insanlar səni, hər kəsdə nifrət var,
Məramın qəhr isə, get! Onları təsmim edər daim,
Bu ərz üstündə yüz minlərcə geysudar yıldızlar.

İBTİLAYİ-QƏRAM

Dinliyorkən lisani-şerimi mən,
Bir yetimin lisanhalı kibi, –
Yüksəlir bir inilti qəlbimdən,
Titrədir ruhi-lərzədar şəbi.

Daima bir sərabə aldanırım;
Ağlarım, sızlarım, fəqət o zaman,
Ruhi-şerimdə çırpınır sanırım
Bir qırıqlıq, bir ehtiyac nihan.
Öylə bir ehtiyac mübrəm ki;
Ona vabəstə etilayi-xəyal,
Şeir – şair bulur onunla kəmal.

İştə ahəngi-leyl, səmti-səma,
İştə dalğın dəniz, diyor sanki
Həp sükuti-bəliğ içində mana:
Ruhi-şairdə mövcudı-ılham,
Bir məziyyət var: "İbtilayi-qəram!..".

ŞEİR MƏFTUNU

Pürhəvəs şerə mübtəla bir qız:
Nura aşiq sevimli bir yıldız.
Kəndi bir şeir-pürməlahət ikən,
Şerə bilməm bu incizab nədən?!
Daima gözlərində şeir oxunur,
Gəliyor iştə, həm də çox məsrur...
Göyden enmiş mələk kimi pürnur,
Göyə çıxmış bəşər kimi məğrur...
Bu nə fitrət! Nə hali vədəfruz?
İştə hər bir ədası taqətsiz.
Nə qədər şairanə bir sima!
Həp gözəlliklər onda ciltvənüma...
Bir həzin kölgə var o saçlarda,
Gecə qoynunda bəsləmiş guya.
Nə müəlla bəşər? Nə nazlı mələk!

Göydən əsla ayırmayır gözünü,
O bir afət, o bir sevimli çiçək
Ki, öpər pənbə dalğalar üzünü.
Ona biganədir cahanda kədər,
Daima şux, daima dilbər...
Hüsnü eşq eyləsə təcəssüm əgər,
Böylə bir qız qiyafətində gəzər.

DƏNİZ PƏRİSİ

Hər tərəf nəşədar, hər yer şən...
Yenə hər şeydə bir tərəvət var.
Günəşin cilveyi-lətifindən
Vəcdə gəlməkdə nevrusi-bahar.

Dənizin səfheyi-səma rəngi
Yenə almas parələr saçıyor.
Çırpınan ruh üçün oxur sanki
Hər kiçik dalğa bir nəşideyi-nur.

Pəmbə şəmsiyəsilə bir dilbər,
İştə sahil boyunca sallanaraq,
Süzülən pəmbə bir qayıqda üzər,
Bir mələkdir ki, xabgahi-şəfəq...

Mayıs oxşar da gül yanaqlarını,
Bayılır, məsti-zövq olub titrər.
Gah öpər möhtəris dodaqlarını
Əndəlibanə dadlı zənzəmələr.

Ah... bilməm bu hüsnü-xoş əlhan,
Hanki qəlbin şüküftə qönçəsidir?
Bu mələk qız, bu niri-xoş cəryan,
Əcəba bir dəniz pərisimidir?!

BU GECƏ

Dərin-dərin uçurumlar, vərəmli fırtınalar,
Bütün-bütün sıxıb əzməkdə ruhumu bu gecə.
Səninlə, ah, sənin yadı-həsrətinlə yanar,
Yanar, səni anaram, dilbərim! Fəqət sənə,
Bu bir həyati-müxəyyəl, həzin bir əyləncə...

Gözəl mələk! Gecələr daima səmayə baxar,
Qəmərdən, ah... o soluq çöhrədən səni sorarım.
Onun ziyayi-rəqiqilə həp uçar, qalxar,
Arar, bulur, səni dinlər kədərli duyğularım,
Kəsik təranələrım, həp zəhərli qayğularım.

Bütün cahan uyuyur, kainat həp dalğın...
Məkr xəyali-bəidinlə ruhi-məcruhum,
Qəmərdə birləşərək pək acıqlı, pək çılğın
Bir iştiyaq ilə giryandır, ey mənim ruhum!

Sizin üfüqdə qəmərlər böylə, pəkmi nazlı doğar?
Nədən cəbini-lətifin səhabəpuşi hicab?!
Hərimi-nazinə pərvaz edən şüan-nəzər
Qalır zülami-təhəyyürdə münkəsir, bitab...

AH... YALNIZ SƏN!

Ruhim, ey aşınayj-əsrarım!
Həp uzaq, bəzmi-vüslətindən uzaq;
Qürbət ellərdə təlxxam olaraq,
Səni özlər də sızlayıb yanarım.

Gecə-gündüz həyati-müzteribim,
Sənin aləmi-həsrətinlə sənər;
Fikrə gəldikcə həp keçən günlər,
Daima çırpınıb durur qəlbim.

Səndən ayrıldığı zaman o gözəl,
Dadlı, süzgün baxışların guya

Pək dərın bir sükut içındə mana
Demək istərdi: “Get, fəqət tez gəl!”

Öpüb əmdikcə tombul əllərini,
Ruhim ağlardı, iştə sən o zaman
Oxudun gözlərimdə pürhəyəcan –
Bir əsirin sönən əməllərini.

Sonra titrək, kəsik əda ilə sən
Yalnız – get, saqın unutma! – dedin.
Uça bilsən də imdi bir gəlsən,
Halımı seyr edib olurdun əmin.

İştə! Həp növbahara nəşə verən
Qönçələr, nəğmələr, təbəssümlər,
Al şəfəqlər, nəsimi-şuxi-səhər,
Mənə biganə... ah... yalnız sən!

NEÇİN?

Mən neçin məsti-eşqi-yar oldum?
Bu nə xülya ki, mən düçar oldum?
Mən neçin böylə dilfıkar oldum?
Niyə məftuni-zülfı-tar oldum?
Niyə bədbəxti-ruzigar oldum?

Mərhəmətsiz mələk, ədalı gözəl;
Gör nələr yaptı bir vüsala Bədəl!:
Yeni gülmək dilərdi şəmsi-əməl,
Ah... çox bəxtiyar idim əvvəl...
Mən neçin məsti-eşqi-yar oldum?

Sevərəm... Son nəfəsdə inlərkən
Yenə atmam o nazlı dilbəri mən.
O gözəl gözlər, ah... o qönçə dəhən,
Çıxmayır bir dəqiqə fikrimdən.
Bu nə xülya ki, mən düçar oldum?

Səhər aşiq o nurun ismətinə;
Bayılır pənbə gül təravətinə;
Cümlə heyran ikən nəzakətinə,
Uyar-uyuz onun məhəbbətinə,
Mən nəçin böylə diltikar oldum?

Hər künül bağı bir vəfakarə;
Arayır dərđi-eşqə bir çarə.
Mən nəçin böylə qaldım avarə?
Nəçin uydum o çeşmi-səhharə?
Niyə məftuni-zülfi-tar oldum?

Nə olur? Beş dəqiqə ləbbərləb,
Yaşasaydıq onunla məsti-tərəb;
Of, bilməm ki... Mərhəmət, ya rəb!
Məni qəhr etdi iztirabü təəb,
İştə! Bədbəxti-ruzigar oldum.

GET!

Məni anlatma ki eşq, aləmi-sevda nə imiş?
Bilirəm mən səni, get! Hər sözün əfsanə imiş.
Get, gülüm, get, gözəlim! Başqa bir aşiq ara, bul!
Duydum artıq sənin eşqindəki mənə nə imiş!..
Bivəfasan, mələk olsan belə uymam daha, get!
Kim ki uymuş sənə, künlüm kimi divanə imiş.
Yetişir, get! Məni qəhr eyləmə, tərsə qızı, get!
Anladıq şəfqəti-ayini məsiha nə imiş!
Səni bir sadədil, azadə mələk sanmış idim,
Neyləyim!.. Ah. . künül ruhuna biganə imiş.
Səni təqdis edərək bir daha sevməm əsla,
Nə imiş sanki bu eşq?! Aşiqi-şeyda nə imiş!
Aləmi-zövqü səfadən mənə bəhs etmə, saqın!
Bildik artıq bu cahən mülkü nə viranə imiş!..

MƏYUS BİR QƏLBİN FƏRYADI

Ey nəşvəli, ey işvəli ümmid!
Lənət sənə, ey afəti-cavid!
Artıq yetər, əl çək, mən usandım;
Əvvəl səni bir bakirə sandım,
Arxan sıra gəzdim yapa-yalnız,
Hər məkrinə uydum sənin, ey qız!
Get! Anladım artıq nə imişsən,
Duydum ki, nasıl fitnə imişsən.
Bir başqa dil-aşüfteyi get, bul!
Keç, get! Sırıtib durma, kənar ol!
Dəf ol ki, gözüm görməsin əsla,
Yıxdın məni, ey sıtmalı xulya!
Qarşımda durub titrəmə, ey zill!
Bİtdim, daha yox məndə təhəmmül.
İnsan nə qədər maili-qəflət?!
Səndən umuyor zövqi səadət!
Var bir quru hikmət, o da yanlış...
Ümmid ilə guya yaşanırmış!
Bir söz ki, yalan, saçma, xurafat...
Aldanmam o əfsanəyə, heyhat!..

Ey yəs! Sən ey hüznü-sərazad!
Ağuşuma gəl, qıl məni dilşad!
Gəl qəlbimə gir, ey sarı yıldız.
Yalnız mənə o munisü məhrəm,
Yalnız mənə ol munisü həmdəm!
Yalnız olayım mən sənə məhrəm,
Sevdim səni, ey sevgili dilbət!
Gəl, ağlayalım imdi bərabər.

Çöhrən mütəvərrim kimi küskün...
Səndən çəkinir hər kəs onunçün.
Dalğın baxışından qaçar insan,
Bilməm nədən etmiş məni heyran?!
Aləm səni zənn etsə də çirkin,
Lakin mənə sor! – mənə gözəlsin.
Hür olmaq üçün xeyli yoruldu,
Eş kəndimə yalnız səni buldum.
Zira sənə yar olmayan insan

Zənciri-əsarətdə verir can!
Ruhim irər ülviyyəyə səndən,
Sənsiz əzilir, məhv oluram mən.
Qəlbimdə əgər varsa mətanət,
Səndən, yenə səndəndir o qüvvət.

Ümmid ilə insanə gələn hiss,
Ya kizbü riyadır, ya təbəsbüs.
Lakin sana məftun olan əhrar,
Laqeyd olur, ey yarı-füsunkar!
Miskin yaşamaz, zülmə tapınmaz
Rahət nə, səfalet nədir anmaz,

Sənsiz yaşasam bağrım olur qan,
Qoş, gəl mana, ey rəhbəri-viddan!
Uç, gəl mana, ey həmdəmi-hissim,
Bir dərbəderim, yox bir ənisim.
Sənsiz yaşamaq mənə tənzül,
Sənsiz gəbərsəm o da bir züll...
Gəl, ruhimi güldür də çəkil, get!
Ya qəlbimi yar, parçala, məhv et!..

SON BAHARDA

Həmşirəzadəm üçün

Kədərli, sisli bir axşamdı, ağlayırdı səma:
Bütün üfüqləri sarmışdı möhtəriz, məhcub
Buludlar... iştə o matəmnisar dəmdə mana.
Uzadı dəsti-qəza çox acıqlı bir məktub.

O bir kitabeyi-məqbərdir, eyləyincə nəzər,
Gözüm qaraldı, təəssürlə münfəil, məbhut.
Düşündüm, ağladım; artıq o şəb səbahə qədər,
Gözümdə dalğalanıb durdu süslü bir tabut.

Sənin o nuri-təbəssüm saçan dodaqlarını,
O nazlı çöhrəni andıqca tirə oldu xəyal.
İnanmaq istəməyirdim ki, gül yanaqlarını
Əcəl xəzan kimi çöksün də eyləsin pamal.

Yazıq!.. O yaşda kim ümmid edər ki, böylə, səni
Bahari-hüsnün olar zib hicləgahi-ədəm?
Doqquz yaşında umulmaz bir iftiraqi-həzin!
Əcəb şükufeyi-sevdamısan?* Nəsən? Bilməm...

Neçin, neçin solu verdin, zavallı Məsuməm?
Yaraşmıyor o kəfən duşi-nazəninində!
Nədir o çini-müəbbəd quzum cəbinində?
Bu kainatə nədən küsdün, ey mələk, bilməm?!

Nədən həyatə gücəndin? Bilinmiyor səbəbi;
Xudamı gördü səzavar qürb rəhmətinə?
Kitabi-hüsnünü bir şeir nəşinidə kibi,
Oxur-oxur, doyamazdım onun səbahətinə.

Anar o dəmləri mən imdi müztərib, düşgün,
Kamali-yəslə tiflanə ahu-zar edərim.
Səninlə, bax, sənin əlamə-həsretinlə bu gün,
Ənini-matəmə bənzər bütün nəşidələrim.

Gözümdə imdi cahan bir sərabə-giryənümud...
Bütün təbiəti sarmaqda bir mələlü kədər;
Sevimli, tazə çiçəklər olub xəzanalud
O hüsnə-nairni-cavidə sanki matəm edər.

Yarın sənin kimi onlar da həp sönüb bitəcək,
Bu gündən işte o solğun, vərəmli çöhrələri,
Yarınki lövhəyi-matəmgüzini ərz edərək,
Diyor ki, hər fərəhin var sonunda bir kədəri.

Əvət, gözəl mələyim! Hər səfa ələmlə bitər;
Bu bir lətifeyi-qüdrət, bu bir həqiqətdir.
Fəqət bahari-şəbabında bir şükufeyi-tər,
Açılmadan sararıb solsa, mütləqə acınır.

Bu nüktə, işte, budur ruhimi müəzzib edən,
Düşündürən məni ancaq bu... yoxsa inləyərək –
Sönən həyatə-bəşər sadə bir təhəvvüldən,
Bir inqilabi-həzindən ibarət olsa gərək...

ABDULLA ŞAIQ

ŞEİRLƏR VƏ POEMALAR

VƏTƏN

Ey çeşmimin önündə mücəssəm, Vətən, Vətən!
Qəlbim kimi ələmlərə həmdəm, Vətən, Vətən!
Fikrim sarayını dolaşırsan zaman-zaman,
Qanlı kəfənlə, dərd ilə toəm Vətən, Vətən!
Baxdıqca həsrət ilə o solğun camalına,
Çeşmimdə tar görsənir ələm, Vətən, Vətən!
Axşam-səhər o gül üzünü isladan nədir?
Göz yaşlarınımı, yoxsa ki, şəbnəm? Vətən, Vətən!
Dəhşət içində cismi-şərifin donub durur,
Nolmuş vücudi-pakinə bilməm, Vətən, Vətən!
Baxdıqca gül-çiçəkli o gülgün çəmənlərə,
Möhnət evi sanır onu adəm, Vətən, Vətən!
Sənsən səbəb bəqayi-dilü cani-natəvan,
Canım kimi nolar səni sevsəm, Vətən, Vətən!
Gördükcə dərdini əriyir cismi-natəvan,
Ney tək sızıldayır dili-pürqəm, Vətən, Vətən!
Qarşımda dərd, matəmə batmış gözəl mələk,
Səslər həzin səda ilə hərdəm: Vətən, Vətən!
Ey xaki-pak, söndümü parlaq ziyaların?
Oldunmu zülmə, möhnətə həmdəm, Vətən, Vətən?
Övladi-naxələfmi səni saldı bu günə?
Eyvah, bu dərd, möhnətə dözməm, Vətən, Vətən!
Aç, aç o qəmli köksünü, ey məxzəni-mələl,
Bas bağına bu Şaiqi möhkəm, Vətən, Vətən!

NİYƏ UÇDU?*

Uçdu mələkim, qaldı mənə dərdu mələli,
Fəryad! Yenə almaqdadır ətrafımı zülmat!
Eyvah, ümid qönçələrim solmada, heyhat!
Bu köhnə cahən söndürə bilməz bu zəvalı.

Ey bariqələr, zərbələr endir bu cəhanə!
Söndü niyə vicdanımı tənvir edən amal?
Oldu niyə ümmidlərim zülmə pamal?
Ey hiyləgər iblis, nədir indi bəhanə?

Baxdıqca bu aləmlər edər könlümü bərbad,
Xəstə ürəyim aldı dərinədən yara bir də.
Doktor, yetər, əl çək, buna yoxdur çara bir də,
Olmazsa muradımcə bu viranələr abad.

Durma daha, ey ədl, səadət buludu, yağ!
Ey ıldırım, əzminlə gurulda yenə hər an!
Ey güclü külək, sən də qopar fırtına, tufan!
Bu köhnə cahanı təməlindən uçur ancaq!

ƏKİNÇİ

Yaz qapını, aldı, əkinçi, oyan!
Dur ayağa, tarla səni gözləyir.
“Şumla yeri, dur, gəl, əkinçi” – deyir
Haydı, a zəhmət mələyi, qalx, oyan!

Qızdı günəş, aləmə verdi həyat,
Qonşuların tarlasını xışlayır,
Qan-tər içində hamısı işləyir,
Zəhmətinizlə yaşayır kainat!

Borclarına indi, gözüm, çarə qıl,
Çul, palazı qışda satıb soymusan,
Külfətini quru yerdə qoymusan,
Haydı, oyan, dərdirə bir çarə qıl!

Təknədə şey yox, nə axurda saman,
Külfətinin səndə qalıbdır gözü.
Yaz günəşi qarşılıyıb, bax, sizi,
Haydı, a zəhmət mələyi, dur, oyan!

ƏKİN NƏĞMƏSİ

Çək, şumla yeri, durma daha, qaşqa kəlim, çək!
İndi sənə yem, su verərəm, durma, kəlim, çək!

Bəslər, a kəlim, danələri yer qucağında,
Qalxar yaşıl otlar, göyərər hər bucağında,
Sonra sarı sünbüllər olar tarlada zahir,
Hey dalğalanar, sanki qızıl rəngli dənizdir.
Alqışlayıram zəhmətini, ey köməyim, çək!
Məhsul ola bol, olmaya nabud əməyim, çək!

Bir gün biçinin vaxtı çatar, onda oraqlar
Qatxıb-ənərək tarlada şimşək kimi parlar.
Mən onda başaqlar arasında yataram şad,
Rahət olaram zövqlə, qəm-qüssədən azad.
Çək, şumla yeri, durma daha, qaşqa kəlim, çək!
İndi sənə yem, su verərəm, durma, kəlim, çək!

KÖÇ

May olcağın el köçür yaylaqlara,
Səs-küy düşür meşələrə, dağlara.
Atlar kişnər, qoyun-quzu mələşir,
Qara mallar bir-birilə səsleşir.
Qız-gəlinlər düzənlikdə çapır at,
“Hey” vurunca ata, açır qol-qanad.
Yollar dağdır, ya meşə, ya düzənlik,
Hər tərəfi basmış böyük bir şənlik.
Bir çay kənarında düşürlər axşam,
Səfəli bir yerdə olurlar aram.
Od qalayıb, qızlar suya gedirlər,
Qocalar yığışib söhbət edirlər.
Rahət edir cavanlar malı, atı,

Çoban tütək çalır, oxur bayatı.
Bir tərəfdə sürü, naxır otladır,
Bir tərəfdə colma-çocuq oynadır.
Gecə olur, başlarını atırlar,
Arabalar arxasında yatırlar.
Məhtab gecə. Göydə ulduzlar axır,
Seyrək buludlar arxasından baxır.
Meşə, dağ-daş sükut içində inlər,
Yalnız hürür orda-burda köpəklər.

İYİRMİNCİ ƏSRƏ XİTAB

Məzlumların ümidisən, ey əsri-pürxətər!
İzlər böyük addımlarını bir sürü bəşər!
Dövrü zəmanədən nə gətirdin bizə xəbər?
Hiddətli bərq, saiqələrdən nə var əsər?
Tufanlı ildırımlarının qəhr, hiddəti
Xofü ümid ilə yaşadır cümlə milləti.
Qaldır buludlu pərdələri, anlasın cəhan
Sönməz günəşmi, ya qara bir kölgədir doğan?
Varmı ümid bir daha feyzü səadətə?
Ya çəkmedə bizi yenə girdabi-zillətə?
Bu qırmızı şəfəqlər içində nihan-nihan
Doğmazmı nur, mehr, məhəbbət cəhan, cəhan?!
Ey vah!.. Ənqərib bu əmvaci-kibriya,
Bir sahilə səfinəmizi zövq edərmi ya?
Duydum, bu üstümüzdə buludlardır oynadır,
Məşriq dənizləri qabarır, yüksəlir, coşur.
Bilməm, bu dalğalar, bu məhəbbətli fırtına
Öksüz bu milləti çıxararmı o bir yana?

HÜRRİYYƏT PƏRİSİNƏ

Söndün nə çapıq, ruhuma qüvvət verən ey nur,
Ümmidi-vüsahınla sənə mən yaşayırdım.
Şövqünlə o daşqın dərələrdən həm aşırıdım,
Hicran məni, ah, etdi yenə xəstəvü rəncur.

Oynatmadadır qəlbimi atəşli bir ahəng,
Vulkan kimi püskürmədə ətrafə şərərə.
Nolmuş ki, yaxırsan məni sən, ey dili-pərə
Etmişmi həyatı bu mühitin sənə də təng?

Müslim gecə, ətrafı bulud, çən bürüyərkən
Göz yaşlarımin bəslədiyi ey gözəl ümid,
Qarşımda təcəssüm edərək ver mənə təyid
Bu zülmət ilə sübhə qədər ta vuruşum mər

NIŞANLI QIZ

Zülmət gecədə nişanlı bir qız
Bir hüzn, kədər içində yalqız,
Atəşli düşüncələrlə inlər,
Bəxtindən uzun şikayət eylər.
Həsərlə qucaqlayıb dizini,
Yaqut üzüyə dikib gözünü,
Ən haqlı bir etirazla ağlar,
Fəryadı bu kainatı dağlar.
Söylər: "Bu üzük mənə nişandır,
Könlüm tək onun da bəxti qandır.
Layiqmidir, ey həyat, – söylər, –
Bir div ola bir pərilə həmsər?
Heyvan kimi sərvətə satıldım,
Suçlu kimi zindana atıldım.
Ey taleyim, etmə gəl mənə naz,
Qan qusmağa neylərəm qızıl tas?
Mən yalğızam, ah, yox münim,
Dağ-daşları sızladır əminim.
Söndürdü atam çırağımı, ah!
Bir qönçə, tikanla oldu həmrah".

ŞİKAYƏTLƏRİM

Yenə hər yanda hökm edir zülmət!
Yenə söndü o nazənin ülkər!
Gecə-gündüz tapındığım dilbər,
Yenə qaldıq vüsafına həsrət.

Yenə dilsiz sükut içində bütün
Qaralır nur saçan düşüncələrim.
Ürəyimdə sönür o qüvvələrim,
Yenə hər şey qara, cahan küskün.

Yenicə uçmağa qanadlandım,
Onu zülm ilə qırdı bir səyyad.
Sızlaram, indi eylərəm fəryad!
Nə qədər sadə idim, aldandım!

Bu qaranlıqları sevən bayquş,
Ruhumu pəncəsiylə cırmaqlar,
Ürəyim həsrət atəşində yanar,
Dözə bilməz belə həyatə vühuş.

Sözümü dinlə, dinlə, ey qəhhar!
Bu qışı ya gözəl bahar eylə,
Ya məni gözsüz eylə, kar eylə,
Ya ki azadə bir diyarə çıxar!

HƏR ŞEY KÖHNƏ

Doğarmı bir yenilik bu hilalın altında?..
Bu yer, bu göy, bu günəş köhnə, bu həyat köhnə!
İdarə köhnə, bəşər köhnə, kainat köhnə!
Cahan yaşarmı bu müdhiş zəvalın altında?

Axıb gedir bulanıq çay kimi qara dövran,
Zavallı millətimin haqqı olmada pamal!
Yetiş, yetiş daha sən, ey ümidi-istiqlal!
Bu zillət ilə keçinsinmi böylə qanlı zaman?

Sönük sitarələr ilə gecəm yanar, heyhat.
Nə oldu dadlı o peymanlar, ədl, ünsiyyət?
Buludlara bürünən ey günəşli hürryyət!
Bitir bu zülmələri, ver cahana şanlı həyat!

İKİ QARANQUŞ

Kür kənarı, səhər, gözəlcə hava,
Bürünüb yamyaşıl çəmən, səhra.
Oyanır çöl, çayır, bayır, dağlar,
Dərələrdən gümüş sular çağlar.
Saçılır tel-tel al şəfəqli işıq,
Oxşayırdı təbiəti yaraşlıq.
İki yolçu – sevimli qırlanqıç
Bir budaqda ötürdü hey “vic-vic!”
Mən də gəlməklərin edib təbrik,
Oldum onlarla zövqü şövqə şarik:
“Ötüşün, quşcuğazlarım, azad.
Eyləyin müjdə ilə könlümü şad.
Çox uzun sürdü ayrılıq və səfər,
Oralardan gətirdiniz nə xəbər?”

BİR ULDUZA

Yormuşdu bütün ruhumu, əfkarımı alam,
Bir dağ ətəyində düşünürdüm təkü tənha.
Qarşımda mücəssəm duruyordu səfi ovham,
Qəlbim kimi küskün görünürdü bütün əşya.

Fikrim kimi sevdalar içində uyuyordu,
Qəsvətlə cahan dalmış idi səmt, sükunə.
Baxdıqca o səhnə mənə dəhşət veriyordu,
Varmışdı bu vulkanlı dənizlər də cünunə.

Nifrətlə çevirdim üzümü göylərə nagah,
Cəlb etdi mənim ruhumu tez seyri-kəvakib.
Minlərcə səmadə uçuşurlardı o dəm, gah
Titrər kimi birdən sönərək olmada qaib.

Ulduzlar içində gözümə dəydi bir əxtər,
Məftun olaraq sevdim onu, heyrətə daldım.
Aydan daha parlaq, daha incə, daha dilbər,
Fərsiz gözümü dikdim ona, həm baxa qaldım.

Zülmət gecələrdə saçaraq nurini, sansız
Azmışlara hey göstərir o doğru siratı.
Dinlə məni, o rəhbərim, ey sevgili ulduz,
Olmazmı mənə göstərəsən rahi-nicəti?

LAYLA

Layla, mələgim, körpə bəlam, sevdiciyim, yat!
Bir də ələ düşməz bu uşaqlıq dəmi, heyhat!
Türk oğlusan, əcdadın ulu, şanlı, sərəfraz,
Doğma vətənidir başı qovğalı bu Qafqaz.
Yat körpə ikən öz beşiyində hələ rahat,
Almış yenə ətrafı duman, fırtına, zülmət,
Getdikcə coşub Kür özünü daşlara çarpar.
Saçdıqca köpük dalğalanar, hiddəti artar.
Müzlüm gecə, ulduzları sarmış qara sislər,
Bayquşlar ötər, ölkəmin hər guşəsi inlər.
Yum gözlərini, yat, səni, oğlum, səhər erkən
Al telli şəfəqlər öpəcəkdir oyanırken.

ZAMANIN İNQİLABÇILARINA

Hardasız, ey vətən qayıqçıları?
Qaldı dərya üzündə yelkəniniz.
Susdunuz, yox səda və şivəniniz?
Ey elin şanlı hayqırıqçıları!

Qəlbinizdə tükəndimi cürət?
Fırtına, dalğa, çənmi yollarınız?
Yoxsa gücdənmi qaldı qollarınız?
Yox, sönənməz o əzm, o qüvvət!

Əldə etmək üçün böyük əməli,
Qorxmayın, cürət ilə qalxışınız!
Fırtına, dalğalarla çarpışınız!
İrəli, qəhrəmanlarım, irəli!

Şəfəq atdıqda, ya daha erkən,
İnanın, sahələ dəmir atarıq.
Bu qaranlıq dumanları udarıq!
Sizi alqışlayar sevimli vətən!

HAMIMIZ BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏSİYİK

Əsrlərdən bəri zülmə alışan,
Qan içən, qan qusan, ey şər insan!
Aldımı qəlbinizi qisvəti-şum?
Yakdımı ruhunuzu badi-səməm?
Görünürmü sizə xoş qanlı həyat?
Unudulmuş bəşəriyyət, heyhat!
Hamımız bir yuva pərvərdəsiyik!
Hamımız bir günəşin zərrəsiyik!
Ayırmaz bizləri təğyiri-lisan,
Ayırmaz bizləri təbdili-məkan.
Ayırmaz bizləri İncil, Quran,
Ayırmaz bizləri sərhəddi-şəhan.
Ayırmaz bizləri ümmanü mühit,
Ayırmaz bizləri səhrayı-bəsit.
Ayırmaz bizləri həşmətli cibəl,
Ayırmaz: şərq, cənub, qərb, şimal.
Yetişər kinü ədavət daşımaq,
Qoxumuş məzhəblərdə yaşamaq.
Uzadın dəsti-üxüvvət sıxalım.
Rişeyi-zülmü, nifaqı yıxalım!
Qəlbimizdə yaşasın möhrü vəfa.
Verəlim bir-birinə dəsti-vəfa.

QIŞ

Parça-parça düşərək quşbaşı, göydən yerə qar,
Sarılr ağ mitilə boz dərə, çöllər, dağlar.
Bürüyür ortalıq; tül kimi bir incə duman,
Qarı birdən sovurur göylərə müdhiş burağan.
Toplayır bir yerə gah qarları bir dağ kimi,

Gah qazır, gah qaşıyır damları dəbbağ kimi...
Don tutur çayları, bağ, ormanı qəm-qüssə alır,
Qarğalar qarılacaq, sanki qışa layla çalır.
Qocalır sanki təbiət, ağarır saç-saqqalı,
Döşəmiş altına əngin, ağ ipək, zərli xalı.
İnləyir qarların altında dərə, çöl, torpaq,
Bağda, ormanda ağaclar görünür çıl-çılpaq.
Dayanın qar-borana, fırtınaya, bir gün olar,
Qış bitər, yaz yetişər, qəmli buludlar da uçar.

DAĞLAR SULTANI

Dan atınca xoruz, beçələr banlar.
Dağ-dərədən çəkilməmiş dumanlar,
Sürüsünü yayar dağa çobanlar.
Təbiətin zövqünü onlar alar.
 Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
 Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Gözəl olur bu yerlərin səhəri,
Məncə vardır dünyalarca dəyəri,
Quşlar oxur, səba açar gülləri,
Alır başqa bir lətafət hər yeri.
 Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
 Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Günəş yaxın dağın ucundan doğar,
Buludları gözəl rənglərlə boyar,
Dumanları dağlara doğru qovar,
Hər tərəfi bir gözəllik qucaqlar.
 Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
 Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Gözəl olur bizim elin yaylağı,
Gül-çiçəkdir bu yerlərin otağı,
Bir cənnətə bənzəyir hər bucağı,
Durna gözə kimi vardır bulağı,
 Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
 Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Mal qapıya gələndə axşam-səhər,
Qoyun mələr, quzu mələr, dağ mələr;
Səsə-küyə düşər köpəklər hürər,
Dərə, dağ, daş həzin-həzin səs verər.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Hara baxsan – çölə, yamaca, dağa,
Çoban görərsən söykənib çomağa,
Qoyuz gözdən sürüsünü irəğa,
Bu sürüyə həm nökördür, həm ağa.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Çomaq əldə dolaşır dağı, daşı,
Qoyun, quzu, köpek, tütək yoldaşı,
Azacıqdır aşı, ağrımaz başı,
Bu xoşbəxtə hər nə desən yaraşı.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Sərin-sərin bulaqlardan su içər,
Kəsər, yeyər, kök quzulardan seçər,
Ömrü belə gözəl yerlərdə keçər,
Ot, çiçəklər solunca durmaz, köçər.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

Dünya malından var: sicim, çatısı,
Patavası, çuxası, həm qartısı,
Bir də qumralgözlü, nazlı Fatısı,
Oxuduqca qəlb odlar bayatısı.
Bu yerlərin sultanıdır çobanlar,
Həm bəyidir, həm xanıdır çobanlar.

ƏDHƏM

Dağın döşündə qaralmaqda bir aul; o gözəl
Və şən mühiti bəzər yamyaşıl uca məşəl.
Üzük qaş kimi qucmuş onu sərin bağlar,
Geniş dərə, qara orman, uca sıra dağlar.
Çiçəklər ilə döşənmiş çayır, bayır, gülşən,
Budaqda quşlar ötür hey şirin-şirin, şən-şən.
Uçur buludlar üfüqlərdə toplanır əlvan,
Üzür yaşıllıq içində dərə, təpə, orman.
Uzaqda qarlar içində şəfəq vurur Kazbek,
İlan kimi otəyindən axar köpüklü Terek.
Yosunlu daşlara hiddətlə çarparaq çağlar,
Səda verər iki yandan qucaqlaşan dağlar.
Qanadların qayaya çırparaq uçar qartal,
Yerə dikər gözünü, ov üçün baxar, dərhal
Keçər hücuma, qanadlı bir ox kimi şığıyar,
Havalanar, azacıq sonra caynağında şikar.
Qovar yamacda bir ahunu ov üçün səyyad.
Mələr balaları ardınca, hey edər fəryad.
Dönər sürü, naxır, ilxı yaşıl yamaclardan,
Mələşmədən verər əksi-səda bu dəm hər yan.
Enər yaxın dərəyə qızlar əllərində səhəng,
Dodaqlarında gözəl nəğmə, incə bir ahəng.
Çinar dibində oturmuş qoca, cavan yeksər.
Keçən savaşlara dair nə duyğular bəslər!
Biri tüfəngini tərif edir, biri hünərin,
Biri qılıncını, bir başqası atın, yəhərin,
Vüqar ilə çinara söykənib qoca Ədhəm,
Keçən zamanlara aid nələr deyir bilməm,
Yavaş-yavaş danışır gördüyü zamanlardan,
O qəhrəmanlara dair düzuncə bir dastan,
Ürəkləri qovurar intiqam şərərələri,
Gəzər dodaqları kinli döyüş təranələri:

Biz çəkildik dağ başına,
Qonduq yamaclar qaşına.

Çatmaz bura düşmən əli,
Burda yanar el məşəli.
Qorxumuz yox, olsa yağı
Yurdumuzun solu, sağı,
Hər qaya bir sipər bizə,
Hər daş böyük səngər bizə.
Bir gülləmiz keçməz boşa,
Oxlarımız dəyməz daşa.
Atımızın cinsi bəlli,
Döyüş bizə bir təsəlli.
Ana yurdumuz bu torpaq
Yetişdirməz xain, qorxaq.

* * *

Tələş içində yetişdi qaça-qaça Aslan,
Əli, ayaqları titrər kimi bağırdı: “Aman!
Amul bəyin ürəyindən vuruldu bir xəncər!”
O anda ortalığı aldı bir dumanlı kədər,
Qımıldanıb qoca Ədhəm baxıb ona, durdu:
“Kim idi qatili?” – ondan vüqar ilə sordu.
“Ədil, Gəray bəyin oğlu, pozuldu hər adət!”
Üzündə ixtiyarın oynadı kədər, hiddət.
Dedi: “İnanmayıram, bu bizim Amul olmaz!
Yel olsa da keçə bilməz yanından o yaramaz”.
“Ədil Amul bəyi yensin, mahal bir iş bu, fəqət,
O xain, alçaq ona vermədi bir an fürsət”.
Bilincə vəqəni qaşlar çatıldı şiddətlə,
Yerindən oynadı bir dağ kimi o hiddətlə.
Qonub kəhər atına qəlbi kin ilə doldu,
Qanadlı ox kimi gözdən bir anda qeyb oldu.
Dağı, daşı çaparaq ıldırım kimi dolaşır,
Yanır qoca ürəyi, intiqam üçün alışır.
Uzaqda kölgə görünə deyir: “*Deyilmə yağı?*”
Yaxınlaşınca sönür tez ümidinin çırağı.
Köpüklənir tər içində uçur kəhər madyan,
Burun dəlikləri şişmiş, saçır köpük və duman.
Dəli kimi dolaşır, bir şey olmayır hasil,

Nə etsin? Ah, nə çarə? Tapılmayır qatil.
Tapılmayır, dolaşır hər qədər keçidli dağı,
Ümidi məhv olaraq enmək istəyir aşağı.
Dolandırır gözünü hər yana bir ovçu kimi.
Uzaqda atlı görünəcə alovlanır ələmi.
Edir qaraltıya diqqət, duyunca düşmanımı,
Damarlarında onun oynayır alovlu qanı.
Uçur həmin ovun ardınca sanki bir qartal
Baxınca arxasına, Ədhəmi görüb dərhal
Vurur atı, çaparaq yel kimi gedir qatil,
Görünməyir, qayalar ortada olur hail.
Uçur dalınca onun intiqam üçün Ədhəm,
Gözündə dalğalanır qəm tozu, tutub matəm
O, yorğa madyanı məhmizləyib deyir: “Ey atım!
Yetir ona özünü, yoxsa ki, sönər həyatım”.

Gecəydi... at yıxılınca enişdə başaşağı.
Qırıldı qatil Ədil qolu və sağ ayağı.
Süründü bir qaya altında oldu tez pünhan.
Sızıldayır ayağı, səs çıxarmayır; bu zaman
Yetişdi Ədhəm onu görməyib qopardı fəğan,
Kədərli qəlbine çökdü isitməli həyəcan.
Piyada çox aradı, çox dolaşdı hər tərəfi,
Şaşırtnmış idi onu ixtiyarlığın kələfi,
Uzaq, yaxın qaralan hər çalı və sarp qayalar
Ona Ədil görünürdü, gözündə od parlar.
Həzin-həzin dolaşır, titrəyir əli, ayağı,
Qaralmış idi acıqdan üzü, gözü, dodağı.
Gedir, yenə dayanır, hey dərin-dərin inlər,
Çox axtarır onu, ancaq tapılmayır bir əsər.
Təkan verib qayaya gözlərində kin və ələm.
Həzin-həzin düşünürdü yenə qoca Ədhəm,
Başında qanlı xəyalat, atəşin xülya,
Önündə al-qan içində Amul durur guya,
Baxıb ona deyir: “Aldınmı intiqamımı, ah!”
Dumanlara bürünüb, qeyb olur yenə nagh,
Atıb tufəngini Ədhəm uşaq kimi ağlar,

Həzin iniltisi, fəryadı dağ-daşı dağlar.
Keçirdi o gecəni dərd içində bu minval,
Ona verirdi təsəlli ümidi-istiqlal.
Dumanlı gözləri bir qanlı məşələ dönmüş,
Baxır o yan-bu yana; odlu gözləri sönmüş.

* * *

Şəfəq söküldü, üfüqlər qızardı qat-qatışıq –
O al dodaqlı gəlin saçdı kainata işıq,
Ayıldı dağ, dərə, orman, çayır, bayır, gülşən.
Sevimli quşlar ötüşdü şirin-şirin, şən-şən.
Qanadlarını qayaya çırparaq cəsur şahin,
Ov axtarır od içində, baxışları kəskin.
O, ovçu gözlərini bir zaman dikib dərəyə,
Yığır qanadlarını, ox kimi enincə yerə,
Civildəşir, sığınır yarpaq altına quşlar.
Sükut içində bulaqlar həzin-həzin çağlar.
Tüfəng əlində o, ətrafı diqqət ilə gəzər,
Nə eyləsin ki, Ədildən görünməyir bir əsər.
O çeynəyir bığını, titrəyir əli, ayağı,
Qısa çıxırla enir bir kiçik dağı aşağı.
“Necat tapdımı xain?” – deyə qıyır gözünü,
Qədəm-qədəm doladır, axtarır yenə izini.
“Görünməyir, bir əsər yox, sevinmədi muradım.
Bu ixtiyar zamanımda qırıldı qol-qanadım...” –
Deyə oturdu, bir az baxdı hey sola və sağa,
Tüfəngə söykənərək dikdi gözlərin uzağa.
Üzünə qəm tozu çökmüş niqab şəklində,
Gözündə göz yaşı titrər sərab şəklində,
Önündə durmuş atı bir qaya kimi ölgün,
Həzin-həzin o qoca dağlıya baxır küskün.
Hava, fəza o qədər saf ki, zərrələr titrər,
Yaşıl bir atlas içində sevimli mənzərələr:
Terek qayalara çarpar, köpüklənər, çağlar,
Beşikdə sanki ağır xəstə bir uşaq ağlar.
Nədir düşündüyü, bilməm onu qəm almışımı?
Təbiətə, bu gözəlliklərə bayılmışımı?

Dumanlı fikrinə şəfqətli bir xəyalını gəlir?
Ya intiqam – deyə, gizlin tökür acı tədbir?
Baxışlarında qəzəb, kin və intiqam odu var.
Gözündə ancaq onun bir böyük ümid parlar.
Üfüqdə pənbə şəfəqlər yavaş-yavaş saralır,
Duman enir dərəyə, parlayan sular qaralır,
Dəyərli bir ovunu qeyb edən bir ovçu kimi,
Kədər ilə qayıdır o evə, tamam əsəbi.

* * *

Dünən Amul bəyi gömmüşdülər soyuq məzara,
Qapı ucunda oturmuşdu hüznə Zəhra,
“Oğul, Amul!” – deyə çarpazlamışdı cüt qolunu,
Maraqla gözləyirdi ancaq Ədhəmin yolunu.
“Nəçin bu dərli qoca gəlmədi?” – deyə hərdən,
Suluq yanaqlara yaşlar töküdü gözlərdən.
Uzaqdan Ədhəmi Zəhra görüncə çırpınaraq,
Qaçıb atın cilovundan tutub dedi: – Mənə bax!
Nə oldu, uf, yaşayırımı hələ bizim düşmən?
Bəs oğlumun qanını almadımı, ey qoca sən?
Suala qarşı donub qaldı, o qoca məbhut.
Baxışdı göz-gözə onlar, uzandı xeyli sükut.
Atından endi, nəbəyət, soruşdu: – Harda Amul?
– O dəfn edildi dünən, bir qərib kimi yoxsul.
Atanla yan-yanadır, get görüş, gecikmə, aman!
Qonaq var evdə, yubanma ki, dərdir tüğyan.
Kədərli çöhrəsini sardı kinli bir matəm,
Dedi: – Onun qanını almamış hələ getməm.
Atı verib qarıya o köhnə adət ilə,
Qonaq olan otağa girdi çox nəzakət ilə.
Yatırdı xəstə yataqda, görüncə Ədhəm onu
Dərindən inlədi: “Eyvah, bu nə qəza oyunu!”
Amul məzarda yatır, intiqam üçün özənir,
Evimdə qanlısı bir dost kimi müsafirdir.
Yorulmuş idi, yatırdı, yataqda xəstə yağı.
Qoca o çal başını dikdi bir qədər aşağı.
Başında qanlı fikirlər duman kimi coşdu,

Dəniz kimi ürəyi çalxanıb, haman daşdı.
Düşüncəli sifətində bulud kimi dərd-qəm,
Dayandı düşmən önündə sükut idə Ədhəm.
Nədir görəni ürəyindən keçən, ədavətmi?
Bu qatilin ona göstərdiyi xəyanətmi?
Yanırmı şölələnilib intiqam üçün ürəyi?
Nə gözləyir, nəyə durmuş, nədir daha diləyi?
Məramı olmasa aydın, baxışlarında fəqət
Var idi bu qonağa qarşı mərhəmət, şəfqət.
Davam gətirmədi qəlbi, nə çarə, naləsinə,
Oyandı düşməni sərsəm kimi onun səsinə.
Görünce Ədhəmi qalxdı, oturdu qanlı yağı,
Siması andırır idi dumanlı, çənli dağı,
Qoca bir azca mətanətlə topladı özünü,
Əlilə sildi yaşarmış zəif, sönük gözünü:
– Amandasan, – dedi, – qorxma, yat, ol bir az rahat.
Üzündə cilvələniydi onun ziya, şəfqət.
Bu incə hörmətə qarşı Ədil əyib başını,
Kədərlə çatdı, odur, enli və çatıq qaşını,
Qoca verirdi təsəlli: – Qonaq, düşünmə bir an.
Kiçik bu daxmama bir quş kimi sığınmışsan.
Bunu özün də bilirsen ki, yox zaval qonağa,
Tutar bu adəti girsən bu kənddə hər ocağa.
Unutdum oğlumu, keçdim qanından, etmə kədər,
Bu bir qəza işidir, hər başa gələr və keçər...
Uzan, uzan, yatağında bir azca ol rahat,
Sınıqçılıqda qazandım bu ölkədə şöhrət –
Deyə, ayaqlarını açdı o qoca Ədhəm.
Təmiz yuyub, yaraya qoydu faydalı məlhəm.
Beş-altı gün ona göstərdi çox böyük hörmət,
Ədil bəyin ayağı tapdı bir qədər səhhət.
Görüşdü evdə böyüklə, kiçiklə xəstə qonaq,
Gedirdi evlərinə. O qoca da tez qaçaraq,
Minib atı yola salmaq üçün o mehmanı,
Bu mərhəmətlərə qarşı Ədilin vicdanı.
Çox ağrıdırdı onu, qəlbi hey sızıldardı,
Canında sanki tutuşmuş böyük alov vardı.

Yola çıxınca dedi xəstə: – Ey böyük insan,
Bir azca dinlə məni, bax, odur məzaristan.
Amul bəy ilə görüşmək mənim bu son diləyim,
Onu ziyarət üçün çırpınır, inan, ürəyim.
Bu arzunu qəbul et, mənim ilə birlikdə,
Onunla mən görüşüm; dostum idi dirlikdə.
Səma da lənət edir tutduğum bu xain işə.
Rıcam budur, atacan, mane olma bu görüşə.
Sükut içində atı sürdülər: məzaristan
Tökürdü qəlbinə hər atının zəhər kimi qan.
– Amul bəyin məzarı hardadır? – deyə sordu.
Qoca işarə ilə göstərib yenə durdu.
Atından endi Ədil, qarşısında diz çökdü,
Götürdü torpağını öpdü, öpdü, yaş tökdü.
Uzadı xəncəri: – Al intiqamını, bəlkə,
Başımdan uçsun içimdə sızıldayan bu ləkə!
Qocada sönmüş idi artıq intiqam və kin,
Atından endi yerə, verdi qatilə təskin.
Ədil coşurdu, ona etməyirdi heç təsir.
İçində qəlbini sanki qara ilan gəmirir:
– Sağ ol, – dedi, – atacan, yandırır məni vicdan,
Bu hal ilə yaşa bilmərəm; bu haqsız qan,
Bu mərhəmət mənə onsuz da bir məzar olacaq,
Ağır gəlir üzərimdə günah və qan daşımaq.
Neçin bu əllərim onda qırılmadı, heyhat!
Şərəf sönərsə, ölümdən ucuz deyilmi həyat?
Mən istərəm, ata, atəş içində çırpınaraq,
Məni yakan suçu başqa günah ilə almaq.
Fəqət Amuldan ayırma məzarımı, bu qana
Bulaşmasın əlimiz, ibrət olsun anlayana!
Bağışla, el nəzərinde, ata, mən indi nəyəm?
Amulla yan-yanə yatmaq! – Bunu, bunu dilərəm.
Deyib o, xəncərini soxdu qəlbinin başına,
Uzandı al-qan içində böyük məzar daşına.

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

XORUZ

Ay pipiyi qan xoruz,
Gözləri mərcan xoruz,
Sən nə tezdən durursan,
Qışqırıb banlayırsan,
Qoymayırsan yatmağa,
Ay canım, məstan xoruz!

KEÇİ

Ala-bula, boz keçi,
Ay qoşa buynuz keçi!
Yalqız gəzmə, dolanma,
Dağa-daşa dırmanma,
Bir qurd çıxsə qarşına
Sən nə edərsən ona?
Çoban açınca gözün,
Qalar iki buynuzun.

UŞAQ VƏ DOVŞAN

Uşaq

– Dovşan, dovşan, a dovşan!
Qaçma dayan, a dovşan!
Qaçma səni sevəndən,
Can kimi istəyəndən.

Dovşan

– Dayanmaram, a qardaş!
Yanında var alabaş.
Xəbər daram işindən,
Qurtarmaram dişindən.

YETİM CÜCƏ

Ay kiçicik, *soluq cücəm*,
Boynu buruq, *yoluq cücəm!*
Açma o sarı dimdiyin,
Başlama qəmli cik-ciyin.
Tək gəzinib sızılma çox,
Ağlayıb nalə qılma çox.
Qəm yemə, sus, bir az dayan,
Mən olaram sənin anan.
Səni o səsle səslərəm,
Dən, su verib də bəslərəm.
Ağlama, ağlama, cücəm,
Qəlbimi dağlama, cücəm.

SƏHƏR

Günəş doğdu, yayıldı,
Dağlar, daşlar ayıldı.
Sular, meşə, bayırlar,
Səhrələr, həm çayırlar
Bir nur içində qaldı,
İşıq dünyanı aldı.
Üfüq alışdı, yandı,
Bütün quşlar oyandı.
Ötüşdü şad və xəndan,
Səs ilə doldu orman.

↳

LAYLA

Layla dedim, yat *ciyərim parası*,
Ağlama çox, ey *gözümün qarası!*
Olma yemək-icməyin avarası,
Layla quzum, layla *gözüm, yatgilən*,
Rahat olub, bir azca *boy atgilən*.

Böyü bir az, yeddi yaşa *yetgilən*,
Səhər tezdən dur, məktəbə *getgilən*;
Dərs oxuyub yazmağa *səy etgilən*,

— 398 —

Layla quzum, layla gözüm, yatgilən,
Rahat olub, bir azca boy atgilən.

Təmiz geyib dolangilən gül kimi,
Hər gün oxu dərşini bülbül kimi,
Gəzmə küçələrdə gedib veyl kimi,
Layla quzum, layla gözüm, yatgilən,
Rahat olub, bir azca boy atgilən.

Sən də çalış elm ilə şöhrət qazan,
Qalma cəhalətdə, olarsan yaman.
Elm ilə abad olubdur cahan,
Layla quzum, layla gözüm, yatgilən,
Rahat olub, bir azca boy atgilən.

PAYIZIN SON AYI

Ay bağça, barlı bağım
Ay üzümlü çardağım!
Nə oldu, tez soldunuz,
Belə çıpaq oldunuz?
Qəmgin-qəmgin baxırsız,
Gizlin pıçılşaırsız.
Halınız olmuş yaman,
Qırıb dağıdır xəzan.
Qış deyəsən yavuqdur,
Ax, üşüdüük, soyuqdur.
Gedib geyim kürkümü,
İsti dəri börkümü.
Qatın hələ səlamət,
Bahara qalsın söhbət.

QUZU

Bir obada körpə quzu,
Mələr-mələr, qaçar düzü,
Anasın axtarar gözü,
Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,
Səni mən bəslərəm özüm.

Gün öyildi, çökdü duman,
Sürü qayıtdı otlaqdan;
Səs-küy ilə doldu hər yan.
Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,
Səni mən bəslərəm özüm.

Qoyunları çoban yığar,
Fatı xala gəlib sağar,
Quzum mələr, durub baxar.
Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,
Səni mən bəslərəm özüm.

Anasını quzum görər,
Ayaqların yerə dirər,
Məməsini tapıb əmər.
Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,
Səni mən bəslərəm özüm.

Quzum çıxdı göy otlağa,
Yanaşdı bir boz oğlağa,
Çıxdı onunla oynamağa.
Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,
Səni mən bəslərəm özüm.

OYAN, OĞLUM!

Ağıllı oğlum, oyan!
Qiymətlidir hər zaman.
Tez ol, dur, get məktəbə,
Sarı elmə, ədəbə.
Səhər ziyandır yuxu,
Məktəbə get, dərs oxu.
Al şafəqli günəş var,
Pəncərədən parıldar.
Qalx ki, hamı oyanmış,
Dünya nura boyanmış.
Səhər ziyandır yuxu,
Məktəbə get, dərs oxu.

— 400 —

PAYIZ

Payız olur, əsir soyuq küləklər,
Solur dağda, çöldə əlvan çiçəklər.
Gecələr uzanır, günlər qısalır,
Göy üzünü qara buludlar alır.
Yağış yağır, duman çökür çöllərə,
İnildəyir çayır, çəmən, dağ, dərə.
Ağaclarda nə meyvə var, nə yarpaq,
Bağ-bağçalar olmuş bütün çıl-çılpaq.
Quşlar uçub dəstə-dəstə gedirlər,
İsti yerə köçüb, qışlaq edirlər.

ASLAN, QURD VƏ TÜLKÜ

Bir zaman tülkü, qurd, həm aslan –
Hər üçü bağladı belə peyman:
Ki bu gündən ələ nə düşsə şikar
Üç yerə qismət eylesin onlar.
Hamı “əhsən” dedi bu dadlı sözə.
Ov üçün çıxdılar bir otlu düzə.
Dərə ağzında tapdı üç ortağ:
Bir qoyun, bir keçi, quzu, oğlaq.
Dedi aslan: – Gəlin ovu bölüşək,
Bu qoyun ki, mənə çatar bişək.
Quzu olsun gərək mənim payım;
Çünki sizlərdə yox mənim tayım.
Bu keçi də gərək mənə yetişə,
Olmasın bir kəsin sözü bu işə.
Oğlağa kim uzatsa əl, bunu bil,
Eylərəm mən onun əlini şil.

TÜLKÜ VƏ QURD

Oldu bir yolda tülkü qurda düşər,
– Hara? – sordu, – gedirsən, ey sərdar?
Dedi qurd: – Ey iki gözüm, ciyərim,
Gedirəm hər yerə düşə güzərim.

Zülmədən qurtarıb olam rahat.
Yaxdı, yandırdı canımı zillət.
Hər zaman ki, məni görür insan,
Öldürür, rəhm etməyir bir an.
Dedi tülkü: – De bir mənə işini,
Aparırsanmı o tamah dişini?
– Harda olsam gərək olur bu dişim.
Söylə, dişsiz mənim aşırımı işim?
Dedi tülkü: – Əbəsdir bu söhbət,
Ey gözüm, çəkmə boş yerə zəhmət.
Nə qədər ki, sənirlədir bu dişin,
Keçəcək hər məkanda böylə işin.

MAHNI

Doğdu günəş qırmızı
Can gülüm, can, can!
Topladı oğlan, qızı,
Can gülüm, can, can!
Hər birimiz bir günəş,
Can gülüm, can, can!
Bir bağçanın ulduzu,
Can gülüm, can, can!
Qaçdı ayaz, qar, boran,
Can gülüm, can, can!
Bizə qaldı çöl, orman,
Can gülüm, can, can!
El şənlənir, canlanır,
Can gülüm, can, can!
Sevinc içində hər yan,
Can gülüm, can, can!
Ordusunu dağıtdıq,
Can gülüm, can, can!
Qar, borana son verdik,
Can gülüm, can, can!
Qara günə son verdik,
Can gülüm, can, can!

UŞAQ VƏ BƏNÖVŞƏ

Uşaq

Söylə, söylə, gözəl bənövşəciyim!
Hələ bağlarda gül, çiçək yox ikən,
Hamı güldən əzəl, bənövşəciyim,
Açmısan gül bu bağçalarda nədən?

Bənövşə

Zinətım yox, nə gizləyim səndən,
Başqa güllər içində yoxdur adım.
Onlar ilə bərabər açsam mən,
Kimse gəlməz mənə yaxın bir addım.

TIQ-TIQ XANIM

Gəlin, sizə uşaqlar,
söyləyim bir hekayət:
Dozanqurdu edirdi
yalqızlıqdan şikayət.
Soğan qabıqlarından
bir çadra tikdi, şıq-şıq.
Fındıq qabıqlarından
çarıq geyindi, tiq-tiq.
Ətir vurdu başına,
bəzək verdi özünə;
Qara yaxdı qaşına,
sürmə çəkdi gözünə.
Naz ilə yavaş-yavaş,
yola düzəldi birbaş.
Çöl-çəmənı gəzirdi,
Axtarırdı bir yoldaş...

Göy təninin döşündə
oturmuşdu bir çoban.
Dedi: – A dozanqurdu,
hara gedirsən? Dayan!

Dozanqurdu çevirdi
qara, muncuq başını,
Acıqlanıb dayandı,
oynatdı göz-qaşını,
Dedi: – Ehey, ay çoban,
bir yaxşı aç gözünü,
Bax, gör kiməm, anla bir
söylədiyın sözünü!
Mənə eldə-obada
Tıq-tıq xanım deyərlər.
Bir az düşünüb danış,
kobud olma o qədər.
Çoban dedi: – Bağışla,
qurban o şirin dilə.
Tıq-tıq xanım, de görüm,
hara gedirsən belə?
Tıq-tıq xanım oynatdı,
qara, muncuq başını,
Gözlərini süzərək,
çatdı qara qaşını,
Dedi: – Çoban, bağışla,
ömürlər çox gödəkdir,
Bu çöllərdə yalqızam,
mənə yoldaş gərəkdir.
Çoban yanaşdı ona,
söylədi: – Ay qaraqaş,
Bu ellərdə tapılmaz
mənim kimi bir yoldaş.
Gəl burda qal dost kimi,
səni tutaram əziz.
Ağzıma bir tikə də,
inan, qoymaram sənsiz.
Tıq-tıq xanım söylədi:
– Acıqlandırsam səni,
Doğru söylə, ay çoban,
nəylə döyərsən məni?
Çoban qapdı çomağı,
dedi: – Bununla, bir bax...

Dozanqurdu qorxudan
qaçdı tez ordan uzaq...
Getdi... getdi... Bu dəfə
tülküyə oldu düçar.
Tülkü dedi: – Bir dayan,
dozanqurdu, sözüm var!
Gəlin kimi özünə
vurub yaraşlıq, bəzək,
Hara gedirsən belə?
Durma, söylə, a göycək!
Dozanqurdu çevirdi
qara, muncuq başını,
Acıqlı bir tövr ilə
oynatdı göz-qaşını,
Dedi: – Nə söyləyirsən?
Gözlərini yaxşı sil!
Diqqətlə bax, gör kiməm?
Danışdığın sözü bil!
El bilir, ölkə bilir,
Tıq-tıq xanımdır adım!..
Tülkü dedi: – Ay xanım,
bağışla, tanımadım.
Adımı bilməyirdim,
xanım, bağışla məni,
Dilim-ağzım qurusun,
yaman incitdim səni.
Ay Tıq-tıq, şıq-şıq xanım,
hara gedirsən belə?
Gəl bu tülkü lələni
nigaran qoyma, söylə!
Tıq-tıq dedi: – Ay tülkü,
ömürlər çox gödəkdir,
Bu çöllərdə yalqızam,
məne yoldaş gərəkdir.
Tülkü dadlı dil ilə
söylədi: – Ay qaraqaş,
Bu ellərdə tapılmaz
mənim kimi bir yoldaş.

– Çox gözəl, bir sözüm var,
durma, başa sal məni.
Məni nəylə döyersən
acıqlandırsam səni?
Tülkü dedi: – Salaram
səni iti dişimə,
Çeynəyəyəm, didərəm,
gedərəm öz işimə...
Dozanqurdu bu sözdən
diksinərək, qorxaraq,
Çadrasını yelləyib
qaçdı tez ordan uzaq...

Tıq-tıq xanım gedirdi
arxasına baxmadan,
Birdən onun yolunu
kəsdi bıçlı bir siçan.
Qarşısında şöngədi,
qulağını diklədi,
Şirin-şirin dil açdı,
ona belə söylədi:
– Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım,
Sığal verib qara telə,
Hara gedirsən belə?
Bu söz ona xoş gəldi,
açdı tez yaşmağını,
Çadrasını yellətdi,
oynatdı başmağını,
Dedi: – Yalqızlıq sızır
məni, gözüm Siçan bəy!
Özümə layiq yoldaş
axtarıb tapam gərək!
Siçan dedi: -- Mən kimi
yaxşı yoldaş tapılmaz,
Gəl bir yerdə yaşayaq,
damağı çağ, kefi saz.

Dedi: – Sənə sözüm yox,
ancaq başa sal məni,
Söylə, nəylə döyərsən
acıqlandırsam səni?
Siçan dedi: – Yavaşca
quyuğumu bükərəm.
O incə göz-qaşına
qara sürtmə çəkərəm.
Tıq-tıq xanım çadranı
yellətdi çox sevincək,
Söylədi: – Bu şərtə mən
raziyam, di, gəl gedək!
Tez verdilər əl-ələ,
yoldan iraq keçdilər,
Siçanın daxmasında
bir ay yeyib içdilər,
Bir gün Siçan bəy dedi:
– Ay Tıq-tıq, şıq-şıq xanım,
Mənim gözəl yoldaşım,
mənim ciyərım, canım!
Bu gün xanın evində
toy var, dadlı yemək var,
Şəkər, noğul, qatlama,
fətir, yağlı çörək var.
Sən yuvadan çıxma ha,
mən gələndək, dayan...
Tıq-tıq razılıq verdi...
Düzəldi yola siçan.
Sevincək, xan evinə
gedirdi yorğa-yorğa.
Saraya yetişincə,
sıxıldı bir bucağa.
Qatlamarı, noğulu
xırt-xırt ilə yeyirdi,
Bığlarını silərək,
öz-özünə deyirdi:
“Tıq-tıq xanım yalqızdır,
onsuz haramdır yemək,

Bu noğuldan, şəkərdən
ona aparım gerek!..”

Dozanqurdu yuvada
yalqız qalib darıxdı.
Həm də bir az susuzdu,
durdu, yuvadan çıxdı.
Gəldi bir yol ağzına,
baxdı o yan-bu yana,
Bir çuxurda su görüb
Tıq-tıq yanaşdı ona.
Əyilib su içəndə,
birdən düşdü çuxura,
Gördü ki, lap boğulur,
əl atdı ora-bura.
Sudan çıxma bilmədi,
bağırdı: – Ay-vay, kömək!
Ancaq onun səsini
eşitmədi Siçan bəy...
Gördü gəlir atlılar,
şirin söhbət edirlər,
Batıb qızıl-gümüşə,
xan evinə gedirlər.
Çuxurda, su içində
onun halı ağırıldı,
Birdən uca səs ilə
atlıları çağırdı:
– Tarap-turup, atlılar,
atları qanadlılar!
Xan evinə gedərsiz,
Siçan bəyə deyərsiz:
Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım,
Düşübdü su çuxuruna,
tez özünü yetir ona!

Atlılar hər tərəfə
durub diqqət etdilər,

Görmədilər bir nəfər,
yola düşüb getdilər.
Xan evinə çatınca,
hamı atından endi,
Doluşdular saraya,
xan məclisi şənləndi.
Hörmət ilə oturdu,
hamı qızıl kürsüyə.
Qonaqlardan birisi:
– Heyrətli işdir, – deyə.
Söylədi: – Biz bir yolun
qırağından keçərkən,
Bu sözləri söyləyən
bir səs eşitdik birdən:
“Tarap-turup atlılar
Atları qanadlılar!
Xan evinə gedərsiz,
Siçan bəyə deyərsiz,
Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım
Düşübdü su çuxuruna,
Tez özünü yetir ona!”
Baxdıq o yan-bu yana,
diqqət etdik nə qədər,
Çox heyrətli bir işdir,
görünmədi bir nəfər...
Eşidincə bu sözü,
Siçan qalxdı yerindən,
Dedi: “Tıq-tıq xanıma
kömək etməliyəm mən”.
Atdı noğul, şəkəri,
tez çıxdı o, saraydan,
Tıq-tıq xanıma tərəf
yorğalayır Siçan...
Yuvasına çatınca,
yaxından bir səs gəldi,
Bu səs onun bağırını
bir xəncər kimi dəldi.

Bildi Tıq-tıq xanımdır,
boğulurkən bağıdır,
Öz dostunu dar gündə
harayına çağırır.
Tez səsinə səs verdi,
o tərəfə yüyüdü.
Bir kiçik gölməçəyə
yetişincə, nə gördü:
Tıq-tıq xanım çuxurda
boğulur, əl-qol atır;
Gah çıxır su üzünə,
gah birdən-birə batır...
Bunu gördü, Siçanın
dərdi başından aşdı,
Yüyüdü, öz dostuna
Belə şirin dil açdı:
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Əlini mənə, bəstərəcik!
– Yox, mən səndən küstərəcik...
– Küstərəcik ha, küstərəcik,
Bir daş üstündən əndərəcik!
Daşı vurdu başına,
bir az qəmləndi... yenə
Toy noğulu yeməkçin
qayıtdı xan evinə.

TÜLKÜ HƏCCƏ GEDİR

I

Tülkü qocalmış idi,
Şikardan qalmış idi.
Ov keçmirdi əlinə,
Ət dəymirdi dilinə.

Həftələrlə qalıb ac,
Dolanırdı yalovac.
Ova batmırdı dişi,
Yaman keçirdi işi.
Günü olmuşdu qara,
Düşündü, tapdı çara:
Təsbeh aldı əlinə,
Şal bağladı belinə;
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq,
Çiyində atlaz əba,
Əlində zorba əsa,
Ağlayırdı, gedirdi,
Çölləri seyr edirdi.
Olmuşdu mömin bəndə.
Çatdı böyük bir kəndə,
Kənd ağzında bir xoruz
Eşələnirdi yalqız.
Gördü ki, Tülkü lələ,
Girmiş başqa bir şəklə
Gəlir təsbeh əlində,
Bir şal qurşaq belində,
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq,
Çiyində atlaz əba,
Əlində zorba əsa.
Ağlayır təsbeh çəkir,
Gözündən qan-yaş tökür..
Xoruz durub uzaqdan
Baxdı ona bir zaman.
Dedi: – Ay Tülkü lələ,
Neçin girdin bu şəklə?
Yoxsa sənə, ey baba,
Üz veribdir bir bəla?
Tülkü başın salladı,
Hönkür-hönkür ağladı.
Dedi: – A məstan Xoruz,

Gözləri mərcan Xoruz!
Qocalmışam, düşmüşəm,
Sizi çox incitmişəm.
Məndən daha qaçmayın.
Dərdlərimi açmayın.
Daha üzüm qaradır,
Qəlbim dolu yaradır.
Halal-haram qanmadım,
Qocalığı anmadım.
Sizi tutdum hey yedim,
Allah kərindir! – dedim.
Yamanlıq olmuş işim,
Qanlar tökmüş bu dişim.
Mənim günahım çoxdur,
Halıma yanan yoxdur.
İndi həccə gedirəm,
Daha tövbə edirəm.
Xoruz dedi: – Baba can,
Sənə bu canım qurban!
Daha bəsdir, ağlama,
Ürəyimi dağlama!
Haqq yolunu bulmusan,
İndi mömin olmusan.
Qocalmışan, ay lələ,
Quyruğun var bir şələ.
Səni uzun yol yorar,
Məni özünlə apar.
Yolda qulluq edərəm,
Hər işinə gedərəm.
Tülkü baxdı həsrətlə,
Cavab verdi hörmətlə:
– Sağ ol, məstan xoruzum
Sevimli, əmlək quzum.
Yollar uzun, burama,
Tez ol, gəl düş arxama.
Hər gün namaz zamanı
Sən verərsən azanı.

Xoruz oldu sevincək,
Qanad verdi yelkən tək.
Qanadını cırparaq,
Uçub gəldi qaçaraq,
Öpdü əl-ayağını,
Üzünü, qulağını.
Boynunu dimdiklədi,
Ona min dil söylədi.
Tülkü, ağızında virdi,
Təsbehini çevirdi.
Ona həsrətlə baxdı,
Gözləri şimşək çaxdı.
Bir az söhbət etdilər,
Yola düşüb getdilər.

II

Gəldilər kəndə yaxın.
Toyuqlar axın-axın
Küçədə dənənirdi,
Yem tapıb şənənirdi.
Gördülər Tülkü lələ
Giribdir başqa şəklə:
İri təsbeh əlində,
Bir şal qurşaq belində
Ayaqlarında çarıq,
Başında tirmə sarıq.
Çiyində atlaz əba,
Əlində zorba əsa,
Gedir yol ilə birbaş,
Xoruz olmuş yoldaş.
Birdən qaqqıldaşdılar,
Bu hiyləyə çaşdılar.
Toyuq-xoruzdan biri,
Gəldi bir az irəli,
Dedi: – A lovğa Tülkü,
Quyruğu darğa Tülkü!

Dururdu kefi çox saz,
Baxırdı saymaz-saymaz.
Bir az söhbət etdilər,
Yola düşüb getdilər.
Çovuş oldu birisi,
Basdı kəndi cır səsi,
Keçdi dəstə başına,
Papaq endi qaşına.
Əlində uca bayraq,
Oxuyurdu, o şaqraq.
Dəstə şən, təmtəraqla,
Gedir çovuş bayraqla.
Tülkü düşmüş irəli,
Arabir dönüb geri
Gizli-gizli baxırdı,
Ağzından su axırdı.
Sanki ölçüb-biçirdi,
Köklərini seçirdi.
Kəsilməmişdi taqəti,
Gözləyirdi fürsəti.
Getdilər bir az daha,
Çatdılar bir səhraya,
Tülkü dayandı, durdu,
Başladı hiylə qurdu.
Dedi: – Ay canım Xoruz,
Gözəl məstanım Xoruz!
Namaz vaxtıdır, dayan,
Çıx ağaca, ver azan.
Alıb tez dəstəmazi,
Qılaq burda namazı.
Xoruz çıxdı, ucadan
Verdi gözəl bir azan.
Tülkü dedi: – Tez durun,
Namaz üçün səf qurun!
Olsun xoruz pişnamaz,
Daha başlansın namaz!
Bağırdılar: – Yox, olmaz,

Bizim cinsə yaraşmaz.
Əslində pişnamazlıq,
Sənin şəninə layiq.
Tülkü dartdı özünü,
Turşutdu üz-gözünü,
Dedi: – Məndən çəkin əl!
Olmuşam çox bədəməl,
Öldürmək olmuş işim,
Qanlar tökmüş bu dişim.
Mənim kimi yaramaz
Olarını heç pişnamaz?
Arıq xoruzun biri
Gəlib keçdi irəli.
Tülkü baba yanladı,
Səfləri sahmanladı.
Kökləri sondan düzüb,
Gözlərini bir süzüb.
Hiyləni saz eylədi,
Durdu belə söylədi:
– Mən keçmişəm lap sona,
Ürəyim dönmüş qana.
Yalvarıram, yaradan
Keçsin günahlarımdan.
Peşimanam işimdən,
Bezaram keçmişimdən.
Artıq tövbə etmişəm,
Ağlamaq olmuş peşəm.
Siz namazı başlayın,
Məni bir ölü sayın.
Deyib oturdu yerə.
Ağladı birdən-birə.
Səflər coşub daşdılar,
Namaza qalxışdılar.
Dörd səf düzülmüş idi,
Gözlər süzülmüş idi.
Pişnamaz dedi: – Quqqu!
Azançı: – Quqquriqu!

Oxundu qısa dua,
Əyildilər torpağa.
Tülkü qaldırdı başın,
Atdı möminlik daşın.
Baxdı ora-buraya,
Göz gəzdirdi sıraya.
Od parladı gözündən,
Artıq çıxdı özündən.
Sahmanladı işini,
İtilədi dişini,
Atdı təsbeh, əbanı,
Sarığı, həm əsanı,
Baxdı o yan-bu yana,
Düz atıldı meydana.
Yırğalandı quyuğu,
Boğdu on beş toyuğu...
Duyub o yerdə qalan,
Qurtardı tülküdən can
Uçdu hərə bir yana,
Düzə, çölə, ormana.
Çölü basdı qışqırıq,
Qopdu böyük fışqırıq.
Tülkü işin bitirdi,
Ovlarını gətirdi.
Çıxdı bir göy yamaca,
On gün yedi doyunca.

İZAH VƏ ŞƏRHLƏR

XX əsr Azərbaycan poeziyası klassiklərinin əsərlərində geniş oxucu kütləsi üçün çətin anlaşılan mətləblər, tarixi, ictimai-siyasi hadisələr, dini, fəlsəfi söz, ifadə və anlayışlar, şəxs, kitab, qəzet, jurnal, cəmiyyət və s. adları çoxdur. Bunlardan bəzisində müəlliflərin özləri mətnin müvafiq yerlərində münasibət bildirmiş, izah səciyyəli qeydlər etmişlər. Böyük əksəriyyətinə isə şərh verilməmişdir. Mətnin daha yaxşı qavranılmasına kömək məqsədilə tərtibçi həmin məsələlərə dair yığcam şərhlər yazmağı, həmçinin ərəb və fars dillərində olan misra və beytlərin tərcüməsini verməyi zəruri saymışdır.

İzah və şərhlərin tərtibində müəllif müxtəlif mənbələrə istinad etmişdir. Azərbaycan tarixi və ədəbiyyatının müvafiq dövrünə həsr olunmuş mötəbər nəşrlər, Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, *şeyr bəhadırlarımızın əsərlərinə* yazılmış izahlar, elmi-tədqiqat əsərləri, lüğətlər və s. bu qəbildəndir. Bu və ya başqa şərə yazılmış bənzətmə, təhzil, nəzirə və cavablara gəlincə, tərtibçi ya həmin əsərin bu kitabda çap olunduğu səhifəni nişan vermiş, əgər nəzərdə tutulan əsər daxil edilməyibsə, onun ilk beyt və ya bəndini misal gətirmişdir.

Səh. 36. Bu şeyr Füzulinin "Leyli və Məcnun" poeməsindəki qəzəllərindən birinə nəzirədir. Həmin qəzəl belə başlanır:

Can vermə gəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır,
Eşq afəti-can olduğu məşhür-cahandır!

Lağlağı – "Molla Nəsrəddin" jurnalında əsasən C. Məmmədquluzadə tərəfindən işlədilən gizli imzalardan biridir.

Qızdırmalı – "Molla Nəsrəddin" jurnalında çap olunmuş şeyrlərdə M.H.Zeynalovun işlətdiyi gizli imzadır.

Sırtıq – "Molla Nəsrəddin" jurnalında işlənmiş gizli imzalardandır.

Mozalan – "Molla Nəsrəddin" jurnalında ən çox Ə.Haqverdiyevin istifadə etdiyi gizli imzadır.

Səh. 38. Şeyr Füzulinin bu beyti ilə başlanan qəzəlinə nəzirədir:

Ah eylədiyim sərvi-xuramanın üçündür,
Qan ağladığım gönçeyi-xəndanın üçündür!

Səh. 41. Bu şeyr Namiq Kamalın "Füyuzat" jurnalının 1907-ci il 3 mart tarixli 11-ci nömrəsində dərc edilmiş bir şerinə nəzirədir.

Şerin ilk bəndi belədir:

Amalımız, əfkarımız iqbalı-vətəndir,
Sərhəddimizə qələ bizim xaki-bədəndir,
Osmanlılarız, zinətımız qanlı kəfəndir,
Qovğadə şəhadətlə bütün kam alırıq biz,
Osmanlılarız, can veririz, kam alırıq biz!..

Namiq Kamal (1840–1888) – türk ədəbiyyatı klassiki, Türkiyədə Sultan Əbdülhəmidin istibdadı əleyhinə mübarizə hərəkatının görkəmli xadimi, şair, dramaturq, publisist. “Vətən”, “Röya” əsərləri, vətənpərvər ruhda lirik şeirləri XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda çox yayılmışdı.

Səh. 44. Atabəy Əzəm (Mirzə Ələsgər xan) (1857–1907) – O zaman İranın baş naziri idi. 1905–1911-ci illər inqilabı ərəfəsində İranı dəhşətli aclıq bürümüş, xalq hərəkatı güclənmişdi. Baş nazir əleyhinə Tehran, Təbriz və başqa şəhərlərdə vərəqələr yayılırdı. Xalq hərəkatının təzyiqi altında şah, Atabəy Əzəmi baş nazir vəzifəsindən azad etmiş və onun yerinə digər qəddar əksinqilabçı – Eynüddövləni təyin etmişdi.

Səh. 47. Bu satira Ə.Cənnətinin 1907-ci ildə “Füyuzat” jurnalının 7 avqust tarixli 24-cü nömrəsindəki “Fəxriyyə” adlı şeirinə cavab olaraq yazılmışdır.

Cənnətinin şeirinin ilk bəndi belədir:

Hərçənd düçari-mihəni-əhli-cəfayız,
Hərçənd bu əyyamdə pabəndi-bəlayız,
Ey xar görən bizləri, bizlər nücəbayız,
Meydani-həmiyyətde ələmdari-vəfayız,
Turanlılarız, sahibi-şənü şərəfiz biz!
Əslafımızın naibi xeyrülxələfiz biz!..

Əbdülxalıq Cənnəti (1854–1931) – şair, XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində Bakıda ədəbi məclislərin təşkilatçısı və iştirakçılarında biri. Dövri mətbuatda çoxlu şeirləri çap olunmuşdur. Ədəbi irsi hələlik toplanılıb nəşr edilməmişdir.

Məlik şah (1055–1092) – Səlcuq hökmdarı idi. Atası Alp Arslan öləndən sonra hakimiyyət başına keçmişdi. O, öz hakimiyyəti dövründə (1072–1092) səlcuqların hökmranlığını Azərbaycanın şimal vilayətlərində də möhkəmləndirməyə çalışmış, 1086-cı ildə Gəncə üzərinə qoşun göndərüb, oranı talan etdirmişdi.

Xarəzm dövləti – 1220-ci ildə Çingizxan qoşunlarının basqını nəticəsində süquta uğramışdı.

Sultan Səlim (1467–1520) – 1512–1520-ci illərdə Türkiyə sultanı olmuşdur. Səfəvi dövlətinə qarşı mübarizə aparmış, bu dövlətin ərazisində yaşayan 40 mindən artıq adamı edam etdirmişdi. Səfəviləri müsəlman dininin düşməni elan etmiş və öz işğalçı yürüşünü “islamın müdafiəsi” şüarı altında aparmışdır.

Səh. 56. Mirzə Əli Əkbər – Yarım əsrə yaxın mürtəce fəaliyyət göstərən Ərdəbil axundu idi.

Mir Haşım – Mürtəce Təbriz ruhanisi, məşrutəçilərin qəddar düşmənlərindən biri idi.

Şeyx Fəzlullah – İranda məşrutə hərəkatının əleyhinə mübarizə aparan qaragüruhçu müctəhidlərdən biri idi. Məşrutəni “xilafə-şəriət”, inqilabçıları “kafir” adlandıırırdı.

Hacı Mirzə Həsən (İmam Cümə) – 1906-1911-ci illər İran inqilabı zamanı Təbrizin tanınmış ruhanilərindən biri. Əvvəlcə inqilabçılara yaxınlaşmış, sonra onlara xəyanət edib, irtica cəbhəsinə keçdiyinə görə xalqın tələbi ilə şəhərdən qovulmuşdur.

Səh. 59. Bu satira Məhəmməd Hədinin 1908-ci ildə “Tazə həyat” qəzetinin 4 və 7 avqust tarixli 178 və 181-ci nömrələrində çap edilən “İstiqbalımız parlaqdır” şerinə cavabdır.

Səh. 62. Məhəmmədəli şah İranda azadlıq hərəkatını boğmağa çalışdığı vaxt Səttarxanın rəhbərliyi altında Təbriz inqilabçıları üsyan qaldırır. Üsyanı yatırmaq üçün şah tərəfindən Eynüddövlənin başçılığı ilə Tehrandan böyük əsgəri qüvvə göndərilir. Eynüddövlə Təbrizi mühasirəyə alır, uzun müddət mücahidlərlə çarpışırsa da, axırda məğlub olub geri qayıdır. Şeir bu münasibətlə Firdovsinin “Şahnamə” dastanına bənzətmə şəklində yazılmışdır.

Xan – Səttarxana işarədir.

Eynüddövlət (dövlətin gözü) – Təbrizə hücum edən şah qoşunları sərkərdəsinin ləqəbi idi.

Səh. 49. 1905-ci il inqilabı ərəfəsində, rus-yapon müharibəsi vaxtı mətbuatda ən çox işlədilən və o zamankı oxucu üçün yeni olan sözlərə işarə edilir.

“Suri-İsrafil” – 1907-1908-ci illərdə Tehranda nəşr olunan ictimai-siyasi və ədəbi jurnal idi. Redaktoru Cahangir xan, nəşiri isə Ələkbər xan Dehxuda olmuşdur. 1905-1911-ci il inqilabı dövründə İranın ədəbi-ictimai həyatında mühüm rol oynayan “Suri-İsrafil”in “Çərən-pərən” adı altında xüsusi satirik şöbəsi var idi. “Suri-İsrafil” jurnalı bir sıra məsələlərdə “Molla Nəsrəddin”ə səs vermişdir.

Mirzə Cahangir xan (1874-1908) – İranın görkəmli ictimai xadimi və yazıçısı, “Suri-İsrafil” jurnalının redaktoru.

Mirzə Nəsrulla Məlikül-Mütəköllimin (1859-1908) – İranın görkəmli ictimai xadimi, cəsur inqilabçı, yazıçı və mütəfəkkiri idi. 1908-ci ildə İranda eksinqilabi çevriliş zamanı Məhəmmədəli şahın əmri ilə vəhşicəsinə öldürülmüşdür.

Gənc türklər – 1889-cu ildə İstanbulda əsası qoyulmuş türk millətçi “İttihad və tərəqqi” partiyasının Avropada tanındığı addır.

Səh. 66. Bu satira Məhəmməd Hədinin 1909-cu ildə “İttifaq” qəzetinin 4-16 mart tarixli 51-59-cu nömrələrində çap olunmuş “Bariqeyi-zəfər parlaq, istiqbal bizimdir” adlı şerinə cavabdır.

Şerin ilk bəndi belədir:

Hücumavər bu gün rubəhlərə bir şiri-hürriyyət,
Odur Təbriz elində parlayır şəmşiri-hürriyyət,
Mücahidlər, vətəndə eyləyin tənşiri-hürriyyət,
Gəlir ol gün ki, etsin sizləri təbahir hürriyyət,
O dəm yaxlaşdı qılsın milləti tənvir hürriyyət.

Şiri-ğüran – Səttarxana işarədir.

Səh. 67. Türkiyə sultanı Əbdülhəmidin taxtdan salınması münasibətilə yazılan bu şeirdə II Əbdülhəmidin dilindən İran şahı Məhəmmədəliyə müraciət edilir.

II Əbdülhəmid taxtdan salındıqdan sonra İstanbulda “Yıldız” sarayında saxlanırdı. İşçilərdən birinin paltarını geyinib qaçmaq istərkən tutulmuşdur. Həmin əhvalata işarə olunur.

Kamil paşa – Sultan Əbdülhəmidin hakimiyyəti dövründə Türk naziri idi. II Əbdülhəmid qaçmaq istərkən tutulub Salonikə sürgün edilmişdi.

Səh. 71. O zamankı qəzetlərdə Məhəmmədəli şahın İran xəzinəsində olan asari-ətiqəni satmaq istədiyinə dair xəbər çap olunmuşdu. Bu şeir həmin hadisə ilə əlaqədar yazılmışdır.

“Abəki-şur” – Fətəli şahın vaxtilə söyləmiş olduğu tarixi sözdür. Rus çarizmi Zaqafqaziyanı tutandan sonra Xəzər dənizini öz əlinə keçirmək üçün İran hökumətinə müraciət edir. Baş vəzir bu məsələni şahla ərz etdikdə Fətəli şah belə cavab verir: “Abəki-şurəst, çi faidə darəd, bedəh birizəd bəguri-pə-dərəş!” Yəni “şor sudur, nə faydası var, ver töksün atasının goruna!”.

Qəsri-Şirin – İranda Kırmanşahın cənub-qərb tərəfində yerləşən tarixi qəsəbədir.

Səh. 72. Bu şeir Ağa Məsih Şirvaninin “Tövbənamə” adlı tərcibəsinə bənzətmədir.

Tərcibənd belə başlanır:

Sənə zahirdir, əya, heyyü xəbirü dana,
Olsa hər mazivü müstəbəlū məxfi peyda,
Qul şəhərindən eliyən cürmü yaşurmaq nə rəva,
Əfv qıl, eyləmişəm çox qələtū səhvü xəta!
Tövbə, ya rəbb, xəta rahinə getdiklərimə!
Bilib etdiklərimə, bilməyib etdiklərimə!

Zilli-Sultan – Məhəmmədəli şahın atası Müzəffərəddin şahın qardaşı idi. İranda məşrutə vaxtı o, Avropaya getmişdi. İrana qayıtmaq istərkən camaat onu Rəştdə tutub saxlamış, İrandan çıxmasını, əmlakının isə müsadirə edilməsini tələb etmişdi. Həmin hadisəyə işarə olunur.

Ağa Məsih Şirvani (? – təq. 1766) – Azərbaycan şairi. Şamaxı şəhəri yaxınlığında Dədəgünəş kəndində doğulmuşdur. Qazəl və müxəmməslərində Füzuli və Nişat Şirvani yaradıcılığının təsiri duyulur. Xalq şəri ruhunda qoşmalar, həmçinin tarixi mənzumələr də yazmışdır. Şeirlərində dünyəvi məhəbbəti tərənnüm etmiş, zülm və haqsızlıqdan şikayətlənmişdir. Azərbaycan şairlərindən Vaqif, Zakir, Sabir və b. onun şeirlərinə bənzətmələr yazmışlar.

Səh. 84. “Molla Nəsrəddin” jurnalında dəfələrlə tənqid olunmuş qubalı Molla Babaya kinayədir.

Səh. 86. Kamiran Mirzə – Qacar şahzadələrindən idi. Naibüssəltənənin vəfatından sonra onun təşviqi ilə bir neçə Qacar şahzadəsi xarici səfərxanalarda “bəstə” oturub, yeni naibüssəltənənin Qacar sülaləsindən olmasını tələb edirlər. Zilli-Sultanın Avropadan Şiraza hakim təyin olunması da bununla əlaqədar idi.

Səh. 86. Məhəmmədəli şah taxtdan salındıqdan sonra Odessada yaşayırdı. Bir aktrisyaya vurulmuş, ondan rədd cavabı almış, lakin dalınca Avropaya qədər getmişdi. Satira o münasibətlə yazılmışdır.

Şəddad – Yəmənin qədim hökmdarlarından. Əfsanəyə görə, Hut peyğəmbərin dövründə olmuş, lakin onun peyğəmbərliyini təsdiq etməyib kafir qalmış və öz tərəfdarları ilə birlikdə guya Cəbrayilin seyhəsi (çığırtısı) ilə məhv olmuşdur.

Namrud – Qədim Babil şəhərini tikdirmiş bir hökmdardır. Təxminən 4650 il bundan əvvəl yaşamışdır. İmansızlığı, İbrahim Xəlil peyğəmbəri oda atıb yandırmaq istəməsi ilə məşhurdur. Qədim dünyanın ən zalım hökmdarlarından biri sayılır.

Səh. 88. Heyvərə – “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” adlı həftəlik məzhəkə səhifəsinin müdiri tərəfindən işlədilən gizli imza idi.

Nizadar – M.Ə.Sabirin “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” səhifəsində istifadə etdiyi gizli imzadır.

Səh. 93. M.Ə.Sabir bir neçə əsərində “Səda” qəzetinin müdiri Haşım bəy Vəzirovu kəskin tənqid atəşinə tutur. H.Vəzirov bunlara cavab olaraq “Səda” qəzetinin 1910-cu il 25 avqust tarixli 162-ci nömrəsində Sabirin əleyhinə təhqiramiz təziyanə çap edir.

Sabirin təziyanəsi buna cavab olaraq yazılmışdır.

Birisi – H.Vəzirovun “Səda” qəzetində işlətdiyi gizli imzadır.

Səh. 94. M.Ə.Sabirin parlaq ədəbi nailiyyətləri, mütərəqqi ictimai fəaliyyəti onun əleyhdarlarının kin və qəzəbini artırmışdı. Onlar böyük şairə qarşı açıq mübarizə apardıkları kimi, gizli hədə məktubları yazmaqdan da çəkinmirdilər. Sabir isə öz əleyhdarlarına kəskin təziyanələrlə cavab verirdi.

Bu təziyanənin nəşrindən iki gün sonra Balaxanı məktəbinin vəkili Baxış Əhmədovun “Günəş” qəzetində (5 noyabr 1910, № 60) “Adsız məktublara

cavab” adlı məqaləsi çap edilmişdir. Həm bu taziyanənin yazılması tarixini, həm də Sabirin həyat və fəaliyyətinin bəzi cəhətlərini aydınlaşdırmaq üçün həmin məktub xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Səh. 94. Şamaxı şəhərində işləyən Şeyxzadə Hafiz əfəndi müəllimə qızını Şamaxıya gətirərək qız məktəbi açmaq təşəbbüsündə olur. Lakin qızı Bakı məktəblərinin birində müəlliməliyə çağırıldığı üçün Şamaxıda qız məktəbi açmaq fikrindən əl çəkir. Taziyanə o münasibətlə yazılmışdır.

Səh. 94. M.Ə.Sabirin “Osmanlıcadan tərcümə türkcə” – bunu bilməm” misrası ilə başlanan taziyanəsi “Günəş” qəzetində (17 noyabr 1910, № 70) çap edildikdən sonra şair Əliqulu Qəmküsar “Günəş” qəzetindəki (26 noyabr 1910, № 78) “Palanduz” səhifəsinin 7-ci nömrəsində həmin əsərə belə bir taziyanə ilə cavab vermişdir.

Osmanlı dili çünki mürəkkəbdir ərəbdən,
İşkalə salır qareini işbu səbəbdən,
Türkcə eləyib tərcümə, etsək onu islah –
Asanraq edər fəidəbəxş elmü ədəbdən.

M.Ə.Sabirin “Ə.Qəmküsar bəradərimə cavab” adlı şeri həmin bu taziyanəyə cavabdır. Ə.Qəmküsar yenidən Sabirə cavab yazaraq, “Günəş” qəzetində (15 dekabr 1910, № 92) aşağıdakı taziyanəni çap etdirmişdir:

Mən yazdığım kəlamdəki ləfzə tərcümə
Bixud pozubdur Sabiri-ali cənabını;
Təhvil kəlmə, ya ki ibarət olur, vəli
Açmaz ərəb lüğətləri üzdən niqabını.

Bu mübahisə ilə əlaqədar olaraq “Günəş” qəzetinin növbəti nömrələrinin birində (27 dekabr 1910, № 102) “*Tərcüməmi, təbdil və yaxud təhvilmə?*” adlı böyük bir məqalə çap edilmiş və M.Ə.Sabirə haqq verilmişdir.

Səh. 94. Şeyxzadə Hafiz əfəndi müəllimə qızı Şamaxıda qız məktəbi açmaq fikrindən əl çəkəndən sonra M.Ə.Sabir “Bəs Şəmaxidə məktəbi-nisvan misrası” ilə başlanan taziyanəsində Şeyxzadənin bu hərəkətini tənqid etmişdir. Az sonra Gövhər adlı bir müəllimənin təşəbbüsü ilə Şamaxıda qızlara məxsus yeni üsullu məktəb açılır. Bu taziyanə də həmin münasibətlə yazılmışdır.

Səh. 94. Bu beyt fars şairi Hafizin:

Pədərem rövzeyi-rizvan be do gəndom befruxt,
Naxələf başəm əgər mən bə cəvi nəfruşəm –

beytinin tərcüməsidir.

Səh. 95. Abbas ağa – Təbriz mücahidlərindən idi. İranın baş naziri Mirzə Ələsgər xan (Atabəy Əzəmi) öldürdüyünə görə şahın fərmanı ilə edam edilmişdir. XX əsr qabaqcıl Azərbaycan yazıçıları onun şücaəti haqqında mətbuatda bir neçə yazı çap etdirmişlər.

Səh. 97. Bu təziyanə Həşim bəy Vəzirov tərəfindən Şekspirin “Otello” əsərinin qəliz, savadsız bir dildə azərbaycancaya tərcüməsi ilə əlaqədar yazılmışdır.

Səh. 100. Şərin sonunda M.Ə.Sabirin belə bir qeydi var: “*Bu qəzəlin məqtəi-məzmunun Xaqani Şirvaninin:*

Çinan istadəəm pəse-tən
Ki, istadə əlifhayi-ətəna –

beytindən iqtibas etdiyimizi acizənə ixtar edirik”.

Ərəb əlifbasında “ətəna” sözünün kökü “tən”dir. “Ətəna” sözü isə hər iki tərəfdən əliflə əhatə olunmuşdur. Beytdə buna işarə edilir.

Səh. 102. Şeir çap olunarkən çar senzurası “Səttar” adının nəşrinə icazə verməmiş, ona görə də həm jurnalda, həm də “Hophopnamə”nin inqilabdan əvvəlki nəşrlərində adın yerinə nöqtələr qoyulmuşdur. Beləliklə, “Səttar” adı ilk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci il çapında mətnə daxil edilmişdir.

Zöhhak – Qədim İranın əfsanəvi padşahlarından. Guya çiyinlərinə iki ilan yapışmış imiş, bu ilanlar ona əzab verməsin deyə bunlara gündə iki uşağın beynini yedirərmiş. Tarixdə ən zalım padşahlardan biri kimi məşhurdur.

Eyn – Şair burada Eynüddövləyə işarə edir. Eynüddövlə Təbrizə hücum edən və Səttarxanla vuruşan şah qoşunları sərkərdəsinin ləqəbi idi.

Səh. 117. Əli Nəzminin “Molla Nəsrəddin” jurnalında nəşr etdirdiyi ilk satiradır. M.Ə.Sabirin “Tömeyi-nəhar” satirasına cavab olaraq yazılmışdır.

Çayda çapan – M.Ə.Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalında işlətdiyi gizli imzalardan biridir. “Tömeyi-nəhar” satirası həmin imza ilə çap olunmuşdur.

Səh. 120. M.Ə.Sabirin “Məsləhət” adlı satirası Əli Nəzminin həmin şərinə cavabdır.

Molla – “Molla Nəsrəddin” jurnalı və onun redaktoru Cəlil Məmmədquluzadə nəzərdə tutulur.

Səh. 121. “Əbvab” – Mollaxana və mədrəsələrdə oxunan dini-sxolastik məzmunlu kitab. Mollanəsrəddinçi şair və yazıçılar sxolastik ədəbiyyata, köhnə təlim və tərbiyə üsullarına qarşı mübarizə apararkən dönə-dönə bu kitabı tənqid etmişlər.

Səh. 127. Tərcüməsi: Sizin vəziyyətiniz mənim səbr və qərarımı kəsdi.

Səh. 129. *Nəmanzadə Ömər Faiq* (1872-1938) – Azərbaycan milli mətbuatının görkəmli nümayəndələrindən “Molla Nəsrəddin” jurnalının əsas ya-

radicılardan biri. “Qeyrət” mətbəəsinin təşkili və “Molla Nəsrəddin”in nəşrində yaxından iştirak etmiş, uzun illər jurnalın əsas müəlliflərindən biri olmuşdur. Tərəqqipərvər fəaliyyətinə görə çar hökuməti tərəfindən təqib edilmişdir.

Səh. 140. Qövmi-Məsiha – İsa dininə mənsub olan, xristian. *İsa* – rəvayətə görə, peyğəmbərlərdən biri və xristian dininin banisidir. Guya miladi tarixinin ilk ilində Fələstində doğulmuşdur. *Məsih* – İsa peyğəmbərin ləqəbidir.

Səh. 152. I Dara – Yeni eradan əvvəl 522-486-cı illərdə İran şahı olmuşdur. Əxəmənilər sülaləsindən idi. Dövləti möhkəmlətmək üçün apardığı islahatlarla məşhurdur.

Səh. 156. “O” – “Məzəli”, “Babayi-Əmir” və “Tuti” jurnallarında Əli Nəzminin işlətdiyi gizli imza.

Səh. 161. Əli Nəzminin “Müsəlmanı yaratdın” şerinə bənzətmədir.

Kefsiz – Əli Nəzminin satirik mətbuatda işlətdiyi məşhur gizli imzalarından biridir.

Səh. 180. Cəmyid – Qədim İran şahlarından. Pişdadiyan sülaləsinin dördüncü və qüdrətli şahı sayılır. İran əsətirində kef və şadlıq timsalı kimi yad edilən əfsanəvi şəxsiyyətdir. Guya 700 il padşahlıq edib. Klassik Şərq və Azərbaycan poeziyasında çox vaxt müxtəssər şəkildə Cəm adlanır.

Əcam – Ərəb olmayanlara, xüsusən iranlılara verilən addır.

Səh. 181. Cüvallağı – Əliqulu Qəmküsərin istifadə etdiyi ən məşhur gizli imzasıdır.

Səh. 187. Tərcüməsi: Yaslılar üçün bayram da başqa bir matəmdir.

Səh. 191. Kamil paşa – Sultan Əbdülhəmidin hakimiyyəti dövründə türk naziri idi.

Səh. 198. Səid Səlməsi (1887-1909) – Tanınmış Azərbaycan şairi. Gənc yaşlarından Bakıda işləmiş, Bakı proletariyatının inqilabi hərəkatında iştirak etmişdir. İran inqilabının (1905-1911) fəal iştirakçısı olmuş, şah qoşunları ilə döyüşdə aldığı ağır yaradan ölmüşdür.

Səh. 217. Bu şeri müəllif İstanbuldan Şəbüstərə qayıdıb, baqqal dükanı açan zamanı demişdir.

Səh. 220. “Babayi-Əmir” jurnalına işarədir.

“*Babayi-Əmir*” – 1915-1916-cı illərdə Bakıda “Molla Nəsrəddin” jurnalının təsiri altında nəşr olunan satirik mətbuat orqanı. Redaktoru və nəşiri Əlabbas Müznib idi. M.S.Ordubadı, Əli Nəzmi, S.Hüseyn, Ə.Vahid və b. jurnalda əməkdaşlıq edirdilər. C.Cabbarlı “Qəyyur əyyar”, “Şəbrəng əyyar” və s. kimi imzalarla “Babayi-Əmir” jurnalında iştirak etmiş və orada 40-dan çox satirik şeir dərc etdirmişdir.

Səh. 221. “Nicat” – 1906-1917-ci illərdə Azərbaycanda fəaliyyət göstərmiş mədəni-maarif cəmiyyəti. “Nicat”ın məqsədi azərbaycanlıları maarif-

ləndirmək, ehtiyacı olan tələbələrə maddi yardım göstərmək, Azərbaycan dili, ədəbiyyatı və teatr sənətinin inkişafına kömək etmək idi. Cəmiyyətin işində demokratik ziyalılardan H.Zərdabi, M. Mahmudbəyov, Ü.Hacıbəyov, bolşeviklərdən N.Nərimanov, M.Əzizbəyov, S.M.Əfəndiyev və b. iştirak etmişlər. “Nicat” cəmiyyətinin 1910-1912-ci illərdə Bakıda milyonçu İsabəy Aşurbəyovun redaktorluğu və vəsaiti ilə eyni adda çıxan mətbu orqanı (qəzet) da var idi.

“Səfa” – 1910-1917-ci illərdə Bakıda fəaliyyət göstərmiş mədəni-maarif cəmiyyəti. Mütərəqqi ziyalılar tərəfindən yaradılmışdı. Yeni məktəblər, qiraətxana və kitabxanalar açmaq, milli mədəniyyəti inkişaf etdirmək məqsədi güdüdü. Cəmiyyətin teatr truppası da var idi. Onun işində D.Bünyadzadə, şair Səməd Mənsur, aktyorlardan C.Zeynalov, A.M.Şərifzadə fəal iştirak etmiş, teatr tamaşalarına “Nicat” cəmiyyətindən H.Ərəblinski, M.A.Əliyev, S.Ruhulla, H. Sarabski və b. vaxtaşırı dəvət olunmuşlar.

“Nəşri-maarif” – 1906-1917-ci illərdə mədəni-maarif sahəsində fəaliyyət göstərmiş xeyriyyə cəmiyyəti. Cəmiyyətin təşkilatçıları və rəhbərləri əsasən öz müəssisələri üçün savadlı fəhlələr hazırlamaq məqsədi güdən neft sahibkarları idi. Cəmiyyət məktəblərə maddi yardım göstərir, yeni ibtidai məktəblər, kitabxana və qiraətxanalar açır, yetimlərin və yoxsul uşaqların təhsil xərcini ödəyirdi. 1908-ci ildən “Nicat” cəmiyyəti ilə birgə fəaliyyət göstərmişdir.

Səh. 226. “Qəyur” (“Qəyur əyyar”) – C.Cabbarlının “Babayi-Əmir” jurnalındakı gizli imzalarından biridir.

Səh. 248. Bu beytə şair belə bir qeyd vermişdir:

“Mən künki-xəb didövü aləm tamam kər,
Mən azicəm zi göftənü xəlq əz şənindən –

şeri-farsisini ixtar edir”.

Səh. 248. *Hululu* – “Hüluli” sözünün xalq danışığı dilində işlənmiş şəklidir. Hüluliyə orta əsrlərdə və XIX əsrdə Şərqdə mütərəqqi cəhətləri olan ictimai-fəlsəfi cərəyan olmuşdur (K. Talıbzadənin şərh).
Səh. 251. *İran qurdu* – Məhəmmədəli şah nəzərdə tutulur.

Səh. 254. *Simurğ* – qədim İran əsətinə görə, Elbrus dağında yaşayan əfsanəvi quş; ənqa, zümrüd.

Səh. 264. *Səlman* – Məhəmməd peyğəmbərin yaxın tərəfdarlarından biridir. Şeirdə daha çox tərkidünyalıq, vaxtını ibadətə sərf etmə rəmzi kimi işlənir.

Rumi Mövlana (Cəlaləddin Rumi) (1197-1273) – fars dilində yazan məşhur türk şairi. Yaxın və Orta Şərqdə geniş yayılmış sufi təriqəti “Mövləvilik”in banisi, Müridləri ona “mövlana” (ərəbcə “ağamız”) deyərək müraciət edirdilər.

Farabi (870–950) – Şərq filosofu, ensiklopedist alim, məşhur musiqiçi. Onun elmi-fəlsəfi irsi İbn Sina, Bəhmənyar, Nizami, Səfiəddin Urməvi, Nəsrəddin Tusi və b. üçün zəngin bilik xəzinəsi, ideya qaynağı olmuşdur.

Səh. 266. “Kəlniyət” – 1912-1913-cü illərdə “Molla Nəsrəddin”in təsiri ilə nəşr olunan ictimai-siyasi, ədəbi, satirik, şəkilli jurnal. A.Səhhət “Kəlniyət” jurnalında iştirak etmiş, “Şeyx Şeypur” və “A.S.” imzaları ilə orada bir çox satira dərc etdirmişdir.

“Üxüvvət” (“Qardaşlıq”) – Şamaxıda açılmış məktəbin adı.

Rəşid bəy Əfəndiyev (1863–1942) – Azərbaycanın maarif xadimi, yazıçı, etnoqraf. “Şaki” təxəllüsü ilə də tanınmışdır. Qori seminariyasını (1882) və Tiflisdə Aleksandrovsk Müəllimlər İnstitutunu (1900) bitirmişdir. 1900–1917-ci illərdə Qori seminariyasında Azərbaycan dilindən və şəriətdən dərs demiş, 1918-ci ildə Bakıda açılan müəllimlər seminariyasına direktor təyin edilmişdir. “Uşaq bağçası” (1898), “Bəsirətül-ətfal” (1901) dərslikləri azərbaycanlı uşaqların savadlanmasında mühüm rol oynamışdır. Bir sıra dini kitabları rus dilinə tərcümə etmişdir ki, A.Səhhətin şərinə həmin cəhətə işarə olunur.

Səh. 272. Bu şeir “Şələlə” jurnalının redaktoru Xəlid Xürrəm Səbribəy-zadənin “O pərizadə ki, əvvəlcə sevdirdim” mətlləli şərinə parodiyadır.

Səh. 274. Bu məktub A.Şaiqin “Vətən” adlı mənzuməsinə cavab olaraq yazılmışdır.

Abdulla Şaiq (1881–1959) – Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, pedaqoq və ictimai xadimi; Səhhət və Hadinin yaxın dostu.

Mənsur Həllac (858–918) – sufizmin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Şəriət əleyhinə çıxdığı üçün dara çəkilərkən “Ənəlhəqq!” (mənəm Allah!) demişdir.

Əhməd – Məhəmməd peyğəmbərin loqoblərindən biri.

Harun dövrü – Abbasilərdən olan hökmdar Harun-ər-Rəşidin dövrü nəzərdə tutulur (785–809).

İbn Xəldun (1332–1406) – ərəb tarixçisi, filosof, İbn Rüşdün ardıcılı. Saraylarda müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, 1382-ci ildə Misirə köçərək qazılıq etmiş, mədrəsələrdə dərs demişdir.

İbn Rüşd (1126–1198) – Ərəb filosofu və həkimi, Şərq aristotelizminin son görkəmli nümayəndələrindən biri. Aristotelin əsərlərinə yazdığı şərhələrdə Aristotel fəlsəfənin materialist ünsürlərini inkişaf etdirmiş, materiya və hərəkətin əbədiyi fikrini söyləmiş, axirət dünyasını inkar etmişdir.

Fəxrəddin Razi (1148–1209) – İran mütəfəkkiri, ortodoksal islam sxolastı. Buxara, Səmərqənd, Xarəzm və s. yerlərdə yaşamış, müsəlman hüququnun əsaslarını, şəriəti, fəlsəfi elmləri öyrənmişdir.

Səh. 275. Nəseh (Ağəli bəy Əfəndizadənin təxəllüsü) (1850–1931) – Azərbaycan şairi, “Beytüs-Səfa” ədəbi məclisinin üzvü. Qəzəllərində Füzuli

lirikasının güclü təsiri duyulur. XX əsrin əvvəllərində realist ədəbiyyata rəğbət göstərmiş, M.Ə.Sabir və A. Səhhətlə sıx yaradıcılıq əlaqəsi saxlamışdır.

Məhəmməd Tərrah – Şamaxı şairlərindən biri, A. Səhhətin başçılıq etdiyi ədəbi məclisin üzvü. Klassik şeir üslubunda əsərlər yazmışdır.

Yağma Cəndəqi (1782-1860) – İran şairi. Yoxsul kəndli ailəsində doğulmuş, ömrü boyu ehtiyac içərisində yaşamışdır. Əsərlərində mülkədarları və onların əlaltılarını, din xadimlərini satıra atəsinə tutmuş, ictimai ədalətsizliyi, riyakarlığı, nadanlığı qamçılammışdır. Öz yaradıcılığı ilə İran ədəbiyyatında tənqidi istiqamətin əsasını qoymuş, 1905-1911-ci illər inqilabı dövründə ədəbiyyata güclü təsir göstərmişdir.

Səh. 292. Kamal – türk ədəbiyyatı klassiki Namiq Kamal (1840-1888) nəzərdə tutulur.

Səh. 298. “Layəsəl” (Ayədən söz). Tərcüməsi sual olunmaz.

“Keyfi idarələr” – o zaman çar bürokratik üsul-idarəsi haqqında işləniirdi.

Səh. 301. Bu şeir İran inqilabına həsr olunmuşdur.

Haman – Rəvayətə görə, Misirdə Musa peyğəmbərin vaxtında Fironun vəziri olmuşdur. Şərq ədəbiyyatında əsasən müstəbid, qaniçən rəmzi kimi işlənir.

Səh. 305. “Firdovsi-ilhamat” – M.Hadinin 1908-ci ildə nəşr olunmuş şeirlər toplusunun adı.

Səh. 305. Bəndlərin axırında nəqərat şəklində verilən beyt haqqında müəllifin belə bir qeydi var: “Axırncı şeir şairi-atəşzəban Namiq Kamal həzrətlərinindir”.

Səh. 308. *İqrə kitabəkə*” (Ayədən parça). Tərcüməsi: oxu öz kitabını.

Səh. 375. “*Qumu*”. Ayədən söz olduğu güman edilir. Tərcüməsi: qalxın.

“Hüblə” sözüne şair belə bir izah verib: “Hüblə – hamilə qadındır”.

Səh. 314. Bu əsər romantik Hadinin realist üslubda yazdığı şeirlərindən biridir. Epiqrafdan göründüyü, həmçinin tədqiqatçıların da təsdiqlədikləri kimi, şair bu əsərini dilinin çətin anlaşıldığını tənqid edib, onu sadə, aydın yazmağa çağıranlara cavab olaraq yazmışdır. Odur ki, şeirdə nəinki Hadinin dili üçün səciyyəvi olan ərəb-fars tərkibləri, təmtəraqlı söz və ifadələr işlənməmiş, hətta Azərbaycan dilinin “özününkü” hesab edilən “insan”, “sual”, “cavab”, “şey”, “xəbər”, “hekayə” və s. b. kimi sadə, anlaşıqlı sözlərin də başqa dillərdən alındığını göstərmək üçün onlar dımaq işarəsi içərisində verilmişdir (Ə.Mirəhmədovun şərhli).

Səh. 318. Bu şeir Hüseyn Cavidin “Pənbə çarşaf” şeirinə cavab olaraq yazılmışdır.

“*Məşriqdəki oğlun*” sözləri ilə başlanan misrada, həmçinin 320-ci səhifədəki “Örtün deyirsən?” ifadəsində bilavasitə Hüseyn Cavid nəzərdə tutulur. Hadi şair dostu Cavidin istedadına yüksək qiymət verməklə yanaşı, onun çadranı müqəddəs bir örtük kimi tərənnüm etməsinə irad tutur.

Səh. 320. Aftablar” sözüne müəllifin belə bir izahı var: “Aftab – Günəşdir. Günəş də qadındır”.

Səh. 321. Hökm isə qüvvətin!” – misrası haqqında müəllif izahı: “Əl hökmü limən gələbə: söz qalib olanındır. Məğlub olanlar nə yapmalı?”

Səh. 326. Ruhülqüds – “müqəddəs ruh” deməkdir. Dini rəvayətə görə, Ruhülqüds həm İsa peyğəmbərin, həm də Allahın sözlərini peyğəmbərlərə yetirən Cəbrayılın ləqəblərindən biridir.

Səh. 329. “Bəvariç” sözüne müəllif belə bir qeyd vermişdir: “Elektrik çıraqlarıdır”.

Səh. 338. “Bakıda” şeri oxuculara “Məsud və Şəfiqə” adı ilə tanışdır. Bu əsər məzmun, forma və həcminə görə dramatik, yaxud dialoji poema da adlandırıla bilər.

“Xəyal içində...” sözləri ilə başlanan beytin Əbdülhəq Hamidin şerindən istifadə yolu ilə yazıldığını müəllifin özü qeyd etmişdir. Beytin orijinalı belədir:

Az-çox xəyaldan gəlir insanə təsliyə,
Pürigbirardır, üzü gülməz həqiqətin.

Əbdülhəq Hamid (1852-1937) – türk şairi, dramaturq. Türk ədəbiyyatında romantizmin banilərindən biri, mənzum dramın yaradıcısıdır. Türk şerinə ilk dəfə təbiət təsviri, fəlsəfi məzmun gətirmiş, sərbəst şerin ilk nümunələrini yaratmışdır. İ.Şinasi və N.Kamalnın maarifçilik ideyalarını inkişaf etdirmişdir. Lirikasında kədər və ümitsizliklə yanaşı, nikbin motivlər də əksini tapmışdır. Vətən məhəbbətinin və azadlıq ideyalarının tərənnümü yaradıcılığında mühüm yer tutur.

Səh. 342. “Elmi-başar” şerini H.Cavid, epigrafdan da göründüyü kimi, qardaşı Şeyx Məhəmmədin məktubuna cavab olaraq yazmışdır.

Səh. 351. Şeyx Sənan – tarixi-əfsanəvi şəxsiyyətdir. Onun tərsa qızına müəşiqəsi haqqında qədim rəvayət Şərqdə geniş yayılmış, bir çox əsərlərin meydana gəlməsi üçün mövzu və material vermişdir. H.Cavid bu şerindən başqa, “Şeyx Sənan” adlı məşhur romantik faciə də yazmışdır.

Səh. 378. “Şükufeyi-sevda” ifadəsinə müəllif belə bir izah verib: “Bir qaç gündə açıb solu verən bir çiçəkdir”.

Səh. 380. “Niyə uçdu?” şeri Birinci Dövlət Dumasının qapanması münasibətilə yazılmışdır.

MÜNDƏRİCAT

<i>Yeni dövrdə şerimizin ideya-bədii axtarışları</i>	4
MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR	
Satiralar	33
Taziyanələr	92
Müxtəlif şeirlər	98
Uşaqlara hədiyyə	105
ƏLİ NƏZMİ	
Satiralar	116
MƏMMƏD SƏİD ORDUBADİ	
Satiralar	158
Müxtəlif şeirlər	176
ƏLİQULU QƏMKÜSAR	
Satiralar	181
Müxtəlif şeirlər	198
MİRZƏ ƏLİ MÖCÜZ	
Satiralar	200
CƏFƏR CABBARLI	
Satiralar	220
Lirik şeirlər	236
ABBAS SƏHHƏT	
Şeirlər və poemalar	242
Satiralar	264
Mənzum məktublar	274
Uşaqlara hədiyyə	277
MƏHƏMMƏD HADİ	
Şeirlər və poemalar	291
HÜSEYN CAVİD	
Şeirlər	338
ABDULLA ŞAIQ	
Şeirlər və poemalar	379
Uşaqlara hədiyyə	397
<i>İzah və şərhlər</i>	419

Buraxılışa m�sul:	<i>Əziz G�l�liyev</i>
Texniki redaktor:	<i>R�vşan Aǵayev</i>
T�rtibatçı-r�ssam:	<i>N�rgiz Əliyeva</i>
Kompyuter s�hif�l�yicisi:	<i>Alianna Duxanina</i>
Korrektorlar:	<i>P�rinaz S�mm�dova</i>

Yıǵılmaǵa verilmişdir 25.10.2004. Çapa imzalanmışdır 26.04.2005.
Formatı 60x90 ¹/₁₆. Fiziki çap vərəqi 27. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 95.

Kitab "PROMAT" m tb esində çap olunmuşdur.